T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

# BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRGIZİSTAN'DA 9, 10 VE 11. SINIF DİL VE EDEBİYAT DERS KİTAPLARINDA EĞİTİM VE DİL POLİTİKALARI

DOKTORA TEZİ

**Sibel BARCIN**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

# BAĞIMSIZLIK SONRASI KIRGIZİSTAN'DA 9, 10 VE 11. SINIF DİL VE EDEBİYAT DERS KİTAPLARINDA EĞİTİM VE DİL POLİTİKALARI

DOKTORA TEZİ

**Sibel BARCIN**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**Tez Danışmanı**
**Doç. Dr. Akartürk KARAHAN**

ANKARA, 2020

**ONAY SAYFASI**

Sibel BARCIN tarafından hazırlanan "Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da 9, 10 ve 11. Sınıf Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Eğitim ve Dil Politikaları" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

| Unvanı Adı Soyadı | Kurumu | İmza |
|---|---|---|
| Doç. Dr. Akartürk KARAHAN | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | |
| Prof. Dr. Funda TOPRAK | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | |
| Prof. Dr. Ayşe Melek ÖZYETGİN | Yıldız Teknik Üniversitesi | |
| Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA | Gazi Üniversitesi | |
| Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖKÇE | Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi | |

Tez Savunma Tarihi: 26.08.2020

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

## BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum. Tarih (26.08.2020)

İmza
Sibel BARCIN

# İTHAF

*Canım Aileme…*

# TEŞEKKÜR

Bu tezin başından sonuna kadar her zaman beni destekleyen, emeğini paylaşan, kıymetli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Akartürk KARAHAN'a, lisans ve lisans sonrası öğrenim hayatımın her döneminde beni cesaretlendiren kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Funda TOPRAK'a saygı ve teşekkürlerimi en kalbi duygularımla sunarım. Akademik gelişmemde katkısı olan Sayın. Prof. Dr. Leylâ KARAHAN ve Sayın Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA'ya ve tez savunma jürisi üyelerine saygı ve teşekkürleri sunarım.

Bu tez sürecinde her zaman yanımda olan aileme, kıymetli hocalarım Sayın Muhittin GÜMÜŞ ve Sayın Doç. Dr. Cengiz BUYAR'a, sevgili arkadaşlarım Lira MAİRAMBEK KIZI ve Hibe Qassab'a çok teşekkür ederim.

# ÖZET


**Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da 9, 10 ve 11. Sınıf Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Eğitim ve Dil Politikaları**

Toplumun geleceğini belirleyen unsurlardan biri olan dil, eğitim sisteminin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Dil sadece iletişim aracı değildir. Aynı zamanda manevi değerleri anlama aracıdır. Bu tez çalışmasında, öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumlarında 9, 10 ve 11. sınıflar için hazırlanmış olan dil ve edebiyat ders kitapları ile programları incelenmiştir. Çalışmanın önemi, öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullarda Kırgız dili ve edebiyatı öğretiminin etkinliğine katkıda bulunmak, edebiyat öğretiminde kültürün önemini vurgulamak, Türk dünyasından önemli kalemlerin Kırgız edebiyatı programına dâhil edilmesini desteklemektir. Çalışmaya ilişkin bulgular doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Çalışmanın içeriğine bakıldığında dil ve edebiyat ders kitaplarında dil politikalarının nasıl uygulandığı analiz edilmiş, ilgili alanyazındaki araştırmalar incelenmiş ve öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullarda Kırgız dili ve edebiyatı öğretimi için etkili yöntemler tartışılmıştır. Çalışmada, öğrencilerin ders kitaplarına erişmede yaşadıkları sıkıntılar, ders kitaplarının içeriğinin yeniliklere açık olmaması gibi sebepler ile Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak öğretiminde çeşitli sorunlar yaşandığı gözlenmiştir.



**Anahtar kelimeler:** Dil politikaları, Dil sorunları, Eğitim politikaları, Kırgız edebiyatı, Kültür, Millî kimlik.

# ABSTRACT

**Education and Language Policies in 9th, 10th and 11th Grade Language and Literature Textbooks in Post-Independence Kyrgyzstan**

Language, which is one of the factors that determine the future of society, has an important place in the development of the education system. Language is not just a means of communication. It is also a means of understanding spiritual values. In this thesis, language and literature textbooks and programs prepared for 9th, 10th and 11th grades in educational institutions whose teaching language is Kyrgyz Turkish are examined. The importance of the study is to contribute to the effectiveness of teaching Kyrgyz language and literature in schools whose teaching language is Kyrgyz Turkish, to emphasize the importance of culture in literature teaching, to support the inclusion of important literary works from the Turkish world to the Kyrgyz literature program. Findings related to the study were collected by the document review method. When the content of the study is considered, there is an analysis of how language policy is applied in language and literature textbooks as well as an analysis of researches in the related literature; and the effective methods for teaching Kyrgyz language and literature are discussed in schools where the language of instruction is Kyrgyz Turkish. In the study it has been observed that there are various problems in teaching Kyrgyz Turkish as a state language due to the reasons such as students' difficulties in accessing the textbooks and the contents of textbooks which are not open to innovations.

**Key words:** Culture, Education policies, Kyrgyz literature, Language policies, Language problems, National ıdentity.

# İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... i
ABSTRACT ..... ii
İÇİNDEKİLER ..... iii
KISALTMALAR DİZİNİ ..... vii
ŞEKİLLER DİZİNİ ..... viii
TABLOLAR DİZİNİ ..... ix
1. GİRİŞ ..... 1
1.1. Çalışmanın Amacı, Önemi, Kapsamı, Yöntemi ..... 1
1.2. Kırgız Tarihi ..... 4
1.3. Bağımsız Kırgızistan ..... 8
1.3.1. Konumu ve Coğrafi Yapısı ..... 8
1.3.2. Demografik Yapısı ..... 8
1.3.3. Ekonomik Yapısı ..... 9
1.3.4. Siyasi ve İdari Yapısı ..... 11
1.3.5. Sosyal ve Kültürel Yapısı ..... 13
1.4. Kırgız Türkçesi ..... 15
1.4.1. Devlet Politikası olarak Kırgız Türkçesi ..... 15
1.4.1.1 Devlet Dili Olarak Rolü ..... 19
1.4.1.2 Medyada Rolü ..... 22
1.4.1.3. Toplumsal Rolü ..... 23
1.4.1.4. Kültürel Rolü ..... 24
1.4.1.5. İlgili Kurumlar ..... 25
1.5. İlgili Çalışmalar ..... 26
2. KIRGIZİSTAN'DA EĞİTİM SİSTEMİ ..... 31
2.1. Kırgızistan'da Eğitim Sistemi ..... 31

2.1.1. Zorunlu Eğitim Süresi, Başlama ve Ayrılma Yaşı ..... 34
2.1.2. Okullara Giriş/ Geçiş Şartları ..... 35
2.1.3. Sınavlar ..... 36
2.1.4. Eğitim Kurumlarında Tatil Süreleri ve Not Sistemi ..... 37
2.1.5. Eğitim Sisteminde Yetki ve Denetim ..... 37
2.1.6. Ders Kitapları Yönetmeliği ..... 38
2.2. Devlet Dilinin Gelişmesi İçin Yapılan Çalışmalar ..... 38
2.2.1. 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nde Devlet Dili ve Dil Politikasının Geliştirilmesi Ulusal Programı ..... 39
2.2.2. Ağustos Öğretmen Toplantıları ..... 42
3. DİL VE EDEBİYAT PROGRAMLARI ..... 44
3.1. Kırgızistan'da Dil ve Edebiyat Öğretimi ..... 44
3.2. Dil ve Edebiyat Programları ..... 48
3.2.1. Programların İçerikleri ..... 49
3.2.1.1. 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nın İçeriği ..... 49
3.2.1.2. 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardının İçeriği ..... 51
3.2.1.3. 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programının İçeriği ..... 54
3.2.1.4. 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardının İçeriği ..... 56
3.3. Dil ve Edebiyat Programlarında Politikalar ..... 58
3.3.1. Programın Temel Bileşenleri ..... 59
3.3.1.1. Hedefler Boyutunda Politikalar ..... 60
3.3.1.2. İçerik Boyutunda Politikalar ..... 72
3.3.1.3. Eğitim Durumları Boyutunda Politikalar ..... 79
3.3.1.4. Değerlendirme Boyutunda Politikalar ..... 87
3.3.2. Programın Temel Özellikleri ..... 93
3.3.2.1. İşlevsellik ..... 93
3.3.2.2. Esneklik ..... 93

3.3.2.3. Devletin ve Toplumun Görüş ve İsteklerine Uygunluk ..... 93
3.3.2.4. Uygulayıcılara Rehberlik ..... 94
3.3.2.5. Program Geliştirme İlke ve Ögelerine Uygunluk ..... 95
3.4. Öğretim Dili Kırgız Türkçesi Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat..... 97
3.5. Öğretim Dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat ..... 98
3.5.1. Öğretim Dili Özbek Türkçesi Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat ..... 104
3.5.2. Öğretim Dili Rusça Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat ..... 107
4. DİL VE EDEBİYAT DERS KİTAPLARI ..... 110
4.1. Ders Kitaplarının İncelenmesi ..... 110
4.2. Kırgız Edebiyatı Ders Kitaplarının İncelenmesi ..... 113
4.2.1. 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının İncelenmesi ..... 113
4.2.1.1. 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Biçimsel Görünümü ..... 114
4.2.1.2. 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Bilimsel İçeriği ..... 117
4.2.2. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının İncelenmesi ..... 138
4.2.2.1. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Biçimsel Görünümü ..... 139
4.2.2.2. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Bilimsel İçeriği ..... 141
4.2.2.3. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabında Dil ve Anlatım ..... 158
4.2.3. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının İncelenmesi ..... 159
4.2.3.1. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Biçimsel Görünümü ..... 159
4.2.3.2. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Bilimsel İçeriği ..... 161
4.2.3.3. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabında Dil ve Anlatım ..... 182
4.3. Kırgız Dili Ders Kitaplarının İncelenmesi ..... 194
4.3.1. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının İncelenmesi ..... 194
4.3.1.1. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Biçimsel Görünümü ..... 195
4.3.1.2. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Bilimsel İçeriği ..... 197
4.3.1.3. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabında Dil ve Anlatım ..... 200

4.3.2. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının İncelenmesi ..... 201
4.3.2.1. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Biçimsel Görünümü ..... 201
4.3.2.2. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Bilimsel İçeriği ..... 202
4.3.3.3. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabında Dil ve Anlatım ..... 205
4.3.3. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının İncelenmesi ..... 206
4.3.3.1. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Biçimsel Görünümü ..... 206
4.3.3.2. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Bilimsel İçeriği ..... 207
4.3.3.3. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabında Dil ve Anlatım ..... 211
4.4. Kırgız Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Millî Kimlik Oluşumu ..... 216
4.5 Kırgız Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Dil-Kimlik İlişkisi ..... 217
4.6 Kırgız Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Terminoloji ..... 217
5. SONUÇLAR ..... 218
6. YARARLANILAN KAYNAKLAR ..... 226
7. EKLER ..... 237
EK-1. 2016-2017 Öğretim Yılı 9. Sınıf Kırgız Dili ve Edebiyatı Dersi Tematik Planı Örneği ..... 237
ÖZGEÇMİŞ ..... 246

## KISALTMALAR DİZİNİ

| | |
|---|---|
| Akt. | : Aktaran |
| bkz. | : Bakınız |
| C. | : Cilt |
| MEB | : Milli Eğitim Bakanlığı |
| MÖ | : Milattan Önce |
| MS | : Milattan Sonra |
| No | : Numara |
| SSCB | : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği |
| TDK | : Türk Dil Kurumu |
| vb. | : ve benzeri |
| vd. | : ve diğerleri |
| yy. | : yüzyıl |

# ŞEKİLLER DİZİNİ

**Şekil 1.** Kazanımların yapısı ..... 66
**Şekil 2.** Edebiyatçıların Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılma oranı ..... 184
**Şekil 3.** Edebî türlerin Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılma oranı..... 185

# TABLOLAR DİZİNİ

**Tablo 1.** Program'ın "İçindekiler" bölümü ..... 50
**Tablo 2.** Standart'ın "İçindekiler" bölümü ..... 52
**Tablo 3.** Program'ın "İçindekiler" bölümü ..... 54
**Tablo 4.** Standart'ın "İçindekiler" bölümü ..... 56
**Tablo 5.** 9. sınıf Kırgız edebiyatı dersi için önerilen edebiyatçılar ..... 74
**Tablo 6.** 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2012) metin türlerinin dağılımı ..... 114
**Tablo 7.** 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında tanıtılan edebiyatçılar ..... 119
**Tablo 8.** 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2003) metin türlerinin dağılımı ..... 139
**Tablo 9.** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2013) metin türlerinin dağılımı ..... 159
**Tablo 10.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılan edebiyatçılar ..... 185
**Tablo 11.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılan edebî eserlerin konuları ..... 187
**Tablo 12.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında bölüm ve içerikler ..... 188
**Tablo 13**. 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında işlenen konular ..... 190
**Tablo 14.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki değerlerin Schawartz değer gruplarına göre dağılımı ..... 190
**Tablo 15.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız dili ders kitaplarında bölüm ve içerikler ..... 214
**Tablo Ek-1.1.** Kırgız dili ve edebiyatı dersinin 2016-2017 öğretim yılı için kontrol çalışmalarının sayısı ..... 237
**Tablo Ek-1.2.** 9. sınıf için Kırgız dili dersinin tematik planı ..... 238
**Tablo Ek-1.3.** 9. sınıf için Kırgız edebiyatı dersinin tematik planı ..... 241

# 1. GİRİŞ

"Bizler; aynı topraklar üzerinde yaşayan, eşsiz bir medeniyetin mirasçıları olan, dini bir olan, yeni devlet düzeni inşasında ortak sorunlarla yüzleşen çağdaş Orta Asyalılar (Türkistanlılar) 21. yüzyılı birbirimizden ayrı mı geçireceğiz, bölgemizdeki sorunları birbirimize danışmadan mı çözeceğiz?"

Cengiz AYTMATOV[1]

## 1.1. Çalışmanın Amacı, Önemi, Kapsamı, Yöntemi

### Çalışmanın Amacı

Kırgız Türkçesi, Kırgız halkının gelenek ve göreneklerini, kültürel mirasını ve değerlerini koruyan bir halkın ana dilidir. Kırgızistan çok uluslu ve bağımsız bir devlettir.

Bu çalışmanın amacı, Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da 9, 10 ve 11. sınıf dil ve edebiyat ders kitaplarında dil politikalarına nasıl yön verildiğini açıklamaktır. Çalışmada bu amaca ulaşmak için dil ve edebiyat programları ile 9, 10 ve 11. sınıf dil ve edebiyat ders kitapları incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Kırgızistan'ın ilerlemesinde dilin rolü nedir?
2. Kırgızistan'da Kazakistan, Azerbaycan gibi eski Sovyet cumhuriyetlerinde dil politikaları üzerine yapılan çalışmalara benzer bir uygulama var mıdır?
3. Kırgız Türkçesinin daha iyi duruma gelmesine yönelik çalışmalar nelerdir?
4. Kırgız edebiyatı öğretiminin genel sorunları nelerdir?
5. Ders kitapları dil ve edebiyat programlarıyla tutarlı mıdır?
6. Kırgız dili ve edebiyatının temel amaçları beklenen hedef davranışları karşılıyor mu?
7. Ders kitaplarının yeterlikleri ve eksikleri nelerdir?
8. Ders kitaplarındaki kültürel ve tarihî metinlerin dağılımı nasıldır?

[1] İbraimov, O. (2018). *Devrin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Hayatı ve Edebî Kişiliği*. 1. B., Ankrara: BENGÜ Yayınları, 205.

9. Kırgız dili ve edebiyatı dersleri için etkili öğretim yöntem ve ilkeleri uygulanıyor mu?

Kırgızistan'da eğitim sisteminin iyileştirilmesi üzerine dikkate değer pek çok çalışma yapılmış olsa da Kırgız dili ve edebiyatı ders kitaplarının dil politikası yönünden incelenmesi üzerine özel bir araştırma henüz yapılmamıştır. Bu sebeple çalışmanın konusu bu boşluğu gidermeye yönelik katkı sağlamak ve ilgili alanyazındaki araştırmalar ile bütünlük oluşturmaktır.

Çalışmanın görevi, Kırgız dili ve edebiyatı ders kitaplarında dil politikasının nasıl uygulandığını belirlemek ve herhangi bir sorun varsa onun sebebini bulmaya çalışmaktır. Bu sebeple elde edilen veriler yoluyla Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak rolü araştırılmış, Kırgız dili ve edebiyatı programları ile ders kitapları analiz edilmiş, ilgili alanyazındaki araştırmalar incelenmiş ve öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullarda Kırgız dili ve edebiyatı öğretiminde kullanılan yöntemler tartışılmıştır.

Çalışmada kullanılan materyaller, 5-9. sınıflar için Kırgız edebiyatı programı, 10-11. sınıflar için Kırgız edebiyatı standardı, 5-9. sınıflar için Kırgız dili programı, 10-11. sınıflar için Kırgız ve dünya edebiyatı standardı, Kırgız edebiyatı ve Kırgız dili ders kitapları, ilgili alanyazındaki araştırmalar, Prof. K. K. Yudahin'in *Kırgız Sözlüğü* eseridir.

**Çalışmanın Önemi**

Bir neslin en güzel emaneti koruduğu ana dilidir. Bu sebeple dil öğretimi küçük yaşlardan itibaren bireye aktarılır. Günümüzde teknoloji ile birlikte yeniliklere ayak uydurmak zorlaşmaktadır. İki yıl önce hazırlanan bir programda, ders kitabında konu olarak hiçbir şey değişmese bile öğretim yöntem ve tekniklerin çeşitlenmesi ile birtakım değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

Öğrenciler, yeni çevrim içi uygulamalar ile sürekli karşılaşmakta ve kendilerini yenilemektedir. Peki, Kırgızistan'da eğitim sistemi neden değişikliklere kucak açmakta bir hayli zorlanmaktadır? Bu durumun en kökünde ekonomik ve siyasi olmak üzere pek çok sebep bulunmaktadır.

Bu çalışma, devlet dili olarak anayasal statüye sahip Kırgız Türkçesinin şu anki konumunu, eğitim kurumlarında dil ve edebiyat derslerine ne kadar önem verildiğini, devlet yetkililerin Kırgız Türkçesini koruma ve geliştirme üzerine yürüttükleri çalışmaları inceleme açısından önem taşımaktadır.

**Çalışmanın Kapsamı**

Bu tez çalışması *Giriş, Kırgızistan'da Eğitim Sistemi, Dil ve Edebiyat Programları ve Dil ve Edebiyat Ders Kitapları* olmak üzere 4 bölümden oluşur. *Giriş* bölümünde Kırgız Tarihi, Bağımsız Kırgızistan ve Kırgız Türkçesi hakkında genel bilgiler verilmiştir. *Kırgızistan'da Eğitim Sistemi* bölümünde zorunlu eğitim süresi, başlama ve ayrılma yaşı, okullara giriş/ geçiş şartları, sınavlar, eğitim sisteminde yetki ve denetim ve Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak öğretimi hakkında araştırmalara yer verilmiştir. *Dil ve Edebiyat Programları* bölümünde öncelikle Kırgızistan'da dil ve edebiyat öğretimi hakkında bilgiler yer almıştır. Daha sonra 9-11. sınıflar için hazırlanmış olan dil ve edebiyat programları incelenmiştir. *Dil ve Edebiyat Ders Kitapları* bölümünde ilgili ders kitapları biçimsel görünüm, bilimsel içerik, dil ve anlatım yönünden değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamına dil politikaları bakımından Kırgız Cumhuriyeti'nin ilgili kararnameleri, anayasa olmak üzere ilgili mevzuatlar ve stratejiler dâhil edilmiştir.

Bu çalışmada 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı için B. Alımov'un 2002, 2007 ve 2012 yıllarında yayımlanan "Kırgız Adabiyatı, 9- Klass" ders kitapları incelenmiştir. 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı için K. Asanaliyev, S. Baygaziyev, S. Cigitov ve K. İmanaliyev'in 2003, 2007, 2013 yıllarında yayımlanan "Kırgız Adabiyatı, 10- Klass" ders kitapları incelenmiştir. 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı için K. Artıkbayev, K. Asanaliyev, S. Baygaziyev, K. İmanaliyev, N. İşekeyev ve A. Muratov'un 2000, 2007, 2013 yıllarında yayımlanan "Kırgız Adabiyatı, 11- Klass" ders kitapları incelenmiştir.

9. sınıf Kırgız dili ders kitabı için B. Ömüraliyev'in 2004 ve 2007 yıllarında yayımlanan "Kırgız Tili, 9- Klass" ders kitapları ile 2016 yılında A. İmanov, A. Kaybıldayev, A. Saparbayev ve B. Usubaliyev'in hazırladığı "Kırgız Tili, 9- Klass" ders kitabı incelenmiştir. 10. sınıf Kırgız dili ders kitabı için A. Saparbayev, S. Ömüraliyev, R. Egemberdiyev ve V. Musayeva'nın 2003, 2013 ve 2018 yıllarında yayımlanan "Kırgız Tili, 10- Klass" ders kitapları incelenmiştir. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabı için A. Saparbayev, S. Ömüraliyev, R. Egemberdiyev ve V. Musayeva'nın 2003, 2007, 2013 "Kırgız Tili, 11- Klass" ders kitapları incelenmiştir.

**Sınırlılıklar**

Bu çalışma;

**1)** Kırgızistan'daki eğitim sistemi ile sınırlıdır.
**2)** Kırgızistan'daki dil ve edebiyat öğretimi ile sınırlıdır.
**3)** Eğitim kurumlarında okutulan 9, 10 ve 11. sınıf dil ve edebiyat ders kitapları ile sınırlıdır.

**Çalışmanın Yöntemi**

Bu çalışmada, 1991-2020 yılları arasında yazılmış olan dil ve edebiyat ders kitaplarına millî kimliğin nasıl yansıtıldığı, Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak ne kadar desteklendiği, üst yetkililerin dil politikaları üzerine hazırladıkları çalışmaların halk tarafından ne kadar benimsendiği incelenmiştir.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi ile ele alınmış ve bu araştırma verileri bu yolla toplanmıştır. "Doküman analizi araştırılan olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitimle ilgili araştırmalarda müfredat programları, okul içi ve okul dışı yazışmalar, toplantı tutanakları, ders kitapları, öğrenci kayıtları, öğretmen ve öğrenci el kitapları, ders ve ünite planları vb. dokümanlar kullanılabilir." (Yıldırım ve Şimşek 2006: 187) Veri toplamada verimli bir sonuç elde etmek için Bağımsızlık Dönemi'nden itibaren millî kimlik sorunu ele alınmış ve bugüne kadar yapılmış olan çeşitli araştırmalar incelenmiştir. Araştırmaya seçilen ders kitapları için erişilebilen ilk, orta ve son baskı ölçüt alınmıştır. İlgili ders kitapları dil ve edebiyat programları bakımından incelenmiş ve yeterlikleri, eksikleri gösterilmiştir.

Araştırmacı bu çalışmasında Kırgızistan'da yaşadığı süre içerisindeki tecrübelerinden ve gözlemlerinden de faydalanmıştır.

### 1.2. Kırgız Tarihi

Bünyesinde pek çok kültürü barındıran, sözlü anlatım bakımından çok zengin ve birçok konuda yüzü geç gülen Kırgız halkının tarihi çok eski zamanlara dayanır. Buyar (2017: 47-87); çalışmasında Kırgız tarihini başlangıcından 1991'e kadar "Hun Dönemi ve Kırgızlarla İlgili İlk Bilgiler, M.S. I-V. Yüzyıllarda Kırgızlar, Gök Türkler Dönemi'nde Kırgızlar (552-630 / 680-745), Uygur Devleti Dönemi'nde Kırgızlar (745-840), Kırgız

Kağanlığı (840-920), X. Yüzyıldan XIII. Yüzyıla Kadar Kırgızlar, Moğol İmparatorluğu Dönemi'nde Kırgızlar, Haydu Devleti Dönemi, Moğolistan Devleti Dönemi, Emir Timur ve Timur Devleti, XVI. Yüzyılda Kırgızlar, Cungar Hanlığına Karşı Mücadeleler, Hokand Hanlığı Dönemi'nde Kırgızlar, Rus Çarlığı Dönemi'nde Kırgızlar ve Sovyetler Birliği Dönemi'nde Kırgızlar" olmak üzere 15 başlıkta inceler.

Saray (2014: 228); Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerinden biri olarak Kırgız halkını tanımlar ve Çin kaynaklarındaki bilgiye dayanarak Kırgız halkının ilk devletini M.Ö. III. yüzyılda kurduğunu ve bu ilk Kırgız devletinin adının ise "Ki-Ku, Kie-Ku" olduğunu ifade eder.

Kıldıroğlu (2017: 36); Kırgız adının ve anlamının kesin olarak ortaya konulamamasını birkaç sebep ile açıklar. Bunlardan birincisi "Tarih boyunca özellikle, Çin kaynaklarında Kırgız adının değişik biçimlerde yazılmasıdır. Diğer dillerde de bu isim farklı telaffuzlarla söylenmiştir. Hatta Batılı araştırmacılar da kendi telaffuzlarına göre bu ismi farklı farklı dile getirmişlerdir. Kırgız adı, tarih boyunca ilişki içinde oldukları halkların bıraktıkları belgelerde, özellikle Çin yıllıklarında, Grek, Göktürk, Uygur, Arap, Çağatay, İran ve Moğol kaynaklarında zikredilmiştir." sözleriyle aktarır.

Mayıs 1918'de bütün Türkistan, Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında birleştirilmiştir. 1926 yılında Kırgızistan, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. Daha sonra 1936'da Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır (Alimbekov ve Dumanaeva, 2017: 13).

Saray (2014: 276); Bolşevik İhtilâli'nin ardından halkın önce sevindiğini ancak durumun gittikçe kötüleşmeye başlamasıyla bölge halkının pek çok sıkıntı yaşadığını "Nitekim Türkistan'daki Ruslar İhtilâli'n verdiği ulaşım sıkıntısı dolayısıyla kendilerini beslettikleri Türklere herhangi bir hak vermeye yanaşmadıkları gibi, Rus ihtilâlcilerine yardım toplamak bahanesiyle de halkın elinde neyi varsa zorla almaya başlamışlardır. Neticede halk tam bir perişanlık içine düşmüştür." sözleriyle açıklamıştır.

Kallimci (2009:4); Sovyetler Birliği Dönemi'nin ilk yıllarında Türk topraklarını düşmandan kurtarmak için, silahlı mücadeleye giren Türklere "Basmacı" adı verildiğini söyler ve Basmacıların Türklerin yaşadıkları coğrafyayı işgalden kurtarmak için Türkistan'ı işgal eden Rus birliklerine ve buraya getirilip yerleştirilen Rus göçmenlerine baskınlar düzenleme şeklinde bazı hareketler başlattıklarını belirtir.

Derviş ve Devrısheva (2015: 50); Kırgız halkının 1991'e kadar pek çok badire atlattığını anlatır. Pek çok üst düzey Kırgız yöneticinin ülkesini çok sevmesi ve memleketine hizmet etmesi sebebiyle çeşitli yöntemlerle cezalandırıldığı ama buna karşılık Kremlin'in istediklerini fazlasıyla yerine getirenlerin uzun yıllar iktidarda kaldıklarını açıklar.

Kırgız Türkçesi Sovyet Dönemi'nde Kırgız Cumhuriyeti'nin asıl nüfusunun ana dili olmasına rağmen, fonksiyon bakımından sınırlandırılmış ve kısıtlanmış bir biçimde mevcudiyetini sürdürmüştür. Böyle bir dilin dil planlarından söz edebilir miyiz? Tabii ki bunun cevabı olumludur. Kökleri Çarlık Dönemi'ne uzanan Rus Sovyet hükûmetinin Ruslaştırma politikasına rağmen, sosyalizm, komünizm doktrinini yaymak, Marksizm, Leninizm ilkelerini propaganda etmek ve benimsettirmek için millî dilin de varlığını sürdürmesi, bazı dil planlamalarının yapılması gerekiyordu. Bunun yanı sıra bu unsurlar Kırgız Türkçesinin geleceği için gerçekten mücadele eden aydınlar tarafından da ele alınmıştır (Kamçıbekova, 2008: 32). İncelen dil ve edebiyat ders kitaplarında bu durum gözle görülür şekilde fark edilmektedir. Kırgız edebiyatının pek çok önemli ismi vatanı, halkı için Sovyet yetkililerine rağmen düşüncesini dile getirmiştir.

Kınacı'nın ifade ettiği gibi (2010: 1307) Sovyet yetkilileri yaratmayı arzu ettikleri "Sovyet insanını" ancak kendi verdikleri eğitimle yetiştirebileceklerini fark ederler ve bu amaçla Çarlık Devri'nden daha sistematik çalışarak eğitim konusuna büyük önem verirler. Bütün Türk soylu halklarda olduğu gibi Kırgızistan'da da eğitim konusunda çok çeşitli değişiklik yaparak asimilasyon politikalarını hızlandırırlar. Araştırma sürecinde elde edilen bilgilere göre Sovyet yetkililer eğitimi bir araç olarak kullanmış ve kendi ideolojisini en uzaktaki köye bile ulaştırmak için uzmanlar yetiştirmiştir.

Rusya'da 1917 Ekim İhtilâli ile iktidara gelen Bolşevikler, özgürlük ve adalet mefhumlarını ön plana çıkararak önceden Çarlık egemenliğinde yaşayan halklar üzerinde olumlu bir etki bıraktılar ve Rusya'daki bütün milletlere de kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkı vaat ettiler. Ancak Bolşevikler, iktidarlarını pekiştirmelerini müteakip, ilk olarak bu söylemlerden güç alarak bağımsızlıklarını ilân eden millî hükümetleri ortadan kaldırdılar ve buralarda Sovyet idaresini kurdular. İkinci aşamada ise başlangıçta ifade ettikleri, "farklı din, farklı dil ve farklı milletlere saygılı olma" fikrini bir tarafa bırakarak kültürel anlamda da Sovyetleştirme politikası izlemişlerdir (Aslan, 2009: 358).

Sovyetler Birliği'ndeki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amacıyla ilk defa 1933 yılında Ruslar tarafından tek alfabe konusu gündeme getirilmiştir. Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçilmesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Latin alfabesinin Sovyet ülkeleri için tatmin edici olmadığı tartışılmaya başlamıştır. Gazete ve dergilerde Sovyet ülkelerinde Kiril alfabesinin neden gerekli olduğu, Kırgızistan'ın istediği gelişmeyi yakalayabilmesi için Kiril alfabesine geçmesiyle ilgili yazı ve makalelere yer verilmeye başlanmıştır. Böylelikle Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçiş süreci başlatılmıştır. Özellikle bu dönemde Kırgızistan'ın Rusça ve Kırgızca yayınlanan Sovyettik Kırgızistan ve Kızıl Kırgızistan gazetelerinde Kiril alfabesine geçişle ilgili haberlere geniş bir şekilde yer verilerek kamuoyu oluşturulmuştur (Çakın ve Akman, 2017: 288).

1920'li ve 1930'lu yıllar diğer Orta Asya toplumlarında olduğu gibi Kırgız toplumu açısından da derin yapısal değişim yılları olmuştur. Dil, ulusal kimliğin bir unsuru olarak ele alınmış ve o dönem az gelişmiş olmasına rağmen Kırgız dili resmen desteklenmiştir. Arap alfabesinden Latin alfabesine ve son olarak Kiril alfabesine geçilerek yazılan Kırgız dilbilgisi, sözlükler, literatür ve diğer ögeler yardımıyla geliştirilmiştir (Coldoşov, 2013: 112-113).

Dilin bir millet için önemini çok iyi bilen SSCB yöneticileri, ideolojik bir silah olarak dili her zaman kullanmışlardır. Halklara kendi mukadderatlarını belirleme hakkı verildiği söylense de, Müslüman halkı "gelişmemiş" olarak tanımlayıp, onların Rus dili ve medeniyeti etrafında birleşerek gelişebileceklerini öne sürüyorlardı. Çarlık Rusya'sı Dönemi'nde zorla gerçekleştirilen bu siyaset, Sovyet Dönemi'nde yumuşak güç politikasıyla gerçekleştirilmiştir (Guliyev, 2008'den Akt. Subaşı ve Abbaslı, 2018: 260).

Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarihinin şimdiye kadar açığa kavuşturulmayan pek çok meselesi mevcuttur. Bu meselelerin başında siyasi tarih meseleleri gelmektedir. Sovyet Kırgızistan'ında kadrolar ve Kırgızların üst yönetimlerdeki temsili her zaman sorun olmuştur (Derviş ve Devrısheva 2015: 63). Araştırma verilerine ulaşma sürecinde en çok Bağımsızlık öncesi dönemlerde zorlanılmıştır. Pek çok meselenin çözüme kavuşması için ya kaynak yetersizliği ya da doğru kaynağa ulaşma sıkıntısı vardır.

Alimbekov ve Dumaneva'nın belirttiği gibi (2017: 13) Sovyet Dönemi'nden sonra Gorbaçov'un 1986'da başa geçmesiyle başlayan açıklık (glasnost') ve yeniden yapılanma (perestroyka) hareketi sonucunda Kırgız Cumhuriyeti 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilân etmiştir.

Sonuç olarak Kırgız halkı Bağımsızlık Dönemi'ne kadar sosyal, siyasi, ekonomik hayatında pek çok değişikliğe kucak açmıştır.

## 1.3. Bağımsız Kırgızistan

### 1.3.1. Konumu ve Coğrafi Yapısı

1991'de bağımsızlığa kavuşan ve bu yolda nice vatanseverini kaybeden Kırgız halkının başkenti Bişkek'tir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin kuzey ve kuzeybatısında Kazakistan, güneybatısında Özbekistan, güneyinde Tacikistan ve güneydoğusunda Çin yer alır.

Ülkenin güneyde verimli tarım arazilerine sahip olan Fergana vadisinin bir kısmını içine alması ve bunun yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti ile komşu olması ekonomik ve politik durumun tespitinde önemli hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu özellikleri bölgenin Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya için stratejik önemini ortaya koymakta ve ülkelerin bölge üzerinde askeri üsler bulundurmalarını beraberinde getirmektedir (Beşirli, 2011: 314). Kırgızistan'ın böyle bir stratejik konumda yer almasının hem olumlu yönleri hem de dil politikalarını belirlemede sistematik istikrarsızlık gibi olumsuz bir atmosfere yol açan istenmeyen yönleri vardır.

Ülkenin yüzölçümü Saray'ın (2014: 217) ifade ettiği 198.500 km2'dir. Dağlık ve küçük bir ülkedir.

Dağlık bir bölgede olan Kırgızistan'da çeşitli göller oluşmuştur. Dünyadaki en büyük krater göllerinden biri olan Isık-Göl, Kırgızistan'da bulunmaktadır. 6,236 km2 alan kaplayan Isık-Göl, 702 metrelik derinliği ile büyük bir su rezervine sahiptir. 275 km2 alana sahip Son-Köl ve 175 km2 alana sahip olan Çatır-Köl Kırgızistan'da bulunan diğer büyük göllerdir (Saray, 2014: 217). Isık-Göl, her yıl pek çok misafiri ağırlayan turistik bir konuma sahiptir. Ülke ekonomisine daha çok katkı olması adına burada daha çok faaliyet yapılabilir.

### 1.3.2. Demografik Yapısı

2020 verilerine göre Kırgızistan'ın toplam nüfusu 6.523.529'dur. Kırgız 4.804.369, Özbek 964.379, Rus 344.950, Dungan 73.977, Uygur 59.367, Tacik 57.612, Türk 44.773,

Kazak 36.396, Tatar 26.732, Azerbaycan Türkleri 21.153, Koreli 17.124, Ukraynalı 9.943, Alman 8.179, Türkmen 2.150, Çeçen 1.707 olmak üzere halklara göre nüfus dağılımı bu sıralama ile devam etmektedir (http://www.stat.kg/ru/statistics/naselenie/ Erişim Tarihi: 12.06.2020).

İnsanların çoğu kırsal kesimde yaşamaktadır. Kırgızistan'da yaşayan uluslara bakıldığında ülkenin pek çok ulusa ev sahipliği yaptığı gözlenir.

Alimbekov ve Dumanaeva (2017: 9); ülkedeki tüm kalabalık etnik grupların millî ve kültürel merkezlerinin bulunduğunu ve yarı resmî örgüt olan Kırgızistan Halkları Konseyine üye olduklarını ifade eder.

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da her geçen yıl Rusların sayısının azaldığı gözlenmektedir. *Kırgızistan İstatistik Kurumunun* verilerine göre Kırgızistan'da 2009'da 419.583, 2010'da 407.981, 2011'de 394.680, 2012'de 381.562, 2013'te 375.438, 2014'te 369.939, 2015'te 364.571, 2016'da 360.580, 2017'de 356.637, 2018'de 352.960, 2019'da 348.935 ve 2020'de 344.950 Rus yaşamaktadır. Bu verilere göre Kırgız Cumhuriyeti'nin Kırgız Türkçesini devlet dili olarak koruma politikalarında başarıya gittiği söylenebilir (http://www.stat.kg/ru/statistics/naselenie/ Erişim Tarihi: 30.06.2020).

### 1.3.3. Ekonomik Yapısı

Kırgızistan, çok dağlı bir ülke olduğu için ekonomisi en başta hayvancılığa dayanır. Ülke verimli alanlar bakımından zengin olduğu için tarım sektörü de gelişmiştir. Oş'un iklimi çeşitli sebze ve meyve yetiştirilmesine çok uygundur.

Ülkenin başlıca yer altı zenginliklerini kömür, ham petrol, doğal gaz, ham çelik, civa, antimuan, çinko, kalay ve tungsten teşkil etmektedir. Akarsular üzerinde kurulan sayısız hidroelektirik santrallerinden elde edilen enerji 175 milyar kilowat saati bulur ki, Kırgızistan bunun önemli bir kısmını komşu ülkelere satar (Saray, 2014: 219).

*Rusya'nın Orta Asya Politikaları Raporuna* göre (2011: 25) Kırgızistan; gelişmiş bir sanayiye, ekonomiye sahip olmaması gibi sebepler nedeniyle Rusya ile ilişkisini hep geliştirmeye çalışmış ve 1999'a kadar Kazakistan'a kıyasla Rusya gözünde daha az öneme sahip olmuştur. Ancak hem Batı'nın genel olarak bölgedeki varlığını arttırmaya başlaması

hem de Rusya'nın dış politikasını gözden geçirmesi sebebiyle Kırgızistan Rusya'nın dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır.

Bağımsızlığın ilk yıllarında ülkede eski Sovyet Birliği ülkeleri ile ticari bağların kopması, üretimin düşmesi ve merkezi bütçeden gelen önemli ölçüdeki sübvansiyonların kesilmesi ile ciddi kriz yaşanmıştır. Sonuçta 1991-1995 döneminde GSYİH % 50 oranında azalmıştır (Abdiyeva, Ganiyev ve Baygonuşova, 2017: 158). Bu sebeple ülkede bazı sorunlar henüz çözülememiştir. Dünyanın hangi yerinde olursa olsun bir devlet için belki de en önemli konu ekonomik açıdan bağımsız olmak ve yeterli bütçeye sahip olmaktır.

Rahmanova (2019: 117); Kırgızistan'ın enerji kaynakları bakımından sınırlı rezerve sahip olduğunu ve ülke ekonomisinin kalkınması için suyun stratejik açıdan önemli bir doğal kaynak olduğunu belirtir. Kırgızistan'ın komşu ülkeler ile arasında yaşanan su sorunu ve buna yönelik enerji anlaşmazlıkları çözüme kavuşturulmazsa ilgili ülkeler arasında ileride ciddi sorunlara yol açabileceğini belirtir.

Beşirli (2011: 324); Kırgızistan'da yaşanan ekonomik sorunların en önemli nedeni olarak gelir dağılımındaki dengesizlikleri gösterir. Gündoğdu (2011: 412) ise; lüks araçları gelir dağılımındaki dengesizliğin sembolü olarak açıklar. Bu durumu "Ülkede trafik akışı sağdan olmasına karşın araçların pek çoğunun sağdan direksiyonlara sahip olması bu konuda buraya özgü bir karmaşanın hüküm sürdüğünü gösterir ve ülke bu hâliyle yabancı araç mezarlığı görünümündedir." şeklinde örneklendirir. Ülkedeki gelir dağılımındaki dengesizlik ailelerin okul seçimlerinde de ortaya çıkmaktadır. Maddi durumu iyi olan aileler genellikle çocuklarını özel okullara göndermektedir.

Kırgızistan'da özelleştirme süreci 1998 yılına kadar geniş çaplı özelleştirme programları ile gerçekleşmiş ve devlete ait işletmelerin çoğunluğu özelleştirilmiştir. Günümüze kadar devam eden dönemde ağırlıklı olarak stratejik işletmeler devlet mülkiyetinde bulunmaktadır (Karımşakov, 2017: 191).

Kırgızistan'da Dordoy, Oş, Kara-Suu gibi pek çok pazar bulunmaktadır. Bu pazarlarda ebeveyn okul üniformasından ders kitaplarına kadar çeşitli ürünler satın alabilmektedir. Araştırma verilere göre giysi ve ders kitapları, kaliteye ve üretim alanına bağlı olarak her pazarda farklı fiyatlarla mevcuttur (https://www.azattyk.org/a/1254622.html Erişim Tarihi: 07.07.2020).

### 1.3.4. Siyasi ve İdari Yapısı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırgızistan 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilân etmiştir. Onun bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye Cumhuriyeti olmuştur.

Bağımsızlıktan 2005 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı görevini Askar Akayev yürütmüştür. 2005'in Mart ayında yapılan seçimler sonrası Akayev yanlılarının seçimleri kazanması sonrası muhalefet seçimlere hile karıştırıldığı iddiası ile büyük çaplı ayaklanma başlatmış, 24 Mart 2005'te başkanlık sarayının ele geçirilmesi ve sonrasında Akayev'in ülkeyi terk etmesi ile Kırgızistan, siyasi gerginlik ortamı ile sarsılmış, olaylar sonrası muhalefet lideri Kurmanbek Bakiyev, Cumhurbaşkanı olarak görevi devralmıştır. 2006 yılında da yeni bir anayasa yapılmıştır. Ancak Kırgızistan'da etnik gerginlikler durulmamış, siyasi istikrarsızlık devam etmiştir. 2010 yılında Bakiyev, benzer bir ayaklanma ile devrilmiş, Kırgızistan'da etnik kökeni farklı gruplar karşı karşıya gelmiştir (Budak, 2013: 14). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan siyasi yönden pek çok badire atlatmıştır. Devlet, 1991'den bu yana iki kez halk ayaklanması ve Özbekler arasında etnik çatışmalara tanıklık etmiştir. Araştırmada elde edilen bilgiler ışığında Kırgızlar ile Özbekler arasında yaşanan çatışmalar eğitim kurumlarına da yansımıştır. Öğretim dili Özbek Türkçesi olan eğitim kurumlarında kimi dil ve edebiyat dersi öğretmeni bu süreçte zor duruma düşmüştür.

Yerel yönetimlerin yerinin belirlenmesinde eski Sovyetler Birliği modelini benimsemiş ülkelerden biri olan Kırgızistan üniter bir devlet yönetimi sistemine sahiptir. Kırgızistan'da devlet yönetim biçimi 1991'den 2005'e kadar başkanlık, 2010'a kadar yarı başkanlık ve 27 Haziran 2010 Anayasası ile iktidar meclis ve başbakana devredilerek parlamenter sisteme geçilmiştir (Aseinov, Najimudinova, 2017: 226).

Kırgızistan; Çüy, Isık Göl, Oş, Talas, Celalabad, Narın ve Batken olmak üzere idari olarak yedi bölgeye ayrılmaktadır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek Çüy'de bulunur.

Bir Orta Asya ülkesi olan Kırgızistan; Rusya-Avrupa, Arap-Müslüman, Fars ve Çin gibi dört farklı uygarlığın birleşme noktasında bulunarak jeo-politik, jeo-ekonomik açıdan ve kuzey-güney, doğu-batı bölgeleri arasında bir bağlantı köprüsü niteliği taşımaktadır. SSCB'nin dağılması, Orta Asya'da güçler dağılımının değişmesiyle birlikte, bölgenin siyasal, kültürel ve iktisadi bakımdan dışa açık hâle geldiği görülmektedir. Bu durum

Kırgızistan'ın dış politika alanında ikili ve çok taraflı iş birliğinin gelişmesi, bağımsızlığını yeni kazanan ve henüz güçlü olmayan bir devlet için ülke güvenliğinin pekişleştirilmesi, iç kalkınma, gelişme ve demokratik toplumu yaratma niyetlerinin gerçekleştirilmesi için yeni olanak ve ortaklar yanında yeni tehlike ve tehditler de oluşturmuştur (Çotayev, 2017: 320).

Kırgızistan bağımsızlık kazanmasından sonra bir taraftan ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunların üstesinden gelmeye çabalarken, diğer taraftan da ulus-devlet inşa süreci içerisinde ülke topraklarını sınırlandırma ve işaretlendirme amacıyla komşu devletlerle müzakereler yürütmeye başlamıştır. Ancak gerek sınırlar konusundaki uluslararası anlaşmaların hayata geçmesinin zaman alması gerekse tarihî ve coğrafi temellerinin olmaması nedeniyle, Kırgızistan'ın topraklarını sınırlandırma ve işaretlendirme konusunda komşu devletlerle yaptığı müzakerelerde ciddi zorluklarla karşılaşmıştır (Coldoşov, 2019: 92). Araştırmacının da gözlemlerine göre sınır konusu henüz çözüme kavuşmamıştır.

Devlet dilini korumak ve geliştirmek siyasi yetkililerin en önemli görevlerinden biridir. Kasapoğlu Çengel (2004: 49-50); "Kırgız Türkçesinin devlet dili statüsüne yakışacak duruma gelmesi için asıl görev, Kırgız Cumhuriyeti Meclisine düşmektedir. Kırgız Cumhuriyeti Meclisi, Kırgız Türkçesini korumak ve geliştirmek amacıyla dili, cumhuriyet sınırları içinde eğitim-öğretimde, resmî kurumlarda, resmî yazışmalarda, yayın hayatında, radyo ve televizyonda, sanat faaliyetlerinde zorunlu hâle getirilmelidir. Eğitim-öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar arttırılmalı ve bunun için her şeyden önce Kırgız Türkçesini okutabilecek nitelikte öğretmenler yetiştirilmelidir." sözleriyle bu durumu çok güzel açıklar.

Bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri, dış politikalarında her biri farklı dil politika seçeneğine tekabül eden alternatiflere yönelmişlerdir. Bunlar; Rusya ile ilişkilerini sürdürmek, Türkiye ve İran gibi bölgesel aktörlerle stratejik ortaklık kurmak, tarafsızlık politikası izlemek veya bölgesel lider olmaktır. Ancak, egemen varlıklarını ortaya koyma ve güçlendirme konusunda yetersiz olmaları nedeniyle bu devletlerin büyük bir kısmı dış politikalarında Rusya dışındaki stratejik açılımları yeterince etkinleştirme olanağı bulamamışlardır. Bu durum, dış politika potansiyellerinin yetersizliği yanı sıra Rusya'nın geleneksel etki alanı olarak gördüğü Orta Asya üzerinde yitirdiği gücünü yeniden kazanmak amacıyla izlediği politikalarla da açıklanabilir (Musaoğlu, 2009: 269).

### 1.3.5. Sosyal ve Kültürel Yapısı

Kırgızistan'da tarihî ve kültürel miras devletin anayasal güvencesindedir (http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/98149 Erişim Tarihi: 01.07.2020).

22 Ocak 1994'te "Kırgızstan Elinin Assambleyası" adında farklı etnik unsurların birlik içinde yaşaması amacıyla bir kurum oluşturulmuştur (https://assembly-kg.news/20-лет-ассамблее-народа-кыргызстана/ Erişim Tarihi: 13.06.2020).

Kırgızistan'daki etnik gruplar kendi aralarında dillerini konuşmaktadır. Bu dillerden büyük bir bölümünün konuşur sayısının az olması dolayısıyla, geleceği yoktur. Dil ölümü ile ilgili çalışmalarda konuşur sayısı 10 binden az olan dillerin ciddi bir şekilde yok olma tehlikesi altında olduğu kaydedilmektedir. Kırgızistan'da 500 Başkırt'ın yaşadığı kaydedilmektedir. Ancak Kırgızistan'da yaşayan Başkırtlar ana dillerini bırakmış ve ağırlıklı olarak Rusça konuşmaktadırlar. Kırgızistan'da çok az sayıda da olsa Est topluluğu da vardır. Estlerin Estçeyle bağlantıları kalmamıştır (Aydın, 2019: 170).

Kırgız halkı kültür ve değerlerini yüzyıllardır koruyarak bugüne kadar getirmiştir. Pek çok gelenek hâlâ kırsal kesimlerde uygulanmaktadır. Düğün gelenekleri, Nevruz'da pişirilen Sümölök gibi adetler yaşamaktadır. Ancak ülkenin başkentinde yaşayan Kırgız ailesi çocuklarını daha çok Rus kültür ve geleneklerine göre yetiştirmiştir. Şehir hayatında ana dilinden uzaklaşan çocuklar dilin önemli unsurlarından olan kültürden de maalesef uzaklaşmıştır.

Kırgızistan pek çok milletin bir arada yaşadığı ve doğa ötesi dağlarıyla zengin bir ülkedir. Ülkede yaşayan farklı ülkelere mensup kişiler genellikle Rusça öğrenerek iletişimini sağlamaktadır.

Ülkede Dungan, Uygur, Çin, Türk, Kore mutfağına özgü çeşitli restoranlar vardır. Burada yaşayan farklı milletler yemek kültürleriyle birbirlerine katkı sağlarlar.

Eğitim alanında Rus, Özbek, Tacik okullarında öğrencilerin Kırgız halkının kültürünü daha iyi anlayabilmesi için Baytikova'nın ifade ettiği gibi (2017: 105) etno-kültürel eğitim ile Özbek, Tacik ve Rus öğrencilerine Kırgız halkının kültürel yaşamı, gelenekleri vb. etno-kültürel özellikler öğretilse daha iyi olur.

Geleneksel Kırgız ailesinde otorite genellikle büyüklerin elindedir, bir zamanlar ailenin yeni gelini olan genç kız, bir süre sonra ev içi düzenin mutlak hâkimi ve yeni gelinin de kayın validesi olacaktır. Karı koca arasına giren, eşlerin birbiriyle olan ilişkilerini olduğu kadar, çocuklarıyla olan ilişkilerini düzenleyen kayın validedir. Çocuğun bakımını üstlenen yeni gelindir yani çocuğun annesidir, ama bakımın denetimini üstlenen kaynanadır (Ünal, 2017: 131). Bu durum araştırmacının gözlemlerinde de fark edilmiştir.

2004'ten bu yana kültürel alanda devlet politikasının geliştirilmesinden sorumlu ajans, komisyon, bakanlık vb. çeşitli devlet organı çalışmaktadır. Bu devlet organlarının çalışmasındaki istikrarsızlık günden güne kötüleşmektedir. Her yeni lider, kamu yönetiminin modern ilkelerini takip etmemiş ve kendi takdirine bağlı olarak bakanlığın organizasyon yapısını değiştirmiştir (http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/98149 Erişim Tarihi: 01.07.2020).

Özel sektörlerinin gelişimi için elverişli bir ortam ve pratik mekanizma yaratan ayrı stratejik belgeler, yasalar henüz kabul edilmemiştir. Örneğin, hükümetten başka herhangi bir teşvik yoktur. Bu nedenle, ülkenin kültürel alanındaki iş dünyası istenilen düzeyde gelişmemiştir. (http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/98149 Erişim Tarihi: 01.07.2020).

Kırgızistan'da kültür hizmetlerine biraz daha destek verilse iyi olur. Yılbaşı, Nevruz gibi önemli etkinlikler Bişkek'in "Ala Too" Meydanında gerçekleşmektedir. Gençler genellikle zamanlarını kafe tarzı mekânlarda geçirmektedir.

Kırgızistan'da kültürel etkinliklerin devlet düzeyinde iyileştirilmesi için aşağıdaki maddelerin yerine getirilmesi önerilir:

1) Devletin ve toplumun kültürel alana önem vermesini sağlamak,
2) Ev kültürünü geliştirmek,
3) Elverişli kültürel ortamı oluşturmak,
4) Yeterli kurumsal desteği sağlamak,
5) Gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi yoluyla kültürel alanda finansman artışı sağlamak. (http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/98149 Erişim Tarihi: 01.07.2020).

Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov "2018-2040 için Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma Stratejisi Üzerine" bir kararname imzaladı (http://www.president.kg/kg/okujalar/12775_2018_2040_ghildari_kirgiz_respublikasin_nk trnn_uluttuk_strategiyasi_bekitildi Erişim Tarihi: 05.07.2020). Kırgız Cumhuriyeti'nin 2018-2040 Ulusal Kalkınma Stratejisi'nde (2018: 29); "Altay kökenli insanlar arasında iş birliği gelişmektedir." Ercilasun (2015: 17); Altay dilinden zaman içinde ayrılarak bağımsız diller hâline gelen akraba diller topluluğuna *Altay dilleri ailesi* adı verildiğini söyler.

Kırgız Cumhuriyeti'nin 2018-2040 Ulusal Kalkınma Stratejisinde (2018: 30) geçen kültür ile ilgili amaçlardan biri şudur: "Kültür alanında halkın kültürel ve tarihî mirasını korumak ve dünya başarılarına hâkim olmak amaçlanır."

### 1.4. Kırgız Türkçesi

Yürümez ve Yürümez (2017: 579); Türk lehçelerinin Kıpçak grubu içerisinde gösterilen Kırgız Türkçesini Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Çin, Türkiye, Afganistan ve Pakistan'da yaşayan Kırgızların ana dili olduğunu ve kuzey, güneydoğu ve güneybatı olmak üzere üç diyalekti bulunduğunu ifade eder.

Gümüş'ün ifade ettiği gibi (2010: 17) Kırgız Türkçesi, tarih boyunca sözlü edebiyat ürünleri bakımından en zengin dillerden biridir ve Manas Destanı sözlü edebiyat ürünü olarak Kırgızların ulusal kimliğinin övünç kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak atasözleri, deyimler gibi zengin kültür ürünlerine sahip olan Kırgız Türkçesini tarih, müzik, edebiyat ve bilimsel birikim vb. alanlar besler. Bütün bu ortak değerlerin gelecek kuşaklara taşınması rolünü üstlenen Kırgız Türkçesidir.

#### 1.4.1. Devlet Politikası olarak Kırgız Türkçesi

Toplumun geleceğini belirleyen unsurlardan biri olan dil, eğitim sisteminin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir.

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan ve bütün öğrenme faaliyetlerinde anahtar rol oynayan doğal bir araçtır. Dil edinimi ve eğitimi belli bir süreç içinde gelişir. Bireylerin öğrenmeye ve öğrendiklerini birleştirmeye olan doğal eğilimi, uygun yöntem ve teknikler kullanıldığında geliştirilebilir. İnsanın kendisini ve çevresindeki olayları anlamaya

çalışırken kurduğu düşünce dünyası, kavramlar ve kavramlar arasındaki ilişkilerle biçimlenir. İnsan, kavramların bir dil bütünlüğü içinde kazandıkları değerlerle birlikte sosyalleşir ve dil yardımıyla öğrenme, öğrendiklerini uygulama, yorumlama gibi birtakım düşünme ve ifade etme faaliyetlerinde bulunur. Dilin bu önemli özellikleri bünyesinde barındırması nitelikli bir anadil eğitimine duyulan gereksinimi de beraberinde getirmiştir (Kılınç ve Duman, 2012: 95).

Dil ile politika arasındaki ilişki, politikanın ne şekilde tanımlandığına bağlıdır. Politika, birey/grupların davranış ve eylemlerini etkileme olarak tanımlandığında dil, siyasal iktidarlar tarafından güç, iktidar ve meşruiyet kavramları temelinde araçsallaştırılır ve bu nedenle siyasal yapı ve işleyişi, izlenen dil politikalarını doğrudan belirler. Bir devletin siyasal sistemi ile uluslararası sistem arasındaki belli ölçü ve düzeylerdeki etkileşim, dil politikalarının analizinde dış çevre faktörlerinin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, dil politikası olgusu uluslararası ilişkiler alanının içinde yer almaktadır (Musaoğlu, 2009: 262).

Dil, politik yönü olan bir araçtır. Bir devletin izlediği dil politikasının hem iç hem de dış politikada önemi vardır. Örneğin, birden fazla dilin konuşulduğu bir ülkede bu dillerden sadece birini devlet dili olarak belirlemek ve bu politikayı uygulamak, seçilen dili konuşanları diğer dilleri konuşanlar üzerinde birçok alanda avantajlı bir konuma getirmek demektir. Dolayısıyla bir devletin izlediği dil politikasının, o devleti oluşturan toplum üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bilinen bir gerçektir (Yurduseven, 2019: 6).

1 Temmuz 2013'te Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev tarafından imzalanan devlet dilini ve dil politikasını geliştirmeye yönelik tedbirler hakkındaki kararnamede aşağıdaki görevler belirlenmiştir:

1) Kırgız Türkçesini öğrenmek, yeni teknolojileri ve modern öğretim yöntemlerini kullanarak öğretim sistemini geliştirmek için motive edici koşullar oluşturmak,
2) Öğreticilerin teknojiyi daha iyi kullanmasını sağlayan ortamlar hazırlamak,
3) Millî ve dünya edebiyatının en iyi örnekleri için erişim sistemi oluşturmak,
4) Çok dilli eğitim sistemini teşvik etmek,
5) Halk bilinci oluşturmak,
6) 2014 bütçesinde eğitim kurumlarının 5-11. sınıflarında modern işlevsel ve iletişimsel öğretim yöntemlerinin kullanımına dayalı öğretim materyallerinin

(ders kitapları, çalışma kitapları, yardımcı kitaplar) yayımlanması için fon sağlamak,

7) 2013'te çok dilli eğitim ve dil öğretmenlerinin mesleki gelişimlerini temel alarak bütçe tahsisi yapmak ve "100 Yenilikçi Okul "projesinin uygulanmasını başlatmak,
8) "Kırgıztest" test sisteminin geliştirilmesi ve uygulanmasını sağmak için bütçe tahsis etmek,
9) "Kültür-Tarih-Dil" (MTT) TV kanalının oluşturulmasını sağlamak,
10) 15 Eylül 2013 tarihine kadar Bişkek, Oş ve gerekli durumda ülkenin diğer üniversitelerinin temelinde gönüllülerin katılımıyla yetişkinler için ücretsiz devlet kursları düzenlemek,
11) Kırgız Türkçesinin öğretimi için bilgi düzeylerine göre rekabet gücünü organize etmek,
12) Kırgız Türkçesinde çocuk edebiyatı dâhil olmak üzere dünyanın en iyi örneklerinin yayımlanması için çevirmenler arasında yıllık rekabeti arttırmak,
13) Ekim 2015'ten itibaren televizyon ve radyo şirketleriyle birlikte Kırgız Türkçesinde altyazılı ünlü filmleri sunmak,
14) Ulusal "Birlik Dili" projesini uygulamak,
15) Ulusal Bilimler Akademisi, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ve Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlı Devlet Dili Ulusal Komisyonu ile birlikte dilin dilbilgisel, sözcüksel, sözdizimsel ve diğer bileşenleri üzerine araştırma yapmak vb. görevler sayılabilir (http://www.president.kg/kg/okujalar/zharlyktar/7176_almazbek_atambaev_kirgiz_respublikasinda_mamlekettik_tildi_nktr_ghana_til_sayasatin_rkndt_boyuncha_charalar_ghnnd_gharlikka_kolkoydu Erişim Tarihi: 07.07.2020).

Yukarıdaki bilgilere göre devlet yetkililerin devlet politikası bağlamında Kırgız Türkçesini geliştirmeye gayret ettiği tespit edilmiştir.

*Kırgız Cumhuriyeti'nde Halkların Birliği ve Uluslararası İlişkileri Güçlendirme Kavramında* (2013: 11) devlet dilinin geliştirilmesi ve yaygın kullanımı için tutarlı dil politikası ve uygulama mekanizmalarının eksikliği olduğu ve okul öncesi eğitim dâhil olmak üzere eğitim kurumları için öğretme ve öğrenme araçlarının yeterince gelişmediği ifade edilmiştir.

2018'de yayımlanan Kırgız Cumhuriyeti'nin 2018-2040 Ulusal Kalkınma Stratejisine göre dil politikalarında şunlar hedeflenmektedir:

1) Kırgız Cumhuriyeti vatandaşları, rekabetçiliğin ana faktörlerinden biri olarak birçok dil konuşur. Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak tam işlev görmesi sağlanacak, kapsamı genişletilecek, bilim ve uzman topluluğunun zamanın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına göre modernize edilmesi için koşullar oluşturulacaktır.
2) Kırgız Türkçesi ulusal kimliğin temelidir. Önümüzdeki yıllarda Kırgız Türkçesinin kullanımının yaygınlaştırılması için koşulların oluşturulması önemli bir önceliktir.
3) Eğitim sistemindeki ilk amaç şu önlemleri tanımlamak olmalıdır:
    - Yenilikçi iletişim teknolojilerinin tanıtılması,
    - Etkileşimli öğretim yöntemleri ve bilgi teknolojisinin yaygın kullanımı,
    - Kırgız Türkçesinin eğitim sisteminin tüm düzeylerinde eğitim dili olarak kullanımının genişletilmesi.
4) Kırgız Türkçesinin günlük yaşamda ve diğer alanlarda korunması ve geliştirilmesi için devlet tarafından kullanılan dil hâline gelmesi gerekir. Evrak işlerini geliştirmek üzere 2020'ye kadar daha etkili Kırgız Türkçesi oluşturmak için bir mekanizma sunulması gerekiyor. Bu, devlet dilini öğrenmek ve özellikle gençler olmak üzere becerilerini geliştirmek isteyenleri teşvik edecektir. Bu ihtiyaç, devlet dilini akıcı konuşan uzmanlara duyulan yüksek saygınlık ve talepten kaynaklanmaktadır. Bu amaçla, Kırgız Türkçesinin sözcük bilgisini genişletmek, dilbilgisi yapısını geliştirmek ve işlevselliğini arttırmak için önlemler alınacaktır. Bir iletişim aracı olarak kullanımını genişletmek için iletişim teknolojilerine dayalı interaktif yöntemler, devlet dilini öğrenmenin yeni bir yöntemini tanıtmak gerekir.
5) Eğitim sistemindeki köklü değişiklikler, kamusal yaşamın tüm alanlarında uluslararası dillerin kullanımının yaygınlaşmasına yol açacaktır. Çok dillilik, genç kuşağın küresel kalkınma süreçlerine uyumlanmasını sağlar (2018: 28-29).

Kılıç'a göre (2010: 42) Kırgız Türkçesinin durumu eskisi gibi devam etmektedir. Birkaç şey dışında görüntü aynıdır. Yapılan çevirilerin çoğu Kırgız Türkçesi açısından özensiz ve yanlıştır. Rusça, etkisini Sovyet Dönemi'ndeki gibi güçlü olarak korumaktadır.

#### 1.4.1.1 Devlet Dili Olarak Rolü

23 Eylül 1989'da Kırgız Türkçesine devlet dili statüsü verilmiştir (https://www.trt.net.tr/kyrgyz/turkun-duino/2014/09/23/enie-til-mairamy-135632 Erişim Tarihi: 13.06.2020). Kırgızistan'da 23 Eylül her yıl dil bayramı olarak kutlanmaktadır.

Aydın'ın ifade ettiği gibi (2019: 172) Kırgızistan'da 1991'de bağımsızlığın ilânından sonra ilk Anayasa 1993'te kabul edilmiştir. Kırgızistan'da 31 Ağustos bağımsızlık, 5 Mayıs Anayasa Günü (mayramı) olarak kutlanmaktadır.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 3) 1. maddesinde devlet dili şu şekilde tanımlanmıştır: "Kırgız Cumhuriyeti Anayasası uyarınca Kırgız Türkçesi Kırgız Cumhuriyeti'nin devlet dilidir. Kırgız Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden biri olan Kırgız Türkçesi, bu yasa ve diğer kanunlar tarafından öngörüldüğü şekilde devlet faaliyetlerinin kendi içinde ve yerel yönetimde zorunlu bir işlev görür. Kırgız Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak Rusça kullanılır. Kırgız Cumhuriyeti Kırgızistan halkını oluşturan tüm milletlerin temsilcilerine, kendi ana dillerinin korunmasına, öğrenim ve gelişim çalışmalarına ilişkin koşulların oluşturulmasına garanti eder." Bu kanunda ifade edildiği gibi Kırgızistan'da iki dil anayasal hakka sahiptir.

Kırgız Türkçesi devlet dili olarak anayasal statüye sahip olmasına rağmen Kırgızistan'da pek çok önemli iş Rusça ile çözüme kavuşmaktadır. Yapılan çalışmalar Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak çeşitli alanlarda gelişmesi için yeterli düzeyde değildir. Kırgız Türkçesine doğrudan geçiş için ortamın daha uygun olması gerekir.

Diğer Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da "dil hareketi" 1980'li yılların sonunda başlamış ve 1989 yılında dil yasasının kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak, o günden bugüne Kırgızistan'da yürütülen dil politikalarına çelişkili yönelimlerin fazlasıyla yansıdığı görülür. Bu tür çelişkilerin, nesnel ve öznel nedenleri bulunmaktadır (Garibova, 2012: 68).

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 3) 2. maddesinde devlet dilinin öğretimi şu şekilde açıklanmıştır: "Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti, devlet dilinin anayasal statüsünün işleyici ve desteklenmesi için gerekli tüm şartları hazırlar. Ayrıca devlet dilinde eğitimin çalışması ve geliştirilmesi için devlet programlarını kabul eder ve fnanse eder." Bu kanunda belirtildiği gibi Bağımsızlık ile birlikte üst yetkililer Kırgız Türkçesinin gelişmesi için gerekli alt yapıyı hazırlamak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 3) 3. maddesinde devlet dilinin öğretimi şu şekilde açıklanmıştır: "Kırgız Türkçesi devlet dili olarak Kırgızistan'da yaşayan halklar arasında iletişim dili olarak kabul edilir." Araştırmacının gözlemlerine göre bu maddenin uygulanması hayata çok geçirilmemiştir. İnsanlar iletişim dili olarak genellikle Rusçayı tercih ederler.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 4) 6. maddesinde devlet dilinin ailede öğretimi şu şekilde açıklanmıştır: "Çocuklara devlet ve ana dilin öğretilmesi ailenin görevidir. Bu durum devlet tarafından desteklenir." Bu kanunda ifade edildiği gibi ebeveyne çok iş düşmektedir. Ne yazik ki Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek'te ailelerin bir kısmı evde iletişim dili olarak Rusçayı seçmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 4) 7. maddesine göre "Kırgız Cumhuriyeti'nin kamu ve diğer kurumlarında çalışmalar devlet dilinde ve gerekli durumlarda ise resmî dilde yürütülmektedir." Bu maddeden de anlaşılacağı üzere Rusçanın pek çok iş yerinde tercih edilmesi anayasal olarak desteklenmiştir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 4) 8. maddesinde üst yetkililerin devlet dilini konuşabilme becerinden bahsedilmiştir: "Kırgız Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, Başbakanı, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Yüksek Mahkeme Başkanı devlet dilini yazabilmeli, okuyabilmeli ve düşüncelerini ifade edebilmelidir."

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 5) 11. maddesinde şu açıklamalarda bulunulmuştur: "Kırgız Cumhuriyeti'nde devletin kongre, konferans, toplantı, müzakere gibi sosyal ve politik etkinlikleri devlet dilinde yürütülmekte ve resmî dile eş zamanlı tercüme edilmesi sağlanmaktadır." Bu kanunda ifade edildiği gibi önemli etkinliklerin Kırgız Türkçesi ile yürütülmesi istenmektedir. Ancak araştırmacının gözlemlerine göre pek çok etkinlik Rusça yürütülmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 7) 20. maddesinde devlet dilinin medyada korunmasından bahsedilmiştir: "Kırgız Cumhuriyeti'nde kültür, sanat ve kitle iletişim alanlarında devlet dili kullanılır. Devlet dilinde faaliyet gösteren tüm kitle iletişim araçları Kırgız Türkçesinin edebî kurallarına uymak zorundadır." Bu madde ile kitle iletişim araçlarında Kırgız Türkçesini kullanmanın önü açılmıştır.

Kırgız Cumhuriyeti'nin Devlet Dili Kanunun (2009: 9) 32. maddesinde devlet dilinin korunması için şu açıklamalarda bulunulmuştur: "Kırgız Cumhuriyeti'nde devlet dilinin korunması Kırgız Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı, Kırgız Cumhuriyeti'nin Cogorku Keneşi (Yüksek Meclis), Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından devlet idaresi başkanları ve yerel özerk yönetim organları tarafından sağlanmaktadır."

Kırgız Cumhuriyeti'nde Halkların Birliği ve Uluslararası İlişkileri Güçlendirme Kavramında (2013: 15-19) devlet dilini geliştirmek ve dil çeşitliliğini arttırmak aşağıdaki maddeler sıralanmıştır:

1) Kırgız Türkçesinin potansiyelinin, sosyo-politik, ekonomik, kültürel, bilimsel ve diğer faaliyet alanlarında kullanımını genişletmek için uygun koşullar sağlama,
2) Kırgız Türkçesinde sanat, bilimsel ve diğer edebî eserleri etnik grupların dillerine ve dünya dillerine çeviri pratiğini destekleme,
3) Bilgisayar çeviri programlarının geliştirilmesi,
4) Ücretsiz bilgisayar testleri ve eğitim programları ile ulusal internet kaynaklarının geliştirilmesi,
5) Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı başkanlığında devlet dili üzerine Ulusal Komisyonun dil politikası çabalarının verimliliğini artıracak faaliyetlerin analizi,
6) Okul öncesi dâhil olmak üzere tüm eğitim seviyelerinde devlet dilinde öğretimi geliştirme ve bölgelerde dil durumuna göre kırsal ve kentsel okulların özelliklerini dikkate alarak yetişkinler için eğitim düzenleme,
7) Devlet dilini öğretme saatlerini kademeli olarak arttırma,
8) Çok dilli eğitim modellerini kullanma ve tamamlama bilgisi,
9) Farklı etnik toplulukların ihtiyaçları ve ilgi alanlarını dikkate alarak çok dilli eğitime geçişi sağlama,
10) Dil öğretme görevini başarıyla yerine getiren eğitim kurumları için finansal teşvik oluşturma,
11) Devlet dilinde etkili ücretsiz eğitim modelleri geliştirme ve üniversiteler, kamu ve özel kurumlar altında merkez ağının genişletilmesi,
12) Devlet dilinde bilimsel gelişmelerin teşvik edilmesi,
13) Endüstri terminoloji sözlüklerinin geliştirilmesi vb. maddeler sayılabilir.

Narmırzayeva ve Mamazaitova (2015: 191); devlet dili statüsünde dil seviyesini yükseltmek için Kırgız Türkçesinin ortaokullarda, meslek okullarında, kolejlerde, üniversitelerde öğretilmesini ve yükseköğretime geçiş sırasında Kırgız edebiyatı üzerine bir kompozisyon yazmasını önermektedir.

Sıdıkbayeva (2017: 22); çalışmasında Kırgız Türkçesinin devlet statüsü kazanmış olmasına rağmen ülkenin başkentinde devlet diline talebin az olduğunu ve önemli belgelerin, konferansların, bilim ve eğitimin resmi dili olarak Rusçanın hizmet etmesi nedeniyle geri planda kaldığını belirtmiştir. Ayrıca işe alımlarda Rusçayı akıcı bir şekilde konuşan kişinin göreve başlaması ve yurt dışından gelen vatandaşların bunu fark etmesi nedeniyle Kırgız Türkçesi tercih edilmemiştir.

Yapılan gözlemlere göre çeşitli kurumlarda devlet dilinde iş yürütme oranı azdır. Pek çok insan kendini ifade etmek için Rusçayı tercih etmektedir. Örneğin; bir hastaneye, bankaya, alışveriş merkezine gidildiğinde bazı yetkililerin Rusça iletişim kurduğu gözlenir. Bunun sebebi olarak insanların bir işe sahip olması için nitelikli olarak Rusça bilmesi şartı arandığı söylenebilir. Bunun sonucu olarak çalışan, amirine niteliklerini iyi göstermek için Rusçayı iyi kullanması gerektiğini düşünüyor denilebilir.

Resmî evrakların hangi dilde yürütüldüğüne bakıldığında pek çok banka, ofis, hastane Rusça evrakla işi yürütmektedir. Örneğin, bir uçak bileti alındığında, ilaç için reçete yazdırıldığında bu durum ortaya çıkmaktadır. Kimi kurumlar ise Kırgız Türkçesi-Rusça evrak hazırlamaktadır.

#### 1.4.1.2 Medyada Rolü

Kırgızistan'da daha özgürlükçü, demokratikleşmeye daha fazla yönelmiş ve yönelmek için çaba sarfeden bir kitle iletişim ortamının yapılandırılması her yönüyle bir gerekliliktir. Bu ortamın oluşabilmesi için her şeyden önce ülkedeki siyasi gerginlik ve etnik çatışma ortamının acil olarak çözüm bekleyen sorunları olduğu görülmekte, siyasi istikrarın en kısa sürede sağlanması gerekmekte ve tüm bunlar gerçekleşmeden kısa vadede Kırgızistan'ın medya sisteminin sorunlarının çözülebileceğini söylemek ise pek mümkün gözükmemektedir (Budak, 2013: 17).

Çakır (2019: 289); araştırmasında Kırgızistan'da ifade özgürlüğünün ve özel teşebbüsün önünün açılmasıyla birlikte kamu yayıncılığının yanı sıra özel yayıncılık

anlayışının da hızla geliştiğini ve demokratik siyasal yapının yayıncılık teknolojisinin ve internetin gelişmesi, hem geleneksel iletişim araçlarının dijitalleşmesini sağlamış hem de ülkenin uzak bölgelerine, dış dünyaya açılma imkânını sunmuştur. Araştırmacı; internet aracılığıyla bugün yayınlanmakta olan dijital kitle iletişim araçlarının toplam sayısını 1.500'e kadar ulaştığını ve bunların çevrim içi televizyon kanallarından, radyo kanallarından, haber ajanslarından, çevrim içi gazete, dergilerden ve dijital haber sitelerinden oluştuğunu söyler.

Kırgızistan'da sosyal medya araçlarının gittikçe yayılması ile bazı Kırgız gençleri kendilerine farklı kültürdeki insanları örnek aldıkları için Kırgız Türkçesi yerine Rusça, İngilizce cümleler kullanmayı tercih etmektedirler.

Araştırmacının gözlemlerine göre bir dili çok iyi öğrenmek için ilk önce onu sevmek gerekir. Böylelikle o dile ait kültür unsurlarına, değerlere ilgi çekilebilir. Kimi Kırgız genci ana dili ile ilgili film izlemiyor. Bunun sebebi olarak nitelikli filmlerin çekilmediğini dile getiriyorlar. Oysa Rusça çekilen bir film olduğunda anında fikir yürütmeye başlıyorlar.

#### 1.4.1.3. Toplumsal Rolü

Narmırzayeva ve Mamazaitova'nın ifade ettiği gibi (2015: 190), Kırgız Türkçesi kreşlerde, okullarda, kolejlerde, üniversitelerde ve ihtiyaca göre bazı kurum ve kuruluşlarda öğretilir. Kırgız Türkçesi devlet dili olarak kullanılmasına rağmen bilimsel alanda ve devlet kurumlarında yürütülen evraklarda Rusçanın gölgesinde kalmaktadır. Çoğu bilimsel araştırma (Kırgız filolojisi alanındaki bazı çalışmalar hariç) Rusça yazıldığı için dilin kaderinin ulusun kaderi ile iç içe olduğunu belirtmek önemlidir. Nitekim ana dilini korumak için belgelerin dilini iyileştirme konusu olmak üzere pek çok alanda çeşitli sorunlara çözüm aramaya başlanmıştır.

Narmırzayeva ve Mamazaitova (2015: 192); devlet dilinin daha çok benimsenmesi için aşağıdaki maddelerin hayata geçirilmesini önermektedir:

- Bakanlıkların, kurumların, işletmelerin belgeleri, çeşitli formlar, tıbbi kayıtlar ve endüstrinin devlet dilinde çalışması için belgelerinin güncellenmesi,
- Eğitim sistemi için ulusal bir programın geliştirilmesi, ders kitaplarının geliştirilmesi, okullarda, liselerde, kolejlerde, meslek okullarında ve

üniversitelerde Kırgız Türkçesinin öğretimine yardımcı olacak öğretim araçlarının oluşturulması,

- Kırgız edebiyatı, Kırgız tarihi, ülke sevgisi, vatanseverlik hakkında bilgi verme ve devlet dilinin yükseköğretimdeki yeri,
- Kurumlar, işletmeler vb. alanlarda devlet dilini evrak işleyebilecek düzeyde öğretme konusunu sistematik ve tutarlı bir şekilde ele alınması gerekir.

Rısbayev ve Abduhamidova (2011: 9); hazırladıkları projede Kırgızistan'da Rusçaya yıllarca özel önem verilmesi ve sosyal rolünün artması sonucunda şehir okullarındaki evraklar, öğrenci ve öğretmen toplantıları, günlük organizasyonlar ve bilimsel, metodolojik, ekonomik faaliyetler Rusça yapılmıştır. Böylelikle bölgede yaşayan, okuyan ve çalışan yerli halk ana dilini okuma ve konuşma yeteneğini kaybetmiştir. Ve bu durum Kırgız halkının ulusal bilincinin bozulmasına ve bazı halk geleneklerinin unutulmasına sebep olmuştur.

Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak yeterince konuşulmamasının bir sebebi Kırgız halkının üst seviyede ana dilini bilmemesidir. İnsanlar konuşurken kimi sözcükleri Rusça kimi sözcükleri Kırgız Türkçesidir. Bazı Kırgız genci bir kelimenin Rusça karşılığını bilmesine rağmen Kırgız Türkçesi karşılığını bilmemektedir.

#### 1.4.1.4. Kültürel Rolü

Evren derinlemesine incelendiğinde birbiriyle bağlantısı olmayan hiçbir şey gösterilemez. Şüphesiz her şey doğrudan ya da dolaylı olarak birbiriyle ilişki içerisindedir. Kavramlar arasındaki bu ilişkilerin bazıları kimi zaman hiç görünmezken, bazıları ise çok derin ve sınırları birbirinden ayrılamayan bir ilişki içerisindedir. Bu bağlamdan hareketle bu ilişkilerden biri de dil ve kültür ilişkisidir. Öyle ki dil ve kültürü birbirinden ayırmak mümkün değildir (Boylu, 2014: 20).

Toplum ve kültürde ne varsa dilde ifadesini bulur. Kültürün gelişmesiyle dil, dilin gelişmesiyle kültür gelişir ve zenginleşir. Kültürü inceleyerek dilin ne büyük bir "mucize" olduğu; dil mucizesini inceleyerek kültürün insan üzerindeki etkileri ve sonuçları anlaşılabilir (Pehlivan, 2007: 7).

Bir toplumun kültür değerlerinin oluşması için her şeyden önce ortak bir dile sahip olması gerekir. Ayrıca sahip olunan kültür değerlerinin hepsi dil sayesinde tanımlanır,

anlamlanır ve anlaşılabilir bir hâle gelir. Yani bir nevi dil kültürün aynasıdır (İşci, 2012: 31).

2018'de yayımlanan Kırgız Cumhuriyeti'nin 2018-2040 Ulusal Kalkınma Stratejisinde Altay dilleri ailesine yer verilmiştir. "Dili ve kültürü korumak ve geliştirmek, somut ve somut olmayan kültürün mirasını teşvik etmek için Altay dillerinde konuşan halklar arasında sürdürülebilir iş birliği oluşturacak koşullar yaratmak gerekir."

Araştırma sürecinde Kırgızistan'da dilin kültürel yönüne ağırlık verildiği gözlenmiştir. Kırgız halkı ile yapılan çeşitli sohbetlerde Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin benzerliği, halkın Türk kültürünü sevmesi, kültürel ögelerde benzerliklerin olması ifade edilmiştir.

Kültür aktarımında dilin ne kadar önemli olduğu Türk dizilerinin Kırgızistan'da yayınlanması ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Pek çok insan Türk kültürünü dizilerde öğrenmiş ve Türkiye'yi daha çok merak etmiştir.

Kırgız edebiyatı ders kitabı hazırlarken hedef dil ile kaynak dil arasındaki ortak değerlere daha çok yer verilse, millî ve manevi değerler daha çok dikkate alınsa öğretim için iyi olur.

#### 1.4.1.5. İlgili Kurumlar

Kırgızistan'da Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına Bağlı Devlet Dili Millî Komisyonu ve Dil ve Edebiyat Enstitüsü olmak üzere iki resmî kurum vardır.

Dil ve Edebiyat Enstitüsü her yıl verimli çalışmalar yapmaktadır. Bu sebeple devlet dilini geliştirmek ve Devlet Dil Gelişim Programı temelinde dil politikasını geliştirmek için, Cengiz Aytmatov'un adını taşıyan Kırgız Ulusal Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü 13 Şubat'ta "Kırgız Türkçesi", "Sözlükler" ve "Klasik Eserler" dizisinde eserler sunmuştur. Bu enstitü tarafından 2015-2018 yılları arasında toplam 44 kitap hazırlanmıştır. Kırgız dilinin fonetik, dilbilgisi, sözdizimi, sözlükbilim ve lehçebilim üzerine çalışmalar, Sovyet Dönemi'nde yazılan Kırgız dilbilimcilerinin klasik eserleri özellikle değerlidir. Bu nadir kitaplar artık kullanılmıyor ve güncellenmesi gerekiyor. Bu sorunu çözmek için yeni bir baskı hazırlanmış ve yayımlanmıştır. Ayrıca önerilen kitaplar arasında Kaşgarlı

Mahmud ve Yusuf Balasagun'un eserleri bulunmaktadır (http://kutbilim.kg/kg/2019/02/13/kyrgyz-tiline-arnalgan-kitepterdin-bet-achary/ Erişim Tarihi: 13.06.2020).

### 1.5. İlgili Çalışmalar

Kitaplar:

Garibova, J. (2012). *Sovyet Sonrası Dönem'de Türk Dilli Halklar Dil Sorunu, Yeniden Biçimlenen Kimlikler*. (Editörler: Sema Aslan ve Rena Salenova) 1. B., Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.

Kitap, *Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Dil Politikası, Dil Davranışı ve Ulusal Kimliğin Gelişim Süreçleri* ve *Rusya Türklerinin Dil Hareketleri* olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Garibova; alt başlıklar altında Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan için ilgili konuyla ilgili çeşitli açıklamalar yapar.

Tezler:

Boobekova, K. (2001). Kırgızistan ve Türkiye İlköğretim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (Birinci Basamak). Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Araştırmanın birinci bölümünde; karşılaştırmalı eğitimin ne olduğu, neden karşılaştırmalı eğitim incelemesinin yapılmasına gereksinim duyulduğu ve ilköğretim konusunun niçin ele alındığı sorularına cevap aranmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde Türkiye Cumhuriyeti ilköğretim sistemi ele alınmış, ilköğretim tarihi, okul çeşitleri bakımından incelenmiş, ilköğretim programı ve ders kitapları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Kırgız Cumhuriyeti'nde ilköğretim sistemi ele alınmış, ilköğretimin gelişimi tarihi bakımdan incelenmiştir.

Akimcan Kızı, B. (2008). Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ortaöğretim Ders Kitaplarında Din Anlatımı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Akimcan Kızı, araştırmasını Kırgızistan'da Eğitim Sistemi ve Kırgızistan Orta Öğretim Ders Kitaplarında Dinî Terimler ve Değerlendirilmesi olmak üzere iki ana bölümden oluşturur. Araştırmanın birinci bölümünde Kırgızistan eğitim sisteminin genel

özelliklerini, Kırgızistan'da din eğitiminin genel eğitim sistemi içindeki yerini ve Kırgızistan eğitim sisteminde ders kitaplarını inceler. Araştırmanın ikinci bölümünde çeşitli ders kitaplarında bulunan dinî terim ve kavramları değerlendirir.

Akyıldız, S. (2019). Sovyet Sonrası Azerbaycan'da Millî Kimlik İnşasında Dil Politikalarının Rolü ve Milliyetçiliğin Yansımaları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Bu çalışmada, 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra Azerbaycan üst yetkililerin, ulusun ve dilin adına ilişkin siyasi söylemlerindeki değişimler, süreklilikler ve kırılmaları araştırılmıştır. Araştırmacı, çalışmasını röportaj aracılığıyla şekillendirmiştir. Çalışmada; ulusal kimlikten, ulusal kimliğin kalıcılığı için unsurlardan röportaj yoluyla elde edilen veriler aktarılmıştır.

Yurduseven, Ü. (2019). Avrupa Birliğinde Dil Politikaları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Yurduseven, çalışmasının birinci bölümünde kavramsal çerçeve bakımından dili ele almıştır. Bu bölümde dilin tanımından, dilin toplumsal rolünden ve devlet politikası olarak dilin öneminden bahsetmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ulus, devlet ve dil politikalarını incelemiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Avrupa Birliği ve dil politikalarını araştırmıştır.

Özgen, N. (2008). Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Araştırmanın birinci bölümünde Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı, ikinci bölümünde Edebî Şahsiyetler tanıtılır. Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı ile Sovyet Dönem'i öncesi Kırgız edebiyatı, Modern Kırgız edebiyatının teşekkül dönemi, Modern Kırgız edebiyatının gelişme dönemi ve savaş yıllarındaki Kırgız edebiyatı yer alır. Edebî Şahsiyetler ile Kırgız edebiyatının önde gelen kalemleri tanıtılır.

Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak öğretimi konusunda çeşitli sorunların gözlendiği ilgili alanyazındaki araştırmalarda belirtilmiştir.

Sıdıkbayeva M., M. (2017). Cogorku Okuu Jaylarında Kırgız Tilin Ekinçi Til Katarı Okutuuda Studentterdin Tildik Kompetentsiyaların Kalıptandıruunun Lingvodidaktikalık

Negizderi (Yuristadistikterinin Misalında). Doçentlik Tezi, Bişkek: İ. Arabaev Atındagı Kırgız Mamlekettik Universiteti Jana J. Balasagın Atındagı Kırgız Uluttuk Universiteti.

Sıdıkbayeva (2017: 22); çalışmasında Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak benimsenmesi için tüm alanlarda hizmet etmesi gereklidir. Bu nedenle modern gerekliliklere uygun olarak Kırgız Türkçesinin gelişmiş, tam teşekküllü bir bilim ve eğitim dili olarak devlet dili seviyesine getirmek ve Kırgızistan vatandaşı sayılan diğer milletlerin temsilcilerine Kırgız Türkçesini öğretmek en önemli konulardan biri olduğunu ifade etmiştir.

Maksutova B., A. (2016). Orus Tildüü Mektepterde Kırgız Adabiyatın Etnomadaniy Negizde Okutuunun Metodikası. Doktora Tezi, Bişkek: İ. Arabaev Atındagı Kırgız Mamlekettik Universiteti Jana J. Balasagın Atındagı Kırgız Uluttuk Universiteti.

Maksutova (2016); yaptığı araştırmada Rus dili okullarında Kırgız edebiyatı öğretimi üzerine çeşitli sorunlar yaşandığını dile getirmektedir. Araştırmasının temel konusu Rus dili okullarında etnokültürel temelinde Kırgız edebiyatı dersini incelemektir. Maksutova'ya göre yeterince etnokültürel eğitim verilmemektedir. Bunun sebepleri Kırgız edebiyatının dersinin Rus edebiyatı dersiyle bütünleştirme veya karşılaştırma yöntemlerinin düşük düzeyde olması, bu konuyla ilgili yayımlanan makale eksikliği, okul öğretmenlerine erişim eksikliği ve materyal eksikliği vb. yetersizlikler sayılabilir.

Baytikova B., B. (2017). Okutuu Özbek Tilinde Jürgüzülgön Mektepterde Kırgız Adabiyatın Okutuunun İlimiy-Metodikalık Negizderi. Doktora Tezi, Oş: Oş Mamlekettik Universiteti.

Baytikova, tezinde Özbek dili olan okullarda Kırgız edebiyatını öğretmenin genel sorunlarını incelemiştir. Araştırmasında, Özbek okullarındaki Kırgız edebiyatı alanında özel olarak eğitilmiş uzman eksikliğine, ders kitaplarına erişim eksikliğine değinmiştir.

Bilimsel Yayınlar

Kamçıbekova, K. (2008). Sovyet Dönemi Kırgız Türkçesinde Dil Planlaması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 26, 31-40.

Kamçıbekova (2008) araştırmasında Sovyet Dönemi'ndeki dil planlamalarını incelemiştir. Bu yolla alfabe ve okuryazarlılık reformlarını, imla düzenlemelerini, edebî

dilin geliştirilmesini ve standartlaştırılması için yapılan çabaları, dilin kullanım alanlarını ve dilin resmî statüsü yönündeki gelişmeleri incelemiştir.

Boranbayeva S., G. (2004), SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyetindeki Kazak Dilinin Genel Durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 1, 20-41.

Boranbayeva, araştırmasında Kazak Türkçesinin SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazak Cumhuriyetindeki devlet dili olarak gelişimini incelemiştir. Araştırmasını aşağıdaki maddelerin hayata geçirilmesi konusundaki temennisi ile tamamlamıştır:

1) Kazak Türkçesinin gelişmesi için psikolojik ve sosyal ortamın hazırlanması,
2) Kazak Türkçesinin devlet yönetim dili olarak oluşmasını sağlamak,
3) Dil sahasında standart ve hukuki zeminin geliştirilmesini sağlamak,
4) Devlet dilinin kullanılmasında bilimsel ve maddi altyapıları güçlendirmek ve kadroları en iyi şekilde değerlendirmek,
5) Dili öğretmenin en iyi yöntemlerinden istifade etmek,
6) Yeni teknoloji ürünlerinden yararlanmak,
7) Dil öğrenme yöntemlerini geliştirmek,
8) Kazak okulları ile yükseköğretim kurumlarının devlet dilinde eğitim veren bölümlerine devlet tarafından desteğin sağlanması; eğitim araç ve gereçleri ve yeni teknoloji ürünleriyle donatılması,
9) Devlet resmî dilini bilen diğer ulus temsilcilerinin teşvik edilmesi,
10) Devlet memurlarının devlet dilini mutlaka bilmelerinin şart koşulması,
11) Resmî evrakları ve basın yayınları devlet dilinde yaygınlaştırmak suretiyle dilin toplumsal alanını genişletmek,
12) Kazak halkının demografi durumunu iyileştirme amacıyla devlet tarafından destekleme faaliyetlerini yürütmek: ailelere yardımda bulunmak, Kazakistan dışından ülkeye geri dönen Kazaklara yardım sağlamak vb. (2004: 40).

Garibova, J. (2018). Azerbaycan'da Dil-Kimlik Bağlantısının Oluşumu ve Türkiye Türkçesi Faktörü. *SUTAD*, 44, 15-41.

Garibova, araştırmasında Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin genişletilmesi bağlamında Bağımsızlık Dönemi'nde Azerbaycan'da kimliğin yeniden doğuşu sürecini ele almıştır. Araştırmasında Türkiye Türkçesinin ve Türk kültürünün yeni kimlik biçimleri

üzerindeki olası etkisini açıklamak için çeşitli eğitim kurumlarından mezun olanların dil davranışı ve tutumları üzerine odaklanmıştır.

Musaoğlu, N. (2009). Orta Asya Cumhuriyetlerinde Dil, Ulusal Kimlik ve Demokrasi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 261-273.

Musaoğlu, araştırmasında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetlerinin ulus-devlet kurma ve ulusal kimliklerini inşa sürecinde neler yaşadıklarını analiz etmiş ve dilin Orta Asya cumhuriyetlerinin demokratikleşmesi süreci içindeki rolünü incelemiştir.

Gökdağ, B. A. (2013). Kazakistan'da Dil Uygulamaları. *Yeni Türkiye*, 53, 1-17.

Gökdağ, araştırmasında ilk önce Kazakistan'ı genel çerçevede tanıtmıştır. Daha sonra Kazakistan'da bağımsızlıktan sonra uygulanmaya konulan Kazak Türkçesi üzerine başlatılan dil planlamasından bahsetmiştir. Gökdağ, "*Türk yazı dillerinin 1920'li yıllardan sonra sayılarının hızlı bir şekilde artması, 1991 yılından itibaren ise bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetlerinde ana dillerinin Rusçanın hâkimiyetinden kurtarılıp yaygınlaştırılması zorunlu kültür değişmelerinin kapsamı içinde ele alınması gereken dil planlamasıdır. Hem Sovyet, hem de Bağımsızlık Dönemi'nde dil politikasının oluşumunda yarı dilsel ve dil dışı amaçlar belirleyici olmuştur*." sözleriyle dil planlamasının neden önemli olduğunu ifade eder (2013: 2).

# 2. KIRGIZİSTAN'DA EĞİTİM SİSTEMİ

## 2.1. Kırgızistan'da Eğitim Sistemi

Sosyal bir varlık olarak insan, içinde yaşadığı toplumun değerlerini, yargılarını ve davranışlarını kazanmak durumundadır. Aynı şekilde toplum da sahip olduğu kültürel birikimi bireylere aktararak varlığını sürdürme amacındadır. Birey ve toplum arasındaki ilişki; birey açısından bakıldığında kültürlenme, toplum açısından değerlendirildiğinde ise kültürleme süreci olarak ifade edilebilir. Toplum tarafından kasıtlı biçimde gerçekleştirilen bu süreç, eğitim olarak karşımıza çıkar (Akçay ve Safalı, 2019: 1).

Kırgızistan pek çok millete ev sahipliği yapmaktadır. Bu sebeple dilin önemi daha çok artmıştır. İnsanlar birbirlerinin diline ve kültürüne saygı göstererek yaşamlarını sürdürmektedir.

Yeşil ve Şahan (2015: 124); eğitim sisteminin önemini şu şekilde açıklar: "Bilim, teknoloji ve toplumda meydana gelen çok yönlü değişimler, eğitim sistemlerinde de değişimi zorunlu hâle getirmektedir. Yaşanan değişimler bir yönüyle belirli sorunların çözümüne dönük iken diğer yönüyle de yeni birtakım sorunlara kaynaklık etmektedir. Hem yaşanan sorunlara çözümler üretmek hem de yaşanabilecek olası sorunlar henüz ortaya çıkmadan önüne geçmek önemli bir gerekliliktir. Hiç şüphesiz bu süreçte etkin olması gereken yapıların başında eğitim sisteminin geldiği söylenebilir."

Akimcan Kızı'nın ifade ettiği gibi (2008: 1) Kırgızistan'a bağımsızlık ile birlikte pek çok yenilik gelmiştir. Bu durum eğitim alanında da gerçekleşmiştir. Kırgızistan, eğitim politikasını millî ideoloji ve milli değerlere dayandırmıştır. Bu yeni politika çerçevesinde yeni ders müfredatları oluşturulmuş ve bağımsızlıktan sonra ülkenin millî ideolojisine dayanan ders kitapları hazırlanarak yayımlanmıştır. Ancak ekonomik sorunlar nedeniyle eğitim alanındaki pek çok sıkıntı henüz çözümlenememiştir.

İdayeva ve Ünal (2017: 563); devlet tarafından gerçekleştirilmiş olan reformların eğitim sistemini etkilediğini ifade eder. "Reformlar sürecinde eğitimin kalitesi, ulaşılabilir olması ve dünya eğitim sistemine adapte edilmesi üzerine yoğunlaşıldı. Eğitim politikasında reform öncelikleri Kırgız Cumhuriyeti'nin Anayasasının "Eğitim ile İlgili"

kanun, eğitim doktrini, eğitim kalitesi ve eğitime ulaşılabilirliği amaçlayan millî gelişim programları gibi maddelerinden oluşmaktadır."

Sovyetler Birliği kadroları Sovyet adamı idealinin birer ürünü olarak yetişmişti ve bunlarda bağımsızlık sonrası ülkelerin kaderini belirliyorlardı. Dolayısıyla bu noktada Sovyet ideolojisi, Sovyet sonrasında da uzun süre tesirini devam ettirecektir. Yeni sosyo-ekonomik durum eğitimin yapısını, içeriğini yeniden düzeltme gerekliliğini ortaya koydu. Eğitim sisteminde reform yapmak için Kırgızistan her şeyden önce, eski eğitim sisteminin iyi taraflarını korumaya, eğitim içeriğini millî değerlere dayalı olarak geliştirmeye ve diğer devletlerin eğitim sistemini geliştirmedeki deneyimlerinden yararlanmak için çabalamakta ve çalışmalar yürütmektedirler (Balcı vd., 2017: 542).

İbiraiym Kızı'nın belirttiği gibi (2015: 18) Kırgızistan'da modern eğitimin niteliğini arttırmak için bireyin kişisel özelliklerini, ilgi alanlarını, yeteneklerini dikkate alan öğrenci merkezli eğitim kabul edildi.

Kırgızistan'da Kırgız Türkçesi, Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe vb. bir dilde eğitim veren, Kırgız Türkçesi-Rusça, Kırgız Türkçesi-Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi-Tacikçe, Özbek Türkçesi-Rusça, Özbek Türkçesi-Tacikçe, Kırgız Türkçesi-Özbek Türkçesi-Rusça, Rusça-Özbek Türkçesi-Tacikçe vb. iki ve daha fazla dilde eğitim veren okullar bulunur.

Yavaşgel vd. (2013: 109); söz konusu çalışmada Kırgızistan'da eğitimin çok dilliliği benimseyen politikalarla yürütüldüğünü ve Kırgız Türkçesinde, Rusçada ya da azınlık dillerinde dil yeterliğinin geliştirilmesinin hedeflendiğini söyler. Ortaöğrenimde Kırgız Türkçesi, Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe öğretim verilmekte, ancak Kırgız Türkçesi öğretim vermeyen okullarda Kırgız Türkçesi zorunlu dil dersi olarak okutulmaktadır. Rusça öğretim vermeyen okullarda ise Rusça zorunlu dil olarak öğretilmektedir. Yükseköğrenimde ise Kırgız Türkçesi, Rusça, Özbek Türkçesi, İngilizce, Türkçe ve Arapça kullanılabilmektedir.

Polat çalışmasında (2011: 2); eğitim ile ilgili görüşlerini "Eğitimle ilgili politikaları belirlemek ve onları sürdürülebilir bir konuma oturtmak oldukça zordur. Toplumsal bir alt sistem ya da kurum olarak eğitim, diğer alt sistemler ve kurumlarla yakından ilişki ve etkileşim içerisindedir. Bu bağlamda eğitim veya eğitim politikaları diğer toplumsal alanlardan etkilendiği kadar onlardan etkilenir. Bu nedenle eğitim politikalarından

yapılacak değişiklikler uzun vadeli ve dikkatli planlamaları gerektirir.” sözleriyle ifade eder.

Şişman ve Arı (2009: 135); Kırgızistan’daki eğitim sistemindeki aksaklıkları “Eğitimle ilgili yönetim ve iyileştirme sürecinde sivil destek ve katılım yetersizdir. Yönetimde kararlara katılma söz konusu değildir. Üst yönetimler, genel olarak emir verici ve kontrol edici konumunda olup teknik bilgi, organizasyon ve yönetim becerileri yönünden yetersizdir. Alt kademe yöneticileri ve yerel yönetimler, çeşitli yönlerden yetki devrine hazır değildir. Kısaca, eğitimin organizasyonu ve yönetimi yönünden eski sistemden kalma kurumlar, süreçler, tutumlar ve alışkanlıklar devam etmekte olup bunlar, aynı zamanda gelişme ve değişmeye karşı da engel oluşturmaktadır. Mevcut yapı içinde gerçekleştirilmek istenen değişmelerin amacına ulaşması oldukça güç görülmektedir. Zira değişim, sosyal sistemin bütün boyutlarını kapsayan bir süreç olup bu konuda her kademedeki yöneticilerin liderlik rolü üstlenmesi gerekmekte, öncelikle zihni bir dönüşüm gerekmektedir.” şeklinde ifade eder.

Azattık’taki habere göre eğitim sisteminde şu sorunlar vardır:

1) Bişkek’te öğrenci sayısı her geçen yıl artmaktadır. Bu sebeple fiziki altyapı beklenen talebi karşılayamamaktadır.
2) Ülke genelinde ders kitaplarının yetersizliği gözlenmektedir. Yapılan görüşmede ders kitaplarının yüzde 83’ü Kırgız Türkçesi, yüzde 72’si Rusça ve yüzde 67’si Özbek Türkçesi olarak verilmektedir. Tacikçe ile ilgili bazı sorunlar vardır.
3) Öğretmen maaşları düşüktür. Kırgızistan’da öğretmenler en düşük ücretli devlet memurları arasındadır. Bu sebeple öğretmenler işlerini terk etmek ve göç etmek zorunda kalmaktadır.
4) Kırgızistan’daki iç ve dış göçlerin de okullardaki öğretimin kalitesi üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. Başka ülkeye çalışmaya giden ebeveyn çocuklarının eğitimine çok dikkat etmemektedir.
5) Son yıllarda Rus okullarına talep artmıştır. Toplumda “Rus okullarındaki eğitim kalitesi iyi.” algısı var. Ayrıca vatandaşlar Rusya’ya göçün yakın gelecekte azalacağına inanmıyorlar. “Çocuğum büyür ve göçmen olursa dil konusunda endişelenmek zorunda kalmayacağım.” diye düşünen birçok insan vardır.

6) 2010'da Oş'taki olaylardan sonra öğretim dili Özbek Türkçesi olan okulların çoğu Rus okuluna geçti. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_education_school_problems_2018/29473601.html (Erişim Tarihi: 12.07.2020).

### 2.1.1. Zorunlu Eğitim Süresi, Başlama ve Ayrılma Yaşı

Kırgızistan'daki eğitim aşamaları okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaokul, lise, mesleki eğitim ve yükseköğretimdir.

Okul öncesi eğitim, ülkenin eğitim politikasının başlıca yönlerinden biridir. Okul öncesi eğitim kurumları, 6 ay ve 7 yaş arası çocuklar için eğitim veren; çocuk bakımı, çocuğa eğitim ve terbiye verme, çocuğu büyütme ve okula hazırlama gibi devlete karşı sorumluluğu yerine getiren, ailenin ve toplumun istek ve talepleri doğrultusunda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan eğitim sistemidir (Alimbekov ve Dumanayeva, 2017: 31).

Kırgızistan'da zorunlu eğitim 11 yıldır. İlköğretim 4, ortaokul 5, lise 2 yıllık eğitimi kapsar. Bu genel eğitimin işleyişi Türkiye'deki sistemden farklıdır. Öğrenciler 11 yıl boyunca aynı okulda eğitim görebilirler. Bu sebeple mezun olan öğrenciler için arkadaşlarından ayrılmak psikolojik olarak daha zordur. Mezun olan öğrenciler on yılda bir buluşurlar. Bu buluşma gelenek hâline gelmiştir.

Kırgızistan'daki zorunlu eğitim Türkiye'deki gibi devlet okullarında ücretsizdir. Zorunlu eğitim 9 yıldır. Ancak devlet okullarında bütçe yetersiz olduğu için öğrenciler çeşitli imkânlardan faydalanamamaktadır. Bu durum ders kitaplarının kullanımı sırasında görülmektedir. Öğrenciler genellikle önceki yıllara ait ders kitaplarını kullanmaktadırlar. Ders kitaplarına herhangi bir yazı yazmamaktadırlar. Böylelikle ders kitabını bir sonraki yıl başka öğrenci kullanabilmektedir.

Kırgızistan'da Türkiye'deki gibi meslek liseleri bulunur. Türkiye'deki eğitimden farkı 10. sınıfa gelen öğrenciler Kırgızistan'da yer alan meslek okulların sınavına başvuru yapabilirler. Her okul sınavını kendisi yapar. Öğrencilerin 10. sınıfa geçince tercih yapmasının bir sebebi ise Kırgızistan'da ortaokul aşamasının 5 yıl (4+5+2) sürmesidir.

Genel olarak egemenlik yıllarında Kırgızistan eğitim sisteminde aşağıdaki gibi değişim ve gelişimler görülmüştür:

1) Okullardaki eğitimin içeriği, millî ve kültürel özelliklerine uygun olarak önemli değişikliklere uğradı. Ortaokul mezunlarının millî ve kültürel kimliğini oluşturmaya yönelik yeni dersler ve projeler gerçekleştirilmeye başlandı.
2) Kırgız dilinde ders veren okulların sayısı arttırıldı. Önceden ülkenin merkezinde Kırgızca eğitim veren 1 tane okul bulunuyorsa, günümüzde yaklaşık bütün okullarda öğrencilerin seçimine göre ana dilinde eğitim alma fırsatı sağlanmaktadır.
3) Günümüzde Kırgızistan'da çeşitli programlar temelinde çalışan çok yönlü eğitim kurumları kurulmuştur: Kitle okulları, gimnazyum, mesleki okullar, okul kompleksi, liseler.
4) Kırgızistan'da mesleki yüksek eğitim kurumları da geliştirilmiştir. Önceden sadece 10 yükseköğretim okulu bulunuyorsa, günümüzde onların sayısı 54 olmuştur (Alimbekov ve Dumanayeva 2017: 20).

### 2.1.2. Okullara Giriş/ Geçiş Şartları

Kırgızistan'da eğitim gören öğrenciler için liseye geçişte herhangi bir sınav şartı aranmamaktadır. Öğrenciler 11 yıl boyunca aynı eğitim kurumunda eğitim görebilmektedir. Kırgızistan'da bulunan üniversitelerin pek çoğu ücretlidir. Ücretsiz öğretim veren üniversitelerden birisi Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesidir.

1. sınıfa başlayacak öğrenciler okula kaydolmak için ilk önce http://mektep.edu.gov.kg/ adresindeki işlemi yerine getirerek okulu seçerler. Okula öğrenciler iki şekilde kaydolur:

1) Elektronik sıra numarası, doğum belgesi (aslı ve fotokopisi), ebeveynin kimlik kartı
2) F-26 (çocuğun sağlığı ile ilgili), F-63 (alınan aşılar ile ilgili) orijinal tıbbi rapor, 3x4 cm ebadında fotoğraf, ebeveynin ya da yasal temsilcinin ikamet belgesi

Her öğrenci için kişisel bir dosya oluşturulur. Bir öğrenci okuldan ayrılırsa alfabetik kitapçık nereye gittiğini ve nedenini (okul sırası) belirtir. Kişisel dosya okulda tutulur. Okul, eğitim hakkına sahip tüm okul çağındaki vatandaşları kabul eder (https://96.edubishkek.kg/ky/mektepke-kabyl-aluu-zh-n-nd/ Erişim Tarihi: 15.07.2020).

### 2.1.3. Sınavlar

Kırgızistan'da *Genel Cumhuriyet Testi* adlı merkezi bir sınav bulunur. Bu sınava 11. sınıfta okuyan öğrenciler girmeye hak kazanır. Sınavın belirli bir barajı vardır. Barajı geçen öğrenciler üniversitelere başvuru hakkı kazanır.

Ulusal sınavlar Kırgızistan'da 2002'den bu yana Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın kararnamesiyle yürütülmektedir. Test projesi, Eğitim ve Öğretim Yöntemleri Değerlendirme Merkezi tarafından yürütülmektedir ve Kırgız Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı ile yakın iş birliği içinde yürütülmektedir. Projenin amacı, dürüst, şeffaf, bağımsız testler temelinde yükseköğretime eşit erişim sağlamaktır. Testin dili Kırgız Türkçesi, Rusça ve Özbek Türkçesidir. Testteki sorular ilgili dillerdeki kitapçığa eşit şekilde yerleştirilir (http://www.testing.kg/kg/obscherespublikanskij-test.html Erişim Tarihi: 16.07.2020).

Ulusal sınavın görevleri şunlardır:

1) Giriş sınavlarını objektif ve bağımsız hâle getirmek,
2) Kırgızistan'a yönelik modern gereksinimleri karşılayan, ihtiyaçlarını ve özelliklerini belirten bir ölçüm aracı oluşturmak,
3) Tüm ülke için tek bir sistem uygulamak vb. görevler sayılabilir (http://www.testing.kg/kg/obscherespublikanskij-test.html Erişim Tarihi: 16.07.2020).

*Eğitim ve Öğretim Yöntemleri Değerlendirme Merkezi*, Kırgızistan'da bilime dayalı, bağımsız ve adil testleri teşvik etmek için *Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansının* mali desteğiyle *Amerikan Uluslararası Eğitim Konseyleri* tarafından kurulan ve düzenlenen bağımsız bir test kuruluşudur. *Eğitim ve Öğretim Yöntemleri Değerlendirme Merkezi* uzmanları test konusunda deneyime sahiptir ve Amerika Birleşik Devletlerinde eğitim almışlardır. *Eğitim ve Öğretim Yöntemleri Değerlendirme Merkezi*, üniversitelere ve diğer eğitim kuruluşlarına çeşitli hizmetler sağlayabilir (http://www.testing.kg/kg/ Erişim Tarihi: 16.07.2020).

### 2.1.4. Eğitim Kurumlarında Tatil Süreleri ve Not Sistemi

Kırgızistan'da iki ara tatili ve bir yarıyıl tatili bulunur. Birinci dönem ara tatili 4-11 Kasım 2019, yarıyıl tatili 30 Aralık 2019-10 Ocak 2020, ikinci ara tatili ise 21-30 Mart 2020'dir.

Kırgız Cumhuriyeti eğitim kurumlarında 1-11. sınıflar için 5'lik not sistemi kullanılmaktadır. Örneğin *5-9. Sınıflar İçin Hazırlanmış Kırgız Dili Programı'nda* (2018: 37) sözlü yoklamada değerlendirmenin nesnel olabilmesi için puanların ölçütlere göre verilmesi istenmiştir. Sözlü yoklamada en yüksek not 5'tir. Öğrencin 5 alabilmesi için öğretmenin sorularına tam cevap verebilmesi, kendi fikrini ekleyebilmesi beklenir. Yukarıdaki görevlerin yerine getirilmesinde küçük yanlışlıklar varsa 4 verilir. Eğer öğrenci öğretmenin sorularına birazcık cevap verirse ve düşüncelerini sistematik bir şekilde ifade edemezse 3, öğrenci görülen konuları bilmez ve kuralları yanlış cevap verirse 2, öğretmenin sorusu tamamen cevapsız bırakır ve nasıl yorumlanacağı konusunda hiçbir fikri yoksa 1 notu verilir.

### 2.1.5. Eğitim Sisteminde Yetki ve Denetim

Kırgızistan'ın eğitim sistemi Kırgız Cumhuriyeti'nin "Eğitim" yasasına, "21. Yüzyılın Kadroları (1995)", "Bilim Millî Eğitim Programlarına (1996)", birçok "Eğitim Doktrinlerinin Eğitim Konseptlerine", "Araket" (1998), "Ayalzat" (1997), "Cetkinçek" (1999), "Ayıl Mektebi" (2003), "Canı Muun" (2001), "Herkes için Bilim" (2002) gibi resmî belgelere dayanarak kurulmuş ve geliştirilmiştir. Son yıllarda Kırgızistan' da kabul edilen ve temel olarak kullanılmakta olan resmî belgelerden 2012 yılı Mart ayında Kırgız Cumhuriyeti tarafından onaylanan "Kırgız Cumhuriyeti'nde Eğitimi 2020 Yılına Kadar Geliştirme Konsepti" ve "Kırgız Cumhuriyeti Eğitimini 2012-2020 Yıllar Arası Geliştirme Stratejisi" ile eğitim alanında bir atılım yapılmak istenmektedir (İdayeva, 2016: 127).

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 2019'a "Bölgesel Kalkınma ve Dijitalleşme Yılı" adını verdiği göz önüne alındığında Ağustos toplantısında Kırgızistan'da bölgelerin gereksinimlerine göre eğitimin geliştirilmesi için görevler eğitiminin önceliği eğitim kalitesini arttırmak ve eğitim sürecinin sayısallaştırılması, elektronik eğitim materyalleri, dijital lojistiğin etkin kullanımı, elektronik uygulama veritabanı oluşturma konuları dikkate alınacaktır (Batırkulova, 2019).

Balcı vd. (2017: 548), Kırgızistan'da eğitim alanında çalışmaların devam ettiğini şu sözlerle açıklar: "Sonuç olarak eğitim alanında birçok değişim yaşanmaktadır. Özel eğitim kurumlarının ayrıca başka ülkelerle ortak açılan okulların sayısı gittikçe artmaktadır ve bu da eğitim alanında rekabetin oluşması anlamına gelmektedir. Müfredat programları kredili sisteme göre yenilenmekte, özel orta dereceli okullarda ve yükseköğretim alanında meslek standartları ve elemanların yeterlik alanları belirlenmektedir. Bologna sürecine katılmak ve aynı zamanda kendi ulusal özelliğini koruma çabasıyla, eğitim sistemini geliştirmek için girişimlerde bulunulmaktadır."

### 2.1.6. Ders Kitapları Yönetmeliği

Araştırmacının gözlem yoluyla elde ettiği bilgiye göre ders kitapları önceden "Mektep" adlı devlet matbaasında çıkarılmaktaydı. Ancak bu matbaa kapatılmıştır. Günümüzde Eğitim ve Bilim Bakanlığı kararıyla özel kurumlar ders kitaplarını basabilmektedir.

Rusça, Tacikçe, Özbekçe eğitim yapan veya paralel sınıfların bulunduğu okullara Kırgızca'dan başka ders kitapları Rusya'dan, Özbekistan'dan, Tacikistan'dan getirilir. Elbette bu ders kitapları bu devletlerin vatandaş yetiştirme amacı ve ideolojisi çerçevesinde yazıldığı için bu ülkelerin devlet ideolojisini yansıtmakta ve bu dilde eğitim alan öğrencilerin Kırgızistan aidiyetinde problemler ortaya çıkmaktadır. Bu gibi okullarda okuyan çocuklarda Kırgızistan vatandaşı olmaktan utanma, sıkılma ve aşağılık duyguları oluşmaktadır. Çünkü her gün duyduğu şeyler ülkedeki problemlerdir ve okudukları konular başka ülkedeki teorik konulardır. Bundan yola çıkarak, azınlık statüsünde olan etnik grupların çocukları kendileri mensup olduğu ana dili, edebiyat derslerini o dilde okuması, kendi kültürlerini unutmamak açısından elbette önemlidir, ancak bütün dersler ilgili dilde işlenince, ülke bütünlüğüne zarar verecek görüşlerin oluşması da kaçınılmazdır. Bu yüzden bu doğrultuda geciktirilmeden önlem alınmalıdır (Balcı vd., 2017: 548).

## 2.2. Devlet Dilinin Gelişmesi İçin Yapılan Çalışmalar

Dil; bir kültürün en önemli taşıyıcılarından biridir. Bu sebeple Kırgız üst yetkilileri Kırgız Türkçesini korumak ve geliştirmek için çeşitli önemli adımlar atmışlardır.

Baytikova'nın belirttiği gibi (2017:3) Kırgız Türkçesinin korunması ve pek çok alanda tercih edilmesi için "Kırgız Cumhuriyeti Devlet Dili Hakkında Kanun", Kırgız

Cumhuriyeti Devlet Başkanı'nın "Devlet Dili ve Dil Politikasının Geliştirilmesi Hakkında Kararı", "2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nde Devlet Dili ve Dil Politikasının Geliştirilmesi Ulusal Programı" gibi birçok görev üstlenildi.

### 2.2.1. 2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nde Devlet Dili ve Dil Politikasının Geliştirilmesi Ulusal Programı

Bu Program (2014: 1); 2013-2017 Kırgız Cumhuriyeti'nin Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Stratejisi, Halk Birliğini ve Etnik İlişkileri Güçlendirme Kavramı ve Kırgız Cumhuriyeti'nde Çok Kültürlü ve Çok Dilli Eğitim Kavramı uyarınca geliştirilmiştir.

Program'ın (2014: 4) amacı Kırgız Cumhuriyeti'nde yaşayan tüm etnik grupların dillerini koruyarak ve geliştirerek Kırgızistan halkının birliğini güçlendirmede önemli bir faktör olarak devlet dilinin tam ve yaygın kullanımını sağlayan etkin bir dil politikası oluşturmak; ana dillerinde, resmî ve uluslararası dillerde akıcı bir şekilde yeni çok dilli nesil yetiştirmektir.

Program'ın görevleri (2014: 4) aşağıdaki gibidir:

- Kamusal yaşamının tüm alanlarında devlet dilini tam ve yaygın olarak kullanmak,
- Devlet dilinin geliştirilmesi, işlevsel kapasitesinin güçlendirilmesi ve bilgi ve eğitim kaynaklarının zenginleştirilmesi,
- Devlet dilini öğretmenin eğitimsel ve metodolojik temellerinin iyileştirilmesi ve standartlaştırılması,
- Anadil, ikinci dil ve yabancı dil olarak Kırgız Türkçesi,
- Devlet dilini öğretmek için altyapının oluşturulması ve geliştirilmesi,
- Devlet dilini öğretmek için gerekli koşulların oluşturulması ve teşvik edilmesi,
- Nüfusun dil kültürü seviyesinin yükseltilmesi,
- Resmî ve yabancı dillerde öğretim kalitesinin ciddi şekilde iyileştirilmesi,
- Kırgız Cumhuriyeti'nde yaşayan etnik grupların ana dilinin korunması ve geliştirilmesi için güvence verilmesi.

Program'ın "2014-2016: hazırlık", "2017-2018: ana bölüm", "2019-2020: düzeltme" olmak üzere üç aşaması vardır.

Program'ın (2014: 4-5) ilk aşamasında *eğitim programlarının ve öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi, "Kırgıztest" sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması, akredite edilmiş bir devlet dili eğitim merkezleri ağının oluşturulması, eğitim sisteminin tüm seviyelerinde devlet dilinde öğretim için teşvik sistemi ve koşullarının oluşturulması, çok dilli okulların pilot çalışmalarının izlenmesi ve sayılarının daha da arttırılması için bir planın geliştirilmesi* maddeleri yer alır.

İkinci aşamasında *devlet çalışanlarının ve belediye hizmetlerinin devlet dili yeterliğini belgelendirmek için bir sistem tanıtılması ve çok dilli eğitim sisteminin daha da geliştirilmesi* amaçlanır.

Üçüncü aşamada *çok dilli eğitimin sürekliliği için koşulların oluşturulması, devlet dilinin toplumsal yaşamın sosyal açıdan önemli alanlarında iletişim dili olarak kullanımı* ile ilgili konuları kapsar.

Kamu hizmeti ve belediye hizmeti alanında dil politikasının amacı (2014: 5), kamu makamlarının (yürütme, yasama, yargı ve yerel öz yönetim) faaliyetlerini, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası ve yasalarına uygun olarak uluslararası dil yeterliği ölçeğinde devlet ve resmî dillerde akıcı düzeyde (C1) yürütmektir.

Eğitim ve bilim alanındaki dil politikasının amacına (2014: 7) bakıldığında Kırgızistan'daki eğitim sisteminin tüm düzeylerinde eğitim dili olarak devlet dilinin kullanımını yaygınlaştırmak, etnik dilde eğitim veren okullarda çok dilli eğitim sunmak ve ortak standartların uygulanması için koşullar oluşturmaktır.

Bilim alanındaki dil politikasının amacı, devlet dilini bilim dili olarak kullanmaktır. Dil öğretimi alanındaki dil politikasının amacı ise dil öğretim teknolojilerini standartlaştırmak ve geliştirmektir.

Dil öğretimi alanındaki dil politikasının görevleri (2014: 10-11):

- Kırgız Türkçesini ana dili, ikinci dil ve yabancı dil olarak öğretme kavramının geliştirilmesi ve uygulanması,
- Kırgız Türkçesini ana dili, ikinci dil ve yabancı dil olarak öğretmek için yeni nesil eğitimsel ve metodolojik materyallerin hazırlanması ve yayımlanması,

- Kırgız Cumhuriyeti'nde yaşayan etnik grupların dillerinde eğitim ve metodolojik literatür yayımlanması için destek,
- Devlet dili, resmî dil ve uluslararası dillerde eğitim için gerekli altyapının oluşturulması,
- Kırgız Türkçesini ve Rusçayı ana dili, ikinci dil ve yabancı dil olarak öğretme eğitim sisteminin geliştirilmesi,
- 2014'ten itibaren orta ve yüksek meslek eğitim kurumlarının eğitim standartlarında ayrı bir disiplin olarak devlet dili ve resmî dilin tanıtılması; gerektiğinde cumhuriyetin eğitim kurumları temelinde okul öncesi çocukları için gelişim ve dil öncesi eğitim merkezleri kurulması,
- Akredite dil kursları ağının yanı sıra Kırgız Türkçesi, Rusça ve diğer dilleri öğrenmenin organizasyonu ve farklı yaş gruplarına devlet dilini öğretmenin ek biçimlerinin geliştirilmesinin teşvik edilmesi,
- Devlet dilini, resmî dili ve Kırgızistan'da yaşayan etnik grupların dillerini öğretmek için internet kaynaklarının yaygın kullanımının sağlanması,
- Uluslararası dil yeterliği ölçeğine (A1, A2, B1, B2, C1, C2) uygun olarak devlet dili yeterliğini test etmek için test sisteminin geliştirilmesi ve tanıtılmasıdır.

Kültür alanında dil politikasının amacı devlet dilinin kültür ve kitle iletişim alanındaki rolünü arttırmak, çok dil konuşan yeni kuşağın en iyi örneğini oluşturmaktır. Bu hedefe ulaşmak için aşağıdaki görevleri yerine getirmek gerekir:

- Evrensel ve ulusal bir değer olarak devlet diline saygı eğitimi, devlet dilinin etnik gruplar arası iletişim dili olarak birleştirici rolünün desteklenmesi,
- Konuşma kültürünün geliştirilmesi,
- Kırgızistan'da yaşayan etnik grupların kültür ve eğitim merkezlerinin desteklenmesi, etnik dillerde bilgi programlarının düzenlenmesi,
- Kırgızistan dışında yaşayan Kırgızların kültürel kimliğinin desteklenmesidir (2014: 11).

Televizyon ve radyo yayıncılığı alanında dil politikasının amacı (2014: 11) televizyon ve radyo yoluyla devlet dilinin rolünü en iyi hâle getirmektir.

Kitap yayıncılığı alanında dil politikasının amacı (2014: 13) devlet dilinin konumunu ve birleştirici rolünü güçlendirmek, dilsel ve kültürel çeşitliliğin değerini arttırmaktır.

Bilgi teknolojisi alanındaki dil politikasının amacı (2014: 13) ise devlet dilini internette yaygınlaştırmaktır (http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/63683 Erişim Tarihi: 30.06.2020).

Sonuç olarak devlet dili olarak Kırgız Türkçesinin her alanda gelişmesi için devlet yetkilileri çeşitli önemli kararlar almışlardır.

### 2.2.2. Ağustos Öğretmen Toplantıları

Ağustos öğretmen toplantılarında her yıl öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullarda ve öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda Kırgız Türkçesini daha iyi öğretmeye yönelik öneriler ile çeşitli konular konuşulur.

Bu toplantılarda akademik yıl boyunca kullanılacak ders kitapları tanıtılmaktadır.

2014-2015 akademik yılı için:

1) 9. sınıf ders kitabı B. Ömuraliyev'in *Kırgız Tili* (2007) ders kitabı ile B. Usubaliyev, A. Kaybıldayev, A. İmanov'un 8-9. Sınıflar *Kırgız Tili* (1999) ders kitabı,
2) 10. sınıf ders kitabı A. Saparbayev, S. Ömuraliyeva, R. Egemberdiyev, V. Musayeva'nın *Kırgız Tili* (2007) ders kitabı,
3) 11. sınıf A. Saparbayev, S. Omuraliyeva, R. Egemberdiyev, V. Musayeva'nın *Kırgız Tili* (2007) ders kitabı, alternatif ders kitabı B. İsakov'un Kırgız dili ders kitapları önerilmiştir (http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_027.pdf Erişim Tarihi: 30.06.2020).

2015-2016 akademik yılı için:

1) 9. sınıf ders kitabı B. Ömuraliyev'in *Kırgız Tili* (2007) ders kitabı ile B. Usubaliyev, A. Kaybıldayev, A. İmanov'un 8-9. sınıflar için *Kırgız Tili* (1999) ders kitabı,
2) Kırgız dili 10. sınıf ders kitabı olarak A. Saparbayev, S. Ömuraliyeva, R. Egemberdiev, V. Musayeva'nın *Kırgız Tili* (2013) ders kitabı,
3) 11. sınıf ders kitabı 11. sınıf A. Saparbayev, S. Omuraliyeva, R. Egemberdiyev, V. Musayeva'nın *Kırgız Tili* (2013), alternatif ders kitabı olarak B. İsakov'un10-

11. sınıf (2010) ders kitabı önerilmiştir (http://www.kao.kg/images/stories/doc/213027.pdf Erişim Tarihi: 30.06.2020).

Dil ve edebiyat ders kitaplarının farklı kaynaklarla desteklenmesi önemlidir. Yukarıda alternatif ders kitabına yer verilmesi öğretim materyalinin zenginleşmesine katkı sağlar.

Ağustos toplantılarında Kırgız halkının gelenek ve görenekleri, etno-kültür, kültürel miras ve Manas Destanı'nın öğretimine yer verilmesi tavsiye edilmiştir (http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_028.pdf Erişim Tarihi: 30.06.2020).

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere dil ve edebiyat öğretiminde bilginin niteliğine, millî değerlere çok önem verilmiştir. Öğrenci Kırgız edebiyatı dersi için belirlenen hedeflere ulaştıkça millî değerleri daha iyi algılamaktadır.

# 3. DİL VE EDEBİYAT PROGRAMLARI

## 3.1. Kırgızistan'da Dil ve Edebiyat Öğretimi

Abdıbekova'nın belirttiği gibi (2015: 37) dil ve toplum birbirinden ayrılamaz. İnsanlar birlikte yaşadıkları için dil gelişti ve büyüdü. Dil, toplum olmadan var olamaz ve gelişemez.

Dil öğretiminde öğreticinin günlük plan yapması, öğrenciyi güdülemesi ve hedef dil ile ders ortamında uygulama alanı oluşturması çok önemlidir.

Göz (2017: 593); araştırmasında "Çağdaş Kırgız edebiyatının başlangıç tarihi için farklı görüşler vardır. Resmî tarih ve üniversitelerde okutulan ders kitaplarında 7 Ekim 1924 tarihli Erkin Too gazetesinin ilk sayısında yer alan Aalı Tokombayev'e ait Öktöbördün Kelgen Kezi adlı şiir Kırgız edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Fakat Prof. Dr. Salican Cigitov'un bu tarihten önce Kırgızlar tarafından kaleme alınmış eserler olduğunu gösteren çalışmaları vardır." sözleriyle Çağdaş Kırgız edebiyatının başlangıç tarihi hakkındaki ikilemden bahsetmiştir.

Yukarıdaki bilgilerde görüldüğü üzere ikilem hâlâ devam etmektedir. İncelenen ders kitaplarında Aalı Tokombayev'in edebî eserinden önceki çalışmaları Kırgız edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından önce Kırgız dili ders kitapları ve programları alan bilgisine sahip bir kişi tarafından yazılamamıştır. Orhon-Yenisey Yazıtları ile Yusuf Balasagun, Kaşgarlı Mahmud, Arstanbek, Moldo Kılıç, Ceñicok vb. önemli isimler hakkında eserlerde bilgi yoktu. Bu komünist ideolojinin, idari komuta sisteminin, Kırgız halkının zihniyeti ile ilgili ders kitapları ve programlar yayımlamasının bir rüya olduğu sır değildi (Akmatova, 2008: 145).

İncelenen ders kitaplarına bakıldığında Sovyet Dönemi'nde konuşulması yasak olan önemli bilginlerden bahsedildiği görülmüştür. Öğrencinin geçmişini öğrenmesi açısından bu gelişme çok önemlidir.

Kırgız edebiyatı öğretiminin etkinliği dâhil olmak üzere okul eğitiminin kalitesini arttırma görevini; *Ülkenin Sürdürülebilir Kalkınması ve 2020'ye kadar Eğitim Geliştirme*

*Stratejisi, Dijital Kırgızistan 2019-2023 Kavramı, Kırgız Cumhuriyeti Eğitim Geliştirme Kavramı* üstlenmiştir (Batırkulova, 2019). Bu konuda devlet yetkililerinin iyi çalıştığını belirtmek gerekir. 2019'a kadar internet ortamında bulunamayan evraklara şimdi daha kolay erişilmektedir.

Abdıkadırova (255); Kırgızistan'da edebiyat öğretiminin çeşitli eğitim kurumlarında yapıldığını belirtmektedir. Örnek olarak öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar ile Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe öğretim veren okullar sayılabilir.

Yukarıdaki bilgiye ek olarak yükseköğretim kurumlarındaki Türkoloji gibi çeşitli bölümlerde verilen Kırgız edebiyatı öğretimi sayılabilir.

Baytikova'nın vurguladığı gibi (2017: 97) Kırgız edebiyatının öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda öğretilmesinin kendine özgü sistemi vardır. Örneğin Kırgız edebiyatı, bu okulların özelliklerine (etnik köken) göre öğretilir ve tek dilli ve iki dilli okulların mevcudiyeti gibi özellikler edebiyatın öğretimini etkiler.

İncelenen programlar yukarıdaki bilgiyi destekler niteliktedir. Program, öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi ve Tacikçe olan okullarda yaklaşım olarak karşılaştırmalı öğretimi desteklemektedir.

Akmatov'a göre Kırgız dili ders kitaplarının oluşumunda aşağıdaki ilkeler dikkate alınmalıdır:

- Konuşma gelişimi ilkesi,
- Konuşma kültürüne yönlendirme ilkesi,
- Etno-kültüre yönlendirme ilkesi,
- Ana dilin özelliklerine güvenme ilkesi (Akmatova, 2008: 143).

Yukarıdaki ilkelere bakıldığında Akmatov, öğrenme öğretme ortamında öğrenci merkezli bir yaklaşımın olması gerektiğini savunur. Kırgızistan çok milletli bir ülke olduğu için etno-kültüre daha çok önem verilmesi gerektiği sonucu çıkartılabilir.

Caanbayeva (2); çalışmasında Kırgız dili ders kitaplarındaki metinde geçen tanımların çeşitli olduğunu ve sadece öğrenciler için değil, öğretmenler için de çok karmaşık ve anlaşılmaz olduğunu belirtir.

Araştırma verilerini inceleme sürecinde kimi sözcüğün anlamını araştırırken yukarıdaki bilgiyi destekleyen durum yaşanmıştır.

Batırkulova'ya göre (2019) Kırgız edebiyatı dersi öğretiminde görülen bazı sorunlar şunlardır:

- Öğretmenlerin konu standartları hakkındaki bilgi eksiklikleri,
- Kırgız edebiyatı ders kitaplarının kalitesini arttırma gerekliliği,
- Kırgız edebiyatını öğretmek için yardımcı kitapların eksikliği,
- Kırgız dili ve edebiyatı öğretmenlerinin derslerde kullandıkları uygulamaların yaygınlaştırılamaması,
- Öğretmenler için alan bilgisi ve materyal eksikliği,
- Yeterliklere dayalı ders planlamasında deneyim eksikliği,
- Yeni müfredat ve ders kitaplarının tutarsızlığı,
- Öğrencilerin okuma aktivitelerinin zayıf olması,
- Öğretmenin öğrenciye akıcı konuşmasını öğretmek için çaba eksikliği,
- Kırgız edebiyatı sınıfında teknik araçların, görsel yardımcıların (e-öğrenme materyalleri, multimedya materyalleri, sesli metinler, sanat okuma videoları vb.) eksikliği sayılabilir.

Yukarıdaki sorunlara bakıldığında incelenen programlardaki hedeflerin istenilen düzeyde gerçekleşmediği söylenebilir.

Muratov ve Arabayeva (277); okulda öğretilen dersler arasında Kırgız edebiyatı dersi için Kırgız Türkçesi aracılığıyla yerli ve bazı yabancı yazarların eserlerini tanıtarak öğrencilerin manevi ve ahlaki niteliklerini, estetik zevklerini, yaşam deneyimlerini ve dil becerilerini geliştirmek amaçlanmaktadır.

Yukarıdaki bilgiye bakıldığında söz konusu programların hedefleri araştırmacılar tarafından değerlendirilmektedir. Öğrencinin Kırgız Türkçesini iletişimde araç olarak kullanması beklenmektedir.

Muratov ve Arabayeva'ya göre (279-281) Kırgız edebiyatı ders kitabı içeriğinin genel şartları şunlardır:

1. Kırgız edebiyatı ders kitabı Kırgız Cumhuriyeti Anayasası Cogorku Keneş (Yüksek Meclis) tarafından kabul edilen *Eğitim ile İlgili* kanununa dayanmaktadır. Müfredatın gerekliliklerine ve temel hükümlerine, edebî eğitim için devlet standardına, Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından onaylanan müfredata uymalıdır.
2. Kırgız edebiyatı üzerine ders kitabı yazarken yazarlar en son bilimsel başarıları, tarihsel keşifleri ve modern buluşları kullanabilmelidir.
3. Kırgız edebiyatı ders kitaplarının içeriği öğrencinin yaşına uygun olmalıdır.
4. Kırgız edebiyatı ders kitapları öğrencinin edebiyata karşı ilgisini arttırmalıdır.
5. Kırgız edebiyatı ders kitapları hazırlanırken bilgilerin etkinliği, içeriğin tutarlılığı, görseller vb. ilkeler dikkate alınmalıdır.
6. Metinlerin sunumunda ve edebî olayların analizinde edebî eserlerin seçimi için ahlaki standartlar, dilsel normlar, psikolojik ve pedagojik ölçütler (çalışmanın yaşa uygunluğu, algısal yetenekler, bilişsel ilgi alanları, öğrencilerin ihtiyaçları), tür-tematik boyut (eserlerin tür ve tematik çeşitliliği) göz önünde bulundurulmalıdır.
7. Kırgız edebiyatı ders kitabı, öğrencinin gelişimi için önemlidir. Bu nedenle öğrenciyi zihinsel, fiziksel, manevi, estetik vb. yönlerden beslemelidir.
8. Ders kitabındaki temel bilgiler doğru, iyi tanımlanmış olmalıdır. İsimleri, terimleri ve kavramları tam olarak birleştirmelidir. Aynı zamanda, çeşitli tartışmalar yaratan belirli cevapları olmayan sorular ve ödevler önerilebilir.
9. Ders kitabı öğrenciye bir rehber gibi yönlendirmelidir.
10. Ders kitabı öğrenciye sadece bilgi vermekle kalmaz. Öğrencinin materyale ne kadar hâkim olduğunu, ilgili konuda hangi yeterliklere sahip olduğunu değerlendirmeyi ve kontrol etmeyi amaç edinmelidir.
11. Ders kitabı taraflı olmamalıdır ve resim, tablo, fotoğraf vb. görseller içermelidir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak ders kitabını hazırlarken bölüm sonlarına ölçme araçlarından oluşan çeşitli sorular yer alsa öğretimi daha güçlü kılar.

Batırkulova'ya göre (80) Kırgız edebiyatı dersinde teknoloji kullanılarak öğretim sürecinin organize edilmesi gereklidir. Teknoloji, büyük şair A. Osmonov dâhil olmak üzere edebiyatçıların yaşamlarını ve eserlerini öğreterek öğrencinin şiir dünyası, estetik zevki vb. niteliklerinin gelişmesinde önemlidir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Kırgız edebiyatı öğretimin hem öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullarda hem de öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda birtakım sorun göze çarpmaktadır. Söz konusu ders kitaplarının istenilen düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır.

### 3.2. Dil ve Edebiyat Programları

Eğitim ve öğretim; her milletin tarih sahnesindeki var olma serüvenini, devamlılığını, etkinliğini ve gelişimini belirleyen önemli faaliyet alanları arasındadır (Karakuş, 2019: 71).

Eğitim-öğretim kurumlarında, fertlerin iletişim becerilerinin geliştirilmesinde, millî ve kültürel değerlerin içselleştirilip yaşatılmasında, etkili ve kalıcı öğrenmelerin gerçekleştirilmesinde izlenen temel yol haritası, öğretim programlarıdır (Kardaş ve Kaya, 2019: 119).

Temel müfredat, devlet eğitim standardının ana bölümünü, zorunlu derslerin listesini, öğretim saatlerinin sırasını ve iş yükünün miktarını belirler. Tüm sınıflar ve derslerde öğretim diline bakılmaksızın her okulun müfredatının geliştirilmesinin temelini oluşturan yasal bir belgedir (Asanakunov ve Esenaliyeva, 2019).

Programlar *Kırgız Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı* ve *Kırgız Eğitim Akademisi Teknoloji, Sanat ve Kültür Laboratuvarı'nda* hazırlanmaktadır. Bu bilgiden hareketle program hazırlamada merkezi bir yapının olduğu söylenebilir.

1994'te öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar için hazırlanan *Kırgız Dili Programında* doğrudan konuşma kültürüne ek bir saat ayrılmamıştır (Akmatova, 2008: 141). Elde edilen verilere göre Kırgız dil ve edebiyat derslerine konuşma becerisi için saat eklenmiştir. Bu durum söz konusu derslere daha çok önem verildiğini gösterir.

Kırgızistan'da Kırgız Türkçesiyle öğretim veren okullar için Kırgız edebiyatı programı; Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe ile öğretim veren okullar için ise Kırgız ve dünya edebiyatı programı hazırlanmıştır. Kırgız Türkçesi ile öğretim veren okullarda Kırgız edebiyatı dersi 5. sınıftan 11. sınıfa kadar okutulur.

Kırgız ve dünya edebiyatı programı ile Kırgız edebiyatı programı benzer özellikler göstermektedir. Her iki programın birinci bölümü aynıdır. Birinci bölüm genel yönetmeliktir. Burada programın nasıl oluştuğu anlatılır. Program Kırgız Cumhuriyeti

Hükümeti'nin 21 Haziran 2014'teki 403 sayılı kararı ile onaylanan *Kırgız Cumhuriyeti'nde Genel Eğitim Vermenin Devlet Eğitim Standardı* esas alınarak hazırlanmıştır.

Her kademede eğitim programlarının ve ders kitaplarının güncellenmesi, programlarla istihdam arasındaki ilişkilerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Eğitimde kalite standartlarını belirlemek, kalite güvence sistemini kurmak, kaliteyle ilgili kurum ve kuruluşların görev tanımlarını yapmak gerekmektedir. Bunun için iç ve dış değerlendirme yoluyla programların değerlendirilmesini sağlamak ve geliştirmek gerekmektedir (Şişman ve Arı, 2009: 136).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle dil ve edebiyat programlarının ana dilde ve yabancı dilde öğretimine göre sınıflandırılması ölçme ve değerlendirilmenin tutarlığı ve geçerliği bakımından doğru bir yaklaşımdır.

### 3.2.1. Programların İçerikleri

Bu çalışmada 2018'de hazırlanan *5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı, 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı, 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı ve 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı* incelenmiştir.

#### 3.2.1.1. 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nın İçeriği

2018'de hazırlanan *5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı,* öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumlarının 5-9. sınıflarında Kırgız edebiyatı dersi içeriğini ve kapsamını tanımlar ve ders kitabı yazarlarına, öğretmenlere rehberlik eder.

Öğretmenler yüklendikleri sorumluluk itibariyle tüm toplumlarda önemli bir yere sahiptir. Öyle ki bu sorumluluk; bireylerin kendilerini gerçekleştirme yolunda sahip oldukları tüm gücü ortaya çıkarma ve bunları gerçekleştirmelerini sağlamaya kılavuzluk etme gerek ait olunan toplumun gerekse de tüm insanlığın ortak değerlerinin gelecek kuşaklara aktarımını sağlama gibi görevleri içerir (Çelik, 2019: 213).

Program'ı hazırlayanlar Sovetbek Baygaziyev, Abdukerim Muratov, Batma Abdukhamidova, Kiyalbek Akmatov'tur.

**Tablo 1.** Program'ın "İçindekiler" bölümü

İÇİNDEKİLER
I. GENEL YÖNETMELİK
Açıklayıcı Not.....4
1.1. Dersin Temel Müfredat İçerisindeki Yeri.....4
1.2. Kırgız Edebiyatı Öğretiminin Amaçları ve Görevleri.....4
1.3. Kırgız Edebiyatı Dersi Üzerine Temel Eğitim Vermenin Yeterlikleri.....5
II. DERSİN İÇERİĞİ
2.1. Program'daki Derslerin Saat Oranları……...11
2.2. Dersin Ana içeriği…….…….13
III. EĞİTİM SÜREÇLERİNİ OLUŞTURMA ŞEKİLLERİ VE DEĞERLENDİRME
3.1. Eğitim Süreçlerini Oluşturma Şekilleri…….13
3.2. Öğrencilerin Öğrenme Etkinliklerini Değerlendirme Kuralları…..…….19
IV. MATERYAL VE TEKNİK SAĞLAMA
4.1. Kaynak Sağlanması İçin Gerekenler…….……..……..25
4.2. İlham Verici Öğrenme Ortamını Oluşturma ……..……..…25

**Kaynak**: 2018 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı

Tablo 1'e bakıldığında Kırgız edebiyatı dersi için bir çerçeve sunulduğu gözlenir. Tablo 1'de Kırgız edebiyatının amaçları, söz konusu dersin saat oranı, eğitim sürecini oluşturan öğretim yöntem ve teknikleri aktarılır.

Program'ın içindekiler kısmı 4 ana başlıktan oluşur. Program'da "Genel Yönetmelik" ile birinci bölüm, "Dersin İçeriği" ile ikinci bölüm, "Eğitim Süreçlerini Oluşturma Şekilleri ve Değerlendirme" ile üçüncü bölüm ve "Materyal Desteği" ile dördüncü bölüm yer alır.

Öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar için hazırlanan 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı aşağıdaki resmî belgelere dayanmaktadır:

- Kırgız Cumhuriyeti "Eğitim ile İlgili" Yasası (Bişkek: 2003),
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin 21 Temmuz 2014 tarihli ve 403 sayılı "Kırgız Cumhuriyeti Okullarında Genel Ortaöğretim Devlet Standardı'nın Onaylanması" emri,
- Kırgız Cumhuriyeti'nde Çok Kültürlü ve Çok Dilli Eğitim Kavramı (2008),
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından 23 Mart 2012 tarihli ve 201 sayılı kararıyla onaylanan Kırgız Cumhuriyeti'nde Eğitim Sisteminin Stratejik Yönleri,

- Kırgız Cumhuriyeti'nin 2020'ye Kadar Olan Öğrencilerin Eğitimi Kavramı, 22 Temmuz 2014 tarihinden itibaren Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın emriyle onaylanmıştır (2018: 3).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nın belirli temel dayanakları olduğu, devlet yetkilileri tarafından desteklendiği söylenebilir.

Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı, teknolojinin ilerlemesi ve Kırgızistan'da yaşayan halkların gereksinimiyle öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak öğrenci merkezli öğrenme temelinde kendini yenilediği görülmektedir.

Program'ın temel amacı becerileri öğrencilere kazandırmaktır. Program'da kazanımlar sade verilmiştir. Program'ın hedefleri, konu içerikleri değerler ve beceriler etrafında dönmektedir. Burada amaç çeşitli yöntem ve teknikle öğrenciye kazandırmaktır.

Program'da önerilen edebiyatçıların isimleri ve onların edebî eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Ders kitaplarına seçilecek edebî eserlerin öğrencinin yaş ve sınıf düzeyine uygun olmasına, eserin sanatsal yönünün kuvvetli olmasına, öğrenci için faydalı olmasına önem verilmiştir.

Program'da ders kitaplarına seçilecek metinlerin uzunluklarıyla ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

#### 3.2.1.2. 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardının İçeriği

10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumlarının 10-11. sınıflarında Kırgız edebiyatı ders ve kapsamını tanımlar ve ders kitabı yazarlarına, öğretmenlere rehberlik eder.

**Tablo 2.** Standart'ın "İçindekiler" bölümü

İÇİNDEKİLER
1. BÖLÜM
GENEL
YÖNETMELİK.....3
1.1. BelgeninYapısı.....3
1.2. Temel Düzenleyici Belgelerin Sistemi.....3
1.3. Temel Kavramlar ve Terimler.....4
2. BÖLÜM
DERSİN KONUSU.....6
2.1. Kırgız Edebiyatı Öğretiminin Amaçları ve Görevleri.....7
2.2. Kırgız Edebiyatı Öğretiminin Metodolojik Temelleri.....8
2.3. Temel ve Ders Yeterlikleri.....9
2.4. Temel ve Ders Yeterliklerinin İlişkisi.....10
2.5. Ders Materyallerinin İçerik Alanlarına ve Sınıflar Düzeylerine
Dağılımı.....12
2.6. Disiplinler Arası İlişkiler.....14
3. BÖLÜM
KAZANIMLAR VE DEĞERLENDİRME.....15
3.1. Kazanımların Sınıf Düzeylerine Dağılımı.....15
4. BÖLÜM
EĞİTİM SÜRECİ GEREKSİNİMLERİ.....30
4.1. Kaynak Sağlanması İçin Gereksinimler.....30
4.2. İlham Verici Öğrenme Ortamını Oluşturma.....31

**Kaynak:** 2018 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı

Tablo 2'ye bakıldığında 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda yer alan başlıklar ile örtüşmektedir. Tablo 2'de de Kırgız edebiyatı dersinin çerçevesi verilmiştir. Ancak kazanım açısından 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda yer alan örneklere göre daha geniş ve derindir.

Standart'ın içindekiler kısmı 4 ana başlıktan oluşur. "Genel Yönetmelik" ile birinci bölüm, "Dersin Konusu" ile ikinci bölüm, "Kazanımlar ve Değerlendirme" ile üçüncü bölüm, "Eğitim Süreci Gereksinimleri" ile dördüncü bölüm oluşur.

Öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumlarının *10-11. Sınıflar İçin Hazırlanan Kırgız Edebiyatı Standardı* aşağıdaki resmî belgelere dayanmaktadır:

- Kırgız Cumhuriyeti "Eğitim ile İlgili" Yasası (Bişkek: 2013),
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin 21 Temmuz 2014 tarihli ve 403 sayılı "Kırgız Cumhuriyeti Okullarında Genel Ortaöğretim Devlet Standardı'nın Onaylanması" emri,
- Kırgız Cumhuriyeti'nde Çok Kültürlü ve Çok Dilli Eğitim Kavramı (2008),

- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından 23 Mart 2012 tarih ve 201 sayılı kararıyla onaylanan Kırgız Cumhuriyeti'nde Eğitim Sisteminin Stratejik Yönleri,
- Kırgız Cumhuriyeti'nin 2020 Yılına Kadar Olan Öğrencilerin Eğitimi Kavramı, 22 Temmuz 2014 tarihinden itibaren Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın emriyle onaylanmıştır (2018: 3).

Standart'ın yeniliği (2018: 3), sanatın eğitim sistemine dâhil edilmesidir. Bu yenilik, sırasıyla konuyu öğretmenin odağını soyut bilimsel, ideolojik ve tamamen felsefi bir yaklaşımdan sanatsal bir yaklaşıma değiştirir. Edebî analiz yapmak (bilimsel düzeyde edebî eleştiri) yerine bir sanat eserini estetik analizle değiştirmeye çalışmak temelidir.

Yukarıdaki bilgiden hareketle Kırgız edebiyatı dersi görsel sanatlar ile yakından ilişkilidir.

Aksan'ın ifade ettiği gibi (1995: 12) insanı diğer canlılardan ayıran, insan yapan niteliklerinden biri sanat yönüdür. Bu sebeple ana dili eğitimi bazı ülkelerde sanat eğitimi olarak ele alınmaktadır. Bu açıdan Kırgız edebiyatı standardına sanatı dâhil etmek çok iyi bir düşüncedir.

Standart'ta (2018: 4-5); belli başlı terimler açıklanmıştır. Bunlar sırası ile edebî eserin kelime sanatının tezahürü olarak analizi, edebî eserlerin algılanması, bir edebî eserin ilk algısı, bir edebî eserin ikinci algısı, yorumlama, kazanım, edebî yaratıcılık, okuyuculuk, değer becerisi, edebiyat dersindeki düşünme etkinlikleri, tahmin, çok kültürlülük ilkesi, öğrenci merkezli yaklaşım ve duygusal tutumdur.

Standart'ta Sovyet Dönemi'ndeki Kırgız edebiyatından K. Tınıstanov, S. Karaçev, A. Tokombayev, B. Sarnogoyev, Ö. Danikeyev, Ş. Sadıbakasov, K. Cusubaliyev, K. Akmatov; K. Cantöşev, M. Elebayev, C. Turusbekov, C. Bökönbayev, K. Malikov, A. Kuttubayev, A. Osmonov C. Aytmatov, T. Adışeva, K. Osmonaliyev, K. Kayimov, A. Saspayev, Egemenlik Dönemi Kırgız edebiyatından A. Cakşılıkov, A. Rıskulov, E. Ermatov tanıtılmıştır. Standart'ta bu ilgili edebî kalemlerin hayatı ve eserleri için kaç saat ayrıldığı da yazmaktadır.

Standart'ta Kırgız edebiyatı dersinin saat planı da yer verilmiştir. Eserleri okuyarak öğrenme için 76 saat; okul saatleri dışında okuma için 8 saat; kompozisyon için 12 saat; dönemlik tekrarlama için 4 saat; son tekrarlama için 2 saat olmak üzere toplam 102 saattir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Kırgız edebiyatı dersinin Kırgız edebiyatının önde gelen önemli isimlerinin edebî eserlerinin öğretimi ile gerçekleştiği, incelenen ders kitaplarında böyle bir yol izlendiği söylenebilir.

### 3.2.1.3. 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programının İçeriği

Program (2018: 2); Kırgız Türkçesini ana dili olarak öğretmenin etkinliğini arttıran, öğrencilerin sözlü ve yazılı anlatım kültürünü geliştiren pratik egzersizler içerir. Dilsel, sözel ve kültürel yeterliklere dayalı öğrenci merkezli öğrenmeye vurgu yapılır ve her öğretim yılının sonunda bu yeterliklerde öğrenciler için beklenen öğrenme sonuçları sunulur.

2018'de *Kırgız Eğitim Akademisi Devlet Laboratuvarı, Resmî ve Yabancı Diller Laboratuvarında* Kırgız dili programının geliştirilmiş yeni baskısı 77 sayfa olarak hazırlanmıştır. Program, öğretim dili Kırgız Türkçesi olan ortaokul ve liseler için geçerlidir.

Program'ı hazırlayanlar Doçent A. Saparbayev, Profesör B. Ömüraliyev, Profesör S. Üsönaliyev, Pedagoji Doktoru V. İ. Musayeva, Kırgız Cumhuriyeti'ne Emeği Geçen Öğretmen N. Abdesov ve Doçent B. A. Abduhamidova'dır. Program'ın editörü ise Pedagoji Doktoru Profesör Sulayman Rısbayev'dir.

Program, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin "Eğitim ile İlgili" ve "Devlet Dili ile İlgili" yasalarını dikkate alarak Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından onaylanan Kırgız Dilini Anadil Olarak Öğretmek İçin Konu Standardı'na (5-9. Sınıf, 10-11. Sınıf) dayanmaktadır.

Program, öğrenci merkezli öğretime odaklanmaktadır. Öğrencinin ana dilini etkin ve verimli bir şekilde öğrenmesi için sözel, dilsel ve kültürel yeterliklere sahip olması istenir.

Program, Kırgız Türkçesini ana dili olarak öğretme düzeyini ve etkinliğini arttırmak için dil ve dilbilgisi konularını bir araç olarak sunar.

**Tablo 3.** Program'ın "İçindekiler" bölümü

İÇİNDEKİLER
I. GENEL YÖNETMELİK
Açıklayıcı Not.....4
1.1. Dersin Temel Müfredat İçerisindeki Yeri.....4
1.2. Kırgız Dilini Ana Dili Olarak Öğretmenin Amaçları ve Görevleri.....4
1.3. Kırgız Dili Dersi Üzerine Temel Eğitim Vermenin Yeterlikleri.....5
II. DERSİN İÇERİĞİ
2.1. Program'daki Derslerin Öğretimindeki Saat Oranları……...11
2.2. Kırgız Dili Programının İlkeleri, Yapısı, Ana İçeriği……13

**Tablo 3.** (devam). Program'ın "İçindekiler" bölümü

| |
|---|
| III. EĞİTİM SÜREÇLERİNİ OLUŞTURMA ŞEKİLLERİ VE DEĞERLENDİRME |
| 3.1. Eğitim Süreçlerini Oluşturma Şekilleri…….…….13 |
| 3.2. Öğrencilerin Öğrenme Etkinliklerini Değerlendirme Kuralları……...……..19 |
| IV. MATERYAL VE TEKNİK SAĞLAMA |
| 4.1. Kaynak Sağlanması İçin Gerekenler…….…….25 |
| 4.2. İlham Verici Öğrenme Ortamını Oluşturma …….…...25 |

**Kaynak:** 2018 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı

Tablo 3'e bakıldığında Kırgız dili dersinin genel çevresinin tanıtıldığı görülür. İncelenen dil ve edebiyat programlarının birbirini tamamladığı tespit edilmiştir. Program'da klasik ölçme araçlarından yazılı yoklamalar, çoktan seçmeli sorular ve sözlü sınavların nasıl puanlandığı gösterilmiştir.

Program'ın içindekiler kısmı 4 ana başlıktan oluşur. Programda "Genel Yönetmelik" ile birinci bölüm, "Dersin İçeriği" ile ikinci bölüm, "Eğitim Süreçlerini Oluşturma Şekilleri ve Değerlendirme" ile üçüncü bölüm ve "Materyal ve Teknik Sağlama" ile dördüncü bölüm yer alır.

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı; aşağıdaki resmî belgelere dayanmaktadır:

- Kırgız Cumhuriyeti "Eğitim ile İlgili" Yasası (Bişkek: 2003),
- Kırgız Cumhuriyeti Orta Öğretim Okulları İçin Temel Müfredat,
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin 21 Temmuz 2014 tarihli ve 403 sayılı "Kırgız Cumhuriyeti Okullarında Genel Ortaöğretim Devlet Standardı'nın Onaylanması" emri,
- Kırgız Cumhuriyeti Ortaokullarında Kırgız Dilinin Konu Standardı (2015),
- 2013-2017 Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi,
- 2013-2017 Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi'nin Uygulanması İçin Hükümet Programı (2018:4).

Asanakunov ve Esenaliyeva (2019); 2019-2020 akademik yılında öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumlarının 5-11. sınıflarında Kırgız dilini öğretmek için aşağıdaki yasal ve düzenleyici belgelerin güncellendiğini belirtmiştir:

- Devlet Eğitim Standartları ve Kırgız Cumhuriyeti Temel Eğitiminin Konu Standartları 21 Temmuz 2014'te 403 sayılı emir Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Kararı ile onaylanmıştır.
- 15 Kasım 2016'da 590 sayılı Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Kararı ile değiştirilmiştir.

Asanakunov ve Esenaliyeva (2019); öğretim dili Kırgız Türkçesi olan 5-11. sınıflarda Kırgız dilini öğretme yaklaşımını değiştirmek ve öğrencilerin sözlü, yazılı, iletişimsel ve hitabet becerilerini geliştirmek için modern teknolojileri kullanmak gerektiğini söyler.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Kırgız dili dersi kültürel anlamda öğrencilerin yeterliklerini geliştiren, öğrencilere iletişim becerilerini kazandıran bir rehberdir.

#### 3.2.1.4. 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardının İçeriği

*10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı* 2018'de Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe öğretim veren okullarda 10-11. sınıf Kırgız ve dünya edebiyatı dersi için hazırlanmıştır.

**Tablo 4.** Standart'ın "İçindekiler" bölümü

İÇİNDEKİLER
1.BÖLÜM.
GENEL YÖNETMELİK.....4
1.1. Belgenin Yapısı.....4
1.2. Temel Düzenleyici Belgelerin Sistemi.....4
1.3. Temel Kavramlar ve Terimler.....5
2.BÖLÜM.
DERSİN KAVRAMI.....6
2.1. Kırgız ve Dünya Edebiyatı Öğretiminin Amaçları ve Görevleri.....8
2.2. Krgız ve Dünya Edebiyatı Öğretiminin Metodolojik Temelleri.....9
2.3. Temel ve Ders Yeterlikleri.....10
2.4. Temel ve Ders Yeterliklerinin İlişkisi.....11
2.5. Ders Materyallerinin İçerik Alanlarına ve Sınıflar Düzeylerine Dağılımı.....15
2.6. Disiplinler Arası İlişkiler .....17
3. BÖLÜM.
KAZANIMLAR VE DEĞERLENDİRME.....18
3.1. Kazanımların Sınıf Düzeylerine Dağılımı .....18
3.2. Öğrenci Başarısını Değerlendirmek İçin Temel Stratejileri.....29
4.BÖLÜM.
EĞİTİM SÜRECİ GEREKSİNİMLERİ.....33
4.1. Kaynak Sağlaması İçin Gerekenler .....33
4.2. İlham Verici Öğrenme Ortamını Oluşturma .....34

**Kaynak:** 2018 10-11.Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı

Tablo 4'e bakıldığında *10-11. Sınıfları İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nın* "Genel Yönetmelik" bölümü öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar için hazırlanan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı ile aynıdır. Bu bilgiden hareketle söz konusu dersler ile ilgili genel kavramların aynı olduğu söylenebilir.

Standart'ın içindekiler kısmı 4 ana başlıktan oluşur. "Genel Yönetmelik" ile birinci bölüm, "Dersin Konusu" ile ikinci bölüm, "Kazanımlar ve Değerlendirme" ile üçüncü bölüm, "Eğitim Süreci Gereksinimleri" ile dördüncü bölüm oluşur.

2018'de hazırlanan Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe ile öğretim veren okulların *10-11. Sınıfları İçin Kırgız Edebiyatı Standardı* (2018: 4) aşağıdaki resmî belgelere dayanmaktadır:

- Kırgız Cumhuriyeti "Eğitim ile İlgili" Yasası (Bişkek: 2013),
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin 21 Temmuz 2014 tarihli ve 403 sayılı "Kırgız Cumhuriyeti Okullarında Genel Ortaöğretim Devlet Standardı'nın Onaylanması" emri,
- Kırgız Cumhuriyeti'nde Çok Kültürlü ve Çok Dilli Eğitim Kavramı (2008),
- Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından 23 Mart 2012 tarih ve 201 sayılı kararıyla onaylanan Kırgız Cumhuriyeti'nde Eğitim Sisteminin Stratejik Yönleri,
- Kırgız Cumhuriyeti'nin 2020 Yılına Kadar Olan Öğrencilerin Eğitimi Kavramı, 22 Temmuz 2014 tarihinden itibaren Kırgız Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın emriyle onaylanmıştır.

Omorova (2019); 2019-2020 akademik yılında öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda Kırgız dili dersi aşağıdaki yönetmeliklere uygun olarak öğretileceğini belirtir:

- Kırgız Cumhuriyeti Kanunu "Eğitim ile İlgili", Kırgız Cumhuriyeti Devlet Eğitim Standardı, Öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda Kırgız dili konu standardı ve programıdır.
- Kırgız dilini öğretmenin iletişimsel yönü; okuryazar olma, iletişim ve kendini ifade etme için bir araç olarak öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla ders esas olarak öğrencilerin iletişim ihtiyaçlarını desteklemekte, onlara öğrenme sürecinde önemli ve kültürel açıdan değerli bilgilerin edinilmesini sağlamaktadır.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında yabancılar için 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'na benzer öğretim yöntem ve teknikleri içermektedir. Söz konusu ders, öğrenciler için iletişim aracıdır.

Omorova (2019); Kırgız dilinin kelime ve dilbilgisinin fonksiyonel ustalık düzeyini, okuduğunu anlama, dinlediğini anlama, yazma ve konuşma becerilerini belirlemek gerektiğini ve bu nedenle 10-11. sınıflar için müfredatta değişiklikler yapılması gerektiğini söyler. Bunun sebebi olarak yeterli dil becerisine sahip olmayan öğrencilerin yükseköğretime girememesidir.

Yukarıdaki bilgiye bakıldığında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nın kazanım açısından yenilense daha iyi olacaktır. İncelenen programlarda kazanım açısından yeterli sayıda beceriler ele alınmamıştır.

### 3.3. Dil ve Edebiyat Programlarında Politikalar

Programların çalışma grubunda pedagoji alanında uzman kişilere yer verilmiştir. Öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumların *5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı'nı* hazırlayanlar Doçent A. Saparbayev, Pedagoji Doktoru Profesör B. Ömüraliyev, Profesör S. Üsönaliyev, Pedagoji Doktoru V. İ. Musayeva, Kırgız Cumhuriyeti'ne Emeği Geçen Öğretmen N. Abdesov, Pedagoji Bilimine Aday, Doçent B. A. Abduhamidova'dır. Program'ın editörü ise Pedagoji Doktoru Professör Sulayman Rısbayev'dir.

2018'de öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumlarının *5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nı* hazırlayanlar Sovetbek Baygaziyev, Abdukerim Muratov, Batma Abdukhamidova, Kiyalbek Akmatov'tur. Program geliştirme çalışmalarının çalışma grubu ile gerçekleştirilmesi yerinde bir adım olduğu düşünülmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Kırgız dil ve edebiyat programlarını hazırlayanların alanlarında tecrübeli bilim insanları olduğunu söylemek mümkündür.

Asanakunov ve Esenaliyeva; 2019-2020 akademik yılı için "Ülkenin Bölgesel Gelişme ve Dijitalleşme Yılı" olduğunu ve ders kitaplarının dijital sürümlerinin kullanımının, öğretim araçları ve yeni çoklu medya ortamlarının kullanımının güncel bir

konu olduğunu dile getirir (http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Yukarıdaki bilgilere ek olarak araştırma verileri sürecinde ders kitaplarının ve programların dijital sürümlerinin internet ortamında yer almaya başladığı gözlenmiştir.

### 3.3.1. Programın Temel Bileşenleri

Öğretimin gerçekleşebilmesi için gerekli unsurlardan biri programlardır. Program hazırlanırken sırayla niçin, ne, nasıl ve ne kadar öğretilecek sorularına cevaplar aranarak yine sırasıyla eğitim programının bölümleri olan hedefler/ kazanımlar, içerik, eğitim durumları ve sınama durumları oluşturulur (Akçay ve Safalı, 2019: 6).

Programın bütünü ile ilgili bilgi almak için, programın tüm ögelerinin ve uygulama sürecinin incelenmesi gerekir. Programın ögelerine dönük değerlendirme yaklaşımında, değerlendirilmesi gereken boyutlar ve bu boyutlarda cevabı aranan sorular aşağıda verilmiştir:

I. Genel ve özel hedeflerin değerlendirilmesi: Hedefler, toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına uygun mu? Hedefler, öğrenci ihtiyaçlarına uygun mudur? Hedefler, konu alanının özelliklerine uygun mudur? Hedefler, birbiriyle tutarlı mıdır? Hedefler, yeterince açık mıdır? Hedefler, gerçekleştirilecek nitelikte midir?
II. İçeriğin (Kapsamın) değerlendirilmesi: İçerik, hedeflerle tutarlı mıdır? İçerik, birbiriyle tutarlı mıdır? İçerik, öğrenciler için anlamlı ve onların özelliklerine uygun mudur? İçerikte yer alan bilgiler önemli, dayanıklı ve geçerli midir? İçerikteki bilgilerin sunuş sırası öğrenme ilkelerine uygun mudur?
III. Eğitim durumlarının değerlendirilmesi: Eğitim durumları hedeflere ulaştıracak nitelikte midir? Eğitim durumları, içerikteki bilgilerin özelliklerine uygun mudur? Eğitim durumları, öğretim ilkelerine uygun mudur? Eğitim durumları, öğrencinin aktif katılımını sağlayıcı mıdır?
IV. Sınama durumlarının değerlendirilmesi: Ölçme araçları ve sonuçları geçerli midir? Ölçme araçları ve sonuçları güvenilir midir? Ölçme araçları kullanışlı mıdır?
V. Ögeler arası ilişkilerin değerlendirilmesi: Her öge kendinden önceki ögeye bağlı mıdır? (Akpınar, 2017: 188-189).

Kırgızistan'da 2018'de yayımlanan dil ve edebiyat programlarındaki dil politikaları programın ögeleri bağlamında değerlendirilmiştir.

#### 3.3.1.1. Hedefler Boyutunda Politikalar

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı

Öğretim programının birinci ve en önemli ögesidir. Eğitimde bireyleri "Niçin eğitiyoruz?" sorusuna cevap arar. Hedef, genel anlamda öğretim programının uygulanmasıyla varılmak istenen noktayı ifade eder. Başka bir ifadeyle hedef; öğrencilere kazandırılmak üzere belirlenmiş eğitim yoluyla kazandırılabilir istendik özellikler ya da yeterliklerdir. Bu özellikler; bilgiler, tutumlar, beceriler, yetenekler, ilgiler, alışkanlıklar vb. davranışlar olabilir (Akpınar, 2017: 116).

Hedef ögesi, öğrenenlere kazandırılması istenilen özellikleri ifade etmektedir. Bu özellikler soyut nitelikler olduğundan, davranışlara dönüştürülerek gözlenebilir ve ölçülebilir hâle dönüştürülür. Bu gözlenip ölçülebilen özelliklere ise hedef davranışı adı verilmektedir (Yeşil ve Yeşil, 2013: 22).

Bu Program (2018: 3); öğretim dili Kırgız Türkçesi olan tüm okullarda Kırgız edebiyatı dersinin içeriğini tanımlayan ve öğrencilerin hazır olma düzeyini belirleyen normatif bir belgedir. Program, eğitim mevzuatının gerekliliklerini dikkate almaktadır.

Normatif içerik; değer yargıları, normlar ve standartlardan oluşur. Edebiyat, sanat, felsefe gibi… "Ne oldu, nerede, ne zaman oldu?" ve "Kim yaptı?" gibi sorulara cevap verir (Fer ve Cırık, 2007'den Akt. Akpınar, 2017: 141).

Program'da (2018: 3-4); hedefler sistematik ve tutarlı bir şekilde aşağıdaki gibi ifade edilmiştir.

- Öğrencideki okuryazarlığı keşfetmek ve öğrencinin edebî eserleri okuma alışkanlığını arttırmak,
- Edebiyatın bir kültür olduğunu aktarmak ve bu tür düşünceler etrafında edebiyat öğretimini şekillendirmek,
- Öğrencinin yaratıcılığından faydalanarak çıkarımda bulunmasını desteklemektir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında öğrencinin muhakeme becerisini geliştirmek amaçlanmış ve edebiyat, kültürün bir yansıması olarak vurgulanmıştır.

Program'da (2018: 4); edebiyat öğretiminin görevleri sıralanmıştır. Bunlar sırası ile öğrenciyi Kırgız ve dünya edebiyatının zengin hazinesi ile tanıştırmak; öğrencide estetik zevk uyandırmak ve vatandaşlık görevlerini pekiştirmek; öğrencinin estetik ve sanatsal değerleri benimsemesini ve söz sanatını yeterince fark etmesini sağlamaktır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda hedeflerin toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına uygun olduğu gözlenmiştir.

Program'da edebî metin seçiminde belirli sınırlılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenciler Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatından da haberdar olsa daha iyi olur.

Program'da (2018: 4-5); beceri alanlarına yer verilmiştir. Bunlar sırası ile okuyucu, değer ve edebî yaratıcılık alanıdır.

- Okuyucu beceri alanı ile edebî eseri estetik olarak değerlendirebilme, edebiyatın özelliklerini anlayabilme, teorik ve edebî kavramların bir konu olarak değil, sanat eserlerini anlamaya yardımcı olan bir araç olarak geliştirebilme gibi kazanımlara sahip olmak beklenir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda teorik ve edebî kavramların bir araç olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bu çok önemlidir. Öğrenci öğrendiği yeni bilgiler ile becerilerini geliştirecektir. 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nın amaçlarından birisi Kırgız Türkçesini iletişim dili olarak kullanmayı teşvik etmektir. Kırgız edebiyatı dersi yoluyla bu amacın yolu açılmaktadır.

- Değer beceri alanı ile edebiyata yansıtılan ahlaki değerlerin ve dünya görüşlerinin kategorilerinin anlaşılması, bu değerlere karşı tutumunun tanımlanması ve gerçekleştirilmesi istenir.

Program'da *değerlere* yer verilmesi çok önemlidir. Kırgızistan çok uluslu bir yapıya sahiptir. Bu yüzden öğrencilerin küçüklükten itibaren saygı, sevgi, hoşgörü gibi erdemleri kazanması beklenir. Kırgız geleneği ile Rus geleneği aynı değildir. Bu sebeple dünyaya

aynı pencereden bakabilmek için değerler eğitimini öğreticilerin ve seçilen edebî metinlerin iyi aktarması gerekir.

- Edebî yaratıcılık beceri alanı ile farklı tür ve biçimlerde kompozisyon ve edebî eser yazma yeteneği kazandırmak hedeflenir.

Ders içerisinde kazandırılacak beceriler öğrencilerin kazanımlara erişme düzeyini belirler. Bilgi, sosyal ilişkiler, etkinlik oluşturma ve sorun çözme ile ilgili kritik bilgilerin oluşumuna katkıda bulunur. Derste öğrenilen bilgi, öğretim ve pratik faaliyetlerde sürekli uygulandığında başarıya ulaşır. Bir öğrencinin yeterliği, öğretmenin ders kitaplarında ve edebî metinlerdeki gerekli eylemlerle hangi içeriğe azami dikkat edilmesi gerektiğini fark ettiğinde yüksek bir seviyede gerçekleşir (2018: 5).

Program'da verilen kazanımlar gerçekleştirilecek niteliktedir. Ancak 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'ndaki kazanımların sayısı arttırılabilir ve konu alanı özelliklerine göre daha ayrıntılı verilebilir.

Program, öğrencinin günlük hayatında karşılaşabileceği duygu durumlarının sınıf ortamına yansıtılmasını ister. Ders kitaplarında bulunan edebî metinlerin önemine değinir. Ancak ders kitabına edebî metin seçerken öğrencinin ruhsal gelişimine dikkat etmek gerekir. İncelenen ders kitaplarında merkeze edebî metin konulmuştur. Ders kitaplarına serbest okuma parçaları eklenerek bu durum dengelenebilir.

Program'da (2018: 33); kazanımlar için örnekler verilmiştir. Öğrenciden eserlerin yazıldığı tarihî dönemin doğasını tanımlayabilmesi; şairlerin ve yazarların tasvirlerini kısa bir şekilde sözlü ve yazılı olarak anlatabilmesi; eserin konusunu, edebî biçimini ve içerik bütünlüğü analiz edebilmesi; edebî esere özet, edebî eleştiri yazabilmesi; yazarın hayatı, edebî bakış açısı, eserleri hakkında bilimsel yazı veya kompozisyon yazabilmesi; edebî eseri tarihî yönden analiz edebilmesi gibi becerilere sahip olması beklenir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak kazanımların öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun olduğu, kazanımlar yoluyla öğrencilere üst düzey bilişsel öğrenmeyi kazandırmak amaçlandığı söylenebilir. Ayrıca kazanımların öğrencilerin ilgilerine ve yaşamlarına uygun olduğu, öğrencilerin yaş ve sınıf düzeyine hitap ettiği söylenebilir.

Sonuç olarak öğrencilerin becerileri kazanması için daha çok kazanıma yer verilmesi, öğreticilere bu konuda yol göstermesi, dinleme becerisine biraz daha önem verilmesi Program'ı daha kuvvetli kılar.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı

Standart'ın (2018: 6); "Dersin Konusu" bölümünde edebiyatın tanımı yapıldıktan sonra Kırgız, Rus ve Özbek edebiyatının edebî eserlerindeki konu, tasvir, resim, çizim vb. unsurların belirli yöntem ve teknik ile karşılaştırılması ve birleştirilmesi önerilir. Burada öğrenci bilgisini ölçmek için klasik ölçme araçlarından ziyade proje, performans, kelime ilişkilendirme testleri gibi alternatif ölçme araçlarından faydalanılabilir.

Standart, Kırgızistan'da Kırgız halkından sonra en çok nüfusa sahip Özbek ve Rus edebiyatının benzerliklerine önem verir. Burada aslında aynı toprak üzerinde yaşayan halkların kültürü, değeri ön plana çıkar.

Standart'ta (2018: 6); edebî eserlerin seçimi için ana ölçütler sıralanmıştır. Edebî eserin sanatsal değeri, öğrenci üzerinde olumlu etkisi, öğrencinin yaşına ve gelişimine uygunluğu, Kırgız Cumhuriyeti'nin kültürel ve tarihî gelenekleriyle uyuşmasıdır. Bu bilgiler kapsamında okuma metinleri için ana ölçütleri belirlerken öğrenci ihtiyacının ve toplum beklentisinin göz önüne alındığı gözlenmiştir.

İncelenen ders kitaplarında okuma metinleri edebî eserin sanatsal değerine göre seçildiği gözlenmiştir. Örneğin Sovyet Dönemi'nde konuşulması yasak olan Kasım Tınıstanov, 9 ve 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında tanıtılmıştır. Araştırma verilerine göre Kasım Tınıstanov ve pek çok önemli ismin öldürülmesine sebep olan Aalı Tokombayev de ders kitaplarında tanıtılmaktadır.

İncelenen ders kitapları Kırgız Cumhuriyeti'nin kültürel ve tarihî gelenekleriyle uyuşmaktadır. Ancak öğrencinin edebiyatı daha çok sevmesi için ders kitaplarına daha çok etkinlik koyulmalıdır.

Standart'ta (2018: 7); 10-11. sınıflarda Kırgız edebiyatı öğretiminin hedefleri sıralanmıştır. Bunlar sırası ile öğrencinin nitelikli okuryazar olmasını sağlama ve edebî eserleri okuma alışkanlığı kazandırma; edebî eseri estetik biçimde algılama ve sanatsal yönünü göz önüne getirerek anlayış ve fikrini şekillendirme; çıkarımda bulunma becerisini desteklemedir.

Yukarıdaki bilgilere göre 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı, öğrencilerin zihinsel beceri kazanmalarını desteklemektedir.

Standart'ta (2018: 7); 10-11. sınıflarda Kırgız edebiyatı öğretiminin görevleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Edebî bir eserin anlaşılmasını sağlamak,
- Etno-kültürel yaklaşımları kullanarak Kırgız edebiyatının özelliklerine vurgu yapmak için koşullar hazırlamak,
- Edebî eserlerde sanatsal araçların rolünün anlaşılmasını teşvik etmek,
- Metinle çalışırken öğrencilerin düşünme faaliyetlerini aktif hâle getirmek, okumaya karşı ilgi uyandırmak, kitapların değerler üzerindeki etkisi hakkında bir anlayış oluşturmak gibi görevler sıralanmıştır.

Yukarıdaki görevlere bakıldığında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nın değerlere önem verdiği anlaşılmaktadır. Öğrenciden kitap okumayı bir araç olarak görmesi ve buradan çeşitli değerleri fark etmesi istenmektedir. Ancak değerler daha açık ve net şekilde ifade edilirse daha kullanışlı olur. Ayrıca Kırgızistan'da yaşayan halkların edebiyatı ile benzerlikler yoluyla öğretim hedeflenmiştir. Örneğin Kırgız edebiyatı dersinde Özbek edebiyatının benzerlikleriyle bağı güçlendirmek amaçlanmaktadır.

Standart'ta (2018: 9); temel yeterlikler açıklanmıştır. Bunlar bilgi yeterliği, sosyo-iletişimsel yeterlik, kendi kendine organize edebilme ve sorun çözme yeterliğidir. Bu belli başlı yeterlikleri öğrencilerin eğitim sürecinde sahip olması hedeflenmektedir.

- Bilgi yeterliği ile öğrencinin gerekli bilgiyi toplaması, onun üzerinde çalışması ve ondan faydalanması beklenir. Öğrencinin bilgi ile çalışma kültürünü öğrenmesi, yeterli olmadığı bilgileri bilinçli bir şekilde araştırması hedeflenir.
- Sosyo-iletişimsel yeterlik ile kişinin isteklerini bir sosyal grubun ve diğer insanların çıkarlarıyla birleştirmeye, farklı insanların görüşlerine ve değerlerine saygı temelinde kültürel görüşlerini kültürel olarak gerekçelendirme isteğidir. Sosyal, mesleki ve kişisel sorunları çözmek için gerekli bilgileri diyalog yoluyla almaya, sözlü ve yazılı olarak sunmaya hazır olma beklenir.

- Kendi kendine organize edebilme ve sorun çözme yeterliği ile öğrenciler farklı bakış açılarını dikkate alarak görüşlerini organize edebilir ve çatışmaları çözebilirler.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda çalışmanın önemine değinilmiştir. Araştırmacının gözlemlerine göre Kırgız halkı çok çalışkandır. Üniversitelere en çok kız öğrenci başvuru yapmaktadır. Ayrıca öğrencilerin sosyal yönleri gelişmiştir. Bu da 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nın bu yönünün başarılı olduğunu gösterir.

Standart'ta (2018: 9-10); derste kazanılacak beceriler açıklanmıştır. Bunlar okuyucu, değer ve edebî yaratıcılık becerisidir.

- Okuyucu becerisi ile öğrenciler farklı halk ve kültürlerin edebî eserlerini karşılaştırma ve analiz etme becerisine sahip olur.
- Değer becerisi ile öğrenci farklı halkların, dönemlerin edebiyatında yaratılan dünya resmine hâkim olma deneyimi edinir.
- Edebî yaratıcılık becerisi, öğrencinin okuduğu eserler ve tecrübesi sayesinde çeşitli konularda edebî eser yazabilme yeteneğidir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda öğrencinin Kırgız edebiyatı dersi ile elde edeceği beceriler sayılmıştır. Burada yine değere vurgu yapılmıştır. Kırgızistan'da yaşayan tüm milletler için değerin önemli olduğu, değer ile birlik sağlandığı gözlenmiştir.

Standart'ta (2018: 11); öğretmenlere tavsiyeler de verilmiştir. Ders yeterliği ancak öğretim ve pratik faaliyetlerde sürekli uygulandığında başarıyla oluşturulur. Bir öğrencinin yeterliği, ancak öğretmen ders kitaplarında ve edebî metinlerdeki gerekli eylemlerle hangi içeriğe azami dikkat edilmesi gerektiğini fark ettiğinde yüksek bir seviyede oluşur.

Standart'ta çeşitli tablolar da yer almaktadır. Bunlardan birisi kazanım tablosudur.

Standart'ta (2018: 15-25); kazanımlara yer verilmiştir. Kazanımların ilk önce yapısından söz edilmiştir.

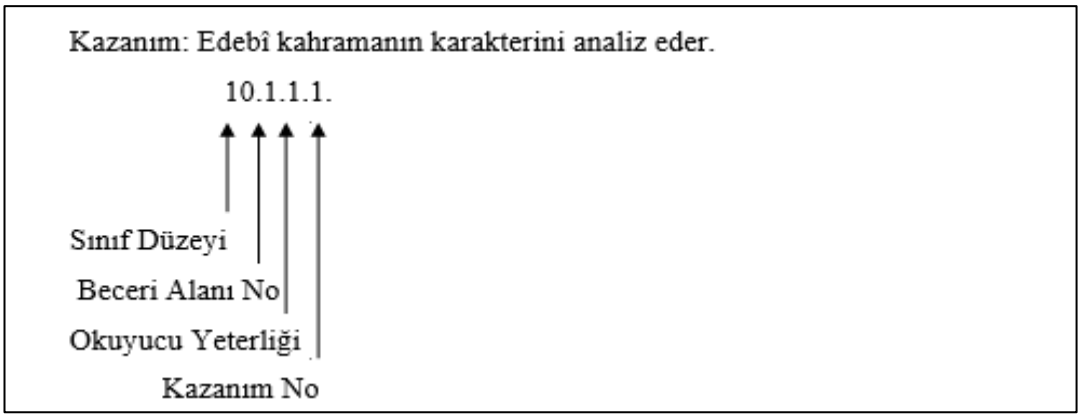


**Şekil 1.** Kazanımların yapısı

Kazanımlar 10 ve 11. sınıf düzeyi için okuyucu, değer ve edebî yaratıcılık becerisi alanı altında gruplandırılmıştır. Bu beceriler edebî kahramanın kişiliği, edebî şekil, edebî söz ve yazarın dünyası olmak üzere dört boyutta sıralanmıştır. Kazanım açıklaması şart kipi ile oluşturulmuştur. Örneğin 10.2.3.10. "Mecaz anlatımlar ve kelime gruplarıyla sözcük hazinesini zenginleştirir." kazanımının açıklaması olarak *edebî sözün millî-kültürel unsurlarına olan ilgisini ifade ederse, farklı kültürde yetişen yazarların eserlerindeki edebî sözcüklerin özellikleri üzerine açıklama yaparsa, kompozisyon yazarken ve konuşurken mecaz anlamlı kelimeler ve cümleler kullanırsa* cümleleri bulunur.

Standart'ta öğrencilerin aşağıdaki beceri alanlarında yeterli ve yetkin olabilmesi beklenmektedir:

- 10. sınıfta okuyucu öğrenme alanında edebî kahramanın kişiliği için "Edebî kahramanın kişiliğini analiz eder.", "Edebî bir karakterin yorumlanışını diğer sanat eserlerine yansımasıyla kıyaslar.", "Edebî bir kahramanın karakterinin çeşitli şekillerde yaratıcı bir sunumunu hazırlar."; edebî şekil için "Türleri dikkate alarak ana bölümleri analiz eder."; edebî söz için "Kelime hazinesi ahlaki, felsefi, kültürel kavramlarla yeniler."; yazarın dünyası için "Edebiyat eserlerini konusu, karakterleri, üslubuna göre karşılaştırır.", "Yazarın eserine ilişkin tartışmalara katılır, kendi görüşlerini savunmak için delilleri ortaya koyar.", "Özel hayatında bir kitap okumanın önemini belirler." kazanımları yer alır.

“Edebî bir karakterin yorumlanışını diğer sanat eserlerine yansımasıyla kıyaslar.” kazanımı 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı’nın diğer derslerle ilişkisini göstermektedir.

“Özel hayatında bir kitap okumanın önemini belirler.” kazanımı okuma alışkanlığı kazandırmayı hedefler.

- 10. sınıfta değer öğrenme alanında edebî kahramanın kişiliği için “Kahramana yönelik kişisel tutumunu tanımlar ve değerlendirir.”, edebî söz için “Mecaz ve deyimlerle kelime hazinesini zenginleştirir.”, yazar dünyası için “Edebiyat sürecinde yazarın yerini ve rolünü kavrar.” kazanımlarına yer verilir.

“Mecaz ve deyimlerle kelime hazinesini zenginleştirir.” kazanımı kelime hazinesini geliştirmeyi hedefler.

- 10. sınıfta edebî yaratıcı öğrenme alanında edebî şekil için “Belirli bir türde kişisel bir çalışma oluşturur.”, edebî söz için “Farklı türde okunan eserleri onların türlerini dikkate alarak güzel okur.”, yazar dünyası için “Edebî bir konuda projenin geliştirilmesine ve oluşturmasına katılır.”, “Edebî bir konu üzerine kompozisyon yazar.” kazanımları sıralanmıştır.

“Edebî bir konu üzerine kompozisyon yazar.” kazanımı öğrencinin yazma becerisi kazandırmayı hedeflemektedir.

- 11. sınıfta okuyucu öğrenme alanında edebî kahramanın kişiliği için “Karakterize etme araçlarını bilir.”; edebî şekil için “Şekil ve içerik aracılığıyla türü dikkate alarak eseri çözümler.”; edebî söz için “Edebî sözün özelliklerini incelemek için aktif kelime dağarcığını kullanır.”; yazarın dünyası için “Yazara ve eserinin genel bir tanımını verir.”, “Kişisel okuma ortamına sahiptir.”, “Edebî metinleri farklı dönemlerin, kültürlerin ve diğer sanat biçimlerinin eserleriyle karşılaştırabilme becerisi kazanır.” kazanımları yer alır.
- 11. sınıfta değer öğrenme alanında edebî kahramanın kişiliği için “Edebî kahramanlarda kişisel öz ve yeni değerler bulabilir.”; edebî söz için “Konuşmasını mecaz kelimeler ve cümlelerle zenginleştirir.”; yazarın dünyası için “Toplum ve insan yaşamında edebiyat ve okumanın önemini kavrar ve kendi bakış açıcısını oluşturur.” kazanımları bulunur.

- 11. sınıfta edebî yaratıcı öğrenme alanında edebî söz için "Tema ve türü dikkate alarak edebî eserleri ezbere okur."; yazarın dünyası için "Edebî bir konuda rapor, görüş, özet, inceleme yapma vb. yazma becerisine sahip olur.", "Edebî bir konu üzerine projelerin geliştirilmesine ve oluşturulmasına katılır.", "Farklı türlerde kompozisyonlar yazar." kazanımları vardır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'ndaki kazanımlar incelendiğinde Kırgız Türkçesini sevdirmek, okuma alışkanlığı kazandırmak, Kırgızlara özgü değerler ile evrensel değerleri fark ettirmek, edebî zevk kazandırmak gibi amaçlar benimsendiği söylenebilir. Standart'ta okumaya daha çok önem verildiği gözlenmiştir.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda dinleme becerisi ile ilgili herhangi bir içeriğe yer verilmediği görülmüştür.

Standart'ta bulunan kazanımların bazısı benzer anlamlarla hem 10. sınıfta hem de 11. sınıfta tekrar edilmektedir. Ayrıca kazanım açıklamalarında dil becerilerinin bir bütün olarak verildiği gözlenmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Standart'taki hedeflerin toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına uygun olduğu, Özbek ve Rus edebiyatının benzerlikleriyle karşılaştırma yapma olanağı sunduğu tespit edilmiştir.

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı

Program'ın "Genel Yönetmelik" adlı ana başlığında dersin temel müfredattaki yeri, Kırgız dili öğretiminin amaçları ve görevleri, Kırgız dili dersinde temel eğitim becerileri tanıtılır.

Program'da (2018: 4); Kırgız Türkçesini okullarda ana dili olarak öğretmenin amacı belirtilmiştir. Öğrencinin Kırgız Türkçesinin sözcük ve dilbilgisi zenginliğini sözlü ve yazılı anlatımda etkin bir şekilde kullanmasını sağlamak, her türlü konuşma aktivitesinde yetkin olmasını ve konuşma kültürünün kurallarına uymasını sağlamak hedeflenmiştir.

Program'da Kırgız Türkçesini 5-9. sınıflarda ana dili olarak öğretiminin genel görevleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- Bilişsel öğrenme ile dil ve konuşma, dil ve bilinç, dil ve düşünce, dil ve kültür kavramlarının ayrılmaz birliğini açıklar. Kırgız Türkçesinin fonetik sistemini, anlatım zenginliğini, dilbilgisi yapısını, imla, noktalama işaretlerini ve doğru telaffuz etme kurallarını öğrenir ve konuşmalarında kullanmayı öğrenir. Öğrencilere ana dilinin dil birimlerinin anlam ve işlevlerini tam olarak anlamalarını, ana dilinin olgularını ve gerçeklerini analiz etmelerini, Kırgız edebî dilinin kurallarını sözlü ve yazılı konuşmalarını fark etmeleri için eğitir.
- Davranışsal öğrenme ile öğrencilere dört temel beceriyi (dinleme, okuma, konuşma ve yazma), farklı iletişim alanlarında sözel davranış kültürünü tam olarak anlamalarını ve kullanmayı öğretir. Çeşitli bağlamlarda ve konularda sözlü ve yazılı iletişim kültürünü öğreterek sözlü ve yazılı konuşmasını bağımsız olarak kontrol edebilir, eleştirel olarak bakabilir ve sürekli geliştirebilir.
- Değer eğitimi ile öğrenciye ana dilini büyük bir ulusal değer, kültür olarak kabul etmeyi, onu tarihî ve manevi bir miras olarak tanımayı ve onunla gurur duymayı öğretir. Anadil aracılığıyla, ulusal ve evrensel manevi değerleri öğrenmeyi ve değer vermeyi öğretir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı'nda öğrencinin dili niçin kullanması gerektiği anlatılmıştır. Program, dilin günlük hayatla ilişkili olarak öğretilmesini önerir.

Asanakunov ve Esenaliyeva (2019); Kırgız dili dersini öğrencilerin her türlü aktivitesini (dinleme-anlama, okuma-anlama, konuşma, yazma ve yorumlama) yaşamda kullanabilme becerisi temelinde kendi kendine organizasyon ve sorun çözme yeterliklerinin geliştirilmesi ve konuşma kültürü düzeyini yükselterek iletişimsel etkinliklerin düzenlenmesi gerektiğini ifade eder (http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ Erişim Tarihi 14.06.2020). Bu düşünce *Kırgız Dili Programı* ile örtüşmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle programın Kırgız Türkçesini bir iletişim aracı olarak öğretmeyi hedeflediği söylenebilir.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı

Öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan 10-11. sınıf Kırgız ve dünya edebiyatı dersi için hazırlanmıştır.

Standart'ın "Genel Yönetmelik" bölümü öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar için hazırlanan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı ile aynıdır.

Standart'ta (2018: 7); bir ders olarak Kırgız ve dünya edebiyatı içeriğinin temelini Kırgız, Rus, Özbek ve Tacik edebiyatının altın hazinesini oluşturan Kırgız dilinde edebî eserlerinin incelenmesi oluşturur. Edebî eserlerin algılanması, analizi ve yorumu Kırgız, Rus, Özbek ve Tacik edebiyatının eserlerindeki tema, tasvir, konu karşılaştırması ile eşleştirilen belirli yöntem ve metin okuma etkinliklerine dayanmaktadır.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında Kırgız dili dersi için yaklaşım olarak olarak edebî metinlerin incelenmesi yoluyla öğretim benimsendiği söylenebilir.

Standart; eğitim sisteminin düzeni ve öğrenciden beklenen hedefin sistematik olarak hayata geçmesi için ön koşuldur. Standart olmazsa her eğitim kurumu kendine göre bir yöntem belirleyecektir. Bu da karışıklığa sebep olacaktır. Kırgızistan'da tek dilli, çok dilli öğretim yapan okullar bulunmaktadır. Araştırmacının gözlemlerine göre Rus, Özbek ve Tacik okullarında çeşitli sorunlar görülmektedir.

Standart; Kırgız edebiyatını Rus ve Özbek okullarında karşılaştırmalı olarak öğretilmesini önerir. Bu bilgiden hareketle Kırgız Türkçesinin bir iletişim dili olduğu ve üst yetkililerin devlet dilini korumayı edebiyat aracılığıyla gerçekleştirmek istedikleri söylenebilir.

Standart'ta (2018: 7) edebî eserleri seçerken nelere dikkat edilmesi gerektiğine değinilmiştir. Bunlar; eserin sanatsal değeri ulusal ve evrensel değerlere yön vermesi; öğrencinin yaşına ve gelişimine uygun olması vb. ölçütlerdir. İncelenen diğer standart ve programlarda olduğu gibi burada da değere önem verildiği gözlenmiştir. Bu bilgilere ek olarak serbest okuma metinleri ders kitaplarında tanıtılabilir. 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nda ders kitaplarına seçilecek okuma metinlerinin nitelikleri çok geneldir. Daha açık ve net cümleler eklenebilir.

Standart'ta (2018: 7); edebî eseri okumanın faydaları sıralanmıştır. Edebî eseri okumak öğrenci gelişimi için bir araç olarak kabul edilir. Öğrencinin edebî gelişimi, öğrencinin yaşını dikkate almaya ve ilkokulda alınan eğitim dilinin okuma hazırlığına dayanır. Öğrencinin edebî gelişimi dünya görüşlerinin oluşumu ve ahlaki değerlerin gelişimi ile ilgilidir.

Yukarıdaki bilgiye edebî eseri okumanın faydaları bağlamında bakıldığında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nın okuma becerisine çok önem verdiği söylenebilir.

Standart'ta (2018: 8); çok kültürlülük ilkesi benimsenmiştir. Tüm kültürler içeriklerinde farklılık gösterir, her birinin kendine özgü özellikleri vardır ve kültürün önemi bireyler tarafından belirlenir. Çok kültürlülük ilkesi, eğitim içeriğinin Kırgızistan'daki toplumun çok milletli doğasını yansıtırken, farklı etnik kültürlerin bazı unsurlarını yansıtması gerektiğine inanmaktadır. Edebiyatın eşleştirilmesi, Kırgız edebiyatının folklor temeli, farklı dönemlerin ve halkların edebî eserlerinin karşılaştırmalı olarak okunması dâhil olmak üzere her birinin özelliklerine dikkat ederek Kırgızistan'daki öğrencilerin okuyucular olarak gelişmesi edebiyat öğretiminin yollarıdır. Aynı zamanda, etnik kültürler, ülkede yaşayan tüm insanların ortak zenginliğinin temeli olmalıdır, Kırgız ulusal kültürü, etnik zenginleştirme ve asimilasyonun tarihsel sürecinin sonucudur.

Yukarıda sayılanlardan başka çok kültürlüğü evrensel değerler yoluyla birleştirmek uygun olur. Karşılaştırılan okuma metinlerindeki sevgi, yardımseverlik, adalet gibi erdemleri göstererek aslında her milletin özünde sevgi olduğu anlatılabilir.

Standart'ta (2018:8); öğrencinin kültürlü okuyucu olması için görevler belirlenmiştir. Bu amaçla öğrencinin görevi edebî eseri yazarın anladığı gibi anlayabilmek, yazarın gözüyle dünya resmini görmeye çalışmak ve okunan eseri kendi hayat ve kültürel bağlamına ekleyebilmektir.

Yukarıdaki bilgiye bakıldığında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nda öğrencinin bilgiyi sorgulaması ve bunun sonucunda değerlendirmesi beklenmektedir. Bu bakımdan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nın öğrenci merkezli yaklaşımı temel aldığı söylenebilir.

Standart'ta (2018: 8); 10-11. sınıflarda Kırgız ve dünya edebiyatı dersi öğretiminin hedefleri sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla edebî eserleri etkileşimli olarak öğretmek; edebî süreç ve temel kuralları, edebî ve sanatsal üslupların çeşitliliği hakkında genel bilgi vermek; temel okuyucu becerilerini derinleştirmek ve geliştirmektir.

Sınıf içi etkileşim, her yönüyle öğretmen ve öğrenci ilişkilerini, sınıf içi iletişimi, sınıfın yönetimini, öğretim strateji, yöntem ve teknikleri ile araçların kullanılmasını, öğretmen ve öğrencilerin özelliklerini ve davranışlarını içermektedir (Demirel, 2017: 195).

Yukarıdaki bilgilere göre 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nda öğrencilerin sosyo-kültürel çevrelerinin ilişkilendirilerek öğretilmesi amaçlandığı söylenebilir.

Standart'ta (2018: 8); 10-11. sınıflarda Kırgız ve dünya edebiyatı dersi öğretiminin görevleri sıralanmıştır. Öğrencilerin diğer edebiyatların sanatsal imgelerine ve ahlaki değerlerine dâhil edilmesinin yanı sıra kendi edebiyatlarını okuyarak ruhsal dünyasını zenginleştirmek için koşullar oluşturma; kendi edebiyatlarını diğer edebiyatların eserleriyle karşılaştırabilme, benzer konular, sorunlar, fikirler bulabilme; ikinci dilde sözlü ve yazılı iletişim ve edebî çalışmaları geliştirmeye teşvik etme sayılmıştır.

Standart'ta (2018:9-14); Kırgız Edebiyatı Öğretiminin Metodolojik Temelleri, Temel Yeterlikler, Temel ve Ders Yeterlikleri İlişkisi adlı başlıklar öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okulların 10-11. Sınıfları İçin Kırgız Edebiyatı Standardı ile aynıdır.

Sonuç olarak 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nda edebiyat dersinin karşılaştırmalı olarak öğretilmesi amaçlanmıştır. Öğrenciyi merkeze alan, etkili iletişim kurmasını sağlayan bir yaklaşım görülmektedir.

#### 3.3.1.2. İçerik Boyutunda Politikalar

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı

İçerik, program hedefleri doğrultusunda seçilmiş konular bütünlüğüdür. Bu boyutta programda belirlenen hedeflere ulaşabilmek için ne öğretelim sorusuna yanıt aranır. Bu aşamada içerik düzenlemesi ve seçimi önemli bir sorun olmaktadır (Demirel, 2017: 34).

İçeriğin öğretim programı bütünlüğü içerisindeki rolü, esas alınan felsefeye göre değişebilmektedir (Akpınar, 2017: 14).

Program'ın "Dersin İçeriği" ana başlığında 5-9. sınıf Kırgız edebiyatı öğretiminin saat oranı ve dersin ana içeriği tablo şeklinde verilmiştir. Tabloda 5-9. sınıf Kırgız

edebiyatı derslerinin toplam saatleri, her çeyrekte tanıtılması istenen edebiyatçıların isimleri, hayatları ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Program'da (2018: 29-32); 9. sınıf Kırgız edebiyatı dersi için haftada 3 saat olmak üzere toplamda 102 saat verilmiştir.

**Tablo 5.** 9. sınıf Kırgız edebiyatı dersi için önerilen edebiyatçılar

| 9. Sınıf | Edebiyatçıların İsimleri | Edebî Eserleri |
|---|---|---|
| **1. Çeyrek:** | K. Tınıstanov (5 saat) | Ala-Too (Ala Dağ) |
| | | Kışkı Tündö (Kış Gecesinde) |
| | | Manas'tın Kümbözü (Manas'ın Türbesi) |
| | | Isık-Göl |
| | | Cayloo (Yayla) |
| | | Caz (Bahar) |
| | S. Karaçev (2 saat) | Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde) |
| | A. Tokombayev (4 saat) | Mezgil Uçat (Zaman Geçiyor) |
| | K. Cantöşev (4 saat) | Kanıbek (Seçilmiş Parçalar) |
| | M. Elebayev (3 saat) | Kıyın Kezeñ (Zor Zamanlar) |
| | C. Turusbekov (5 saat) | Acal Orduna (Ecel Yerine) |
| | | Enem (Annem) |
| **2. Çeyrek:** | C. Bökönbayev (3 saat) | Acal menen Ar-Namıs (Ecel ile Onur) |
| | K. Malikov, | Cañıl Mırza |
| | A. Kuttubayev (3 saat) | |
| | A. Osmonov (7 saat) | Şiirleri: |
| | | Böbökkö (Çocuğa) |
| | | Adamzat (İnsanoğlu) |
| | | Tirüülük (Hayat) |
| | | Koştoşuu (Veda) |
| | | Men Tansam (Ben Reddetsem) |
| | | Men Kırgızdın Akını (Ben Kırgız'ın Şairi) |
| | | Muzıka (Müzik) |
| | | Puşkinge (Puşkin'e) |
| | | Şotaga (Şota'ya) |
| | | Manzumeleri: Kim Boldu Eken? (Kim Olabilir?) |
| | | Ölüp Tirilgender (Ölüp Dirilenler) |
| **3. Çeyrek:** | C. Aytmatov (8 saat) | Toprak Ana, |
| | | Beyaz Gemi |
| | T. Adışeva (3 saat) | Kılı Üzülgön Komuzum |
| | | (Teli Koparılan Komuzum) |
| | K. Osmonaliyev (3 saat) | Bürkütçü (Kartal Bakıcısı) |
| | K. Kayimov (2 saat) | Anarbay'ın Köprüsü |
| | A. Saspayev (4 saat) | Tatım Tuz |
| | | Sarala İt (Sarı Köpek) |
| | B. Sarnogoyev (1 saat) | Bürküttün Ölümü (Kartalın Ölümü) |
| **4. Çeyrek:** | Ö. Danikeyev (3 saat) | Kızdın Sırı (Kızın Sırrı) |
| | Ş. Sadıbakasov (3 saat) | Ak Boz At (Kır At) |
| | K. Cusubaliyev (3 saat) | Kococaş Mergen (Kococaş Avcı) |
| | K. Akmatov (2 saat) | Eki Sap Ömür (İki Satır Ömür) |
| | A. Cakşılıkov (2 saat) | Kara Moldo |
| | A. Rıskulov (3 saat) | Atakenin Ak Bolot (Atake'nin Beyaz Çeliği) |
| | E. Ermatov (2 saat) | Sayma Ir Türmögü (Şiirler Derlemesi) |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

Tablo 5'te 9. sınıf Kırgız edebiyatı dersi için önerilen edebiyatçılar bulunmaktadır. Edebiyatçıların ve edebî eserlerin detaylı olarak verilmesinden dolayı ders kitabı yazarlarına metin türü seçme hakkı çok sunulmadığı gözlenmiştir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle içerik hedeflerle tutarlıdır. Ancak Kırgız edebiyatı dersi için verilen hedefler daha genel iken burada isimlerin verilmesi ders kitabı yazarları için bir sorun oluşturabilir.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı

Standart'ta (2018: 12-13); eğitim materyallerinin içerik tablosu ve sınıflara göre dağılımı gösterilmiştir. İçerik tablosu ile edebî eserin çeşitli yönleri hakkında bir fikir verilmiş, yapısal özellikleri belirtilmiş ve içerik tablosunda konunun temel kavramları gösterilmiştir.

- Tabloda *edebî kahramanın karakteri, edebî şekil, edebî söz ve yazar (yazarlık, edebî dünya) için açıklamalarda bulunulmuştur.* Edebî kahramanın karakteri için 10. sınıfta; *edebiyatın ortaya çıkışı, mitoloji, kahramanlar hakkında mitler, eski çağlardaki mitolojik kahramanlar, destan, Kırgız halkının kahramanlık destanı: Manas, lirik kahramanın karakteri (kişiliği), romantik insan, yazar ve anlatıcı, gerçekçi karakter, dünya edebiyatındaki ölümsüz karakterler* temel kavramları yer alırken 11. sınıfta; *edebiyatın gelişimi ve 20. yy. başlarında edebiyatta insan ideali* yer alır.
- Edebî şekil için 10. sınıfta; *edebî köken, mitoloji, folklor, edebiyat, Manas Destanı'nın sanatsal özellikleri, farklı milletlerin destanlarındaki kahramanın karakterini yaratma ilkeleri: benzerlikler ve farklılıklar, 9. yy. edebiyatında kökenler ve türler* bulunurken 11. sınıfta *edebî yönlerin ve akımların çeşitliliği, şiir ve düzyazı, Kırgız yazarlarının yaratıcı diyalektiği* bulunur.
- Edebî söz için 10. sınıfta; *edebî sözün destandaki yeri* istenirken 11. sınıfta; "*20. yy. edebiyatında yazar üslubunun sanatsal özellikleri, Kırgız edebiyatının folklor temelleri, Kırgız yazarı ve şairlerinin eserlerinin karakter ve heyecan bakımından zenginliği"* istenir.
- Yazar, yazarlık, edebî dünya için 10. sınıfta; "*Kırgız destanlarının dünyası, Eski Çağ destanlarındaki insan, Rönesans trajedilerindeki sorunlar ve okuyucular tarafından algılanması, şiirde edebî dünya, klasik edebiyat dünyasında geçicilik*

*ve sonsuzluk, 19. yüzyılın edebiyatında insan kavramı* yer alırken 11. sınıfta; *20. yy. edebiyatında gerçekçilik, yeni edebî akımlar, Kırgız edebiyatının oluşumu, romanın edebî dünyasında Kırgız hayatının gerçekliği, Kırgız yazarlarının edebî üsluplarının özellikleri, ana temalar, konular, gelenekler ve yenilikler, Kırgız edebiyatının gelişim yolları"* yer alır.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında içeriğin hedeflerle tutarlı olduğu, sınıf seviyesi olarak birbirlerinin devamı olduğu, öğrenme ilkelerinden bilinenden bilinmeyene ilkesine uyulduğu söylenebilir.

Standart'ta (2018: 14); disiplinler arası ilişkilere önem verilmiştir. Disiplinler arası ilişkiler, Kırgız edebiyatının sanat alanındaki ilgili konularla ilişkisini ayırt etmeyi sağlar. Sanat konularının öğretimi, dünyaya estetik bir yaklaşımla sanatsal hayal gücünün gelişimini, belirli sanat türlerinin dil ve becerilerinin kazanılmasını içeren ortak bir temelde gerçekleştirilir.

Standart'ta (2018: 14); Kırgız edebiyatının disiplinler arası ilişkileri en çok anadil ve ikinci dil, ikinci dilde okunan edebiyat, tarih, sosyal bilgilerle yakından ilişkilidir. Standart'ta Kırgız edebiyatındaki geçiş temalarının vurgulanmasına dayalı olarak öğrenme sürecinde disiplinler arası bağların nasıl uygulanacağı gösterilmiştir.

Tabloda (2018: 14-15); müzik, görsel sanatlar, yerli ve dünya sanat kültürü, ikinci dilde edebiyat derslerindeki disiplinler arası ilişkiler gösterilmiştir. Edebî eserin estetik değerlendirilmesi için genel ölçütler; dünyanın estetik gelişiminin düzenleri, yerli kültürün estetik ve sanatsal değerleri hakkında bilgiler, estetik olarak hissetme, endişelenme veya sevinme duygusu yaratma, halk edebiyatı ve etno-kültürel gelenekleri anlama yer alır.

Tabloda (2018: 15); ana dili dersi için disiplinler arası ilişkiler gösterilmiştir. Ana dile karşı olumlu tutum sergileme ve diğer dillere saygı duyma, yaratıcı sözlü ve yazılı eser türlerine sahip olma, edebî araçların kullanımı bulunur. Bu bilgilerden hareketle ana dili öğretiminin diğer derslere önemli katkısı olduğu ifade edilebilir.

Tabloda (2018: 14-15); tarih dersi için disiplinler arası ilişkiler gösterilmiştir. Yerli ve dünya tarihinin geçmişi ve şu anki konuları, Kırgızistan tarihinin önemli olayları ve kahramanları hakkında bilgiler, savaş ve barış, yaşam ve ölüm olayları; evrensel kategoriler ve değerler (iyilik, diğer kültürlere saygı, sevgi, adalet, hoşgörü vb.), ortak

temalar (kişilik ve ahlak, görev ve sorumluluk, aile ve evlilik, suç ve istismar, insan ve doğa) vardır.

Yukarıdaki bilgilere göre 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda, diğer derslerle ilişki hâlinde olmanın önemini vurgulamıştır. Böylelikle öğrencinin söz konusu derslerde bir konuya farklı açıdan bakmasını sağlamıştır. Kırgız edebiyatı ile doğrudan ilişki kurulan dersler müzik, görsel sanatlar, yerli ve dünya sanat kültürü, ikinci dilde edebiyat, tarih dersleri gösterilmektedir.

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı

Program'da (2018: 31); Kırgız dili dersinin yapısına ve ana içeriğine yer verilmiştir. Her dersin başlangıcında, giriş bölümü olarak genel dilbilim ile ilgili 1 saatlik konular, sözlü anlatım, bir önceki sınıfta görülen konuları hatırlatma ve pekiştirme, her sınıf için sistemli ders materyalleri ve konuşma kültürü ile ilgili konular sunulmuştur.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında öğrencileri yeni bir yıla hazırlarken önceki bilgileri tekrar etmek, ön bilgileri harekete geçirmek iyi bir yöntemdir.

Program'da (2018: 31-35); 5-9. sınıflar için dil ve toplum hakkında genel bilgi, sözlü anlatım, konuşma kültürü, ses bilgisi, söz varlığı, deyim, kelime yapısı, şekil bilgisi, yazım ve noktalama öğretiminin görevleri sıralanmıştır.

Program'da tablo şeklinde 5, 6, 7, 8 ve 9. sınıf Kırgız dili derslerinin toplam ders saatleri, her çeyrekte anlatılacak konular ve saatleri yazılmıştır. Kırgız dili dersi için haftada 2 saat olmak üzere yılda 68 saat belirlenmiştir.

Program'da (2018: 31); 9. sınıfta Kırgız Türkçesinin Türk lehçelerindeki yeri için programda 1 saat ayrılmıştır. Programda, dil ve toplum hakkında genel bilgi ayrı ayrı konulara ayrılmış ve her sınıf için yılın başında 1 saatlik giriş dersi olarak verilmesi uygun görülmüştür. Bu bölümde öğrenciler dilin doğası, sosyal önemi, kökeni, Kırgız edebî dili, lehçelerle ilişkisi, Kırgız Türkçesinin Türk lehçeleri arasındaki rolü, Çağdaş Kırgız Türkçesi, ulusal kültürün ana biçimi hakkında bilgi edinirler.

Yukarıda verilen bilgilere bakıldığında Kırgız dili dersinde Türk lehçelerine yer verilmesi öğrencilerin millî kimlik oluşturmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür. Ayrıca içerikte yer alan bilgiler önemli ve geçerlidir.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı

Standart'ta (2018: 15); içerik tablosuna yer verilmiştir. İçerik tablosu bir edebî eserin çeşitli yönleri hakkında bir fikir verir, yapısal özelliklerini ortaya çıkarır. Ders materyallerinin çerçevesi ve sınıflara paylaştırılması başlığı ile içerik çerçeveler 10 ve 11. sınıf için sıralanmıştır. Burada öğretim dili Kırgız Türkçesi olan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'na göre farklılıklar vardır. Tabloda edebî biçim, edebî kahramanın karakteri, edebî söz ve yazar (yazarlık, edebî dünya) için açıklamalarda bulunulmuştur.

- Edebî biçim için 10. sınıfta edebî köken ve türler, eserin ana konu çizgisi, eserlerin ana bölümleri, kompozisyon unsurları yer alırken 11. sınıfta eserin ana konu çizgisi, eserlerin ana bölümleri, edebî akımların genel özellikleri, şiir ve düz yazı yer alır.
- Edebî kahramanın karakteri için 10. sınıfta eserin ana kahramanları, gerçekçi ve romantik karakterler, lirik kahraman, dünya edebiyatındaki ölümsüz karakterler bulunurken 11. sınıfta edebî kahramanlar ile ilgili kavramların geliştirilmesi ve edebiyattaki bireyin ideali bulunur.
- Edebî söz için 10. sınıfta eserdeki edebî sözcüğün eserdeki önemi, imgesel kelimeler ve kelime grupları, etno-kültürel söz varlığı, edebî söz unsurları (sıfat, karşılaştırma, mecaz vb.) yer alırken 11. sınıfta yazar, şair ve diğer edebiyatçıların eserlerinde edebî sözün imgesel ve duygusal yoğunluğu ele alınır.
- Yazar (yazarlık, edebî dünya) için 10. sınıfta yazar, yazarın eserdeki değerini ifade etmenin yolları, eserin ana konuları ve sorunları, farklı halkların edebiyatlarıyla ilişkisi yer alırken 11. sınıfta edebiyattaki önemli yazar isimleri, onların belli başlı eserleri ve eserlerinin önemli nitelikleri yer alır.

Sonuç olarak 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı, Rus ve Özbek öğrencilere Kırgız edebiyatı öğretiminin nasıl yapılması gerektiğini dile getirmektedir. Etno-kültüre önem vermektedir. Ancak araştırma verilerine göre Özbek okullarında çeşitli sorunlar çıkmaktadır.

### 3.3.1.3. Eğitim Durumları Boyutunda Politikalar

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı

Programın üçüncü basamağı olan eğitim durumlarında, "Nasıl öğretelim?" sorusuna cevap aranmaktadır. Eğitim durumlarında, birey hedefte belirlenmiş davranışları gösterebilmesi için içerik basamağında belirlenmiş olan ünite ve konuların uygulamaya geçildiği süreçtir. Diğer bir ifadeyle; bireyin yaşantı geçireceği süreçtir (Akçay ve Safalı, 2019: 5).

Eğitim durumları düzenleme ve işe koşmada zaman, ortam, strateji, yöntem-teknik, araç-gereç ve öğretim materyalleri gibi değişkenlerin dikkate alınması gerekir. Bu süreç, öğrenci açısından "öğrenme yaşantıları düzeneği", öğretmen açısından da "öğretme yaşantıları düzeneğidir." (Akpınar, 2017: 158).

Program'ın "Eğitim Süreçlerini Oluşturma Şekilleri ve Değerlendirme" adlı başlığında eğitim süreçlerini oluşturma şekilleri, öğrencilerin okuma performanslarını değerlendirmenin kuralları yer alır.

Program'da (2018: 37-38); hedeflere uygun öğretme stratejileri kullanılmıştır. Bunlar buluş yoluyla öğretim stratejisi, araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi, sunuş yoluyla öğretim stratejisidir.

- Buluş yoluyla öğretim stratejisi metnin daha derinlemesine analizine ve edebî materyallerin kullanımına izin verir, yani edebî eserin yolunu açar. Sorunu çözmenin farklı yolları aranmaktadır. Yaratıcılık ve etkinlik geliştiren bir öğretim stratejisi olarak öğretmenin ve öğrencinin yaratıcı etkinliğinde görev bulma sürecini hızlandırır.
- Araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi Kırgız Edebiyatı dersinde öğrencinin edebî eserleri kendi başına inceleme faaliyetidir. Burada öğrenciler bireysel ve grup araştırması yoluyla edebî eserin fikrini ve estetik özünü keşfederler, onu yaşamla ve kendi yaşamlarıyla karşılaştırırlar ve sanatsal zevklerini arttırırlar.
- Sunuş yoluyla öğretim stratejisi ile öğrenciler hazır bir formda bilgi edinirler, örneğin konuyla ilgili bilgileri derslerden, ders kitaplarından, yardımcı

kitaplardan alırlar. Öğrenci materyali hazırlığına göre geliştirir, yorumlar, özetler ve sonuçlandırır.

- Program'da proje tabanlı öğrenme yaklaşımı tanıtılır. Proje tabanlı öğrenme ile öğrencilerin grup çalışması ve yaratıcılığını geliştirmeyi amaçlayan bir etkinliktir. Öğretmen ve öğrenci çeşitli bilimsel disiplinlerin bulgularını kullanarak yeni şeyler bulmak ve düzeltmek için birlikte çalışır. Yöntemde öğrenci hem bilgiyi zenginleştirir ve geliştirir hem de pratikte uygulamaya başlar.

Proje tabanlı öğrenme, öğrenciler için yaratıcı bir öğrenme deneyimi kazanmalarını hedeflemektedir. Bu yaklaşımda, öğrenciler kendi öğrenme deneyimleriyle meşgul olurken; öğretmenler, öğrencilerin projelerini gerçekleştirebilmeleri için onlara yardımcı olmaktadırlar. Öğrenciler projeleri gerçekleştirmek için ön planda iken, öğretmenler işleri kolaylaştırmak için arka planda yer almaktadırlar (Demirel, 2020: 240).

Program'da (2018: 33); saatlerin paylaştırılmasına yer verilmiştir. Eserleri okuyup öğrenmek için 76 saat, okul saatleri dışında okumak için 8 saat, kompozisyon için 12 saat, dönemlik tekrarlama için 4 saat, son tekrarlama için 2 saat olmak üzere toplamda 102 saat verilmiştir.

Araştırmacının gözlemlerine göre okuma metinlerinin derste işlenişi yıllık ders saati ile orantılı değildir.

Program'da (2018: 42); öğrencilerin dersi daha iyi anlamasına yardımcı olan ve hedeflere uygun öğretim materyallerine yer verilmiştir. Burada öğretmenler için bu materyallere örnekler verilmiştir. Görsel araçlar için slâyt, DVD, CD, resim; işitsel araçlar için kaset, müzik, seslendirilmiş edebî eserler örnek verilebilir.

Öğrenmelerin kalıcı olması için çok duyu organına hitap eden bir ortamın düzenlenmesi, bunun da çoklu ortamda sağlanabileceği gözlenmektedir. Görsel ve işitsel araçlarla oluşturulacak öğrenme ortamının önceden iyi planlanmış olması öğretimin daha etkili olmasını sağlayacaktır (Demirel, 2017: 54).

İncelenen ders kitaplarında görsel türlere yer verilmediği gözlenmiştir. Hazırlanan5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı, becerilere hitap ederken ders kitapları ne yazık ki programın gerisinde kalmıştır. Öğreticinin derste çizgi resimler, karikatürler, afişler, fotoğraflar, gerçek eşyalar yoluyla öğretimi çeşitlendirmesi gerekmektedir.

Program'da (2018: 42); tanıtılan araç-gereçler kolay ulaşılır niteliktedir. Edebî eserlerin orijinalleri ile tanıştırma; edebî eserler ile ilgili filmleri gösterme, işitsel materyalleri dinletme, görsel araçları kullanma; çeşitli yöntemler kullanılarak yaratıcılığı ve eleştirel düşünmeyi geliştirme vb. etkinliklerle Kırgız edebiyatı öğretiminde içsel güdülenmenin oluşturulması önerilmiştir.

Program'da (2018: 35-36); öğrencilerin ders dışında okuması için eserler önerilmiştir.

Program'da (2018: 43); hedefe uygun etkinliklere yer verilmiştir. Okuma öncesi etkinlikler, okuma sırasında yapılabilecek etkinlikler, okuma sonrasında yapılabilecek etkinlikler sayılabilir.

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarında genellikle tanıtılan edebiyatçının edebî eserinden sonra çeşitli sorular yer almaktadır. Örneğin "Moldo Niyaz'ın çalışmalarında ortaya çıkan ana konular nedir?", "Şairin bazı şiirlerini ezberleyin." İncelenen ders kitaplarındaki soru maddeleri genellikle bilgiye ve ezberlemeye yöneliktir. Bazı sorular ise yazma becerisine yöneliktir. Bu soruların da sistematik olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü program daha çok etkinlik ile öğretimi tercih etmektedir. Oysa incelenen ders kitaplarındaki soru maddeleri genellikle davranışçı yaklaşıma girmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle eğitim durumları öğrenci özelliklerine uygundur ve öğrencinin aktif katılımını sağlayıcıdır.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı

Standart'ta Kırgız edebiyatı öğretiminin metodolojik temellerine yer verilmiştir. Bunlar sırasıyla iş birliğine dayalı öğrenme, çok kültürlülük, metinleri anlama, değerler teorisi, edebî eseri sanatsal bir şekilde algılama psikolojisidir.

Yukarıdaki bilgiler kapsamında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nın öğrenci merkezli öğrenmeyi temel aldığı söylenebilir.

Standart'ta (2018: 8); hedeflere uygun öğretme yaklaşımı olarak iş birliğine dayalı öğrenme yaklaşımı verilmiştir. İşbirliğine dayalı öğrenme ile sanatsal ve estetik yönelimleri, benzer konulu eserleri içerik yönünden analiz etmeyi, edebî eserin üslup özelliğini dünya edebiyatı ve millî miras ile birlikte bulmayı amaçlamaktadır.

İşbirliğine dayalı beceriler öğrenilebilir. Öğrenciler gruplara ayrılır ayrılmaz iş birlikli tutumu otomatik olarak kazanamazlar ancak bununla ilgili beceriler kolayca öğretilebilir. Grup çalışmalarının başlamasıyla beraber bu beceriler de öğrenilir (Demirel, 2017: 137).

İncelenen 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında dünya edebiyatından Ernest Hemingway, 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında Türk cumhuriyetleri edebiyatından Muhtar Avezov tanıtılmıştır.

Kültürümüzde var olan "imece" ve eğitimde "küme çalışması" anlayışlarından farklı olan İşbirliğine Dayalı Öğrenme yaklaşımı, sınıflarda rekabet yerine, yardımlaşarak öğrenmeye odaklıdır. Bu yardımlaşma, tüm grup üyelerinin yararına olacak şekilde organize edilir (Akpınar, 2017: 222).

Çok kültürlülük ilkesi (2018: 8); Kırgızistan'ın çok kültürlü bir toplum olması sebebiyle edebiyat öğretiminde temel bir ilkedir. Diğer insanların kültürlerinin anlaşılmasını, diğer etnik gruplara karşı hoşgörüyü, diğer insanları anlama ve onlarla etkileşim kurma yeteneğini, vatandaşlığı ve çok etnik gruptan oluşan bir ev olarak Kırgızistan'a karşı bir sevgi duygusunu teşvik eder. Yerli edebiyatın değerini dünya edebiyatı bağlamında anlamak önemlidir.

Standart'ta (2018: 32-33); ilham verici eğitim ortamının ilkeleri sıralanmıştır. Bunlar sırası ile esneklik, insanlığa ve manevi değerlere öncelik verme, yenilikçilik, açıklık ve teknolojiye önem vermedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak medya araçlarının kullanımı sayılabilir.

Standart'ta (2018: 29); konuya hâkim olma düzeylerinin dağılımının temeli, edebî eserin algılama kalitesine odaklanır. Öğrencinin edebî eseri algılama kalitesi, okuma faaliyetlerinin sonucunun analizine dayanır.

Standart'ta (2018: 30); öğrencilerin dersi daha iyi anlamasına yardımcı olan hedeflere uygun öğretim materyallerine yer verilmiştir. Bunlar sırasıyla antoloji, yardımcı kitap ve pratik ders kitabıdır.

Sonuç olarak 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nın Kırgız edebiyatı dersini yardımcı materyallerle desteklemesi öğrenme faaliyetine olumlu katkısı olacağı açıkça ortadadır.

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı

Program'ın (2018: 34); üçüncü bölümünü "Eğitim Süreçlerini Oluşturma Şekilleri ve Değerlendirme" oluşturur. Bu bölümde hedeflere uygun öğretme yaklaşımı olarak iş birliğine dayalı öğrenme yaklaşımı verilmiştir. İşbirliğine dayalı öğrenmenin çok yönlü bir iletişim ortamı, uygun bir pedagojik alan yarattığı ifade edilir.

Program'da (2018: 34); iş birliğine dayalı öğrenmenin avantajları sıralanmıştır. İşbirliğine dayalı öğrenme ile öğrencinin kendisini daha rahat hissettiği, her öğrencinin yeteneğini, becerisini ve bilgisini göstermeye çalıştığı, öğretmeni ve arkadaşlarıyla yakın iletişim kurduğu ve eleştirel düşünmeyi geliştirdiği ifade edilmiştir.

Sınıfın fiziksel düzeni iş birlikli çalışmayı etkiler. Öğrenciler grup oluşturup birbirleriyle iş birliği yapmaktan, yüz yüze iletişim kurmaktan ve karşılıklı konuşmaktan zevk alırlar (Demirel, 2017: 138).

Program'da (2018: 34-35); gözlem ve karşılaştırma, okuduğunu anlama becerilerini geliştirme, yazılı anlatım becerilerini geliştirme, öğrencilerin araştırma etkinliklerini geliştirme gibi çeşitli tekniklerden bahsedilmiştir.

- Gözlem ve karşılaştırma tekniği ile öğrencilerin sözlü, dilsel, kültürel ve sosyo-iletişimsel yeterliklerinin oluşturulması amaçlanmaktadır. İş birliğine dayalı öğrenme öğrencilerin etkileşimleri hakkında bilgi verir ve öğrencilerin karşılıklı iletişim kurmalarına, grup hâlinde sorunları çözmelerine, bakış açılarını kanıtlamaya yönelik tartışmalara katılmalarına olanak tanır. Beyin fırtınası en yaygın kullanılan tekniklerden biridir.

Akpınar'ın ifade ettiği gibi (2017: 109) gözlem tekniği özellikle psikomotor davranışların belirlenmesinde kullanılır. Bir anlamda, program geliştirmede öğretmen, öğrenci ve sosyal çevre üzerinde odaklanmadır.

- Okuduğunu anlama becerilerini geliştirme teknikleri ile metinle çalışmanın yeni yöntemlerini kullanmayı, tüm öğrencileri öğrenme sürecine dâhil etmeyi, konuyla ilgilenmeyi, düşünmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarında okuma metinleri kolaydan zora doğru sıralanmamaktadır. Metin seçiminde daha çok kronolojik sıralama dikkate alınmıştır.

- Yazılı anlatım becerilerini geliştirme ile öğrenci kendi fikrini oluşturabilir. Burada kompozisyon yazma gibi çalışmalar yer alır.

İncelenen ders kitaplarında ilgili yazılı anlatım çalışmaları bulunmaktadır. Ders kitapları bu özellikleri sebebiyle 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı ile uyuşmaktadır.

- Öğrencilere araştırma etkinliklerini geliştirme yöntemleri ile sorun çözme, özetleme, sonuçları sunma ve kendi kendine analiz etme becerisi kazandırmayı amaçlar. Burada proje, belge kaynaklarının araştırılması, bilimsel olarak önemli materyallerin aranması ve toplanması, röportajlar, kavram haritaları vb. alternatif ölçme araçları önerilir.

Yukarıdaki bilgilere göre 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı'nın bilişsel üst becerileri kazandırmayı amaçladığı fikri çıkarılabilir.

Program (2018: 41); öğrencinin zekâ gelişimini destekleyen kaynakları 5 tipte gösterir. Görme amaçlı video kasetleri, slaytlar, DVD'ler, resimler vb.; dinleme amaçlı ses kasetleri, masallar, şiirler, melodik şarkılar vb.; yazma amaçlı test kartları, testler, denemeler, çeşitli basın ve edebî eserlerden alınan metinler, mektuplar vb.; analiz amaçlı projeler, deneyler, araştırmalar, ansiklopediler vb.; konuşma amaçlı sunumlar, sahneler, grup çalışması vb. yer alır.

Program'ın 4 temel beceriyi esas alarak öğrencilere en iyi öğretim alanı oluşturmaya çalıştığı gözlenmiştir. Analiz sayesinde ilgili konu ile ilgili üst düzey düşünme sağlamak istenmiştir.

Program'da Kırgız dili dersinin genel görevleri bilişsel öğrenme, duyuşsal öğrenme, psikomotor (devinişsel) öğrenme ve değerler eğitimi ile verilmiştir.

- Bilişsel öğrenme ile öğrenciye ana dili ile dünyayı tanımasının kaynağı ve gerçeği yansıtmanın aracı olacak ve diğer eğitim derslerinde de eğitim almanın vasıtası olarak kullanmasına yardım edecek. Dil ve konuşma, dil ve düşünce, dil ve kültür düşüncelerinin birliğini yeterli şekilde anlatacak.

- Kırgız Türkçesinin fonetik sisteminin sözcük-deyim zenginliğini, dilbilgisi yapısını, yazım, noktalama ve doğru telaffuz etme kurallarını uygulamalı bir şekilde özdeşleştirerek kendi mesleğinde kullanmasını öğretecek.

- Öğrenciye ana diline özgü dil ögelerinin anlamlarını ve işlevlerini anlamasını, ana dilindeki varoluşları, gerçekleri eleştirebilmeyi öğretmek ile sözlü ve konuşma metnindeki Kırgız edebî dilinin kurallarını kullanmaya alıştıracaktır.

- Öğrenci dört temel beceriye hâkim olacak (dinleme, okuma, konuşma ve yazma) ve çevresindeki herhangi bir konuşma davranışının kültürünü bilebilecek. Öğrenci sözlü ve yazılı konuşmayı kendi başına kontrol edebilecek, eleştirel bir bakışla bakarak onu daima geliştirme yeteneğine sahip olacaktır.

- Değer ile öğrenciyi ana dilini millî bir miras, gurur, kültür olarak tanıtacak, onunla gurur duymasına, onu korumasına ve kullanmasına alıştıracaktır. Ana dili ile millî değerleri, genel insani kültürleri özdeştirmeyi, değerlendirmeyi öğretecektir.

Program, Bloom'un düşünme düzeyleri sınıflaması ile öğrenme kazanımlarının nasıl elde edileceğini açıklamıştır. Bilişsel süreçler basitten karmaşığa doğru ilerler.

Program, öğrencinin Kırgız dili öğretiminde üst düzey bilişsel becerilere sahip olmasını ister. Çünkü öğrenciden ana dilini sürekli geliştirmesini, eleştirel bir bakış açısıyla durumu analiz etmesini beklemektedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak bilişsel, duyuşsal, psikomotor alanla ilgili eğitim durumlarında öğrencinin davranış kazanması beklenmektedir. Program'ın bu bakımdan yenilikçi olduğu, geleneksel dilbilgisi öğretimini benimsemediği söylenebilir.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı

Standart'ın "Kazanımlar ve Değerlendirme" ile "Eğitim Süreci Gereksinimleri" bölümü öğretim dili Kırgız Türkçesi olan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı ile aynıdır.

Omorova'ya göre dil yeterliğinin belirlenmesi büyük bir işin ilk adımıdır. Öğrenciler Kırgız Türkçesinde okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerinin kapsamlı gelişimine yönelik ders kitaplarına ihtiyaç duyarlar. Öğrenciler sınıfta farklı dil seviyelerine sahiplerdir (http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Omorova'ya göre konu standardına dayalı yeni öğretim materyallerinin aşağıdakiler dikkate alınarak yazılmalıdır:

- Kırgız Türkçesinde iletişim için hazırlanan rehberlik görevleri,
- İletişim, tartışma ve röportaj için bir materyal görevi gören ödevlere odaklanan metinler,
- Belirli iletişim durumunda sözel davranışlar oluşturmaya hizmet eden bir dizi koşullu sözlü görev,
- Dinleme becerilerinin geliştirilmesi için görevler,
- Görüş, değerlendirme ile ilgili durumlarda sözlü anlatım ve karşılıklı konuşma becerilerinin geliştirilmesi için görevler,
- Derse uygun tematik materyalinin genişletilmesine ve iletişimsel yeterliğin geliştirilmesine izin veren görevler,
- Kelime ve dilbilgisel görevleridir. (http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle incelenen dil ve edebiyat programlarında dinleme becerisine yeterince yer verilmediği gözlenmiştir. 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı başta olmak üzere söz konusu programların dinleme becerisi bakımından yenilenmesi programları daha donanımlı yapar.

Rısbayev'e göre öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır:

- Kelime ve dilbilgisi materyallerinin ezberlenmesinden kaçının ve bunun yerine öğrenilen materyalleri konuşma konularına ve alanlarına uygun olarak metinler hakkında konuşturun.

- Bu materyallerin amaçlanan işlevlerine uygun olarak kullanılması için eğitim standardında belirtilen temel ve ders yeterliklerini dikkate almak gerekir.
- Öğrencilerin konuşmalarının geliştirilmesi için kullanılan materyallerin hazırlanmasında kelimelere sıkı sıkıya bağlanmayın.
- Derslerin düzenlenmesinde dil öğretim yöntemleri ve etkileşimli öğrenmeyi kullanın.
- Öğretim diline (Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe) bağlı olarak okulun çalışmalarında sosyo-kültürel yeterlikler, hoşgörü, etnik gruplar arası uyumun oluşmasına özellikle dikkat edin.
- Öğrencinin ana dilinin özelliklerini dikkate alarak konuşma işlevine göre öğretim materyallerine başvurun.
- Öğrencilerin yazma etkinliklerinin geliştirilmesinde öğretim ilkelerini dikkate alın.
- Kırgız dili derslerinde öğrencilerin edebiyat derslerindeki konuşma deneyimlerini dikkate alarak işleyin.

Sonuç olarak 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nın öğrenme-öğretme yaklaşımının genişletilmesi Standart'ı daha etkin kılacaktır. Öğreticilerin öğretim materyallerini öğrenme-öğretme ortamında kolayca kullanabilmesi için daha çok destek verilse iyi olur.

#### 3.3.1.4. Değerlendirme Boyutunda Politikalar

Eğitim ve öğretim programları girdi, işlem, çıktı ve dönüt ögeleri çerçevesinde şekillenmektedir. Öğretim programlarında yapılan değişiklikler de bu ögelerin süreç içerisindeki işleyişi ile doğrudan ilgilidir. Bu sürecin kontrolü de ölçme ve değerlendirme ile yapılmaktadır. Eğitim ve öğretim sürecinin sonunda öğrencilerden beklenen "başarı"dır. Bu başarının ne derece gerçekleştiğini ise ancak sağlıklı bir ölçme ve değerlendirme ile mümkündür. Bu çerçevede ölçme ve değerlendirme, öğretmenlerin bilgi, beceri ve sınıf uygulamalarını daha etkili hâle getirmek ve öğrencilerin akademik gelişimleri ile birlikte onları öğrenmeye teşvik etmek eğitimdeki en önemli araçlardır (Boylu, 2020: 1).

Bu sistemde öğrencilerin sisteme girerken sahip oldukları davranışlar, öğretim programları, yönetmelikler, öğretmen ve yönetici özellikleri, okul, araç-gereç, finansman, kalkınma planları vb. bu sistemin girdileridir. Öğrencilerde davranış değişiklikleri süreç;

süreç sonunda oluşan davranışlar da çıktılardır. Sistemin ürünü olan çıktılara bakarak sistemin işleyişi hakkında bilgi edinmek ve sistem hakkında bir karar verebilmek için yapılan çalışmalar ise kontrol (değerlendirme) olarak adlandırılmaktadır (Demirel, 2017: 226).

Özdemir (2009: 128); çalışmasında bir değerlendirmenin niçin yapıldığını şu sözler ile açıklamaktadır: "Eğitim süreçlerinde değerlendirme özel olarak öğrencilerin ne düzeyde öğrendiklerini ya da öğrenme eksikliklerini belirlemek ve bunları düzeltmek amacıyla yapılırken, daha genel biçimde ise uygulanan bir programın etkililiğini ya da başarılı olup olmadığını ortaya koyma amacına dönük olarak yapılmaktadır."

Ölçme, değerlendirme ve durum belirleme olmak üzere üç temel etkinliği kapsayan bu öge, bir anlamda program, öğretim ve öğretmenin kalite kontrol sürecidir. Sınama durumu ile elde edilen sonuçlar öğrenci, öğretim, program ve öğretmen hakkında önemli bilgiler verir (Akpınar, 2017: 168).

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı

Değerlendirme ögesi, hedef davranışların ayrı ayrı test edilip bireylere istendik davranışların ne kadarının kazandırıldığını belirleme ve verilen eğitimin kalite kontrolünü yapma işlemlerini içerir (Yeşil ve Yeşil, 2013: 22).

Program'da (2018: 38); ölçme-değerlendirme bölümüne yer verilmiştir. Değerlendirme, öğrencilerin akademik başarılarının konu standardının içeriğine uygun olup olmadığını belirlemek için yapılır. Öğrenci merkezli öğrenme temelinde öğrencinin akademik başarısını kontrol etmek için en yaygın olarak ilk baştaki ve dönem sonundaki notlarının tutarlılığına, kişisel gelişim hızına ve çalışmalarının ölçütlere uygun gelmesine bakılmıştır.

Öğretim öncesinde yapılan değerlendirme, öğrenci hakkında bilgi edinilmesini ve öğretmene geri bildirim verilmesini; öğretim sırasında yapılan değerlendirme, öğrenci ve öğretmene geri bildirim verilmesini; öğretim sonunda yapılan değerlendirme ise öğrenme hedeflerinin karşılanıp karşılanmadığı ve belirli alanlarda değişiklik yapılması gerekip gerekmediği hakkında karar vermeyi sağlayacaktır (Kardaş ve Kaya, 2019: 131).

Program'da (2018: 39); öğrenci yeterliğini değerlendiren çeşitli görevler ve tahmini yüzdelikler tablo şeklinde sıralanmıştır. Bu tabloda anlatım çeşitleri için %10, öğrencilerin

metinle ilgili soru sorması ve sorulara cevap vermesi için %10, yazı çalışmaları için %20, güzel okuma, canlandırma, görselleştirme için %20, yaratıcı proje için %20 ve etkili sunum için %10 ayrılmıştır.

Program'da (2018: 39-41); değerlendirmenin esas ölçütleri sıralanmıştır. Bunlar nesnellik, geçerlilik, sistematik değerlendirme, çok yönlülük, öğrenciye görelik ilkesidir.

Program, süreç ve sonuç değerlendirmesini önemsemektedir. Öğrencilerin sosyal becerilerinin gelişmesi için alternatif ölçme araçlarından proje, canlandırma, sunum gibi ödevlerin verilmesini önerilmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Program'ın klasik ölçme araçlarının yanında alternatif ölçme araçlarına yer verdiği ve ölçme araçlarının kullanışlı olduğu söylenebilir.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı

Standart'ta (2018: 26); ölçme-değerlendirme bölümüne yer verilmiştir. Standart'ta öğrencilerin değerlendirilmesi, mevcut durum ve gelişim, ihtiyaç ve yeteneklerini dikkate alarak öğrenci merkezli bir yaklaşım kullanılır. Değerlendirme, bireysel öğrenme, benlik saygısı ve farkındalığın gelişimini destekler. Bu amaçla çeşitli formlar ve değerlendirme yöntemleri kullanılmaktadır.

Standart'ta (2018: 26); değerlendirmenin 4 temel ilkesinden bahsedilmiştir. Bunlar objektiflik, açıklık, güvenirlik ve geçerliliktir. Standart'a göre değerlendirme fonksiyonları yönlendirici, teşvik edici ve eğitici olmalıdır.

Standart'ta (2018: 26-27); değerlendirme tekniklerine yer verilmiştir. Değerlendirme eğitim ve öğretim yılının başında, süreçte ve çıkışta olmak üzere üç aşamada yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler tanılayıcı, biçimlendirici ve düzey belirleyici olarak adlandırılır.

- Tanılayıcı değerlendirme ile öğretmenden bir sonraki ilerlemeyi değerlendirmesi için her dönem başında çeşitli çalışmalar yapması ve eğitim-öğretim yılı içerisinde öğrenci yeterliliğini ilk düzey ile kıyaslaması istenmiştir.
- Biçimlendirici değerlendirme ile öğretmenden öğrencinin öğrenme sürecindeki aktivitesine bağlı olarak değerlendirmesi istenmiştir. Standart'ta biçimlendirici değerlendirmenin amacı söylenmiştir. Bu değerlendirmenin amacı öğrencilerin

öğrenmelerinin başarısını ve bireysel özelliklerini belirlemek ve aynı zamanda öğrenci başarısı için öneriler geliştirmektir. Değerlendirilen bir öğrencinin yetenek seviyesi değil, gerçekleştirdiği çalışmadır.

Öğretim sürecinin değerlendirilmesi olup programı biçimlendirmeye yöneliktir. Öğrencilerin süreç içerisindeki öğrenme güçlükleri ve eksikliklerini belirlemek ve gerekli düzeltmeleri yapmak amacı taşır. Programa dönüt ve kontrol sağlayarak iyileştirici önlemlerin alınmasına yardımcı olur. "Nasıl yapıyoruz?" sorusuna cevap arar (Akpınar, 2017: 185).

- Düzey belirleyici değerlendirme her çeyreğin, eğitim-öğretim yılının sonunda yapılan puanlamadır. Böyle bir değerlendirme öğrencinin öğrenmenin her aşaması için planlanan sonuçlara ulaşma seviyesini belirlemek için kullanılır.

- Değerlendirme, öğrencilerin akademik başarılarının konu standardının içeriğine uygun olup olmadığını belirlemek için yapılır. Öğrencilerin akademik başarılarını kontrol etmek için ilk ve nihai sonuçlarının uygunluğu ve öğrencinin çalışmalarının ölçütlere uygunluğuna bakılır. Bu stratejiler öğrenci merkezli öğrenme uygulamalarında daha yaygındır.

"Program hedefe ulaştı mı?" ve "Nasıl yaptık?" sorularına cevap arar. Bu değerlendirmeyle, öğretim süreci sonunda elde edilen ürünün standartlara uygun olup-olmadığı ölçülür (Akpınar, 2017: 185).

Standart'ta (2018: 27); öğrencilerin başarısını değerlendirmek için görev türleri kullanıldığından bahsedilmiştir. Görevler üç gruptan oluşur. Metnin ana fikrini anlama 1. grubu; metnin derinlemesine anlaşılması, bilginin yorumlanması ve dönüştürülmesi, metinde açıkça belirtilmeyen bilgilerin analizi, genelleştirilmesi ve yorumlanması 2. grubu; bilginin eğitimsel ve pratik görevlerde kullanılması ve kendi metinlerinin oluşturulması, tartışmalı bilgilerin keşfedilmesi, alınan bilgilerin değerlendirilmesi ve görüşlerin ifade edilmesi 3. grupta yer alır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı, Bloom Taksonomisine göre öğrencilere çeşitli görevler vermektedir. Bloom Taksonomisine göre öğrenci önce görevi belirliyor. Sonra ana fikri anlıyor, analiz ediyor, yorumluyor ve değerlendirerek görüş bildiriyor.

Standart'ta (2018: 28); öğrenci yeterliğini değerlendiren çeşitli görevler ve tahmini yüzdelikler tablo şeklinde sıralanmıştır. Bu tabloda anlatım çeşitleri için %10, öğrencilerin metinle ilgili soru sorması ve sorulara cevap vermesi için %10, eserlerin, konuların, bölümlerin analizi %20, yazı çalışmaları için %15, güzel okuma, canlandırma, görselleştirme için %10, yaratıcı proje için %20 ve etkili sunum için %15 ayrılmıştır.

Yukarıdaki bilgilere göre 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda üst düzey bilişsel süreçlere yüzde olarak daha çok oran verilmiştir. Bu da Standart'ın davranışçı yaklaşımı benimsemediğini gösterir.

Standart'ta (2018: 16-25); öğrenciden 10 ve 11. sınıfta Kırgız kültürüne ve diğer kültürlere ait kelimeleri ve kelime gruplarını ayırabilmesi, kültürel olayların yansımasını kıyaslayabilmesi, farklı kültürde yetişen yazarların eserlerindeki edebî kelimeler üzerine açıklama yapabilmesi beklenir.

Standart'ta (2018: 30); hedeflenen uygulamayı sağlamak için edebî eserlerin seçimine yönelik ölçütlerin geliştirilmesine dayalı programların geliştirilmesi, öğrenciler tarafından edebî eserlerin estetik algısının düzenlenmesine odaklanan yeni tür kitapların geliştirilmesi, dersin ana amacını dikkate alarak bir çalışma kitabı oluşturulması talep edilmektedir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda değerlendirmeye önem verdiği söylenebilir.

5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı

Program'da hedef davranışların klasik ölçme araçlarıyla nasıl sınanacağı gösterilmiştir. Öğrencilerin sözlü ve yazılı cevaplarını değerlendirmek için belirli kıstaslar sunulmuştur. Sözlü yoklamada değerlendirmenin nesnel olabilmesi için puanların ölçütlere göre verilmesi istenmiştir. Sözlü yoklamada en yüksek not 5'tir. Öğrencin 5 alabilmesi için öğretmenin sorularına tam cevap verebilmesi, kendi fikrini ekleyebilmesi beklenir. Yukarıdaki görevlerin yerine getirilmesinde küçük yanlışlıklar varsa 4 verilir. Eğer öğrenci öğretmenin sorularına birazcık cevap verirse ve düşüncelerini sistematik bir şekilde ifade edemezse 3, öğrenci görülen konuları bilmez ve kuralları yanlış cevap verirse 2, öğretmenin sorusu tamamen cevapsız bırakır ve nasıl yorumlanacağı konusunda hiçbir fikri yoksa 1 notu verilir.

Yazılı yoklamada (2018: 35); yazılı anlatım, dikte ve çoktan seçmeli testi değerlendirmenin kıstasları anlatılmıştır. Öğretmen öğrencilerin yazılı çalışmalarını değerlendirirken şunları dikkate alır: kelimeleri doğru yorumlayabilme, bunları teori ile birleştirebilme, imla kurallarına uygun olarak yazabilme; yazılışta imla, noktalama işaretleri ve üslup kurallarına uyma; okunan metinler üzerinde plan yapabilme, özet yazabilme, rapor yazabilme, kendi kurallarına, gereksinimlerine vb. göre belge yazabilme.

Program'da (2018: 36-40); düzey belirlemeyi amaçlayan ölçme araçları yer alır. Her çeyrek ve akademik yılın sonunda verilen final notunun nasıl oluşturulduğu, dikte yazılarının nasıl değerlendirildiği, öğrencinin çoktan seçmeli sınav performansını değerlendirme ölçeği gösterilmiştir.

Sonuç olarak 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı'nın klasik ölçme araçlarının yanında alternatif ölçme araçlarını da teşvik etmesi öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarını daha çok kullanmasına olanak sağlar.

10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı

Standart'ın "Kazanımlar ve Değerlendirme" ile "Eğitim Süreci Gereksinimleri" bölümü öğretim dili Kırgız Türkçesi olan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı ile aynıdır.

Omorova, Rusça, Özbek Türkçesi ve Tacikçe Öğretim Veren Okullar İçin Kırgız Dili Konu Standardına göre lise mezunu bir öğrencinin devlet dilini B2 düzeyinde bilmesi, dil ortamı olduğunda B1 düzeyinde bilmesi gerektiğini ifade eder (http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Omorova, devlet dilinin bilgi düzeyi testler ve sözlü mülakatlar ile belirlendiğini söyler. Testler kelime ve dilbilgisi, okuma, dinleme, yazma ve konuşma becerilerini test eder. Teşhis sonucunda öğrenciler iki gruba ayrılır: "Seviyeye Sahip" ve "Seviyeye Sahip Olmayan". Bu da seviye öğrenmeye girişin ilk adımıdır. Seviyelere ayrıldıktan sonra her gruptaki öğrenciler standardın gerektirdiği seviyeye getirilmelidir (http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ Erişim Tarihi: 14.06.2020).

### 3.3.2. Programın Temel Özellikleri

#### 3.3.2.1. İşlevsellik

İşlevsel bir program;

- İçerdiği konu ve etkinlikler yönüyle gerçek hayatta işe yarar olmalıdır.
- Birey, toplum ve sistemin (devletin) ihtiyaçlarına cevap vermelidir.
- Öğrencinin ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmeye uygun olmalıdır.
- Eldeki imkânlar ve şartlar çerçevesinde uygulanabilir bir niteliğe sahip olmalıdır (Yeşil ve Yeşil, 2013: 14).

Kırgız dil ve edebiyat programları işlevsellik yönünden değerlendirildiğinde bu maddeler ile ilgili kısma programda yer verilmiştir. Ancak uygulamada hayata pek geçirilmemiştir. İncelenen ders kitapları ve ilgili alanyazın çalışmaları bu durumu doğrulamaktadır.

#### 3.3.2.2. Esneklik

Programın esnekliği, uyarlanabilirlik özelliği ile ilişkilidir. Program; çevreye, çevre şartlarına, ihtiyaçlara göre uyarlanabilecek özellikte olmalıdır (Yeşil ve Yeşil, 2013: 14).

Programlarda öğrenciler arasındaki ilgi, yetenek, öğrenme tarzı, kültür gibi bireysel farklılıklara yer verilmiştir.

Kırgızistan'da öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumları ile öğretim dili Özbek Türkçesi, Rusça ve Tacikçe olan eğitim kurumları vardır. Bu sebeple programlar iki şekle yönelik hazırlanmıştır.

#### 3.3.2.3. Devletin ve Toplumun Görüş ve İsteklerine Uygunluk

"Okulların önemli işlevlerinden biri, içerisinde kurulduğu sistemin devamlılığını sağlamaktır. Bu nedenle okulların, yeni yetişen nesle devletin ve toplumun değer ve özelliklerini aktarması gerekir. Devletin ve toplumun felsefesi, görüş ve istekleri, eğitim programlarına yansıtılarak okullar aracılığıyla öğrenciye kazandırılmaya çalışılır." (Yeşil ve Yeşil, 2013: 15)

Öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar için hazırlanan 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda ve 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda Kırgız edebiyatı dersi için beceriler sıralanırken değer becerisine yer verilmiştir. Değer ile edebiyata yansıtılan ahlaki değerlerin ve dünya görüşlerinin kategorilerinin anlaşılması, bu değerlere karşı tutumunun tanımlanması ve gerçekleştirilmesi istenir.

Öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okulları için hazırlanan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda (2018: 7); 10-11. sınıflarda Kırgız edebiyatı öğretiminin görevleri sıralanmıştır. Burada okumaya karşı ilgiyi arttırma, okuma ihtiyacı ve okumanın değeri ile kitapların değerler üzerindeki etkisine yer verilmiştir.

Öğretim dili Kırgız Türkçesi olan okullar için hazırlanan 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Dili Programı'nda Kırgız Türkçesini 5-9. sınıflarda ana dili olarak öğretmenin genel görevleri sıralanmıştır. Burada değer eğitimi tanıtılmıştır. Değer eğitimi ile öğrenciye ana dilinin büyük bir değer olduğu, onu kültür olarak kabul etmeyi, manevi bir miras olarak tanımayı, korumayı ve onunla gurur duymayı öğretir. Anadil aracılığıyla, ulusal ve evrensel değerleri öğrenmeyi ve onlara değer vermeyi öğretir.

Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe öğretim veren okulları için hazırlanan 10-11. Sınıflar İçin Kırgız ve Dünya Edebiyatı Standardı'nda (2018: 7) okulda öğretim için edebî eserleri seçerken nelere dikkat edilmesi gerektiğine değinilmiştir. Burada eserin sanatsal değerine; ulusal ve evrensel değerlere nasıl yön verdiğine değinilmiştir. Standartta edebî eseri okumanın faydaları sıralanırken ahlaki değerlerin önemi açıklanır.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılırsa programları hazırlayanlar değer ve kültür aktarımına çok önem vermektedir. Bir arada yaşayan insanların belirli değer ve kültür algıları vardır. Bu duygular ne kadar pekişirse o kadar birlik ve bütünlük artar. Bu sebeple devletin üst yetkilileri çok kültürlülüğe çok önem vermiş ve Kırgız Türkçesini Kırgızistan'da yaşayan vatandaşlar arasında iletişim dili olarak kullanılmasını temenni etmişlerdir.

#### 3.3.2.4. Uygulayıcılara Rehberlik

İncelenen programlar uygulayıcılara rehberlik etmektedir. Öğretim dili Kırgız Türkçesi olan eğitim kurumları için hazırlanan 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nın öğretmene rehberlik ettiği gözlenmiştir. Öğretim ortamında öğrenmeye

imkân sağlama, öğrencilerin iyi yönlerini belirtme ile yapılan eleştirilerin çalışmalara yönelik olması, herkesin önünde öğrencilerin eksikliklerinin söylenmemesi vurgulanmıştır.

İncelenen programlar, öğreticiye dersin nasıl anlatılacağı, hangi yaklaşımın seçileceği konusunda önemli bilgiler aktarır.

#### 3.3.2.5. Program Geliştirme İlke ve Ögelerine Uygunluk

İncelenen Kırgız dil ve edebiyat programları programın hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme ögesine yer vermiştir. Programlarda eğitim durumları ve değerlendirme bir bölüm altında tanıtılmıştır.

İncelenen programlar öğrenme ilkeleri açısından bakıldığında öğrenciye görelik, yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta, açıklık ve ekonomiklik ilkesine uymaktadır.

İncelenen programlar, öğreticinin davranışçı yolla öğretim yapmasını istememektedir. Öğreticinin yapılandırmacı yaklaşım ile öğrenci merkezli öğretimi tercih etmesini önerir. Bireysel farklılıklara duyarlı davranır.

İncelenen programlar, tümevarım yöntemini tercih etmektedir. Öğrencileri araştırma ve incelemeye sevk etmektedir. İncelenen programların çeşitli yerlerinde görülmektedir.

İncelenen programlarda, öğretici rehber konumundadır. Öğrenci ise sürekli araştırma, gözlem yapan, yorumlayan bir dedektif gibidir. Sınıf ortamı ise sosyal hayatın bir yansıması olarak ifade edilir.

Sonuç olarak yukarıdaki bulgular ışığında şu maddeler sıralanabilir:

1. İncelenen dil ve edebiyat programlarına bütüncül bir yaklaşımla bakıldığında bireysel farklılıkların dikkate alındığı gözlenmiştir. Bu sebeple söz konusu programlarda geleneksel dil öğretimi savunulmadığı söylenebilir.
2. İncelenen programların hedeflerinin açık ve anlaşılır olduğu, Kırgız halkına özgü değerler ile evrensel değerlerin benimsendiği ancak daha detaylı hedeflerin tanıtılabileceği tespit edilmiştir.
3. İncelenen edebiyat programlarındaki beceri alanlarında okuyucu, değer, edebî yaratıcılık öğrenme alanları yer alır. Kazanımlar edebî kahramanın karakteri,

edebî şekil, edebî söz ve yazarın dünyası boyutlarıyla yapılandırılmıştır. Beceri alanları bütüncül olarak birbirini destekler niteliktedir.

4. Kırgız edebiyatı programı disiplinler arası bir öğrenme ortamı oluşturmayı amaç edinmiştir. Bu sebeple Kırgız edebiyatı dersinin disiplinler arası ilişkileri anadil, tarih, sosyal bilgiler ile yakından ilişkilidir.
5. İncelenen dil ve edebiyat ders kitaplarında dört temel beceri için ayrı öğrenme alanları oluşturulmamıştır. Ancak ders ortamında ödev soruları yoluyla dinleme, konuşma, yazma ve okuma becerisine yönelik çalışmalar yapılması istenmiştir.
6. İncelenen 9. sınıf Kırgız edebiyatı programında hangi okuma metnine kaç saat yer verilmesi gerektiği, okuma metninin hangi temayı ele aldığı açıklanmıştır. Örneğin Kasım Tınıstanov'un *Ala-Too* şiirinde vatan hasreti, anne şefkati konuları işlendiği ayrıntılı olarak açıklanmıştır.
7. İncelenen programlarda bireysel farklılıklara hassasiyetle yaklaşıldığı ve bilişsel, duyuşsal, psikomotor öğrenme alanlarına önem verildiği gözlenmiştir.
8. İncelenen programlarda etno-kültüre çok önem verildiği gözlenmiştir. Bunun sebebi olarak Kırgızistan'ın çok uluslu bir devlet yapısına sahip olması gösterilebilir.
9. İncelenen programlardaki kazanım sayısı arttırılabilir. Genel anlamda sade bir program içeriği oluşturulduğu tespit edilmiştir.
10. İncelenen programlarda, etkinlik ve kazanımlar yoluyla öğrenci sebep-sonuç ilişkisi kurma bilinci kazanabilir.
11. İncelenen programlarda hemen hemen benzer başlıklar kullanılmıştır. Burada söz konusu programları hazırlayan çalışma grubunun bunu bilinçli olarak yaptığı söylenebilir. Bu başlıkların özünde Kırgız dil ve edebiyat derslerini öğrenciye sevdirmek ve iletişim dili olarak Kırgız Türkçesini seçmesini teşvik etmek amaçlanmıştır.
12. İncelenen programlara öğrenme öğretme yaklaşımı olarak bakıldığında bireysel farklılıklara önem veren, ders ortamında çeşitli yöntem ve tekniğin kullanılmasını öneren, öğrenci merkezinde bir yaklaşım benimsendiği gözlenmiştir.
13. İncelenen programlardaki ölçme ve değerlendirmenin amacı dil ve edebiyat derslerinde öğrencilere kazandırılacak davranışlara erişme düzeyini tespit etmektir. Bu amaçla ilgili programlarda klasik ve alternatif ölçme araçlarının isimleri verilmiştir.

14. İncelenen programlar bir yapbozun parçaları gibidir. Birinde verilmeyen bilgi diğerinde aktarılmıştır. Kimi bilgiler ise her programda tekrar edilmiştir.
15. İncelenen programların herhangi bir yerinde özel eğitime ihtiyaç duyulan öğrenciler için bir başlık yer almamaktadır.
16. İncelenen dil ve edebiyat programlarında görsel okuma tanıtılmamıştır.
17. İncelenen dil ve edebiyat programlarının devamlılığı açısından uzmanlar tarafından sonuç değerlendirmeyle incelenmesi söz konusu programları daha donanımlı kılacaktır.

Sonuç olarak incelenen dil ve edebiyat programlarında öğrenci merkezli öğrenmenin temel alındığı, işbirlikli öğrenmeye önem verildiği, söz konusu programların kazanım ve değerler eğitimi esasında oluşturulduğu tespit edilmiştir. Ancak ilgili programların nitelik bakımından biraz daha geliştirilse ve kazanımlar daha geniş ele alınsa iyi olur.

### 3.4. Öğretim Dili Kırgız Türkçesi Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat

Akmatova (2008: 141); çalışmasında okullar için Kırgız dili programının 1994'te geliştirildiğini ve desteklendiğini anlatır. Bunun nedeni olarak Kırgız Türkçesinin devlet statüsü kazanması ve Kırgız Türkçesi saatlerinin sayısının artmasını gösterir. Programa dayalı ders kitapları bir dizi olarak desteklendi, düzenlendi ve yayımlandı. Bu bilgilerden hareketle Kırgız Türkçesinin gelişiminin devlet desteği ile olduğunu söylemek mümkündür.

Ana dilini iyi kullanma becerisi öğrencinin Kırgız edebiyatı, tarih, müzik derslerinin yanı sıra yabancı dilleri öğrenme başarısını arttırır. *2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nde Devlet Dilinin ve Dil Politikasının Geliştirilmesi için Ulusal Programı*, ana dili ve uluslararası dilleri öğretmek için tutarlı bir sistem oluşturarak yeni nesil rekabetçi çok dilli gençlik yetiştirme konusunu ele almaktadır (http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_036.pdf Erişim Tarihi: 30.06.2020).

Yukarıdaki bilgilere ek olarak incelenen dil ve edebiyat programlarında Kırgız dili dersinin diğer dersler için temel olduğu, bir öğrenci ana diline ne kadar hâkimse o kadar iyi derecede diğer derslerde başarılı olduğu söylenmiştir.

Rısbayev'e göre (2013: 1-2); alan bilgisi ve ders kitapları Kırgız dili ve edebiyatı öğretiminin gereksinimlerini tam olarak karşılamamaktadır. Bu sebeple dersin verimi

düşmekte ve öğretmenin yetenekleri sınırlanmaktadır. Bir edebiyat sınıfı öğrenciyi sanatla meşgul etmezse, onu heyecanlandırmazsa, düşündürmezse, zihnini açmazsa edebî bir sınıf olmaktan çıkar.

Yukarıdaki bilgiye bakıldığında incelenen programlar ile ders kitaplarının aynı düzeyde ilerlemediği bilim insanları tarafından görülmektedir.

Musayeva çalışmasında (2012: 2); lise mezunlarının konuşurken genellikle kendilerini ifade edemediklerini; biyografi, rapor, makale gibi bilimsel bir yayın yazamadıklarını belirtir. Bunun nedeni olarak Kırgız dili programında ilgili konuşmaya ayrılan saat ve materyal sayısındaki yıllık azalma oranı, araştırma eksikliği ve kelime bilgisi, deyim ve söz diziminde sistematik öğretim eksikliğini gösterir.

Rısbayev ve Abduhamidova (2013: 11); retorik öğretme yöntemi ile öğrencilerin Asan Kaygı, Ceerençe Çeçen, Akıl Karaçaç, Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç, Nurmoldo, Ceñicok, Toktogul, Togolok Moldo, Barpı vb. efsanevi halk şairlerinin sanat eserlerini okumalarını ve dünya konuşma ustalarından alıntılar, roller üstlenmelerini önerir.

Musayeva (2012: 1); Kırgız dili dersinin daha verimli olması için retorik öğretme yöntemi, etkileşimli öğrenme, gözlem ve karşılaştırma gibi öğrenci merkezli yaklaşımı savunan strateji, yöntem ve tekniklerin kullanılmasını önerir.

Askarova'ya göre (2015: 56) Kırgız Cumhuriyeti'nin her vatandaşı için anadil; kader, ulusal bilinç, bağımsızlık davası ve ulus sembolüdür. Devlet dili, kamu dili olduğunda hayatın politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarında da layık bir yer bulur.

Musayeva'ya göre (2015:168) devlet dili sorunu Kırgız Türkçesinin bireylere kreşten üniversiteye kadar öğretilmesiyle çözüme kavuşacaktır.

Sonuç olarak incelenen dil ve edebiyat ders kitaplarındaki sorunlar bilim insanları tarafından fark edilmektedir. Burada yapılması gereken ilk şey ortaya çıkan sorunların temel çözümlerini ortaya çıkarmaktır.

### 3.5. Öğretim Dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat

Baytikova'nın belirttiği gibi (2017a: 3) toplum değiştikçe devlet diline daha çok önem verilir ve devlet dilini yabancı dilde konuşan kitlelere öğretme konusu daha çok

önem kazanır. Geçmişte öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan eğitim kurumlarında devlet dilini öğretmek zorken bugün bu konu daha olumlu bir şekilde çözülmüş ve devlet dilinin gelişimine kapsamlı bir şekilde önem verilmiştir.

Yukarıdaki bilgiler dışında devlet yetkililerinin çeşitli stratejik çalışmalar yaptığı araştırma verileri sürecinde gözlenmiştir. Ancak, yapılan çalışmaların daha verimli olabilmesi için Kırgızistan'da yaşayan halkların dil ve edebiyat derslerine karşı isteklerinin artması gerekir.

Rısbayev'in belirttiği gibi (2012: 7) bu durumun iki temel sebebi vardır. Birincisi ülkede devlet dilini konuşma ihtiyacının düşük olması, ikincisi ise diğer uluslardan her vatandaşın Kırgız Türkçesini konuşmak için iç gereksinimlerin bulunmamasıdır. Dış gereksinim tüm vatandaşların kamusal yaşamda Kırgız Türkçesi ile iletişim kurmaları, Kırgız Türkçesinin tüm Kırgız vatandaşlarının bir vatandaşlık görevi olduğunu hissetme ihtiyacıdır. İç gereksinim ise insanların Kırgız Türkçesiyle konuşmaya öğrenme arzusu, o dili konuşma ihtiyacıdır.

Rısbayev'e göre (2012: 28) Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak öğretiminin pek çok faydası vardır. Dil hem bir iletişim aracı hem de milletin ruhu, devletin ideolojisi ve onu koruma aracıdır. Aslında Kırgız Türkçesinin düzgün öğretilmesi her şeyden önce Kırgız devletinin başarısını gösterir. Devlet dilinin yayılması sonucunda manevi saygınlık artar, Kırgızistan'da yaşayan diğer uluslararasında manevi bir köprü oluşturur.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak Kırgız Türkçesi ve kültürün bir bütünlük oluşturduğu bilinmektedir. Ders ortamında hedef dilin sadece gramer yapıları öğretilmez aynı zamanda hedef dilin söz varlığını oluşturan kültür aktarımı gerçekleştirilir. Kültür aktarımının içerisine atasözleri, deyimler, bilmeceler, tekerlemeler vb. kalıplaşmış sözler de girmektedir. Atasözleri ve deyimler bir milletin hayatı nasıl gördüğünü gösteren bir aynadır.

*2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti'nde Devlet Dilinin Geliştirilmesi ve Dil Politikasının Geliştirilmesi Ulusal Programı'na* göre (2014: 2) devlet dilinin ülkenin tüm okullarında öğretilmesine rağmen ana dili olarak Kırgız Türkçesi konuşmayan vatandaşların sadece onda biri bu dili bilmektedir. Şu anda Rusça ortaöğretim, yükseköğretim, bilim, medya, internet, uluslararası ilişkiler ve idari yönetim alanlarında söz sahibidir.

Baytikova'ya göre (2017: 22) yabancı dil okullarının öğrencileri neredeyse Kırgız edebiyatı tarihini, biyografisini incelemiyorlar, sadece belirli edebî eserleri analiz ediyorlar. Dersin amacı öğrencilere sadece yabancı dil öğretmek için eğitmek, uygulamada dilbilgisini test etmektir.

Yukarıda ifade edildiği gibi ölçme ve değerlendirmenin sadece süreç sonundaki sınavlar ile yapılması dil ve edebiyat öğretiminin niteliğini ve niceliğini düşürmektedir.

Rısbayev ve Abdukhamidova (1); çalışmada "Kırgız dili dersinin müfredattaki yeri gözden geçirilmiş ve yeni müfredatta öğretim dili olan Rusça olan okullarda, Kırgız dili her sınıfta 3 saat olmak üzere (Kırgız edebiyatı hariç) 1. sınıftan 11. sınıfa ayrılmıştır. Bu saatlerin geçen yıldan önemli ölçüde farklı olduğu açıktır, özellikle devlet dilini öğretmek için 5, 8 ve 11. sınıflara 1 saat eklenmiştir." sözleriyle Kırgız dili dersi adına ilerleyen yıllarda çeşitli adımlar atıldığını ifade etmektedir (http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_003.pdf Erişim Tarihi: 11.07.2020).

Rısbayev ve Abdukhamidova (1-2); çalışmada "Öğretim dili Özbek Türkçesi olan okullarda, 1, 2, 3, 4, 7, 8. sınıflarda Kırgız dili dersinin öğretimi için 2 saat ve 5, 6, 9, 10. 11. sınıflarda 3 saat ayrılmıştır. 5, 6, 9, 10, 11. sınıflara haftada 1 saat eklenmiştir. Bu saatler 9. sınıf için 1. çeyrekte basit cümleler, 2. çeyrekte basit cümlelerin kullanımı, 3. çeyrekte birleşik cümle türleri ve 4. çeyrekte örneklerin incelenmesidir. 10. sınıf için 1. çeyrekte biçim, 2. çeyrekte dil ve dudak benzeşmesi 3. çeyrekte yazım kuralları ve 4. çeyrekte deyimlerdir. 11. sınıf için 1. çeyrekte metin konusu, 2. çeyrekte biçim, 3. çeyrekte konuşma türleri 4. çeyrekte deyimlerdir." söz konusu derslere eklenen dilbilgisi konularını tanıtmıştır (http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_003.pdf Erişim Tarihi: 11.07.2020).

Rısbayev'e göre (2012: 6-7) öğretim dili Rusça ve Özbek Türkçesi olan okullar için Kırgız dili ders kitaplarının yayımlanmasından ve müfredatın tanıtılmasından bu yana yirmi yıldan fazla zaman geçmiş ancak öğrenciler Kırgız Türkçesini akıcı bir şekilde konuşamamışlardır. Bunun birkaç nedeni vardır:

- Kırgız Türkçesinin ikinci dil olarak öğretme yöntemleri konusunda bilgi eksikliği vardır. Uygun öğretim yöntemleri geliştirilmemiştir. Okul öğretmenleri ikinci dil olarak Kırgız dili dersinin öğretim yöntemleri ile tam donanımlı değildir.
- Kırgız Türkçesini yükseköğretim kurumlarında ikinci bir dil olarak öğretmek için özel öğretim yöntemlerine erişim eksikliği vardır.

- Üniversitelerde bu alanda standart bir müfredat ve ders kitabı bulunmamaktadır.
- Kimi okullarda dilbilimcilerin bulunmaması nedeniyle Kırgız Türkçesi konuşabilen öğretmenlerin Kırgız dili derslerine girmesi öğretimin kalitesini düşürmektedir.
- Ders kitapları için yöntembilimsel rehberlik, öğretmenlere yardım etme, Kırgız Türkçesini ana dili olarak öğretme ve karşılaştırmalı olarak öğretme yönteminde eksiklikler yer alır.
- Kırgız dili dersleri öğrencinin ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Ders seviyesi sadece herhangi bir çeyrekte "kötü not" almaktan kaçınmak değildir. Bu tür nesnel ve öznel nedenlerden dolayı Kırgız Türkçesinin öğretimi henüz pratik sonuçlar vermemiştir.

Rısbayev ve Abdukhamidova (5); ikinci dil olarak Kırgız dili öğretiminde aşağıdaki alanlarda nasıl çalışılacağı konusunda fikir alışverişinde bulunulması gerektiğini ifade etmiştir:

- Kırgız Türkçesini tüm Kırgızistan vatandaşları arasında bir iletişim aracı olarak nasıl öğretebiliriz?
- Ulusal kültürü öğrenmenin bir yolu olarak okulda Kırgız Türkçesinin öğretimi nasıl organize edilir?
- Kırgız Türkçesinin öğretimi nasıl düzenlenir?
- Öğrencilerin Kırgız Türkçesini öğrenme istekleri nasıl arttırılabilir?
- Kırgız dili dersinde nelere dikkat edilmelidir? (http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_003.pdf Erişim Tarihi: 11.07.2020).

Yukarıdaki sorulara bir cevap olarak eğitim kurumlarının üyesi olan öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşlerini almak için çeşitli anketler oluşturulabilir.

Rısbayev (2012: 2-3) Kırgız Türkçesini ikinci bir dil olarak öğretmek için öğretmenlere aşağıdaki önerilerde bulunmuştur:

- İlk olarak, tüm öğrenciler için devlet standardının gerekliliklerine uygunluk, materyallerde asgari düzeyde yetkinliğe sahip olmak,
- İkincisi, Kırgız Türkçesinde dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerilerine göre dersi gruplandırmak,

- Üçüncüsü, öğrencinin dil becerisine göre sınıflandırma,
- Dördüncüsü, her öğrenciye mezuniyet sürecinde seviyesini rasyonel olarak belirlemesi için rehberlik etme vb. çeşitli önerilerde bulunmuştur.

Askarova'ya göre (2015: 57); devlet dilinin geliştirilmesi için aşağıdaki özel görevler yerine getirilmelidir:

1. Ana dili kulüpleri, ilkokul, lise ve üniversiteler için müfredat, ders kitapları, sözlüklerin geliştirilmesine yönelik çalışmalara bilim topluluğunun gönüllü katılımı,
2. Radyo ve televizyon aracılığıyla düzenlenen programlarda yüksek düzeyde anlaşılırlığa, devlet dilinin uygun ve yerinde kullanımına katkıda bulunulması ve itibarının arttırılması,
3. Basında dil kültürünün korunması için dilbilgisi kurallarına uyulması,
4. Yükseköğretimde ve ortaöğretimde Kırgız dili dersinin anlamlı ve derinlemesine öğretilmesi,
5. Konuşma dilinde istikrarlı biçimde Kırgız Türkçesinin seçilmesi,
6. Uluslararası ilişkilerde kültürel ve dostane ilişkileri vurgulama yeteneğinin gösterilmesi, Kırgız Türkçesini dayatmaktan kaçınılması,
7. Okullarda saat sayısını arttırılması, sınav yapılması vb. görevler sayılabilir.

Yukarıdaki görevlere ek olarak Kırgız kültürüne ve değerlerine sahip çıkılması, Kırgız geleneklerinin çeşitli çalışmalar ile yaşatılması söylenebilir.

Rısbayev ve Abduhamidova (2011: 2-3); hazırladıkları projede öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullar hakkında konuşurken aşağıdaki beş şartın dikkate alınmasını önerir:

1. Rus, Alman, Ukraynalı, Belaruslu vb. ulusların çocuklarına Kırgız Türkçesinin öğretimi ve onlar için öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi,
2. Türkçe konuşan özellikle Kırgız, Kazak, Özbek vb. ulusların çocuklarına öğretimi,
3. Tacik çocuklara, yani Farsça dil temsilcilerinin bulunduğu sınıflardaki çocuklara Kırgız Türkçesini öğretme yöntemlerinin geliştirilmesi,

4. Kırgız Türkçesi konuşan bölgedeki öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda okuyan öğrencilerin dil öğrenme fırsatlarını dikkate alarak öğretim yollarının geliştirilmesi,
5. Şehirde Rusçanın baskın olduğu yerlerde yaşayan Kırgız, Rus çocuklarına Kırgız Türkçesinin öğretimi ve onlar için öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi.

Yukarıdaki şartlara bakıldığında Kırgız dili dersi için hazırlanan programların milletlere göre ele alınması önerilir. Bu yöntem doğrudur. Çünkü Kırgız Türkçesinin Türk soylulara öğretimi farklıdır, diğer milletlere öğretimi farklıdır.

Rısbayev ve Abduhamidova'nın ifade ettiği gibi (2011: 16) Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak öğretiminde ilk olarak öğrencinin ihtiyaç duyması hedeflenmelidir. Hiç kimse ihtiyaç duymadığı bir dili öğrenmek istemez. İkinci olarak öğrenci, dil öğrenme sürecinde teşvik edilmelidir. Bu da öğrencinin yaşı, ilgi alanları, istekleri, farklı dil becerilerini dikkate alarak doğru konuyu ve metni seçerek elde edilebilir. Üçüncü olarak dersin etkinliğini arttırmak ve öğretmenlerin mesleki becerilerini geliştirmek için yenilikçi yöntemlere ilgi göstermek ile elde edilebilir. Anlamlı metinlerin öğrencilerin ihtiyaçlarına ve ilgi alanlarına uygun olarak kullanılması dile olan ilgisini arttırır, bağımsız düşünmeyi teşvik eder, konuşma becerilerini geliştirir ve kendi düşüncesini ifade edebilir.

Rısbayev ve Abduhamidova'ya göre (2011: 18) öğrenme ortamı; sözlükler, Kırgız dili ve edebiyatı ile ilgili tablolar, Kırgız halkının ulusal rengini temsil eden renkli resimler, komuz, kalpak gibi çeşitli eşyalar, Kırgız edebiyatçılarının fotoğrafları, edebî ve belgesel metinlerin elektronik sürümleri vb. çeşitli görsel araçlar, materyaller yardımıyla desteklenmelidir. Ayrıca okulun Kırgız kültürüne, tarihine ve edebiyatına ayrılmış özel bir salonu olmalıdır. Bu salonda Kırgız halkının kültürüne ait geleneklerini gösteren renkli çizimler vb. görseller yer almalıdır.

Baytikova'ya göre (2017a: 4) son yıllarda Kırgız dili ve edebiyatı öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda özel ders olarak tanıtılmıştır. Bu dersin geliştirilmesi için B. Abdukhamidova, M. Abdıkadırova, A. Akmatova, T. Aşirbayev, Z. Derbişova, K. Dobayev, U. Kultayeva, A. Maksutova, A. Musayev, S. Momunaliyev, T. Üsönaliyev, M. Şaripova, C. Şeriyev vb. bilginler materyaller ve metodolojik el kitapları yazmıştır. Ancak bu materyaller araştırma bakımından yetersizdir.

Sonuç olarak yabancı dil olarak Kırgız dil ve edebiyatının gelişimi için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Araştırma verileri sürecinde incelenen çalışmalara bakıldığında gelişim aşamasında olan bir eğitim alanıyla karşılaşılmaktadır.

### 3.5.1. Öğretim Dili Özbek Türkçesi Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat

Baytikova'nın belirttiğine göre (2017: 31) Özbeklere Kırgız dil ve edebiyat öğretimi 1999'da başlamıştır. Özbek okullarında Kırgız edebiyatı dersi ile Özbek öğrencilerine Kırgız halkının tarihi, kültürü ve yaşamı öğretilmektedir. Bu eğitimin ana yolu ve kaynağı kitaplardır. Ders kitabı öğrencilerin bilgilerini bir sisteme yerleştirir, algılamalarını ve anlamalarını kolaylaştırır. Ne yazık ki Özbek okullarında ders kitabı sıkıntısı yaşanmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerde ve incelenen programlarda ifade edildiği gibi Kırgız dil ve edebiyat öğretimi okuma metinleri yoluyla gerçekleştirilmektedir. Söz konusu derslerin beceri anlamında dinleme alanınında da geliştirilmesi öğretimi daha güçlü kılacaktır.

Baytikova'ya göre (2015: 58) Kırgız dili ve edebiyatının Özbek, Tacik ve Rus okullarında öğretiminin ilk yıllarında birtakım zorluk yaşanmıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Uzman eksikliği, ders kitaplarının ve programın olmaması vb. sebepler öğretimi zorlaştırmıştır.

Baytikova'nın ifade ettiği gibi (2015: 60) Özbek okullarında edebiyat öğretimi meselesi günümüze kadar etkili bir şekilde devam etmektedir. Bunun birinci sebebi son on yıldır ülkenin ekonomik durumunun kötüleşmesi ile Kırgız dili ve edebiyatı öğretmenlerinin başka ülkelere gitmesidir. İkincisi birçok Kırgız dili ve edebiyatı öğretmeninin iki halk arasındaki etnik gerilimler nedeniyle Özbek okullarındaki işlerinden ayrılması veya görev yerinin değiştirilmesidir. Üçüncüsü ise Özbek öğretmenlerinin uzman öğretmen kademelerine yerleşmesidir.

Rayimberdiyeva (2015); çalışmasında Kırgızistan'daki Özbek okullarında Kırgız Türkçesini öğretmenin temel görevi olarak öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirmek, Kırgız Türkçesi ile etkinlikleri planlamak ve organize etmek; iletişim, bilişsel, duyuşsal ve ahlaki eğitimi sağlamak; Kırgız kültürünü tanıtmak, etnik gruplar arasında iletişimin hoşgörülü yollarını araştırmak gösterilebilir.

Baytikova çalışmasında (2017: 27); 9. sınıf müfredatında saat sayısı 50 saat olarak belirlendiğini ve giriş dersine ek olarak A. Cakıpbekov'un "Tanrı Manas", C. Mamıtov'un "Değiştirilemez", T. Kasımbekov'un tarihî romanı "Kırılan Kılıç", A. Tokombayev'in "Zaman Uçuyor" hikâyesi, C. Bökönbayev'in "Ecel ve Onur" eseri, A. Osmonov'un şiirleri "Közüm Ötkür", "Ceñişbek", T. Sıdıkbekov'un "Dağların Çocukları", C. Aytmatov'un "Fujiyama'da Zafer Gecesi", A. Saspayev'in hikâyesi "Tatım Tuz", S. Akmatbekova'nın "Aralga Adanmışlık" çalışmalarının tanıtıldığını söyler.

10-11. sınıflara verilen saat sayısı 70'tir. 10. sınıfta Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Balasagun, Ahmet Yesevi, M. Babur'un eserleri ve Kırgız şairlerinden Moldo Niyaz ve Moldo Kılıç'ın şiirleri verilmiştir. XX. yüzyıl edebiyatı da programda 2 saat verilmiştir. A. Tokombayev'in eserleri "Kanlı Yıllar", "Yaralı Kalp", "Ölümsüz Tohum" için 7 saat verilmiştir. K. Tınıstanov'un eserlerine, K. Bayalinov'un "Acar"ve "Göl Kenarında" adlı kısa öykülerine, M. Elebayev'in eserlerine 3 saat verilmiştir (Baytikova, 2017: 27-28).

11. sınıf için giriş dersine ek olarak Sovyet Dönemi'nde Kırgız edebiyatının gelişim aşamaları, edebî yöntem kavramı ve edebî süreç, Sovyet Dönemi'nde Kırgız edebiyatı, Kırgız yazılı edebiyatının oluşumu ve gelişimi, şiir türleri yer alır. Edebiyatçılardan T. Sıdıkbekov'un "Gök Sancak" adlı romanı, T. Ümötaliyev'in "Aysuluu", K. Cantöşev'in "Kanıbek", A. Osmonov'un "Aşk", "Kim Olabilir?" şiirleri, U. Abdukayimov'un "Meydan" romanı C. Aytmatov'un "Gün Olur Asra Bedel", "Kıyamet" ve "Beyaz Gemi" eserlerinden alıntılar, T. Abdumomunov'un "Vicdan Affetmez", S. Eraliyev'in "Ak Möör" şiiri, C. Sadıkov'un "Manas'ın Oğlu Semetey" eseri, T. Kasımbekov'un "Kel-Kel" romanı ve modern gençlik edebiyatı yer alır (Baytikova, 2017: 28).

Edebiyat dersinin temel amaçlarından biri Özbek öğrencilerine ülkelerine vatanseverlik ve sevgi duygusu aşılamaktır. Edebî eserlerde iki halkın uyum içinde yaşadıklarını, yüzyıllardır birbiriyle evlendiklerini ve aynı yerde yaşadıklarını görebiliriz. Çünkü Özbek edebiyatında Kırgız halkının büyüklüğünü, Kırgız topraklarını yücelten birçok Özbek şair ve yazarı vardır (Baytikova, 2017: 43).

Baytikova'nın vurguladığı gibi (2017: 87) öğretmenlerin Özbek okullarında bir saat Kırgız edebiyatı dersinin müfredata uygun olarak öğretildiğini biliyorlar. Ancak öğrencilerin metinle tanışmaları, duygularını sözlü olarak ifade etmeleri, yazılı anlatım çalışmaları için 1 saat yetmemektedir. Bu nedenle ders dışı faaliyetler çok önemlidir.

Baytikova'ya göre (2017: 104-105) Özbek okullarında Özbek edebiyatı ile ilişkili Kırgız edebiyatını öğretme ilkeleri şunlardır:

1. Özbek ve Kırgız edebiyatını birleştirmenin genel ilkesi,
2. Ulusal kimlik ilkesi,
3. Etno-kültürel eğitim ilkesi,
4. Konuşma etkinliğinin veya iletişiminin geliştirilmesi ilkesi,
5. Kırgız edebiyatının Özbek edebiyatı ve diğer derslerle bütünleştirilmesi ilkesidir.

Rayimberdiyeva (2015a: 205); çalışmasında öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi, Tacikçe olan okullarda Kırgız Türkçesini öğretmek için aşağıdaki maddeleri önermiştir:

1. Kültürel öneme sahip metinlerin dinlenmesi ve okunması,
2. Metnin içeriğinin ideolojik ve tematik yönden tahlil edilmesi,
3. Özbek okullarında Kırgız Türkçesinin öğretiminde dil kültürünün yönünü dikkate alarak öğrencilerin bilgi yeterliğini arttıracak metin öncesi seçimi ve metin sonrası ödevlerin başarısı,
4. Açıklayıcı bir sözlük yardımıyla kültürel değer kavramlarını tanımlayan anlamsal sözcükler üzerinde çalışılması,
5. Farklı sözlüklerdeki kelimelerin tanımlarının karşılaştırılması,
6. Basit bir etimolojik ve tarihsel-kültürel analiz yapılması,
7. Sözlük yardımıyla kelime türetme bağlantıların oluşumu,
8. Eşanlamlı ve zıt anlamlı dizelerin oluşturulması,
9. Kültürel değerleri içeren deyimlere genel bir bakış,
10. Folklor ve edebî metinde kültürel değerlerin yazarın oluşturduğu karakterler aracılığıyla incelenmesidir.

Rayimberdiyeva (2015a: 206); çalışmasında Özbek okullarında Kırgız dili dersinde kültürel açıdan önemli metinlerle yapılan çalışmalar hem hedef dilin ülkesi, kültürü hakkında bilgi verir hem de öğrencilerin yeterlikleri, kelime hazineleri ve ilgilerinin artmasına katkıda bulunur.

Sıdıkbayeva'ya göre (2017: 23) Hükümet'in 5 Mart 2013'te Kırgız Türkçesinin canlı bir devlet dili olarak kullanımı için yasal bir dayanak oluşturan "Devlet ve Belediye Hizmetlilerinin Devlet Dilinde Eğitimi ve Kayıt Yönetiminin Devlet Diline Tercümesi için

Alınacak Önlemler ” 114 sayılı kararı kabul edilmiştir. Bu karara dayanarak devlet dilinde çalışmanın makul ve amaçlı bir yolunun başladığını belirtmiştir.

Sonuç olarak Özbeklere Kırgız dili ve edebiyatı öğretiminde pek çok sıkıntı vardır. Bu sıkıntıların başında öğretmenlerin psikolojik olarak yaşadıkları sorunlar yer almaktadır. Örneğin eğitim sisteminde her şey çok iyi olsa ama görevini yerine getiren kişi mutlu olmazsa orada güller yerine gülün dikenleri göze batar.

### 3.5.2. Öğretim Dili Rusça Olan Eğitim Kurumlarında Dil ve Edebiyat

Dil bir milletin tarihi, kültürü, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi verir. Edebiyat derslerinde öğrenciler bir milletin maddi ve manevi değerlerini keşfederler.

Rısbayev'in belirttiğine göre (2012: 6) Kırgız Türkçesinin ülkenin Rus okullarında öğretimi 1989'dan beri yürütülmektedir. Eğitim Bakanlığı'nın 1-8. sınıflar için ilk kez haftada 2 saat, 1992'den bu yana ise alt ve üst sınıflarda 2-3 saatlik eğitim verilmiştir. Bu, Kırgızistan'da Kırgız Türkçesini Devlet Dili Kanunu temelinde diğer milletlerden insanlara öğretmenin ve bu sayede kamusal yaşamdaki rolünü genişletmenin önemli yollarını açmıştır.

Maksutova'nın ifade ettiği gibi (2011: 277) Kırgız edebiyatı genel olarak 20. yüzyılın sonuna kadar öğretilmemiştir. Ancak Rus edebiyatının programına ve ders kitaplarına Kırgız destanları ve eserleri eklenmiştir. Bu konuları öğretmek için Kırgız edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir. Bazı yıllarda ise "SSCB Halklarının Edebiyatı" adlı isteğe bağlı bir ders tanıtılmış ve bu derste öğrenciler Kırgız edebiyatı hakkında bilgi sahibi olmuştur.

Sıdıkbayeva'ya göre (2017: 24) devlet dilinin Rus, Özbek ve Tacik gibi farklı milletlere öğretiminde birtakım metodolojik sorunların olduğu ortadadır. Bugün, Kırgız Türkçesini Rus gruplarına öğretmenin temel amaçları öğrencilerin kelime dağarcığını ve konuşma becerilerini geliştirmek, Kırgız Türkçesinde akıcı bir şekilde iletişim kurmalarını sağlamak, radyo ve televizyon yayınlarındaki bazı bilgileri anlamasını sağlamak, gazete ve dergileri okumak ve anlamak için yeterliklere sahip olmak sayılabilir. Öğrencilere yazma becerisi öğretmek çok zor bir iştir, çünkü Kırgız Türkçesinin dil özelliklerini iyi dinlemek ve doğru konuşma yeteneği sahip olmak gerekir. Seslerin kullanımındaki farklılıklar k, g, j, kısa ve uzun sesli harfleri yazarken doğru dinleme ve konuşma pratiği yapmak gerekir.

Sıdıkbayeva'ya göre (2017: 28-30) Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak öğretimin geliştirilmesi için birtakım sorunların ortadan kalkması gerekir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- İkinci bir dil olarak Kırgız Türkçesini öğrenenler ilk önce kendi dilleriyle hedef dili karşılaştırabilmeli, hedef dilin özelliklerini bulabilmeli ve konuşurken öğrendiklerini kullanabilmelidir.
- Her öğretmenin kendi çabasıyla oluşturduğu materyali alan bilgisi çalışmasıdır.
- Devlet dilinin öğretiminde dinleme-anlama becerisinin geliştirilmesine özel önem verilmelidir.
- Devlet dilinin öğretiminde uygun bir yöntem elde etmek için Rusça öğretimi deneyimini ciddi bir şekilde incelemek ve İngilizce öğretimindeki uluslararası deneyimlerden yararlanmak gerekir.
- Bugün, devlet dilini gönüllü olarak öğrenmekle ilgilenen yöntembilim eksikliğinin olduğu kabul edilmelidir.

Yukarıdaki bilgilerde ifade edildiği gibi Ruslara Kırgız dili ve edebiyatı öğretimi için öneriler yer almaktadır.

Maksutova'ya göre (2016: 4-5) Rus okullarında Kırgız edebiyatı öğretiminde etno-kültürel bileşenlerin kullanılması yeterli değildir. Programda bu konuya değinilse bile ders kitaplarına ve yardımcı kitaplara kültürel değerlerin etnik analizi yapılmamıştır.

Maksutova (2016: 6); Rus okullarında etno-kültürel temelinde Kırgız edebiyatı öğretiminin faydalarını şu şekilde sıralamıştır:

- Kırgız edebiyatının Rus okullarında etnik kültür eğitimi temelinde incelenmesi, eğitim sürecinin insanlaştırılmasını yoğunlaştırır ve bireyin ahlaki ve sosyal temelinin geliştirilmesine katkıda bulunur.
- Edebiyat öğretiminin etnik kültür açısından incelenmesi, öğrenciye vatandaşlığı hissetmeyi, vatanseverliği oluşturmayı, yerel halkın kültürüne ve diline saygı duymayı ve içinde yaşadığı ülkenin yerini bilmesini öğretir.
- Etno-kültürel konuların ve materyallerin hedefli ve tutarlı kullanımı Kırgız edebiyatının konusunu, derinliğini arttırır ve Rus edebiyatı ile karşılaştırmalı çalışma fırsatları oluşturur.

- Eğitim materyallerinde etno-kültürel içerik seçimi, eserin estetik, hümanistik, etik değeri ve ulusal geleneklere saygı dikkate alınarak seçilmesini gerektirir.

Yukarıdaki bilgilerde ifade edildiği gibi Kırgız edebiyatının karşılaştırmalı olarak öğretilmesi incelenen programlarda yer almaktadır.

Maksutova'ya göre (2016: 20-21) Kırgız edebiyatı aracılığıyla Rus okullarında ve sınıflarda öğrencileri etno-kültürel edebiyat temelinde eğitmek, yerli halkın tarihî mirası, gelenekleri ve eski eğitim kuralları ile tanışmalarına olanak sağlar. Öğrencilerin etno-kültürel yeterlikleri oluşur, hoşgörü, yurtseverlik duyguları artar.

Rısbayev ve Abduhamidova'nın ifade ettiği gibi (2011: 18) dil öğrenimi tek taraflı bir siyasi mesele değildir. Dil manevi bir ihtiyaç, yaşamın bir gerekliliği ve uluslararası eğitimin bir kanadıdır. Dili sevgiyle öğretmek pedagojik sürecin bir parçasıdır. Bu nedenle öğretim dili Rusça, Özbek Türkçesi ve Tacikçe olan okullarda Kırgız Türkçesinin öğretimine bu yönle bakmak gerekir. Öğretmen öğrenciler arasında manevi bir büyükelçi olarak hareket etmeli ve öğrenci sadece öğretmenin emirlerinin takipçisi değil, aynı zamanda iletişim kuran iki halkın temsilcisi olmalıdır.

Sonuç olarak Kırgız edebiyatının öğretimi için hem iç hem dış kaynakların daha çok beslenmesi öğretimi daha sistemli hâle getirmektedir.

# 4. DİL VE EDEBİYAT DERS KİTAPLARI

## 4.1. Ders Kitaplarının İncelenmesi

Ders kitapları belirli bir plan dâhilinde hazırlanan öğretim aracıdır. Ders kitaplarının hazırlanmasında öğretim programların ölçütleri esas alınır. Kitabı hazırlayanlar okuma metnini seçerken programa uygun hareket ederler. Öğretici, ders kitapları yoluyla günlük planını daha kolay yapabilir ve derse hazırlık sürecinde zamanını daha verimli kullanabilir.

Güleç ve Demirtaş'ın belirttiği gibi (2012: 77) ders kitapları hazırlanırken ülkenin eğitim-öğretim programı temel alındığı gibi eğitim bilimlerindeki çağdaş gelişmelerle birlikte farklı ülkelerde okutulan ders kitapları da incelenebilir.

Ders kitabı olmadığında veya ders kitabındaki bir metin öğrenci düzeyine uygun olmadığında öğretimin amaca uygun metin seçme, etkinlikler tasarlama, soru üretme, ödev belirleme ve bunları ders materyali halinde düzenleme gibi profesyonellik gerektiren birçok işi yapması gerekir. Öğretmenin elbette bunları yapabilecek yeterlikte olması beklenir, ancak bir tek ders saati hazırlığı için harcanacak zaman ders süresinden çok fazla olacaktır. Ders kitapları sunduğu her malzeme ile öğretmenin derse hazırlık için harcayacağı zamanı ekonomik kullanmasını sağlar (Özdemir, 2019: 12).

Ders kitabı yazarı, kitaptaki etkinliklerin öğrencinin konuşma becerisi için yararlı olup olmadığını her zaman göz önünde bulundurmalıdır ve edebiyat ile ilgili yeterli alan bilgisine sahip olmalıdır.

Ders kitapları hem eğitim hem de öğretim amacıyla kullanılan temel kaynaklardır. Öğrencinin yaş ve bilgi seviyesine uygun bilişsel ve duyuşsal becerilerle donatılmış zengin metinlerden oluşan, öğretim programlarının esas aldığı ilkeler doğrultusunda hazırlanan, ihtiva ettiği bilgileri öğrenciye aktaran basılı eğitim ve öğretim materyalleridir (Çeçen ve Çiftçi, 2007: 39).

27 Şubat 2006'da kurulan *Yeni Nesil Ders Kitapları Hazırlama ve Düzenleme Konseyi* eğitim kurumlarındaki ders kitaplarının iyileştirilmesi için kurulmuştur. Konsey aşağıdaki hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır:

1) Ders kitaplarını öğretim yöntem ve tekniklere uygun olarak hazırlamak,

2) Ders kitapları ve diğer eğitim ürünlerinin basılması için ilgili verileri toplamak ve analiz etmek,
3) Koordinasyon Konseyi'nin faaliyetlerinin sonuçları hakkında bilim topluluğuna, diğer ilgili kuruluşlara ve bireylere dönüt vermek,
4) Ders kitaplarının etkileşimini ve yayımlanmasını geliştirmek için iş birliği, maddi ve mali tabanının iyileştirilmesi, yeni neslin eğitim yayınlarının incelenmesi konularında belirlenen prosedüre uygun olarak Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'ne önerilerde bulunmak,
5) Gereklilik durumunda yayınların incelenmesi, düzenlenmesi ve güncel uygulama konularında öneriler hazırlanması için çalışma grupları oluşturmak vb. hedefler yer almaktadır (http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/18476 Erişim Tarihi: 07.07.2020).

Edebiyat; öğrencinin gelişimini etkileyen, bir metinde geçen çeşitli karakterler yoluyla ona yön veren, kendi kültürüyle yoğrulmasını sağlayan ve farklı kültürlerin dünyasıyla tanıştıran bir hazinedir.

Edebiyat ve dil öğretimi denildiğinde, metinler ve bunların seçimi akla gelir. Zira gerek öğretim programları gerekse ders kitapları için metin seçimi, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Edebiyat ve dil öğretiminde metin seçiminin önemi sık sık vurgulanmıştır (Eskimen, 2016: 40).

Ders kitaplarına alınacak metinlerin seçiminde programda istenen nitelikler çok önemlidir. Çünkü programda belirtilen amaçlar metin seçimine yansımaktadır. Program ile ders kitabı tutarlı olmalıdır.

Edebiyat eğitimi gençlere özgürce düşünebilme, kendini ifade edebilme ve özgüven sahibi olma özelliklerini kazandırabilmelidir. Edebiyat dersi sadece bir ezber dersi olmamalıdır. Öğretmenler öğrencilerinin yaratıcılıklarını geliştirmelidir. Gençlerin hayata farklı pencerelerden bakabilmeleri sağlanmalıdır (Kurudayıoğlu ve Çelik, 2011: 215).

Bir öğretmenin çeşitli rolleri vardır. Bu rollerden biri öğrenme sürecine öğrenciyi etkili bir şekilde dâhil etmek ve bildiğini öğrenciye beceriler ile aktarmaktır.

Muratov ve Arabayeva'nın belirttiği gibi (277) ders kitabı, malzeme seçimi ve yerleştirilmesinde devlet standartlarına ve programa dayanmaktadır. Ders kitabı yazarı ilk

önce bu konudaki görüşünü hazırlar, ders kitabı kavramını geliştirir, programda sunulan konuların saatlerine göre bir plan yazar, ne kadar materyal kullanacağını belirler ve bazı konuları geliştirir. Daha sonra ilgili bakanlığın uzmanları tarafından okunan ve değerlendirilen tamamlanmış çalışmayı inceler. Yazar düzeltmeleri yapar ve kabul edilirse bakanlık kurulu kullanımını tavsiye eder. Ayrıca editörler ders kitabının daha fazla gelişmesi için yardımcı olurlar.

Muratov ve Arabayeva'ya göre (278) bir ders kitabı öğrenme sürecinin ruhudur ve öğrenme süreci eğitim ve yetiştirmenin temelini oluşturur. Ders kitabı edebî metinlerin alıntılarından ve metodik araçlarından oluşur. Belli bir cilde sahiptir. Bir edebiyat ders kitabının amacı, öğrenciye edebî ve teorik bilgileri kazandırmak, kişisel gelişimini olumlu yönde etkilemek, okumaya motive etmek, bilgilerini test etmesini sağlamak, edebî eserleri anlamasına yardımcı olmak ve bir konuşma kültürü geliştirmektir.

2018'de Kırgız Cumhuriyeti genel eğitim kurumlarının kütüphane fonu yenilenmiştir. Her yıl Cumhuriyet bütçesi ve bağışçı topluluğunun ek desteği ile okullara gönderilecek ders kitapları oluşturulur. Sonuç olarak 2010'dan 2017'ye kadar okullarda ders kitabı sağlanması %58'den %83,6'ya yükseldi (https://www.gov.kg/ky Erişim Tarihi: 14.06.2020).

Caanbayeva'ya göre (1) okuma metnini öğrencilere öğretmek için her şeyden önce Kırgız dili öğretmeni metnin doğasını, iletişimsel, bilişsel, kültürel çalışmalar vb. işlevlerini derin ve net bir şekilde anlamalıdır. Sadece metin hakkında ayrıntılı bilgi alan öğretmen, metin öğretiminin amacını ve içeriğini görebilir, öğretim yöntem ve tekniklerini konunun amacına göre seçebilir ve belirleyebilir. Metnin dil bilimi ve didaktik doğasının Kırgız Türkçesinin öğretim yöntemleri biliminde henüz tam olarak araştırılmamış olması nedeniyle Kırgız dili öğretmenleri bu konunun öğretiminde birçok zorlukla karşı karşıyadır.

Batırkulova'ya göre (2019) Kırgız edebiyatının öğretimi pedagojik bilimin genel, özel ve bireysel metodolojik hükümlerine dayanmaktadır. Kırgız edebiyatını öğretme sürecinde öğrenci merkezli öğretime özel önem verilmektedir. Kırgız edebiyatının öğretimine iletişimsel bir yaklaşım olmalı, çalışma nesnesi edebî bir metin olmalı ve öğretim süreci canlı konuşma, analiz, tartışma, anlatım, makale yazma ve tartışma yoluyla yürütülmelidir.

Muratov ve Arabayeva'ya göre (279) mevcut Kırgız edebiyatı ders kitaplarının eksiklikleri şunlardır:

- Ders kitaplarında bilgilendirici içerik eksikliği ya da tam tersine şairlerin ve yazarların biyografilerinin ayrıntılı olarak sunulması ve biyografilerinin benzer bir şekilde tanımlanması,
- Farklı sınıflardaki ders kitaplarının yazarları arasında tekrarlar, benzerlikler, koordinasyon eksikliği,
- Öğrencileri tartışmaya ve hayatlarıyla bağlantı kurmaya davet eden materyallerin eksikliği,
- Diğer bilimsel bilgilerle uyumun ihmal edilmesi,
- Malzeme biçiminin belirsizliği,
- Öğrenciler için ders kitaplarına erişim eksikliği,
- Üst sınıflarda metin dilinin ağırlaşması ve öğrencinin beceri kazanmasına uygun olmayan bilimsel bir dille yazılmış olması,
- Bireysel konuların, bölümlerin veya tüm kitabın hacminin müfredatta ayrılan saat sayısıyla tutarsızlığı,
- Ders kitabının birçok durumda devlet standartlarıyla uyumsuzluğu görülür.

Sonuç olarak Kırgızistan'daki ders kitaplarının oluşumundan okullara ulaşımına kadar pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. İlgili alanyazında belirtildiği gibi sorunlar çeşitlidir. O zaman bu sorunlara çözüm olacak çalışmalara yön verilmesi dil ve edebiyat dersi adına daha iyi olacaktır.

### 4.2. Kırgız Edebiyatı Ders Kitaplarının İncelenmesi

Kırgız edebiyatı ders kitapları Demirel'in (2017: 41) ders kitaplarını inceleme ölçütlerine göre değerlendirilmiştir. Demirel, ders kitaplarını incelemek için *biçimsel görünüm, bilimsel içerik, dil ve anlatım* ölçütlerini kullanmıştır.

#### 4.2.1. 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının İncelenmesi

Bu çalışmada, 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı için Bektursun Alımov'un 2002, 2007, 2012'deki baskıları esas alınmıştır. İncelenen ders kitaplarından 2002 ve 2007'deki baskısı dört yüz otuz altı sayfadan oluşurken 2012'deki baskısı üç yüz elli iki sayfadan

oluşur. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında 2002 ve 2007'de yer alan "Çıgış Elderinin Klassikalık Murastarınan" adlı ikinci bölüm 2012'deki ders kitabında bulunmamaktadır.

Ulaşılan ilk kitap olması sebebiyle Alımov'un 2012'de yayımlanan baskısı örnek kitap olarak seçilmiştir.

**Tablo 6.** 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2012) metin türlerinin dağılımı

| **Türler** | **Sayısı** |
|---|---|
| **Hikâye Edici Metinler** | **35** |
| Uzun Hikâye | 9 |
| Piyes | 3 |
| Manzum Hikâye | 3 |
| Roman | 2 |
| Efsane | 1 |
| Öykü | 3 |
| **Şiir** | 14 |
| **Toplam** | **35** |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

#### 4.2.1.1. 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Biçimsel Görünümü

Bu bölümde bir kitabın dış ve iç kapakları ile ön ve arka bölümlerine ait bilgiler bulunur (Demirel, 2017: 41).

1) 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı (2012) üç yüz elli iki sayfadan oluşmaktadır. Yayınevi "Bilim kompyuter", basıldığı yer Bişkek ve dördüncü baskıdır.
2) Kitabın rengi yeşil, kapağı sert ve kalitelidir. Ön kapak üzerinde Kırgızistan'a ait doğa resmi, yazar ve kitap adı, kullanılacağı sınıf seviyesi, kitabın sırtında ise kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyesi bulunmaktadır. Sırt üzerinde kitap adı aşağıdan yukarıya doğru kalın punto ile beyaz renkte yazılıdır. Sınıf seviyesi ise düz, kalın puntolu ve beyaz renklidir. Arka kapakta herhangi bir yazı yer almamaktadır. Ön kapakta bulunan Kırgızistan'a ait doğa resmi içeriğe ve öğrencilerin gelişim düzeyine uygundur. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabına (2002) kıyasla okuyucuya daha çok hitap etmektedir. 2002'deki ders kitabının kapağı gridir. Ön kapak üzerinde herhangi bir şekil ya da resim yoktur. Burada yazar ve kitap adı, kullanılacağı sınıf seviyesi bulunmaktadır. 2012'deki ders kitabının kapak yapısı, 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı (2007) ile aynıdır.

3) Kitabın iç kapağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin amblemi ve bayrağı bulunmaktadır. Arka yüzünde ise herhangi bir yazı ya da resim yoktur.
4) Kitabın ikinci yaprağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin millî marşı bulunmakta ve arka yüzü boş bırakılmaktadır. Diğer yapraklarda verilen dipnotlar sayfa altlarına yazılmaktadır.
5) Kitabın içindekiler kısmı yazar Alımov'un biyografisinden önce üç yüz ellinci sayfada yer almaktadır. Burada herhangi bir sıralama ölçütünden faydalanılmamış, Kırgız edebiyatının önemli isimlerinden sadece on yedisinin adı yazılmış ve karşılarına sayfa numarası verilmiştir. "Mazmunu (İçindekiler)" adlı başlık kalın, ortalı yazılmış ve çevresi pembe ile boyanmıştır. Ana ve alt başlıklar 1., 1.1., 1.1.1 gibi ondalıklı şekilde sıralanmamıştır. Alt başlıkları ayıracak herhangi bir unsur yoktur.
6) Ders kitabı görseller bakımından incelendiğinde tanıtılan edebiyatçıların siyah-beyaz fotoğrafı olduğu gözlenmiştir. Program'da ise (2018: 42) öğrencilerin dersi daha iyi anlamasına yardımcı olan ve hedeflere uygun öğretim materyallerine yer verilmiştir. Burada öğretmenler için bu materyallere örnekler verilmiştir. Program'da (2018: 42) tanıtılan araç-gereçler kolay ulaşılır niteliktedir. Öğreticiye edebî eserlerin orijinalleri öğrencileri tanıştırması, edebî eserler ile ilgili filmleri göstermesi, işitsel materyalleri dinletmesi, görsel araçları kullanması vb. etkinliklerle Kırgız edebiyatı öğretiminde içsel güdülenmenin oluşturulması önerilmiştir.

9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabına (2002) göre bu ders kitabı daha renklidir. "Sorular ve Ödevler" başlığında soruların yer aldığı bölüm pembe tonlarında çerçevelenmiştir. Kitap yazarı Alımov'un hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilginin verildiği yazının sol kenarında Alımov'un siyah-beyaz fotoğrafı yer almaktadır. Bu fotoğraf ile öğrenci ders kitabını farkındalıkla ele almakta ve Alımov'u zihninde daha çok canlandırmaktadır. Görseller bulunduğu metnin içeriğine uygundur. Görseller konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Görseller amaca uygunluk bakımından incelendiğinde hem kapağın ön yüzündeki Kırgızistan'a ait doğa resmi, hem de Kırgız edebiyatının önde gelen kişilerinin hayatı ve edebî kişiliği tanıtılırken yararlanılan siyah-beyaz fotoğraf ders kitabının amacına uygundur. "Sorular ve Ödevler" başlığında soruların yer aldığı bölüm pembe tonlarında

çerçevelenmesi öğrencinin dikkatini çekmektedir. Öğrenci, her pembe tonu gördüğünde araştırma yapacağının farkındadır.

Ders kitabındaki görseller öğrencinin gelişim ve algı düzeyine uygunluğu bakımından incelendiğinde ön kapakta bulunan Kırgızistan'a ait doğa resmi, kitap içinde yer alan Kırgız edebiyatının önde gelen kişilerinin hayatı ve edebî kişiliği tanıtılırken yararlanılan siyah-beyaz fotoğraf ve ders kitabının son sayfasında bulunan Alımov'un siyah-beyaz fotoğrafı öğrencinin gelişim düzeyine uygundur

7) Kitapta bölüm/ünite sınıflandırması olmadığı için ünite ölçme ve değerlendirme çalışması yer almamaktadır. Okuma metinlerinden önce herhangi bir "hazırlık" aşaması yoktur. Şair ya da yazarın hayat hikâyesi ve eserleri tanıtıldıktan sonra "Sorular ve Ödevler" başlığını taşıyan çeşitli sorular bulunur. Soruların yer aldığı bölüm pembe tonlarında çerçevelenmiştir. Değerlendirme soruları incelenen Kırgız dili ders kitaplarının pek çoğunda yer almaktadır. Söz gelimi, 9. sınıf Kırgız dili ders kitabında bulunan "IX Klass Boyunça Testtin Ülgülörü (9. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama)" adlı değerlendirme soruları 38 soru maddesinden oluşmaktadır ve çoktan seçmelidir.
8) Çağdaş eğitim sisteminde ders kitapları öğretmenler için bir rehberdir. Her şey kitabın içindeki konularla sınırlı değildir. Ders kitapları sadece ortak programı yöneten bir araçtır. Oysa 9. sınıf Kırgız edebiyatı kitabı bilgi ağırlıklı olarak hazırlanmıştır. Öğrencilerin temel dil becerilerini harekete geçirecek etkinliklerden yararlanılmamıştır.
9) Kitapta tablo ve şekiller bulunmamaktadır. 9, 10, 11. Sınıf Kırgız dili ders kitaplarında tablo ve şekilden yararlanılmıştır.
10) İncelenen Kırgız dili ders kitaplarındaki gibi "Şarttuu Kıskartuular" adlı kısaltmalar bölümü yer almamaktadır.
11) İncelenen Kırgız dili ders kitaplarından 2016'da yayımlanan ders kitabındaki "Şarttuu Belgiler" adlı işaretler bölümü bulunmamaktadır.
12) İncelenen Kırgız dili ders kitaplarından 2007'de çıkarılan ders kitabındaki gibi kitap takibi tablosu bulunmamaktadır.
13) Edebiyatçıların hayat hikâyeleri ve eserleri tanıtılmadan önce öğrencilerin dikkatini çekmek ve farkındalık oluşturmak için yazar ya da şairin niçin verildiğini gösteren "amaç" tablosu yoktur.

Sonuç olarak incelenen ders kitaplarının biçimsel görünümleri ele alındığında kapakların albenisinin yeterli olmadığı gözlenmiş ve söz konusu kitapların iç düzeninin yenilenmesi öğretim açısından kaliteyi daha çok arttıracağı tespit edilmiştir.

#### 4.2.1.2. 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Bilimsel İçeriği

**1)** Kitabın yazarı Pedagoji Profesörü Bektursun Alımov'dur. Kitabın en son sayfasında yazarın biyografisi bulunmaktadır.

**2)** Kitapta herhangi bir bölüm/ünite sınıflandırması yoktur. "Körköm Adabiyat Degen Emne?" (Edebî Eser Nedir?) başlığı ile giriş yapıldıktan sonra "Oktyabr Töñkörüşünön Kiyinki Kırgız Adabiyatı (Ekim Devriminden Sonraki Kırgız Edebiyatı)" başlığı ile Kırgız edebiyatının önemli kalemleri tanıtılmakta ve "Adabiyat Teoriyası Boyunça V-IX Klasstarda Algan Maalımattardı Cıyıntıktoo" (Edebiyat Teorisi Konusunda V-IX. Sınıflarda Alınan Bilgileri Tekrarlama) başlığı ile ders kitabı tamamlanmaktadır. Ders kitabında konu başlıkları için daha düzenli bir içindekiler bölümü oluşturulmalıdır. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2002), (2007) yer alan "Çıgış Elderinin Klassikalık Murastarınan" adlı ikinci bölüm bu ders kitabında bulunmamaktadır.

**3)** İncelenen ders kitabı (2012: 3) "Edebî Eser Nedir?" başlığı ile okuyucusuyla buluşur. Bu bölümde edebî eserin tanımı yapılır. Öğrenciye edebî eser okuması için sebepler sıralanır. Dünya edebiyatından William Shakespeare ve Walter Scott'un eserlerinin niçin bugün bile okuyucunun elinden düşmediği anlatılır. Ders kitabında (2012: 3-8); edebî eser hakkında bilgiler verilmiştir.

**4)** "Edebî eserde hayatın gerçek anlamı, oradaki zor yaşantı, sonu görülmeyen olaylar, birbirine zıt olan karakterler ve herhangi yönden birbirine benzemeyen insanlar vardır. Edebî eser insanın ruhsal dünyasını temizleyerek her zaman kötülükler için mücadele edip güzellikleri yücelten farklı ve geniş bir dünyadır. Edebiyat, insanın gönlünde yer kuran en samimi söz ustalığıdır. Bu yüzden bugüne kadar nesilden nesile aktarılarak yaşıyor. Bin yıl önce ortaya çıkan kitaplar bugün de kitapseverlerin elinden düşmüyor. Bu da edebî eserin başka ilimlerden farkıdır. Yazarlığın diğer mesleklerden farkı ise onun hayatta gördüğü olaylara, birbirine benzemeyen karakterlere renk vererek sureti oluşturmasıdır." Yukarıdaki bilgilere bakıldığında 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda verilen amaçlar ile tutarlı olduğu, öğrenciyi okumaya yönlendirdiği görülmektedir.

**5)** Ders kitabında "Ekim Devriminden Sonraki Kırgız Edebiyatı" başlığı ile 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda belirtilen önemli isimlerden Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Aalı Tokombayev, Kasımalı Cantöşev, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Coomart Bökönbayev, Kubanıçbek Malikov, Alıkul Osmonov, Cengiz Aytmatov, Kasım Kayimov, Aman Saspayev, Öskön Danikeyev, Şatman Sadıbakasov ve Seyit Cetimişov tanıtılmıştır. Ders kitabında 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'ndan farklı olarak Tügölbay Sıdıkbekov ve Kasımalı Bayalinov'a yer verilmiştir. Bu önemli edebiyatçılar 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında da tanıtılmaktadır. Program'da A. Cakşılıkov, A. Rıskulov, E. Ermatov'un hayatı ve edebî eserleri hakkında bilgiler için ders saati konulmuştur. Ancak ders kitabında bu önemli kalemler tanıtılmamaktadır. Yukarıdaki bilgilere bakıldığında ilgili alanyazın çalışmalarında belirtildiği gibi 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda önerilen edebiyatçılar ile ders kitabı arasında ufak da olsa tutarsızlık vardır ve bazı önemli isimler 10. sınıfta tekrar edilmiştir.

**6)** Ders kitabı değerler açısından incelendiğinde sevgi, saygı, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi değerlerin yer aldığı edebî eserlerin seçildiği tespit edilmiştir. Program'da (2018: 4) edebiyat öğretiminin görevleri ve kazanımlar sıralanırken değerler eğitiminin önemi ifade edilmiştir.

**7)** Ders kitabının son bölümünde "Adabiyat Teoriyası Boyunça V-IX Klasstarda Algan Maalımattardı Cıyıntıktoo" (Edebiyat Teorisi Konusunda V-IX. Sınıflarda Öğrenilen Bilgileri Tekrarlamak) adlı başlık yer alır. Bu bölümde kısaca "obraz (karakter)", edebiyat türlerinden "lirik", "mizah ve hiciv", "eserin konusu ve fikri", "edebî eserin dil ve anlatım tarzı" anlatılır. Ders kitabına göre (2012: 336) edebî esere katılan insanların hepsi kahramandır. Fakat bu kahramanların hepsine karakter denilmez. Kahramanın karakter olması için onun başka insanlardan farkı olması gerekir. Yani onun kendine özgü huyu, âdeti, hülyası olmalıdır. İnsanın iyi ve kötü sıfatları edebî eserde en iyi şekilde gösterilebilir. O zaman en sevilen ve sevilmeyen karakterler ortaya çıkar. Ders kitabında (2012: 336); *edebiyat* insan hayatının bir aynası olarak tanımlanır. Edebiyatta küçük bir olay toplumun kaderiyle birleşir.

**8)** Ders kitabında Kırgız edebiyatının önemli isimlerinden "Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Aalı Tokombayev, Kasımalı Bayalinov, Kasımalı Cantöşev, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Coomart Bökönbayev, Kubanıçbek Malikov, Tügölbay Sıdıkbekov, Alıkul Osmonov, Cengiz Aytmatov, Kasım Kayimov, Aman Saspayev, Öskön Danikeyev, Şatman Sadıbakasov, Seyit Cetimişov" tanıtılır. Bu ders kitabına Seyit Cetimişov'un hayatı ve edebî kişiliği eklenmiştir. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarından (2002), (2007) farklı olarak Nasirdin Baytemirov'un hayatı ve edebî kişiliğine bu ders kitabında yer verilmemiştir. Kitapta otuz beş edebî metin bulunmaktadır. Bu metinler ır (şiir), drama (piyes), angema (hikâye), povest (uzun hikâye), poema (manzum hikâye) ve romandır. Edebiyat dersi için yararlanılan edebî metinler, XX. yy. Kırgız edebiyatının genel durumu hakkında bilgi vermek amacıyla kullanılan bir araçtır. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında edebî isimlerin hayat hikâyeleri tanıtıldıktan sonra araç metinler tanıtılırken muhakkak metnin türü başlığın yanına parantez olarak gösterilmektedir. Söz gelimi, Kırgız yazarı Kasımalı Bayalinov'un hayat hikâyesi tanıtıldıktan sonra "Acar" adlı uzun hikâyesi örnek metin olarak verilmektedir. Başlık, Acar (Povesttin İzinde) olarak yazılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle öğrencinin metin türü seçiminde düşünmesine olanak tanınmadığı, öğrencinin bilgiyi doğrudan aldığı söylenebilir.

**9)** Ders kitabında aşağıdaki edebî eserler tanıtılır:

**Tablo 7.** 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında tanıtılan edebiyatçılar

| Edebiyatçıların İsimleri | Edebî Eserleri |
|---|---|
| **K. Tınıstanov** | Ala-Too (Ala Dağ) |
| | Kışkı Tündö (Kış Gecesinde) |
| | Manas Kümbözü (Manas'ın Türbesi) |
| **S. Karaçev** | Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde) |
| **A. Tokombayev** | Mezgil Uçat (Zaman Geçiyor) |
| **K. Cantöşev** | Kanıbek (Seçilmiş Parçalar) |
| **Kasımalı Cantöşev** | Kurmanbek |
| **M. Elebayev** | Kıyın Kezeñ (Zor Zamanlar) |
| **C. Turusbekov** | Karakçının Tragediyası (Soyguncunun Trajedisi) |
| | Enem (Annem) |
| **C. Bökönbayev** | Acal menen Ar-Namıs (Ecel ile Onur) |
| **K. Malikov** | Cañıl |
| **Tügölbay Sıdıkbekov** | Too Baldarı (Dağ Çocukları) |
| **A. Osmonov** | Şiirleri: |
| | Böbökkö (Çocuğa) |
| | Adamzat (İnsanoğlu) |
| | Tirüülük (Hayat) |
| | Koştoşuu (Veda) |
| | Men Tansam (Ben Reddetsem) |

**Tablo 7.** (devam). 9. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında tanıtılan edebiyatçılar

| | |
|---|---|
| | Men Kırgızdın Akını (Ben Kırgız'ın Şairi) |
| | Muzıka (Müzik) |
| | Puşkinge (Puşkin'e) |
| | Şotaga (Şota'ya) |
| | Manzumeleri: Kim Boldu Eken? (Kim Olabilir?) |
| | Ölüp Tirilgender (Ölüp Dirilenler) |
| **C. Aytmatov** | Toprak Ana, |
| | Beyaz Gemi |
| **K. Kayimov** | Anarbay'ın Köprüsü |
| **A. Saspayev** | Tatım Tuz |
| | Sarala İt (Sarı Köpek) |
| **Ö. Danikeyev** | Kızdın Sırı (Kızın Sırrı) |
| **Ş. Sadıbakasov** | Ak Boz At (Kır At) |
| **Seyit Cetimişov** | El Arasında |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

**10)** Kitapta, "Yirminci Yüzyıl Kırgız Edebiyatı" tanıtılmaktadır. Burada şair ve yazarların hayat hikâyeleri, eserleri yer almaktadır. Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev gibi önemli kalemlerin Sovyet Dönemi'nde okutulması yasaktı. Bağımsızlık ile birlikte Kırgız edebiyatı ders kitaplarına eklenmişlerdir.

**11)** 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında temalar genel olarak dünyanın en zengin destanlarından biri olan Manas'tan; Sovyet Dönemi ile birlikte kadınlara verilen eşitlik, kadınların iş hayatına katılması ve kadın haklarından; ihtilâl öncesi ve sonrası Kırgız hayatındaki çatışmalardan; Ürkün'den; vatan sevgisi ve memleket hasretinden ve dinin sosyal hayata etkisinden oluşmaktadır.

**12)** Kitaptaki en önemli temalardan biri Kırgız edebiyatının önemli isimlerini derinden etkileyen "Ürkün" hadisesidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Çarlık Rusya'sı, Kırgızları askere almaya başlayınca Kırgızlar isyan etmiş, çoğu Rus askerleri tarafından öldürülmüştür. Tarihçilerin verdiği bilgilere göre bu ayaklanmada 200 bin civarında insan ölmüştür. Bu duruma dayanamayan halk, Çin'e kaçmış ve bu kaçış tarihe "Ürkün" adıyla yazılmıştır (Dıykanbayeva, 2014: 125).

Kitaptaki edebî kalemlerin pek çoğu ailesini bu kaçışta kaybetmiştir. Aalı Tokombayev, Kasımalı Bayalinov, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov gibi şair ve yazarlar konu olarak *Ürkün*'ü incelemişlerdir.

**13)** Kırgız yazılı edebiyatının temelini atanların biri olan yazar, şair, dram yazarı, Kırgız alfabesini oluşturan dilci, Kırgızların ilk profesörü Kasım Tınıstanov

(Maksutova, 2012: 16) ve eserlerine kitapta ilk sırada yer verilmektedir. Kasım Tınıstanov ilk önce herkese örnek olan âlim, dil uzmanı, şair, yazar, tercüman ve gazetecidir. Bilgin, sosyal alanda kendini göstermiş bir kişidir. İlk iki sayfa Tınıstanov'un hayatına, son üç sayfa ise Tınıstanov'un şiirlerinden "Ala-Too (Ala Dağ)", "Kışkı Tündö (Kış Gecesinde)" ve "Manas Kümbözü (Manas'ın Türbesi)"ne ayrılmaktadır. Ders kitabında belirtildiğine göre (2012: 9) Kasım Tınıstanov, 10 Eylül 1909'da Isık-Göl ilçesinin Çırpıktı köyünde doğmuştur. Tınıstanov, 1909-1912 yıllarında Çırpıktı'da okuduktan sonra Sazanovka köyündeki Özbek medresesinde öğrenimine devam etmiştir. 1914-1916 yılları arasında Karakol adlı yerde Rus okulunda öğrenime başlamıştır. Burada birazcık Rus kültürü ve edebiyatı ile tanışmıştır. Bu okul Tınıstanov'un gelecekteki sanatkârlığı için büyük bir fırsat olmuştur. 1916'da özgürlük için mücadelede Tınıstanov'un ailesi de yabancı ülkelere kaçanlar arasındadır. Ama ailesi hakkında pek bilgi yoktur. 1918'de herkes gibi Tınıstanov da ana vatanına dönmüştür. Böyle zor bir hayat bilginin eserlerine ışık olmuştur.

**14)** Ders kitabında (2012: 10) Tınıstanov'un dayısının yardımı ile 1919'da Taşkent'e gelerek Kazak-Kırgız Eğitim Enstitüsünde hazırlık bölümüne başladığı ifade edilir. Tınıstanov Kazak-Kırgız Eğitim Enstitüsünde okurken Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı Kazak-Kırgız Bilim Komisyonunda maaşlı olarak çalışır. "Öris", "Ak Col" gazetelerinde "Cas Kayrat", "Cana" dergilerinde çalışır. Böylelikle Kırgız halkı için ilk yazıyı oluşturur, okullar için okul kuralları ile materyal hazırlar.

Tınıstanov'un "Ala-Too (Ala Dağ)" adlı şiirinde insanın kendi ülkesine olan şefkati, saygısı, tertemiz dileğini zorlanmadan söylemek için fırsat veriyor.

"Kış Gecesinde" adlı şiirde soğuk bir kış gecesi tasvir edilir ve bir kızın yüreğindeki acının komuz ile nasıl coştuğu anlatılır. Bu şiirde doğa ve insan kalbinin bir olarak nasıl attığı ele alınır.

Ders kitabına göre (2012: 14-15) Tınıstanov'un "Kış Gecesinde" adlı şiirinde adı söylenmeyen genç bir kız evde yağ lambasının yanında bazen mırıldanarak, bazen ağlayarak, bazen de bu yaşamdan bıktığını söyleyerek oturur. Bu genç kıza komuzun ezgisi eşlik eder. Dışarıda ise kışın ne kadar soğuk olduğunu gösteren mısralar vardır. Bu şiirde genç Tınıstanov insanın psikolojik durumunu tabiat olaylarıyla birleştirir. "Manas'ın Türbesi" adlı şiirde Manas'ın

kahramanlığı ve yüceliği, türbenin nerede bulunduğu ve yabancıların elinde hoyratça nasıl yok edildiği anlatılır.

Öğrenci, Tınıstanov'un hayatını ve edebî kişiliğini derin ve detaylı bir şekilde öğrenmekte, şairin Kırgız edebiyatındaki yeri hakkında bilgi sahibi olabilmekte ve şairin "Ala Too", "Kış Gecesinde", "Manas'ın Türbesi" adlı şiirlerini tahlil edebilmektedir.

Ders kitabında (2012: 11) Aalı Tokombayev'in Tınıstanov hakkında milliyetçi olmakla ilgili yazdığı makalelerden bahsedilir. Burada dönemin siyasetinden bahsedilir.

Sovyetler Birliği dağılana kadar ismine ve eserlerine yasak konulan Tınıstanov'a kitapta birinci sırada yer verilmesi çok manidardır. Yukarıdaki bilgilere bakıldığında incelenen ders kitabının objektif olduğu ve Kırgız edebiyatını her yönüyle ele aldığı söylenebilir.

**15)** Kitapta ikinci olarak Kırgız Türkçesi ile yazılan ilk gazete olan "Erkin-Too"nun insanlara ulaşabilmesi ve burada nitelikli yazılar yazılabilmesi için büyük mücadele vermiş, Kırgız edebiyatının nesir türündeki ilk eserlerini yazmış olan Sıdık Karaçev'e ve Karaçev'in eserlerinden "Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde)" adlı uzun hikâyesine yer verilmektedir. Kitapta öncelikle Karaçev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, Karaçev'in "Esaret Günlerinde" adlı uzun hikâyesinin yazılışını, ortaya çıkış nedenini tahlil edebilmekte, eseri kendi zamanındaki anlamına göre değerlendirebilmekte ve kahramanların sosyal sınıflara ayrılmasındaki sistemi açıklayabilmektedir. Karaçev, "Erksiz Kündördö" adlı uzun hikâyesinde konu olarak "çok evlilik" geleneğini işleyerek söz konusu durumu eleştirmekte ve kadınlara eşit hakların verilmesini öngörmektedir.

Alımov (2012: 72); kitapta "Edebî Eserdeki Öndeyiş ve Sondeyiş" başlığı altında sondeyişe örnek olarak Sıdık Karaçev'in "Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde)" eseri örnek gösterir. "Sıdık Karaçev'in "Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde)" eserinin sondeyiş kısmında lirik kahraman, Cunuş'un sonraki hayatını, Cıpar'a olan aşk duygularını öğrenmeye çalışır. Cunuş sorulan sorulara doğrudan cevap vermez, lafı uzatır. Eserin sonunda Cıpar'ın dağ uçurumundan düştüğü öğrenilir. Sondeyiş kısmında ise Cunuş'un sonraki hayatı, yaptıkları işler hakkında bilgi verilir."

Özgen'e göre (2008: 262) Karaçev "Esaret Günlerinde" adlı uzun hikâyesinde kadınların eşitliği temasına değinmiştir. Fakat bu tema, döneme damgasını vuran diğer eserlerden farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Diğer eserlerde başkahraman halk kesiminden seçilmişken "Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde)" ise zengin bir çevrede hayat süren kadınların hak ve hukukları üzerinde durulmuştur.

"Ders kitabının Sorular kısmında ise bu eserle ilgili olarak "Gelenek ve göreneklerle ilgili fikrin nedir?"; "Gelenekte olan her şeyi olduğu gibi almak gerekir mi?" sorularıyla yorumu okuyucuya bırakılmıştır." (Akimcan Kızı, 2008: 94).

Çağdaş Kırgız edebiyatının ve millî gazeteciliğin teşekkülünde ve gelişmesinde emeği geçen ilk şahsiyetlerden olan Sıdık Karaçev'in, uzun yıllar halk düşmanı suçlamasıyla karalanarak eserlerinin veya isminin herhangi bir yayın organında kullanılmasının yasaklanmasından dolayı hayatı ve eserleri hakkında günümüze çok az bilgi ulaşmıştır (Özgen, 2008: 252).

Cigitov'a göre (2006: 98-99) Sovyet yönetimine sıkı sıkıya bağlı olan Aalı Tokombayev, Tatar Türkçesi kaleme aldığı eserlerinde "Ah, milletim!" kelimesini kullandığı iddiası ile Karaçev'i Pantürkist olmakla suçlamaktadır. 9. sınıf Kırgız edebiyatı kitabında her iki edebiyatçıya da yer verilmesi dönemi objektif değerlendirmek adına önemlidir. Ayrıca kitapta Karaçev'in "Erksiz Kündördö" adlı kısa hikâyesine yer verilmektedir. Sovyet Dönemi'nde "Devrim karşıtı, milliyetçi, feodalizmi savunan" eserler arasında sayılan bu eser yasaklanmıştır (bkz. Cigitov, 2006: 102).

Kırgız Türkçesinin edebî dil olma yolunda emeklediği yıllarda ana dilinde kaleme aldığı şiirleri o sıralarda düzenli olarak Kırgız Türkçesi yayımlanan gazete ve dergi olmadığından, kardeş dillerdeki gazete ve dergilerde yayımlatan ve böylece ana dilini işleyerek edebî bir dil olma yoluna sokan genç Kırgızların başında Sıdık Karaçev gelmektedir (Cigitov, 2006: 94).

Maalesef, uzun yıllar halk düşmanı suçlamasıyla karalanarak eserlerinin veya isminin herhangi bir yayın organında kullanılmasının yasaklanmasından dolayı merhum hakkında günümüze ulaşan bilgi çok azdır (Cigitov, 2006: 95).

**16)** Sovyet Dönemi'nin önemli isimlerinden biri olan Aalı Tokombayev de kitapta yerini almaktadır. Tokombayev'e kitapta sekiz sayfa yer verilmekte ve uzun hikâye türündeki eserlerinden "Mezgil Uçat (Zaman Uçuyor)"ın bölümlerine değinilmektedir. Kitapta öncelikle Tokombayev'in hayatı ve edebî kişiliği

tanıtılmaktadır. Ders kitabına göre (2012: 32-33) dil uzmanı, Kırgız profesyonel edebiyatının öncülerinden birisi olan Tokombayev 1904'te şimdiki Kemin ilçesinin Kayındı köyünde doğmuş. Babası titiz birisi, annesi ise sevimli bir insan olarak halk eserlerinin pek çoğunu oğluna aktarak Tokombayev'in yeteneğinin erken ortaya çıkmasını sağlamıştır. Babası okumamış bir insan olmasına rağmen Tokombayev'i öğrenim görmesi için okula yazdırmıştır. 1916'da özgürlük için mücadele olması sebebiyle Tokombayev öğrenimine devam edememiştir. Bu mücadele zamanında Tokombayev'in 5 kardeşi yabancı ülkede ölmüştür. Tokombayev vatanına dönünce önce babası, ardından annesi vefat etmiş. Bir ev dolu aileden sadece on üç yaşındaki Aalı kalmıştır. Bunun gibi acı olaylar bilginin eserlerine yansımıştır.

Zaman Uçuyor", Kırgız aydının gelişimini gösteren ilk eserlerden biridir. Öğrenci, bu eser ile Tokombayev'in Kırgız profesyonel edebiyatındaki yerini kavramaktadır.

Ders kitabının "Edebî Kahraman ve Prototip" adlı başlığında Aalı Tokombayev'in "Mezgil Uçat (Zaman Uçuyor)" adlı uzun hikâyesinde prototibin nasıl oluştuğuna değinilmiştir. Prototip oluştururken yazar bazen prototibin ismini değiştirir. Bazen de değiştirmeden asıl ismiyle kahramana ad verir. Eser prototip olan insan edebî kahramana dönüştürülünce değişikliğe uğrayabilir.

Alımov (2012: 36-37); ders kitabının "Edebî Kahraman ve Prototip" başlığında Aalı Tokombayev'in "Mezgil Uçat (Zaman Uçuyor)" adlı uzun hikâyesindeki Kırgız ilim insanlarının nasıl ortaya çıktığı, onları nelerin etkilediği, 1917'de ortaya çıkan özgürlük için mücadelenin Kırgız halkının yaşantısına yeni şeyler getirdiğini anlatır. Esere göre Kırgız halkının hafızasında yatılı okul, öğrenim, heykel gibi şeyler yoktu. Eser, Aytike ve oğlu Gapar'ın zor günleri, herkesin köle gibi aynı işleri yapması, Gapar'ın gelecekte tanınmış bir ressam olana kadar yaşadığı sıkıntıları gözler önüne getirir. Tokombayev, başkahramının tipini oluştururken meşhur ressam Gapar Aytiyev'in hayat yolunu temel almış.

Özgen'in ifade ettiği gibi (2008: 306) 1947'de yayımlanan "Mezgil Uçat (Zaman Uçuyor)" adlı uzun hikâyede, ihtilâl öncesi ve sonrası Kırgız hayatındaki çatışmalar verilmiştir. Baba ile oğlun çetin hayatının ele alındığı eserin başkahramanlarından biri Aytike'dir. Sanata meyilli olan Aytıke'nin kabiliyetinin ortaya çıkışına bu çetrefilli dönem imkân tanımaz. Ancak ihtilâlden

sonra oğlu Capar, bu imkâna kavuşur. Bu tiplemesiyle yazar, Kırgızların hayatında aydınların ortaya çıkışını canlandırmak istemiştir.

Tokombayev bu eserinde "Aytike" karakteri ile din görevlisini sohbet havasında konuşturur. Yazar, din görevlisini cahil, Aytike'yi çağdaş göstererek "1917 Ekim Devrimi"de Kırgızların kazandığı yenilikler olduğunu savunur. Özgen çalışmasında (2008: 295); "Aalı Tokombayev, edebiyat sahasına adım attığı andan itibaren ihtilâlin tellâlı olarak sisteme hizmet etmiştir." sözleriyle aslında o dönemin siyasi ortamını dile getirmektedir. Sovyet yönetimi, dil ve edebiyatı bir araç olarak görmüş ve edebî anlamda nitelikli isimleri kendi tarafına çekmek istemiştir.

**17)** Kitapta dördüncü olarak Sovyet Devri Kırgız edebiyatına nesir türünün oluşumu ve gelişimi hususunda önemli katkıları olan (Karkınlı, 2017: 1028) ve Kırgız edebiyatının kurucularından birisi olan (Güngör, 222) Kasımalı Bayalinov'a yer verilir. Pek çok türde eser veren yazarın en çok tanınan eseri "Acar" isimli uzun hikâyesidir (Karkınlı, 2017: 1028). Kitapta Bayalinov'un eserlerinden örnek olarak Kırgız yazılı edebiyatının şaheseri olan "Acar" (Güngör, 223) incelenir. 1916 yılında millî bir isyanın sebep olduğu Ürkün olarak bilinen sürgün olayını anlatan Acar'da Kırgızların kendi vatanlarından Çin'e uzanan zorunlu bir göçü ve sonrasındaki yaşam mücadeleleri anlatılır (Karkınlı, 2017: 1029). Alımov (2012: 58-59); ders kitabında "Acar" adlı uzun hikâyenin konusunu 1916 yılındaki Kırgız halkının özgürlük için mücadelesi ve bu zorlu yolda biçare Acar'ın acı içindeki yaşantısı olarak gösterir. Acar'ın annesi Batma'dır. Anne ve kız ana vatana dönemez. Bir daha Ala Dağı göremezler. İkisinin de kaderi birçok Kırgız kadının kaderine benzer. O an küçücük çanak mısır unu için canından olan pek çok Kırgız kadını vardır. Annesinin bu ölümü genç Acar'ı zor ve çetin günlerde tek başına kalmasına sebep olmuştur. Annesinin ölümünden sonra genç Acar Sabitahun'un eline geçer. İnsanlık duygusunun zerresi bile kalmamış olan Sabitahun genç Acar'ı Çır'a satar. Acar, bu yaşlı insanın üçüncü eşi olmak yerine ölümün daha güzel ve kolay olduğunu düşünür. Fakat önceden ölüm hakkında hiç düşünmemiştir. Ama önce Çır'dan uzaklara kaçması gerekiyordu. Ancak amacına ulaşmadan aç kurtlara yem olabilirdi. Acar ağlamasının fayda getirmediğini fark edince özgürlüğü için kaçma planları yaptı. Çır'dan kaçtıktan sonra onu tabiatın şaşırtıcı güçleri, Kakşaal'ın susuz bozkırı ve aç kurtları bekliyordu. Kakşaal'ın susuz tarlasından çıkınca Acar'ın karşısına aç kurtlar

çıktı. Son dakikaya kadar kurtlarla mücadele etti. Ancak son kibritin de sönmesiyle Acar da söndü. Bugün, özgürlük için mücadelede vefat eden Acar gibi Kırgız kızları unutulmaz.

Öğrenci, Bayalinov'un "Acar" adlı hikâyesinde Mülteci Kırgız kızlarının tipik hayatını Acar'ın portresi ile tahlil etmeye çalışmakta ve Bayalinov'un eserdeki faciayı ve duygusallığı okura nasıl aktardığını ele almaktadır. Hikâye, konunun düğüm noktasının oluşturulduğu yerden, yani başkahraman Alımov (2012: 72); ders kitabında "Edebî Eserdeki Öndeyiş ve Sondeyiş" başlığı altında öndeyişe örnek olarak K. Bayalinov'un "Acar" adlı uzun hikâyesi örnek gösterir. "K. Bayalinov'un "Acar" adlı uzun hikâyesinde sonraki olay yaşanan olaydan önce verilmiştir. Yani, burada Acar'ın önceki hayatı hakkında bilgimiz yok, hikâyeyi okumaya başladığımız zaman önümüze hikâyenin zirve noktası gelir. Hikâyenin öndeyişini okuduktan sonra 'Acar kim? Onu merhametle yetiştiren annesi ne zaman ve nasıl vefat etti? Neden annesinin mezarı fakir mezarı gibi küçük ve kenarda? Acar'ın babası kim? Olay nerede gerçekleşiyor? Genç kız neden bu hâle geldi? Annesinin mezarına giderek neden ağlıyor? Neden kucağını aç, beni al diyor? O kızcağızı babasından da büyük birisine ikinci eş olarak vermek isteyen kim? Acar'ın daha önceki hayatı nasıldı ve ileride ne olacak?' gibi sorulara okuyucu cevap aramaya başlar. Hikâyede sayfa ilerledikçe soruların cevaplarına ulaşılır."

Bayalinov'un "Acar" adlı uzun hikâyesi "Devrim karşıtı, milliyetçi, feodalizmi savunan" eserler arasında kabul edilmiş (Akt. Cigitov, 2006: 102) ve uzun yıllar okutulmamıştır.

**18)** Ünlü yazar ve dram ustası Kasımalı Cantöşev (Artıkbayev, 2010) kitapta beşinci sırada bulunmaktadır. Ders kitabında büyük ustanın eserlerinden "Kurmanbek" adlı piyesi örnek metin olarak bulunmaktadır. Kitapta öncelikle Cantöşev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, Cantöşev'in "Kurmanbek" adlı piyesi ile atayurdu sevmeyi ve arkadaşlığa önem vermeyi öğrenmektedir.

Özgen'in ifade ettiği gibi (2008: 315) "Kurmanbek" piyesi manzum olarak yazılmış ve bir halk destanı olan "Kurmanbek" Destanının tiyatroya uyarlamasıdır. Yazar, destandaki olayları tekrar ele alara metnin konusunu realist bir anlayışla kaleme almıştır. Sonuç olarak savaş sahnelerinin ve kahramanlığın, cesaretin ön plâna çıktığı, bu kahramanların tiplemelerinin verildiği bir eser ortaya çıkmıştır.

11. sınıf ders kitabının "Edebî Eserin Stili" başlığı altında (2012: 111) Cantöşev'den bahsedilmiştir. "Yazar, K. Cantöşev'in stili halk eserleri tarzına yakındır. Yani, masal olaylarına benzeyen olayları eklemek, atasözlerini çok kullanmak, kahramanları idealleştirmek, olayları abartmak ve ilginç hâle getirmek söz konusudur. U. Abdukayimov'un stili ise olayları yavaş yavaş geliştirir, gerçekçi yöntemleri kullanır, karakterlerin iç dünyasına girer, psikolojik ve dramatik durumları daha da yoğunlaştırır."

**19)** Usta bir şair, yazar, edebî tenkitçi ve tercüman olan Mukay Elebayev kitapta yerini almaktadır. Elebayev'in eserlerinden uzun hikâye türü olan Kıyın Kezeñ (Zor Yıllar) ders kitabında verilmektedir. Burada öncelikle Elebayev'in hayatı ve edebî kişiliği detaylı olarak tanıtılmaktadır. Elebayev "Kıyın Kezeñ" adlı uzun hikâyesinde "Stepan" karakteri ile Hristiyanlığı eleştirir. Stepan'a göre halk bütün servetini din görevlilerine vermektedir. Bu yüzden halk sefalet içinde, din görevlileri ise zenginlik içinde yaşamaktadır. Öğrenci, bu uzun hikâyede devrim öncesi ve devrimin ilk yıllarındaki Rus-Kırgız ilişkisini, başkahraman Kabıl'ın iç dünyasını etkileyen durumları, köy hayatındaki değişimleri tahlil etmeye çalışmakta ve buradan yola çıkarak eserleri tahlil etmeyi ve seçici okumayı öğrenmektedir.

Akimcan Kızı'na göre (2008: 96) ders kitabının değerlendirme kısmında Stepan'ın karakteriyle Kırgızları seven ve yardım eden Rus insanından övgüyle bahsedilmektedir. Şair ve tiyatro yazarı Cusup Turusbekov'un hayatı ve eserlerinden "Enem" (Annem) adlı manzum hikâyeye yer verilmektedir. Sovyet Dönemi edebiyatçılarındandır. 9. sınıf Kırgız edebiyatı derslerinde şairin "Enem" adlı otobiyografik şiiri ile anne ve çocuk üzerinden eski ve yeninin birbirini keşfetmesi, bugünkü anne-çocuk ilişkisi ile karşılaştırması hedeflenmektedir. Özgen (2008: 345); bu edebî eseri "Şairin "Enem" (Annem) (1933) adlı manzum hikâyesinde de önce şımarık, yaramaz, tembel, kaba, sinirli, alıngan bir gencin memleketinden uzaklara eğitim almaya gidişi ve orada aldığı eğitim sayesinde nasıl değiştiğini annesine anlatışı terennüm edilir." cümleleri ile açıklar.

**20)** Coomart Bökönbayev ünlü Kırgız şairi ve oyun yazarıdır. Kitapta Bökönbayev'in hayatına ve eserlerinden "Acal Menen Ar-Namıs (Ecel ile Onur)" adlı manzum hikâyesine yer verilmektedir. Ders kitabında öncelikle Bökönbayev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, şairin "Ecel ile

Onur" adlı şiiri ile iki ayrı sembolün acımasız mücadelesini nasıl yansıttığını açıklamaya çalışmakta ve şiirdeki semboller ile gerçek hayat ilişkisini kavramaya çalışmaktadır.

**21)** Tiyatro yazarı, şair ve Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Marşının sözlerini yazanlardan biri olan Kubanıçbek Malikov ve onun eserlerinden "Cañıl" piyesi de kitapta yerini almaktadır. Ders kitabında öncelikle Malikov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, "Cañıl" adlı piyes ile boyların Baskıncılık Devrindeki kahraman bir kızın dramatik kaderini, halkın hürriyeti için nasıl kahramanca mücadele ettiğini tahlil etmeye çalışmakta ve Cañıl ile Tülkü'nün trajik kaderini, onların gelenek karşısındaki tutumlarını anlamaya çalışmaktadır. Özgen (2008: 362); bu edebî eserin konusunu şu sözler ile ifade eder: "Cañıl'da, boylar arasındaki çatışmaların zararlı olduğu vurgulanarak halkın birlik ve beraberlik içerisinde yaşaması gerektiği mesajı verilir. Ayrıca feodal dönemdeki kadınların durumuna dikkat çekilir." Kırgız şairi ve yazarı olan Tügölbay Sıdıkbekov ve "Too Baldarı (Dağ Çocukları)" adlı romanı kitapta yerini almaktadır. Ders kitabında öncelikle Sıdıkbekov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, Kırgız edebiyatı dersinde "Dağ Çocukları" adlı romanın Kırgız edebiyatının ilk romanı olduğunu öğrenmekte, romandan yola çıkarak okuldaki eğitim-terbiye sürecinin nasıl yansıtıldığını tahlil edebilmekte ve aile ile toplum eğitiminde, eski ile yeni düşüncelerin çatışmasını irdelemektedir. Öğrenci, romandaki çocuk tipini tespit ederek romandaki olumlu ve olumsuz sıfatları bulmakta, lirik portrelerin vatandaşlık endişesini ve toplum üzerindeki etkisini tartışmaktadır.

Sıdıkbekov'un edebî eserlerinden biri olan "Kök Asaba (Gök Sancak)" adlı romanından 11. sınıf ders kitabında (2013: 11) bahsedilmiştir. "Mesela, sizin okuduğunuz T. Sıdıkbekov'un "Kök Asaba (Gök Sancak)" romanındaki karakterlerden Er Kişi'nin imajına bakınız. O akıllı, cesur, pehlivan, basiretli, savaşa bütün gücüyle giren, askerî eğitimi çok iyi seviyede, başkomutanlık özelliğine sahip, askerleri eğitmenin farklı yöntemlerini bilen, karakter olarak o devrin özelliklerine, ruhuna uygun bir bireydir. İşte bu özellikleri ve karakteri ile kendisine benzeyen birçok kişinin özelliklerini taşıyor. O, özellikleriyle eski zamanlardaki Kırgız komutanının tipik simgesi olarak görülür. Onu özellik-karakter yönünden günümüzdeki Kırgız köylülerinin veya çiftçilerinin tipini yansıtan eserlere getiremezsiniz. Elbette, yazar birçok tarihî kaynaklarla, taş

üzerindeki yazıtlarla, arkeolojik bulgularla, şecerelerle tanıştıktan sonra kahramanların tipik karakteri üzerinde çalışmaya başlamıştır. Böylece "Kök Asaba (Gök Sancak)" romanında eski Yenisey Kırgızların tipini yansıtan Saykal Apa'nın ve genç bir oğlandan delikanlı bir yiğit hâline dönüşen Caş Tegin'in tipi oluşturulmuştur."

**22)** Çekingen mizaçlı, içe dönük, yazdıklarıyla tatmin olmayan, kendi şiir kitaplarını arkadaşlarının raftarında görmekten hoşlanmayıp kitapları geri isteyen, tek kızı Cipar'ı bir aylıkken kaybeden, karısı tarafından terk edilen ve otuz beş yaş gibi çok genç bir yaşta veremden ölen, Kırgızların sevgili şairi Alıkul Osmonov'a (Gürsoy, Naskali: 426) ve onun eserlerinden "Böbökkö" (Çocuğa), "Adamzat (İnsanoğlu)", "Tirüülük (Hayat)", "Ata Curt" (Atayurt), "Koştoşuu (Veda)", "Özümdü Özüm", "Men Tansam", "Men Kırgızdın Akını (Ben Kırgız'ın Şairi)", "Puşkinge (Puşkin'e)", "Şotaga", "Muzıka (Müzik)", "Kim Boldu Eken? (Kim Olabilir?)", "Eşimkandın Teregi (Eşimkan'ın Selvisi)", "Ölüp Tirilgender (Ölüp Dirilenler)"e yer verilmektedir.

Ders kitabında öncelikle Osmonov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, derste Osmonov'un Kırgız şiirine kazandırdığı yenilikleri fark ederek şiirdeki lirik portrelerin görünümünü ayırt etmekte ve Osmonov'un eserlerindeki sanatsal renkler hakkında geniş bilgilere sahip olmaktadır. Osmonov'un felsefi şiirlerine; hayat ve ölüme karşı cesaretli tavrı, şairin iç dünyasının temizliği ve iyimserlik ruhu yansımaktadır. Öğrenci, şairin "Kim Olabilir?" adlı şiiri ile vatanseverliği; "Eşimkan'ın Selvisi" adlı şiiri ile Eşimkan ve sembolik tip olan selvinin ilişkisini; "Atayurt" adlı şiiri ile vatanına duyduğu sevgiyi; "Ölüp Dirilenler" adlı şiiri ile şairin iman hakkındaki görüşlerini kavramaya çalışmaktadır. Böylelikle Osmonov'un eserleri ve Kırgız edebiyatının yeni bir döneme ulaşmasını gözlemleyebilmektedir.

Onun kendi iç dünyasını yansıttığı ilk eseri 30 Kasım 1944'te Koysarı'da yazdığı "Böbökkö" şiiridir. Bu şiir, şairin sanatında dönüm noktası olmuştur. Şairin şiirde özgünlüğü yakalaması ve edebiyat meydanında olgunlaşma dönemine girişi bu şiirledir (Özgen, 2008: 386).

Şair, şiirin temasını zenginleştirdiği gibi, şiir dilinde kullandığı mazmunlarla da şiire bir yenilik getirmiş, özgün söyleyişlerle şiirini zenginleştirmiştir. "Muzıka" şiirinde onun bu özelliğini görmek mümkündür (Özgen, 2008: 391).

**23)** Kitapta en fazla sayfa hiç şüphesiz Cengiz Aytmatov ve onun "Samançının Colu" (Toprak Ana) ile "Ak Keme (Beyaz Gemi)" adlı eserlerine ayrılmaktadır. Kırgız edebiyatı ders kitabında öncelikle Aytmatov'un hayatı ve edebî kişiliği detaylı olarak tanıtılmaktadır. Öğrenci, Kırgız edebiyatı dersi ile yazarın üslup özelliklerini, hayattan yola çıkarak yazdığı "Toprak Ana", "Beyaz Gemi" adlı eserlerine kendi görüş ve düşüncesi ile ele almayı öğrenmektedir.

Aytmatov'un "Ak Keme (Beyaz Gemi)" adlı eserinden 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabının (2013: 68) "Edebiyattaki Romantizm" başlığında da bahsedilmiştir. "C. Aytmatov'a romantik yazar desek de onun uzun öykülerinde romantik heyecanı uygun bir şekilde kullandığını görürüz. Mesela, 'Ak Keme (Beyaz Gemi)' eserindeki çocuğun karakterine bakalım. Onun taşlarla, sularla, bitkilerle, eşyayla, dürbün ve çantayla konuşması romantizm betimleme üslubudur. Yazar neden Çocuğun romantizmini okuyuculara gösteriyor? İlk olarak çocuk sadece 7 yaşında, bu yaş çağında insan ömründeki en romantik anları yaşar, hayata hayalle bakar ve kabul eder. İkinci olarak müellif doğayı (Güzel tabiatın kendisi bir romantizmdir.) romantizm olarak yani duygusal ve heyecanlı şekilde açıklar, betimler. İşte o tabiat, o doğa ileride bozulacaktır, okuyucunun göz önünde hayal ettiği o doğanın güzelliği tahrip olacaktır ve okuyucunun morali bozulacaktır ve bunun sonucunda kaygıya düşecektir. Üçüncü olarak çocuğun romanda anlatılan masala karşı romantizmi, iyi niyetli inancı vardır. Dördüncü olarak romanın sonu üzücüdür ki o facianın gücünü okuyucuya hissettirmek için yazar ilk başta çocuğun iç dünyasını çok nazik, duygusal bir şekilde tarif eder, anlatır. İşte bunun gibi durumlar eserin etkililiğini arttırır, kahramanın karakterini derinden anlamaya yardım eder.

Aytmatov'un "Toprak Ana" adlı uzun hikâyesinde savaş ve insan meselesi, cephe ve cephe arkası iletişim, bir ailenin savaş zamanındaki mücadelesi, gerçek ve tipik kahraman olan Tolgonay Ana'nın sevdikleri ve toprağı için yakarışı; "Beyaz Gemi" adlı uzun hikâyesinde ise aklığın, saflığın sembolü olan çocuk tipi ile iman krizine uğrayan toplumun tanısı, insan ile doğa armonisi ve bu ahengin bozulması sonucu onun zararları aktarılmaktadır.

Cengiz Aytmatov Kırgız edebiyatını dünyaya tanıtmış bir isimdir. Sadece Kırgız edebiyatını değil, Kırgız adlı bir boyun varlığını ve onların hayat şartlarını, dinini, dilini, ideolojisini, hayat felsefesini dünyanın dikkatine sunmuştur (Dıykanbayeva, 2015: 172).

Dıykanbayeva'nın ifade ettiği gibi (2015: 173) Cengiz Aytmatov'un babası Törökul Aytmatov 1937'de Stalin tarafından milliyetçilikle suçlanarak esrarengiz bir şekilde yok edilen aydınlardan biridir. Aytmatov, baba hasretini her zaman dile getirir.

Cengiz Aytmatov'un eserlerinin hemen hemen hepsinde mutlaka bir çocuk karşımıza çıkmaktadır. "Cemile"deki Seyit, "Yüz Yüze"deki Asantay, "Erken Gelen Turnalar"daki Acımurat ile Sultanmurat, "Beyaz Gemi"deki Adsız çocuk, "İlk Öğretmen"deki Altınay, "Gün Olur Asra Bedel"deki Ermek ile Daul , "Toprak Ana"daki Canbolot… Bunların hepsi de babalarını bekleyen çocuklardır. Bu babalarını bekleyen çocuklar, küçük yaşta acı bir şekilde babasını kaybeden yazarın ta kendisidir (Dıykanbayeva, 2015: 184).

Aytmatov, Sovyet Rejiminin çizdiği sınırlar içinde iken bile, çağdaş bir Manasçı olarak milletinin yaşadıklarını yazabilmiş ender şahsiyetlerden biridir. Eserleri, bize esaretteki kardeşlerimizin dünyasını açmıştır (Küçükyıldız, 2003: 339).

Samançının Colu/ Saman Yolu"nda (1963), savaş konusu farklı bir yöntemle, yazarın kendine ait bir usul ile ele alınmıştır. Burada 7 kişilik aileden yeni doğmuş torunuyla tek başına kalan bir anne olan Tolgonay'ın trajik hikâyesini anlatılmaktadır (Dıykanbayeva, 2015: 316).

Savaşta pek çok yakınını yitirmiş olan anneleri temsil eden Tolgonay'ın Toprak Ana'ya yakarışı, aslında insanoğlunun savaşlarda yaşamış olduğu acıları evrensel bir boyutta tüm annelerin gözünden betimlemektedir. Eserde insanoğlunun hayata dar bir çerçeveden bakmaması gerektiği, savaşın, tabiat ve hayatın temel kurallarına aykırı bir olgu olduğu görüşü sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Dıykanbayeva, 2015: 316).

Beyaz Gemi, Aytmatov anlatısının biçimlendirdiği kurmaca bir metindir. Bu metnin dünyasında iç içelik önemli bir yer tutmaktadır. Birinci metin kahramanın şimdiye ait kendi alın yazısı. Ana bellek dediğimiz ikinci metin ise, doğrudan doğruya Türk mitolojisine gönderme yapmaktadır. Buna Türk'ün mitik evreni veya kolektif bilinçaltı da diyebiliriz. Tarihsel çerçeve, bu mitik evrenle şekillendirilmiştir. Bu iki öyküyü yazarın birleştirme şekli kayda değerdir (Özcan, 2006: 3).

Şahin çalışmasında (2004: 105); "Geyik motifi uzun yıllar boyunca destanlarda, efsanelerde, masallarda kendini göstermiş, çoğu zaman bir milletin sembolü

olmuş, bazen lanetli bazen de uğurlu sayılmıştır." sözleriyle geyik motifinin öneminden bahseder. Aytmatov da eserinde geyik motifinden yararlanmıştır.

İsakova'nın belirttiği gibi (2015:114-115) Cengiz Aytmatov'un çalışmaları Kırgız ve ulusal ortaokullarda yaygın olarak öğretilmektedir. Çünkü yazarın eserleri açık, gerçekçi ve akıcı bir dildir. Bu nedenle yazarın eserleri hem yetişkinler hem de çocuklar tarafından büyük bir saygı ve sevgiyle okunur. Öğrenciler için yazarın çalışmaları müfredatın gereklerine göre seçilir ve öğretilir. Kırgız Türkçesinin yabancı dil olarak öğretildiği ulusal okullarda bu eserler gerekliliklere göre kısaltılır ve alıntılar şeklinde öğretilir. Psikolojik özelliklerine bağlı olarak bazı cümleler değiştirilebilir.

İsakova'nın ifade ettiği gibi (2015:115) okuma metinleri, öğrencinin yaş ve sınıf düzeyi özelliklerini dikkate alarak seçilerek edebî fikirleri öğrenmesi ve atalarının geleneklerine, kültürlerine saygı duyması ve koruması için tasarlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında ilk koşul, öğrencinin metnin anlamını derinlemesine anlamasıdır.

Tacibayeva'ya göre (2017: 5-6) Cengiz Aytmatov'un eserlerinin öğretiminde aşağıdaki sorunlar görülmektedir:

- Öğrenciler kurgu kitaplarını iyi okumuyor, okuldaki orijinalleriyle tanışmıyor ve sınıfta aldıkları bilgilerle sınırlı kalıyorlar.
- Derste edebî eserlerdeki karakterlerin en iyi nitelikleri ayrıntılı olarak analiz edilemiyor.
- Cengiz Aytmatov'un çalışmalarını okullara öğretmeye yönelik metodolojik çalışmalarda görüldüğü gibi öğretmenler bu çalışmalardaki en iyi karakterlere yansıyan kişilik özelliklerini sistematize edemiyor ve öğrencilere aktarmanın yollarını ve araçlarını geliştiremiyorlar.

**24)** Ders kitabında yazar Kasım Kayimov ve onun "Anarbaydın Köpürösü" (Anarbay'ın Köprüsü) adlı öyküsüne yer verilmektedir. "Anarbay'ın Köprüsü" adlı öyküde köy halkının uzun zamandır bir köprünün üstünden geçtiği ve bu köprüyü kimin yaptığı ya da niçin yapıldığı düşünülmeden onun sadece işlevinden yararlanıldığı, bir zaman sonra suyun şiddetinden yıkılan köprünün yeniden inşa edilmesi ve ihtiyar Anarbay'ın uzaktan bir göz ile etrafı izlemesi anlatılır.

Kitapta öncelikle Kayimov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, Kayimov'un "Anarbay'ın Köprüsü" adlı öyküsünde halkın sosyal bir konuda nasıl birlik sağladığını ve bu birliğin sanatsal yolla nasıl aktarıldığını fark etmekte; iman, kanatkarlık gibi değerleri algılamaktadır. Öğrenci böylelikle Kayimov hakkında geniş bilgiye sahip olmaktadır.

**25)** Kırgız edebiyatının önemli öykücülerinden biri olan Aman Saspayev de kitapta yerini almaktadır. Öykülerinden "Tatım Tuz" ve "Sarala İt (Sarı Köpek)"e yer verilmektedir.

Kitapta öncelikle Saspayev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıılmaktadır. Öğrenci, "Tatım Tuz" adlı öykünün sembolik sırrını ve "Sarı Köpek" adlı öyküde kötü davranışları eleştirmektedir.

Sasukulova (2011: 1825); bu edebî eseri şu sözler ile açıklar: "Bir Tutam Tuz öyküsünün kahramanı gurbette memleket hasreti çeken bir zavallıdır. Öyküde tek bayan kahraman Kelginbay'ın eşi Oymokçon'dur. Oymokçon da öyküde bir norm karakter olarak verilir. Öyküdeki diğer kahramanlar ise Kelginbay'ın oğlu Eşbol, ismi açıklanmayan, ancak Uygur komşu olarak anılan Kelginbay'ın komşusu ve Eşbol'un arkadaşı Capar'dır. Kelginbay ve Eşbol öyküde düz karakter konumunda iken, Uygur komşu ve Capar norm karakter olarak öykünün akışını sağlar. Kelginbay memleket hasreti çeke çeke ölür, ama bu hasreti sona erdirmek için hiçbir eylemde bulunmaz, baştan sona pasif bir karakter olarak kalır. Bu durum onu öyküde düz karaktere dönüştürür. Oğlu Eşbol ise tam tersi mücadeleci, haksızlığa karşı gelebilen bir karakter olarak kurgulanır. Uygur komşu da Kelginbay'ın yardıma ihtiyacı olduğu zamanlarda ortaya çıkar. Capar da Uygur komşusu gibi öykünün iki yerinde, birinde Eşbol'dan mektup getirdiğinde, ikinci de Eşbol'un şehit olduğunu söylemek için geldiğinde ortaya çıkar. Öyküdeki diğer fon karakterlere ise sadece anlatının başında (Kelginbay'ın akrabalarının öyküde yer almasın gibi) tanımlanır, anlatı içinde tekrar yer almaz."

Sasukulova'ya göre (2011: 1824) A. Saspayev'in öykülerinde başkahramanlar çoğunlukla, kadın, erkek ve çocuklardan oluşur. Bu kahramanlar dönemin Sovyet sosyo-politiğini çözümleme endişesi taşımaz. Kahramanlar ideolojik birer figür olmaktan daha çok evrensel insani yaşanmışlıkları anlatabilmek için seçilmiştir. Yazar kahramanları fikri tartışmalar içine çekmez ancak yer yer dönemin atmosferini de okuruna hissettirecek betimlemelerden de uzak kalmaz.

Bu dönemde yazdığı öykülerde dikkate değer bir şekilde öykünün başkahramanları genelde erkeklerdir. Bu kitapta yer alan "Bir Tutam Tuz" adlı öyküde de erkek başkahraman Kelginbay'dır. "Sarı Köpek" öyküsünün başkahramanı ise köyün bir köpeğidir. "Sarı Köpek" öyküsünün kahramanı köydeki sessiz bir köpektir. Bu köpek köyün köpeklerinden de çekinir. Sarı köpeği, yazar alegorik olarak kullanır. Sarı köpek aracılığı ile yazar hayattaki başını eğmiş, kaderini kabullenmiş pasif insanları betimlemek ister.

**26)** Kırgız öykücüsü Öskön Danikeyev ve eserlerinden "Kızdın Sırı (Kızın Sırrı)" adlı uzun hikâyesine değinilmektedir.

Kitapta öncelikle Danikeyev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, "Kızın Sırrı" adlı öykünün fikir ve tematik yönünü, gençlerin hayat tipini ve düşünce tarzı ile hayata nasıl baktığını algılamaktadır.

Altıok (2018: 240); "Eserde öksüz olarak büyüyen bundan dolayı amcasının evine gelerek yaşayıp orada madencilerin hayatıyla tanışan ve sonradan bu madencilik mesleğini seçen Camal adlı kızın hayatı anlatılır. "Kızın Sırrında" en önemli mesele önceden edebiyatta ele alınmayan madencilik konusunu anlatarak 60. yıllarda yaşayan insanların hayatını, onların psikolojisini, bakış açılarını ve insanlık niteliklerini açıklamaktır." sözleriyle edebî eseri özetler.

Altıok (2018: 239-240); Danikeyev'in edebî eserlerde ele aldığı konuları şu sözler ile açıklar: "Eserlerine konu olarak savaş zamanındaki hayat, Büyük Çüy kanalının inşası, jeolojik araştırma partisinin gündelik işleri, alt geçidin kazılması gibi olaylar Öskön Danikeyev'in her zaman bakış açısındadır. Kısacası nasıl bir olay olur ise olsun her zaman onun bakış açısı insana, hayata, karaktere yönelik olmuştur. Hikâyelerinde yazarın Sovyet rejiminin etkileri ile birlikte ortaya çıkan savaş ve sonrası hayat, eğitim, üretim gibi konular ele alınmıştır. Bu bölümde yazarın hikâyelerindeki Sovyet rejiminin etkileri incelenecektir."

**27)** Kırgız edebiyatının önemli şair ve tiyatro yazarlarından Şatman Sadıbakasov ve onun piyesi "Ak Boz At (Kır At)" tanıtılır.

Kitapta öncelikle Sadıbakasov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Piyesin konusu iç ve dış düşmanlarla savaş mücadelesi, imanlık problemi, savaş zamanındaki insanların hayat portresidır. Öğrenci, "Kır At" piyesinin tarihî hadisesini ve halk efsanesine temel oluşunu algılamaktadır.

**28)** Kırgız köy hayatını ustalıkla ele alan yetenekli yazar Seyit Cetimişev'in hayatına ve "El Arasında" adlı romanına yer verilmektedir.

**29)** Ders kitabında teorik bilgilere de yer verilmiştir. Ders kitabının "Edebî Kahraman ve Prototip" adlı başlığında Aalı Tokombayev'in "Mezgil Uçat (Zaman Uçuyor)" adlı uzun hikâyesinde prototibin nasıl oluştuğuna değinilmiştir. Prototip oluştururken yazar bazen prototibin ismini değiştirir. Bazen de değiştirmeden asıl ismiyle kahramana ad verir. Esere prototip olan insan edebî kahramana dönüştürülünce değişikliğe uğrayabilir. Ders kitabının "Körköm Çıgarmadagı Prolog cana Epilog (Edebî Eserdeki Ön Söz ve Son Söz)" adlı başlığında bazı yazarların, eser kahramanlarının karakterlerini, tartışmalarını göstermek ve olaya ilgi çekmek amacıyla sonucu önceden söyleyebilir. Buna ön söz denir. Söz gelimi, Kasımalı Bayalinov'un "Acar" adlı uzun hikâyesinde sonunda olacak olay önceden verilir. Ama son söz her zaman eserin en sonunda verilir. Ders kitabının "Dramalık Konflikt (Dramdaki Çatışma)" adlı başlığında öncelikle çatışmanın tanımı yapılır. Ders kitabına göre çatışma toplum içindeki herhangi bir karşıtlığın, mücadelenin edebî eserde verilmesidir. Eserin olay örgüsü karşıtlardan beslenerek büyür. "Acar" adlı uzun hikâyede Acar ile Çır gibi fakirler ve zenginler arasındaki zıtlıklardan yararlanılır. Bazen kahramanların düşüncelerinde değişiklik olur. Tügölbay Sıdıkbekov'un "Too Baldarı (Dağ Çocukları)" adlı romanında ihtiyar adam Omor yüce gönüllü, adaletli ve cesurdur. Fakat eğitimin önemini çok iyi anlamamıştır. O yüzden pek çok insanla kavga eder ve en sonunda kendi düşüncelerinin yanlış olduğunu anlar ve bunu itiraf eder. Piyeslerde çatışma başka anlama sahiptir. Herhangi bir piyeste olayın büyümesi ile kahramanların karakterleri ortaya çıkar. Ders kitabının "Poema Cönündö Tüşünük (Manzum Hikâye Hakkında Bilgi)" adlı başlığında şiir gibi yazılan dev eserlere manzum hikâye denildiğinden bahsedilir. Manzum hikâyenin çoğunda bir olay örgüsü vardır. Cusup Turusbekov'un "Karakçının Tragediyası (Soyguncunun Trajedisi) ve Aalı Tokombayev'in "Öz Közüm menen (Kendi Gözlerimle)" adlı eserlerinde bir olay örgüsü vardır. Ama Cusup Turusbekov'un "Enem" adlı eserinde bir olay örgüsü yoktur. Bu eserde Turusbekov annesinin başından geçen olayları göstermekle ken düşüncelerini aktarıyor. Bunun gibi eserde en önemli rol kahramanlara verilir. Ders kitabının "Simbol ve Şarttuuluk (Sembol ve Şartlılık)" adlı başlığında öncelikle sembolün tanımı yapılmaktadır. Ders

kitabına göre sembol kinayenin bir türüdür. Coomart Bökönbayev'in "Ecel ile Onur" adlı manzum hikâyesinde tipler semboliktir. Bu eserde namus güzelliğin, ömrün sembolüdür. Ecel ise kötülüğün, işkencenin, ölümün sembolüdür. Ders kitabının "Roman Cönündö Tüşünük (Roman Hakkında Bilgi)" adlı başlığında öncelikle romanın teorik tanımı yapılır. Daha sonra uzun hikâye ve öyküden farkı aktarılır. Ders kitabına göre roman ebatı büyük bir eserdir. Uzun hikâye ve öyküden farkı olay örgügü daha geniştir. Kırgız romanının ilerlemesinde Tögölbay Sıdıkbekov'un katkısı çoktur. Ders kitabının "Alıkul Osmonov'un Kırgız Manzumesindeki Yeniliği" adlı başlığında edebiyatta yeniliği getirmenin kolay olmadığı, yetenekli bir bilgin olmak gerektiği ve Osmonov'un yetenekli bir edebiyatçı olduğu anlatılır. Ders kitabının "Körköm Şarttuuluk Tüşünügün Terendetüü (Edebî Eserde Şartlılık)" adlı başlığında öncelikle edebî eserdeki şartlılığın tanımı yapılır. Bunun en bilinen örneklerinden birisi Cengiz Aytmatov'un "Samançının Colu (Toprak Ana)" adlı romanıdır. Eserin birinci sayfasından son sayfasına kadar toprak ile Tolgonay dertleşir. Eğer eserden bu şartlılık kalksa Tolgonay'ın sadece sözleri kalır ve eser bu kadar büyük bir güce sahip olmazdı. İyi bir edebiyatçı şartlılığı doğru an ve durumda kullanır.

**30)** Bu ders kitabında Türk edebiyatından herhangi önemli bir isim tanıtılmamıştır. Ancak 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarının (2002), (2007) "Çıgış Elderinin Klassikalık Murastarınan (Doğu Halklarının Klasik Mirasları)" adlı ikinci bölümünde "Kabusnâme" adlı eserin öğütlerine yer verilmiştir. Doğu edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Kabusnâme'de önceki neslin sonraki nesle öğütleri yer alır. Bu eser asırlardır örnek gösterilmiş ve kandil gibi gençleri aydınlatmıştır.

Kırgız edebiyatında usta-çırak ilişkisi geleneği devam ettirilmiştir. Bektursun Alımov, 11. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarının ikinci bölümünde "Kırgız Publistikasına Calpı Obzor (Kırgız Gazeteciliğine Genel Bakış)" başlığında yer alan "Çırağıma Mektup" adlı eserinde bu geleneği devam ettirmiştir.

**31)** Ders kitabında (2012: 72) "Edebî Eserdeki Öndeyiş ve Sondeyiş" başlığı altında öncelikle öndeyiş ve sondeyiş terimlerinin tanımı yapılır. Öndeyişe örnek olarak K. Bayalinov'un "Acar" adlı uzun hikâyesi, sondeyişe örnek olarak da Sıdık Karaçev'in "Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde)" eseri örnek gösterilir. "K. Bayalinov'un "Acar" adlı uzun hikâyesinde sonraki olay yaşanan olaydan önce verilmiştir. Yani, burada Acar'ın önceki hayatı hakkında bilgimiz yok, hikâyeyi

okumaya başladığımız zaman önümüze hikâyenin zirve noktası gelir. Hikâyenin öndeyişini okuduktan sonra 'Acar kim? Onu merhametle yetiştiren annesi ne zaman ve nasıl vefat etti? Neden annesinin mezarı fakir mezarı gibi küçük ve kenarda? (Acar'ın babası kim? Olay nerede gerçekleşiyor? Genç kız neden bu hale geldi? Annesinin mezarına giderek neden ağlıyor? Neden kucağını aç, beni al diyor? O kızcağızı babasından da büyük birisine ikinci eş olarak vermek isteyen kim? Acar'ın daha önceki hayatı nasıldı ve ileride ne olacak?' gibi sorulara okuyucu cevap aramaya başlar. Hikâyede sayfa ilerledikçe soruların cevaplarına ulaşılır."

**32)** Kitapta Kırgız edebiyatının edebî isimlerinin hayat hikâyeleri ya da araç eserleri verildikten sonra "Suroolor cana Tapşırmalar" başlığı ile öğrencilere çeşitli sorular sorulmaktadır.

**33)** 9. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında yer alan konular programın konu kapsamına uygundur.

**34)** 9. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında dünya edebiyatından herhangi önemli bir kişi tanıtılmamıştır. Ancak "Körköm Adabiyat Degen Emne? (Edebî Eser Nedir?)" adlı giriş bölümünde dünya edebiyatından William Shakespeare ve Walter Scott'un eserlerinin niçin bugün bile ellerden düşmediği anlatılır. 10. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında dünya edebiyatından Ernest Hemingway ve "Çal cana Deñiz" (Yaşlı Adam ve Deniz) adlı eseri tanıtılmıştır.

**35)** Gerek 2005 yılındaki "Lale Devrimi" gerekse 2010 yılındaki "Mavi Devrim" 9. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarını etkilememiştir. Çünkü 9. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitapları (2007), (2012) içerik yönünden örtüşmektedir. 2012 yılında çıkarılan ders kitabına yeni konu ilave edilmemiştir.

**36)** Ders kitabında "öğrenci ürün dosyası değerlendirme formu", "hikâye ve roman okuma gözlem formu" ve "şiir okuma gözlem formu" gibi öğrencinin gelişimini daha iyi takip edebileceği herhangi bir form yoktur.

Sonuç olarak ders kitabının bilimsel içeriği 5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'nda verilen hedeflerle tutarlıdır. Konu başlıkları anlaşılmaktadır ama iç düzen daha iyi olsa öğretimi daha kolay hâle getirir. Konu başlığı ile metin arasında ilişki vardır. Bölüm sonlarında herhangi bir özet yoktur. Metin uzunlukları fazladır. Kitabın sonunda herhangi bir sözlük yer almamaktadır.

9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabında Dil ve Anlatım

**1)** İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki cümleler genel anlamda sınıf düzeyine uygun uzunlukta ve cümle yapısı öğrenci seviyesine uygundur.

**2)** Okuma metinleri görsel imgeler ile desteklenmemiştir.

**3)** Kırgız Türkçesi yazım kurallarına uygundur.

**4)** İncelenen ders kitaplarının (2002, 2007, 2012) dili kimi yerde okuyucu ile sohbet eder gibidir. Bu durum ders kitabın (2012: 3) giriş kısmında yer alan "Edebiyat Nedir?" başlığı altında gözlenmektedir. "Genç okuyucu, sen okumaya yeni başladığın kitabın sayfalarını açarsın. O kitaptaki olaylara karışarak zor hayatlar, zıt karakterler ve her türlü insanla tanışırsın. Bu bir tesadüf değil. Gerçek edebî esere layık olan söz sanatının sihirli sırrı tam burada belli olur. Edebiyat, insan ruhunu temizleyip her zaman kötülüğe karşı savaşarak iyiliği yükselten geniş bir dünyadır." Ders kitabının 1. baskısı 2000'de yayımlanmıştır.

**5)** 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında örnek okuma metinleri tanıtılırken başlık kalın ve ortalı yazılmıştır. Kimi okuma metinlerinde "« »" sembolünden yararlanılmıştır. Okuma metninin adı sembolün içerisine yazılmıştır. Ders kitabının üç yüz on dördüncü sayfasında yer alan Seyit Cetimişev'in «El Arasında» adlı romanı bu duruma örnek gösterilebilir. Böylelikle öğrenci aradığı okuma metnini daha kolay bulabilir.

### 4.2.2. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının İncelenmesi

Bu çalışmada 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı için Keñeşbek Asanaliyev, Sovetbek Baygaziyev, Salican Cigitov ve Kireşe İmanaliyev'in 2003, 2007 ve 2013'te yayımlanan "Kırgız Adabiyatı, 10- Klass" ders kitapları incelenmiştir.

- Keñeşbek Asanaliyev; "XIX-XX. Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı", Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, "Kanıbek" adlı edebî eseri,"II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı"nın bir kısmı, "Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı" ve Ernest Hemingway'i tanıtır.
- Sovetbek Baygaziyev; "II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı"nın bir kısmı, C. Turusbekov, M. Elebayev'i tanıtır.

- Salican Cigitov; “Kırgız Profesyonel Edebiyatının Ortaya Çıkışı”, “II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı” nın bir kısmı, “Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı” nın bir kısmı, Kasım Tınıstanov, A. Osmonov’u tanıtır.
- Kireşe İmanaliyev; Aalı Tokombayev, K. Malikov, K. Cantöşev, K. Bayalinov, M. Alıbayev, R. Şükürbekov’u tanıtır.
- Salima Rısbayeva’nın adı, ders kitabının kapağında yer almamaktadır. Salima Rısbayeva Nurmoldo’yu tanıtır.
- Coomart Bökönbayev’in hayatı ve edebî kişiliğinin tanıtımı için B. Kerimcanova’nın materyallerinden faydalanılmıştır.

Ulaşılan ilk kitap olması sebebiyle 2003’te yayımlanan baskı örnek kitap olarak seçilmiştir.

**Tablo 8.** 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2003) metin türlerinin dağılımı

| **Türler** | **Sayısı** |
|---|---|
| **Hikâye Edici Metinler** | **36** |
| Uzun Hikâye | 2 |
| Piyes | 1 |
| Manzum Hikâye | 3 |
| Roman | 4 |
| **Şiir** | 26 |
| **Toplam** | **36** |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

#### 4.2.2.1. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Biçimsel Görünümü

**1)** 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı (2003) 360 sayfadan oluşmaktadır. Yayınevi “Mektep”, basıldığı yer Bişkek’tir.

**2)** Kitabın rengi yeşil ve kapağı serttir.

**3)** Ön kapak üzerinde yazar ve kitap adı, kullanılacağı sınıf seviyesi; kitabın sırtında ise kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyesi bulunmaktadır. Sırt üzerinde kitap adı aşağıdan yukarıya doğru kalın punto ile beyaz renkte yazılıdır. Sınıf seviyesi ise düz, kalın puntolu ve beyaz renklidir. Arka kapakta herhangi bir yazı yer almamaktadır. 2007’de yayımlananan ders kitabının ön kapağında Tanrı Dağlarında ata binmiş üç Kırgız erkeği vardır. Erkeklerin başında kalpak bulunur. Erkeklerden bir tanesinin sol omzuna kartal konmuştur. Dağ üzerinde kar vardır. Bu Kırgız erkekleri Tanrı Dağlarını seyretmektedir. Ön kapağın

ortasında belli belirsiz Berkut kartalına ait Kırgız motifi bulunur. Bu Kırgız motifi arka kapağa kadar uzanır. Kapağın sol üst kenarında Umay Ene'nin simgesi vardır. 9. sınıf Kırgız dili ders kitabı (2007), 11. sınıf Kırgız dili ders kitabı (2007) ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2000) da Umay Ene'nin simgesi vardır. Arka kapakta herhangi bir yazı yer almamaktadır. Arka kapağın ortasında belli belirsiz kartala ait Kırgız motifi bulunur. Bu Kırgız motifi ön kapağa kadar uzanır.

2013'te yayımlanan ders kitabının ön kapağındaki resimde komuz çalan ünlü Manasçı Kalık Akiyev ve onu dinleyen topluluk vardır. Resimdeki duvarda ise Kırgızların ünlü ozanı Toktogul Satılganov'un fotoğrafı bulunmaktadır. Resmin dış kenarına turkuaz tonlarında Kırgız motifi yerleştirilmiştir.

Kitabın "içindekiler" kısmı en son sayfada yer almaktadır. "İçindekiler" başlığı altında beş bölüm bulunmaktadır. Ancak bu beş bölüm ondalıklı şekilde sıralı değil, kalın punto ile yazılıdır. Kırgız edebiyatının önemli kalemlerinden on yedisinin ve Batı edebiyatının önde gelen yazarlarından Ernest Hemingway'in ismi yazılmış ve karşısına sayfa numarası verilmiştir.

10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabına (2013) Kırgız edebiyatının önde gelen şairi Nurmoldo "XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı)" eklenmiştir.

**4)** Kitap doğrudan "19-20. Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı" başlığı ile giriş yapmaktadır. Oysa 9. sınıf Kırgız edebiyatı kitabının iç kapağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin amblemi ve bayrağı; ikinci sayfasında ise Kırgız Cumhuriyeti'nin millî marşı bulunmaktadır.

**5)** Kitapta Kırgız edebiyatındaki önemli edebî kalemlerin hayat hikâyeleri ve eserleri verilirken herhangi bir görselden yararlanılmamaktadır. 9. sınıf Kırgız edebiyatında edebî kalemlerin hayat hikâyeleri tanıtılırken onların sadece siyah-beyaz fotoğrafı bulunmaktadır. 2013' te yayımlanan 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında 2003 ve 2007'den farklı olarak edebiyatçıların hayat hikâyelerini tanıtmak için siyah-beyaz fotoğraflardan yararlanılmıştır. Görseller bulunduğu metnin içeriğine uygundur. Görseller konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

**6)** Kitapta herhangi bir bölüm/ünite sonunda ölçme ve değerlendirme çalışması yer almamaktadır.

**7)** Edebî kalemlerin hayat hikâyeleri ve eserleri tanıtılmadan önce öğrencilerin dikkatini çekmek ve farkındalık oluşturmak için yazar ya da şairin niçin verildiğini gösteren amaç tablosu yoktur.

Sonuç olarak incelenen ders kitaplarının kapakları kartondandır. Kapağın albenisi yeterli düzeyde değildir. Yeni teknolojik yaklaşımlar ile fiziksel görünüm yenilense iyi olur.

#### 4.2.2.2. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Bilimsel İçeriği

**1)** Kitabın yazarları "Keñeşbek Asanaliyev, Sovetbek Baygaziyev, Salican Cigitov ve Kireşe İmanaliyev"dir.

Keñeşbek Asanaliyev; "XIX-XX. Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı", "II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı"nın bir kısmı, "Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı", Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Ernest Hemingway ve Belek Soltonoyev'i tanıtır.

Sovetbek Baygaziyev; "II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı"nın bir kısmı, C. Turusbekov ve M. Elebayev'i tanıtır.

Salican Cigitov; "Kırgız Profesyonel Edebiyatının Ortaya Çıkışı", "II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı"nın bir kısmı, "Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı"nın bir kısmı, Kasım Tınıstanov ve A. Osmonov'u tanıtır.

Kireşe İmanaliyev; Aalı Tokombayev, K. Malikov, K. Cantöşev, K. Bayalinov, M. Alıbayev ve R. Şükürbekov'u tanıtır.

Coomart Bökönbayev'in hayatı ve edebî kişiliğinin tanıtımı için B. Kerimcanova'nın materyallerinden faydalanılmıştır.

**2)** Kitapta aşağıdaki bölümler yer almaktadır:

- XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX. Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı),
- Kırgız Professional Adabiyatının Caralışı (Kırgız Profesyonel Edebiyatının Ortaya Çıkışı),
- Kırgız Adabiyatı Soguşka Çeyinki Mezgilde (II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı),

- Uluu Ata Mekendik Soguş Cana Andan Kiyinki Mezgildegi Kırgız Adabiyatı (Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı),
- Batış Klassikasınan" (Batı Klasiklerinden).

10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki (2007), (2013) içerik ile örtüşmektedir.

**3)** Kitapta tanıtılan önemli edebiyatçılar Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, Kazıbek Mambetimin, Kasım Tınıstanov, Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov, Coomart Bökönbayev, Kasımalı Cantöşev, Kasımalı Bayalinov, Alıkul Osmonov, Midin Alıbayev, Ernest Hemingway ve Raykan Şükürbekov'dur.

2007'de yayımlanan 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında Kırgız edebiyatının önde gelen şairi "XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı)" adlı bölümde Nurmoldo tanıtılmıştır. Kitapta Kırgız edebiyatının sadece önemli erkek edebiyatçıların hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır.

Ders kitabında Nurmoldo'nun iyi bir eğitim aldığı, Keşmir'e sürgün edildikten sonra Mekke ve Medine'yi gezdiği ve iyi derecede Arapça bildiği anlatılır. Nurmoldo; Toktogul ve Ceñicok gibi önemli şairlerin hocasıdır.

**4)** "XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı)" ile Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, Kazıbek Mambetimin; "Kırgız Adabiyatının Telçigişi (1925-1929) ile Kasım Tınıstanov; "Kırgız Adabiyatı Soguşka Çeyinki Mezgilde (1930–1940) (II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı)" ile Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov, Coomart Bökönbayev, Kasımalı Cantöşev; "Uluu Ata Mekendik Soguş Cana Andan Kiyinki Mezgildegi Kırgız Adabiyatı (1941–1959) (Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı)" ile Kasımalı Bayalinov, Alıkul Osmonov, Midin Alıbayev, Raykan Şükürbekov ve "Batış Klassikasınan" (Batı Klasiklerinden) Ernest Hemingway tanıtılmaktadır.

Sovyet Dönemi'nde yasaklı edebiyatçılar arasında yer alan Moldo Kılıç, Osmonaalı Sıdıkov ve Kasım Tınıstanov'un hayatı ve edebî kişiliği kitapta tanıtılmıştır. Kasım Tınıstanov, 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2002), (2007), (2012) da tanıtılmıştır.

Elde edilen araştırma bilgilerine göre pek çok milliyetçi edebiyatçının Sovyet Dönemi'nde cezalandırılmasına sebep olan Aalı Tokombayev'in hayatı ve edebî kişiliği kitapta tanıtılmıştır. Aalı Tokombayev 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2002), (2007), (2012) da tanıtılmıştır.

**5)** Bu ders kitabında örnek metin olarak tanıtılan edebî metinler için alt başlık verilmemiştir. Edebiyatçılar tanıtılırken paragraf girintisi yapılmış ve eserler aktarılmıştır.

Kitapta aşağıdaki edebî eserler tanıtılır:

Moldo Kılıç: Bürküttün Toyu (Kartalın Ziyafeti)

Buudayık

Zar Zaman (Izdırap Zamanı)

Togolok Moldo: Kemçontoy (Aklı Eksik Adam)

Kuştardın Añgemesi (Kuşların Hikâyesi)

Cer cana Anın Baldarı (Yer ve Onun Çocukları),

Eşek menen Bulbul (Eşek ile Bülbül),

Talım Kız menen Köböktün Aytışkanı (Talım Kız ile Köbök'ün Atışması),

Ürpükan

Osmonaalı Sıdıkov: Şabdan

Belek Soltonoyev: Kızıl Kırgız Tarıhı (Kızıl Kırgız Tarihi)

Kazıbek Mambetimin: Hapishanedeki Şiirlerinden

Kasım Tınıstanov: Cañıl Mırza

Mukay Elebayev: Uzak Yol

Aalı Tokombayev: Kanlı Yıllar

Cusup Turusbekov: Ecel Yerine

Kubanıçbek Malikov: Balbay

Alıkul Osmonov'un: Ceñişbek

Raykan Şükürbekov: Capalak Catpasov, Cindi Suu

Ernest Hemingway: Çal cana Deñiz (Yaşlı Adam ve Deniz)

Nurmoldo'un irticalen söylediği şiirleri bu ders kitabında yer almamaktadır.

**6)** Oldukça zengin olan Kırgız halk edebiyatından beslenen Kırgız yazılı edebiyatının ilk ürünleri, Sovyet Dönemi öncesi yazılmıştır. Fakat bunlar yayımlanmayan yazma hâlindeki eserlerdir. Bu eserlerin hepsi nazım hâlindedir

ve Türkistan coğrafyasında yaşayan diğer Türk boyları gibi eserlerini yazarken Arap alfabesini kullanmışlardır (Özgen, 2008: 44).

Kırgızlar, Sovyet Rusya öncesinde medrese eğitimi alan ve okuma yazması olan aydın insanlara "Molla" demişlerdir. Bu nedenle şairler Moldo Kılıç, Moldo Niyaz veya Togolok Moldo gibi isimleri almışlardır. Mollalar sadece din adamı sıfatını değil, kültür ve bilim adamı sıfatlarını da almışlar, çocuklara eğitim vermişlerdir. Onlar, klasik doğunun bir kaç dilini bilen bilgili insanlar olmuşlardır. Bu şahsiyetlerin içerisinden edebiyatçılar da çıkmış ve yazılı edebiyatın oluşmasına ve gelişmesine hizmet etmişlerdir (Özgen, 2008: 36-37). 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında da "XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX. Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı)" başlığı altında Sovyet Dönemi öncesinde yazılı edebiyatın oluşmasına zemin hazırlayan "Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, Kazıbek Mambetimin tanıtılmakta ve Sovyet öncesi Kırgız yazılı edebiyatı hakkında bilgi verilmektedir. Bu önemli edebiyatçılar Kırgız yazılı edebiyatının temelini atmış kalem şairleridir.

**7)** Ders kitabının birinci bölümü "XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX. Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı)" adlı ana başlık ile başlar. Bu bölümde öncelikle Kırgız halkının Türk halkları ile ortak mirasına değinilir.

Ders kitabına göre (2003: 3-7) "Kâşgarlı Mahmûd'un "Dîvânu Lugâti't-Türk" adlı sözlüğü, Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı mesnevisi ve Yenisey yazıtlarındaki yazılar Kırgız halkının da bir parçasıdır. Ancak Bağımsızlık Dönemi'nde Kırgız halkı bu ortak mirası unutmaya başlamıştır. Bu durumun yaşanması sadece aradan geçen zaman değildir. Bunu göstermek için Manas Destanı'nda bulunan "Biri dolaştı Altay'da/ Biri dolaştı Kangay'da/ Biri dolaştı Eren'de/ Biri düştü derine..." mısraları aktarılır. Böyle zor bir zamanda ortak medeniyetin unutulması normaldi. Buna rağmen Kırgızlar manzumeyi ağızdan ağıza yayarak korudu. İslam ile tanışan Kırgız halkı okuma ve yazmayı öğrenmeye başladı. İslam sayesinde Kırgız köylerindeki çocuklar Arap alfabesiyle yazmayı öğrendi. Ama bu yazı Kırgız halkının millî yazısı değildi. Bu yüzden Arapçayı öğrenen insanlar Çağatay, Fars ya da Tatar diline uygun şekilde yazarak kullanmaya başladılar. Nihayetinde XIX. yüzyılda Kırgız halkının yazılı edebiyatı ortaya çıktı. Bu edebiyatın temsilcileri Moldo Niyaz, Moldo Kılıç,

Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, Kazıbek Mambetimin'dir. Bu edebiyatçıların hayatı ile ilgili bilgi maalesef sınırlıdır. Söz konusu edebiyatçılar sayesinde Arap alfabesiyle kâğıda düşürülen ilk elyazı edebiyatı ortaya çıkmıştır. Ama bu eserler edebiyattan çok folklora yakındı. Böyle olması çok normaldi. Çünkü yüksek dereceye ulaşabilmek için zaman kısıtlıydı. Söz gelimi, Rus edebiyatı XVIII. yüzyılda en güçlü zamanını yaşarken Kırgız edebiyatı XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında şekillenmeye başladı. Bu yüzden el yazı edebiyatı millî olarak şekillenemedi. Ayrıca o zamanlar Kırgız halkı boylar hâlinde yaşadığı için şairlerin sanatkârlığı kendi yaşadığı bölgeyle sınırlı kaldı. Ancak Sovyet Dönemi ile birlikte Dönemi'n siyasetine uymadığı için dinî terimler yasaklandı. Moldo Niyaz, Kazıbek gibi şahsiyetler halk hayatını, zenginlerin fakirlere yaptığı zulmü, Rusların tavrını apaçık yazdıkları için yasaklandı."

**8)** Kırgızlar güçlü bir sözlü edebiyat kültürüne sahiplerdir. Bu yüzden Bolşevik Devrimine kadar "akın" adı verilen halk şairleri şiirlerini komuz eşliğinde insanların yüreğine ulaştırmıştır.

**9)** Kırgız yazılı edebiyatı Rus edebiyatından etkilenmiştir. Stalin Dönemi'nde baskı ve zorlama yolu ile oluşan etkilenme zamanla tabiileşerek Kırgız edebiyatının pek çok alanında görülmüştür.

**10)** Sovyet öncesi Kırgız yazılı edebiyatın öncülerinden Moldo Kılıç, Osmonaalı Sıdıkov Sovyet Dönemi'nde yasaklı edebiyatçılar arasındadır. Bağımsızlık Dönemi'ne kadar bu edebî şahsiyetlerin eserlerinin konuşulması yasaktı.

**11)** Sovyet yönetiminin savunucuları tarafından kaleme alınan yayınlar incelendiğinde, yönetimin Ceditçi aydınlara bakış açısı net olarak ortaya çıkmaktadır. Ceditçi Türkistan aydınları Sosyalist düzenin en büyük düşmanları olarak burjuva milliyetçisi, halkın sömürücüleri, Türk dil birliği savunucuları olarak suçlandılar (Güngör, 2015: 239). Kırgızların ilk tarihçisi Osmonaalı Sıdıkov ve eserleri Sovyet idarecileri tarafından yasaklanmıştır.

**12)** Kırgız sözlü geleneğinin temsilcilerine "akın" adı verilir ve Sovyet öncesi Kırgız edebiyatında "Zamana" adı verilen bir edebiyat akımı ortaya çıkar. Bu akıma göre zaman bozulmuştur. "Akın" adı verilen şairler manzum eserlerinde bu meseleyi dile getirir ve eserlerde "zamana" terimini kullanırlar. Bu akımın önemli temsilcilerinden Moldo Kılıç ve Togolok Moldo ders kitabında bulunmaktadır.

**13)** Sovyet Dönemi öncesi Kırgız yazılı edebiyatının önemli temalarından Moldo Kılıç ile "zaman"; Togolok Moldo ile feodal düzene karşı çıkış" 10. sınıf Kırgız edebiyatında işlenmektedir.

**14)** XIX. yüzyılda yaşamış Kırgızların cesur şairi ve Kırgız yazılı edebiyatının öncülerinden Moldo Niyaz kitapta birinci sırada bulunmaktadır. Kitapta öncelikle Niyaz'ın hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Şair, şiirlerine herhangi bir ad vermemiştir. Yazma kitaplarında "Sanattar" başlığı altında şiirlerini yazmıştır. 10. sınıf Kırgız edebiyatı kitabında da şairin manzumelerine yer verilmektedir. Öğrenci, şairin şiirlerindeki insanlar davranışlarını, toplumun ahlak yönünü, kadın, anne, yâr, güzellik, insanlık vb. konulardaki görüşlerini öğrenmektedir. Manzumelerin temalarını işgalci Rusların Kırgızlara karşı yanlış tutumu, "Datkayım" adlı şiirin teması gibi şairin kendi hayatından yola çıkarak yazdığı şiirler ve şairin dini bakış açısı oluşturur.

10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında şairin çeşitli manzumeleri bulunmaktadır. İslamî bakış açısıyla "bu dünya" ve "o dünya" karşılaştırması yapan şair asıl gidilecek yerin "o dünya" adı ile ölümden sonraki hayat olduğunu belirtmektedir. Böylelikle 10. sınıf Kırgız edebiyatı kitabında dini terim işlendiği görülmektedir.

Ders kitabında "Datkayım" şiiri için Rus yönetiminin gelişiyle birlikte, Kırgızistan'da tarihi değişikliklerin yanı sıra, kabile ve ataerkil düzende yaşayan toplumda beklenmedik trajedilerin olduğu söylenir. Kurmanjan Datka'nın böylesine zor bir kaderi olanlardan biri olduğu ve halkı için Rus yetkilileri ile uzlaşmak ve felaketten kaçınmak için çocuklarından birisini kaybettiğini, diğerinin ise sürgüne gönderildiği ifade edilir. Ayrıca Datkayım'da Kırgız kadınının güzelliği, insanî nitelikleri ve bilgeliği anlatılır.

**15)** Sovyet Dönemi öncesi Kırgız edebiyatının önemli temalarından biri olan zaman kavramını en güzel şekilde yansıtan Kırgızların önemli edebî şahsiyeti Moldo Kılıç ders kitabında yerini almaktadır. Kitapta öncelikle Kılıç'ın hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Şairin 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında "Bürküttün Toyu (Kartalın Ziyafeti)", "Buudayık" ve "Zar Zaman (Izdırap Zamanı)" adlı eserleri bulunmaktadır.

Ders kitabında Moldo Kılıç'ın eserlerinin günümüze kadar korunamamasının sebeplerinden biri olarak Sovyet Dönemi'ndeki baskı gösterilmiştir. Moldo Kılıç'ın bu kaderi Kırgız halkının özgürlüğünü kazanmasına ve kendi ulus

devletini kurana kadar sürmüştür. Bu yeni dönemin başında Moldo Kılıç'ın mirası yeniden canlandırılmış ve şairin edebî eserleri yeniden yayımlanmıştır. Sonuç olarak Moldo Kılıç'ın birçok eseri Miras Koleksiyonuna (1990) dâhil edilmiştir.

Öğrenci, "Izdırap Zamanı" adlı gazel ile şairin teknik yönünün nasıl güçlü olduğunu; "Buudayık" adlı eser ile insan ve doğa arasındaki dengenin nasıl bozulduğunu ve doğa facialarının temelinde insanın yer aldığını; "Kartalın Ziyafeti" adlı eser ile de düğünler ve oradaki sosyal eşitsizliğin nasıl ortaya çıktığını gözlemler.

"Zar Zaman" (Izdırap Zamanı) dini içerikli manzume olan "gazel" türüyle yazılmıştır. Eserin teması çok yönlüdür. Moldo Kılıç zamanını düşündüğünde şu anı geçmişle karşılaştırır, eski yaşamın ve davranışların bozulmasına üzülür ve geçmişi yüceltir. Şair; zamanın, dinin ve geleneklerin yozlaşmasını Rusların gelmesine bağlamıştır.

"Bürküttün Toyu" (Kartalın Ziyafeti) adlı eserinde şair, hem kuşlar hakkında bilgi vermekte hem de Kırgız halkının sosyal hayatı hakkında bilgi vermektedir. Eser alegorik tarzda yazılmıştır.

Halk arasında anlatılan ve masal kahramanı olan kuşu anlatan "Buudayık" şair tarafından yeniden düzenlenerek manzumeleştirilmiştir.

Şair eserlerinde pek çok bitki adına, pazarlara, kuş adlarına yer vermiştir.

**16)** Kırgız halkının önemli şairi Togolok Moldo ve eserleri "Kemçontoy (Aklı Eksik Adam)", "Kuştardın Añgemesi" (Kuşların Hikâyesi), "Cer cana Anın Baldarı" (Yer ve Onun Çocukları), "Eşek menen Bulbul" (Eşek ile Bülbül), "Talım Kız menen Köböktün Aytışkanı" (Talım Kız ile Köpeğin Atışması), "Ürpükan" kitapta tanıtılmaktadır. Kitapta öncelikle Moldo'nun hayatı ve edebî kişiliği gösterilmektedir. Öğrenci, "(Talım Kız ile Köbök'ün Atışması)" adlı eserde insanın aklını nasıl kullandığını ve kelime marifetliğini yüceltmeyi; "Yer ve Onun Cocukları" adlı eserde yer hakkında şairin düşüncesini ve bilimsel kanıtlarını; "Aklı Eksik Adam" adlı eserde iki kahramanla başka iki insanın zekâsını karşılaştırmayı; "Ürpükan" ve "Eşek ile Bülbül" adlı eserlerde ise iki kahraman üzerinden yetenek, akıl ile cahilliğin karşılaştırılmasını öğrenmektedir.

Özgen (2008: 219); Kemçontoy'un konusunu şu şekilde açıklar: "Togolok Moldo'nun en önemli eserlerinden birisi "Kemçontoy"dur. Bu manzumenin içeriğini, halk arasında aklını kullanmasını bilmeyen kişiler hakkında anlatılan

gülünç olaylar oluşturur. Eserde, iyi ile kötünün, kaygı ile mutluluğun, gerçek ile eğlencenin sınırını ayıramayan ve böylece halka rezil olan bir kişinin davranışları anlatılır. Togolok Moldo, bu manzumeye yeni motifler, olaylar, kahraman ve tiplerle birlikte sosyal meseleleri de dâhil eder. Böylece şair, bu eseri bir manzum hikâye seviyesine çıkarır. Kahramanları gerçek özellikler vererek, gerçeğe yaklaştırır." Şair; Kemçontoy'da aklı kullanmayı överek cehalet ve kibirle alay eder.

Ders kitabında Kuşların Hikâyesinin asıl amacı olarak insanlar arasındaki (boylar) toprak ve iktidar mücadelesi olduğunu göstermektir. Şair, kuşları su kuşları ve gri kuşlara bölerek bu hedefe daha başarılı bir şekilde ulaşmıştır. Bununla birlikte şairin ana hedefi aydınlanma fikrine dayandığından şiirin sonucu birlik ve uyum çağrısı ile tamamlamıştır.

Özgen (2008: 220); *Toprak ve Onun Çocuklarının* konusunu şu şekilde ifade eder: "Cer cana Anın Baldarı (Toprak ve Onun Çocukları) adlı eser, Togolok Moldo'nun halkı birlik ve beraberlik içerisinde yaşamaya çağırdığı bir diğer eseridir. Şair toprağı "baba", yağmur, su, rüzgâr ve ateşi ise onun çocukları olarak nitelendirmiştir. Alegorik bir tarzda yazılan bu eserde, yağmur, su, rüzgâr, ateş ve toprağın birbirleriyle olan atışmalarını diyalog şeklinde vermiştir. Rüzgâr ile yağmurun, su ile ateşin birbirleriyle olan mücadelesi ve bunlar arasındaki zıtlıklar dile getirilir. Bunların her biri kendi tabii özelliklerini anlatır ve diğerlerinden üstün olan yönlerini açıklar."

Togolok Moldo'nun tabiatı tasvir etme açısından "Cer cana Anın Baldarı" adlı eserine yakın bir diğer eseri ise "Eşek menen Bulbul" (Eşek ile Bülbül)dür. Fabl tarzında yazılan bu eserde bülbül yaradılıştaki ve hayattaki bağlantıları görebilen bilge bir kişiyi, eşek ise bunların farkında olmayan cahil, nâdan bir kişiyi temsil eder. Bülbül akşamın alacakaranlığından sabahın alaca şafağına kadar yaradılıştaki her şey arasındaki ilişkiyi ve bunların özelliklerini, iyi ile kötüyü, hatta zaman hakkındaki düşüncelerini bir bir dile getirir (Özgen, 2008: 221).

Şair, Eşek ile Bülbül'de bülbülün şarkı söylemesi aracılığıyla doğa ve sosyal yaşamdaki karmaşık ilişkileri anlamayı amaçlamaktadır. Yeryüzünde bülbülün şarkı söylemediği hiçbir şey kalmaz. Bu şekilde şair bülbülün bilgeliğini ve bilgisini tanımlar. Eserde eşek ise bülbül ile horozu denk tutar. Şair böylelikle gerçek düşünceyi ve bilgeliği yüceltmekle kalmaz, aynı zamanda karanlığın ve cehaletin uçurumunu da ortaya koyar.

İnsanın akıl gücünü ortaya çıkartma ve onun değeri, Togolok Moldo'nun "Talım Kız menen Köböktün Aytışkanı" (Talım Kız ile Köbök'ün Atışması) adlı manzumede dile getirilir (Özgen, 2008: 222).

Şair, Talım Kız ile Köbök'ün Atışmasında insan zihnini ve yeteneğini yüceltir. Bu eser halk sözlerine ve efsanelere dayanmaktadır. Efsaneye göre Talım, gözlerinin önündeki insanlara yaşam ve doğa hakkında zor sorular sorar ve eğer cevaplayamazlarsa onları öldürürdü.

Şairin "sevgi" temasını işlediği eseri ise "Ürpükan" (Ürpükan) adlı manzumesidir. Şairin başından geçen acı bir olayı dile getirir. Eşinden ayrılarak köyüne gelen Ürpükan'a âşık olan şair, onunla evlenmek ister; ancak Ürpükan'ın üç koça değiş tokuş edilmesi şaire dokunur ve bunun üzerine bu şiiri yazar (Özgen, 2008: 222).

Ders kitabına göre Ürpükan çok trajik bir deneyime dayanıyordu. Genç şair Ürpükan adında evli bir kadına âşık oldu ve onunla evlenmek istedi. Ancak Ürpükan yakalandı. Bunun üzerine şair bu edebî eseri yazar.

Kırgızların modern ilk tarihçisi, eğitimcisi Osmonaalı Sıdıkov ve "Şabdan" gazeli kitapta tanıtılmaktadır. Kitapta öncelikle Sıdıkov'un hayatına ve edebî kişiliğine yer verilmektedir. Öğrenci, "Şabdan" adlı gazel ile Şabdan'ın portresini ve tarihî devrin durumunu, eserin temelini ve ahengini açıklamaya çalışmaktadır. Sıdıkov'un "Tarıh-ı Kırgız-ı Şabdanıya" adlı şecere kitabında "Şabdan Kazalı" adlı manzumesi yer almaktadır.

794 mısradan oluşan bu gazel başından sonuna kadar Şabdan'a övgüdür ve onun hayatını anlatır. Şair, eserde Şabdan'ı mert, cesur bir kişi olarak tanıtarak onun insaniyetinden, merhametli oluşundan bahseder. Ayrıca halkı için kültür ve eğitim alanında yaptığı faaliyetleri anlatır. Buna örnek olarak halkı için cami ve okul yaptırdığını ve Ufa'dan öğretmen getirdiğini şiir diliyle anlatır. Şair, Şabdan'ın sözünün "elektrik gücü" gibi insanı etkilediğini belirtir. Şabdan'ın Ruslarla yakınlığından söz eder ve Hokand Hanlığı'nın yıkılma sebebinin sadece dine dayanarak ilim ve teknikten geri kalmasına bağlar (Özgen, 2008: 224-225).

Şabdan'ın cömertliği sadece kişisel özelliklerine değil, aynı zamanda dünya ve yaşam konusundaki geniş bakış açısına da yansır. Fakirlere, zenginlere, güçlülere, zayıflara, Kırgızlara, Kazaklara, Özbeklere ve soylulara eşit davranır.

Sıdıkov, kendi zamanına göre Doğu kültürü anlamında çok iyi bir eğitim almıştır. Ders kitabına göre şair Kırgız-Kazak halkının sanat ve eğitimde geride kaldığını

ve bu cehaletten hızlı bir şekilde kurtulmaları için çağrıda bulunduğunu belirtiyor. Sıdıkov'un bu cehaletten ve karanlıktan kurtulmak için tarihsel şecerelerini yazdığı tartışılmaz bir gerçektir.

Ders kitabında Sıdıkov'un düşüncelerini destekleyen ifadeler vardır. "*Rusların gelişiyle birlikte Kırgız'ın yaşamında ve kültüründe bilgi arayışı, yerleşmek gibi bazı yararlı tarihi ve kültürel değişiklikler olduğuna şüphe yoktu. Ama hiç şüphe yok ki toprağını kaybetti ve baskı altına girdi. Tarihsel çalışmasında Sıdıkov bu tarihsel gerçeği doğru bir şekilde değerlendirebildi.*"

**17)** Kırgızların ünlü tarihçisi, folklorcusu, çevirmeni ve şairi Belek Soltonoyev ve eseri "Kızıl Kırgız Tarıhı" (Kızıl Kırgız Tarihi) adlı eseri tanılmaktadır. Kitapta öncelikle Soltonoyev'in hayatı ve edebî kişiliği aktarılmaktadır. Öğrenci, 10. sınıf Kırgız edebiyatı dersinde şairin "Rumkan" adlı şiirini okuyarak devrin bıraktığı izlerin insanları nasıl etkilediğini öğrenmektedir.

Kırgız devlet adamı tarihçi Belek Soltonoyev kendisinin "Kızıl Kırgız Tarihi" adlı çalışmasında Türklerin 1915 yılı Çanakkale Savaşını kazandığını övünerek anlatmaktadır (Saparaliyev, 2007: 549).

Ünlü tarihçi Soltonoyev, Stalin kıyımı kurbanlarından sadece bir tanesidir.

**18)** Kırgız kalem şairlerinden Kazıbek Mambetimin ve şiirleri tanıtılmaktadır. Kitapta öncelikle Mambetimin'in hayatı ve edebî kişiliği anlatılmaktadır. Mambetimin, Sovyet karşıtı şiirler yazdığı için Stalin Hükümeti tarafından cezaya çarptırılmıştır. Şairin şiirleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Öğrenci, 10. sınıf Kırgız edebiyatı dersinde şairin "Hapishanedeki Şiirlerinden" adlı eserini okuyarak hürriyet konusunu, devir hakkında şairin düşüncelerini ve sosyal motifleri öğrenmektedir.

**19)** Kitabın ikinci bölümünde "Kırgız Professional Adabiyatının Caralışı (1919-1924)" (Kırgız Profesyonel Edebiyatının Ortaya Çıkması) tanıtılmaktadır. Öğrenci bu bölümde Kırgız şiirinin, romanının ve tiyatrosunun gelişimini, başarılarını ve eksikliklerini belirlemektedir.

**20)** Kitabın üçüncü bölümünde "Kırgız Adabiyatının Telçigişi (Kırgız Edebiyatının İlk Adımları) (1925-1929) oluşturmaktadır. Burada gazeteci, şair, yazar ve dilci Kasım Tınıstanov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. 9. sınıf Kırgız edebiyatı kitabında (2012) da Kasım Tınıstanov'a yer verilmektedir. Öğrenci 10. sınıf Kırgız edebiyatı dersinde Tınıstanov'un "Cañıl Mırza" adlı şiirini okumakta

burada sevgi konusunu, şiirdeki çatışmaların başlangıcını ve şairin eksikliklerini öğrenmektedir.

**21)** Kitabın dördüncü bölümünde "Kırgız Adabiyatı Soguşka Çeyinki Mezgilde (1930-1940) (II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı)" ile Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov, Coomart Bökönbayev ve Kasımalı Cantöşev tanıtılmaktadır. "II. Dünya Savaşına kadar Kırgız edebiyatı" olarak adlandırılan bu dönem Kırgız edebiyatının gelişme dönemidir. 1930'dan 1940'a kadarki Kırgız profesyonel edebiyatı dünyaya tanınmasına öncülük eden şair ve yazarlar Stalin rejiminin katı şekilde yürüttüğü ideolojik temizlik siyasetinden etkilenmiştir. Kırgız edebiyatının bu önemli isimleri 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında da tanıtılmaktadır.

Öğrenci bu bölümde Kırgız şiirinin, romanının ve tiyatrosunun gelişimini, başarılarını ve eksikliklerini belirlemektedir.

Ders kitabında öncelikle Mukay Elebayev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, Elebayev'in "Uzak Yol" romanını niçin yazdığını, romanın vakasını, teknik ve üslubunu, Kırgız edebiyatındaki yerini öğrenmektedir. Bu romanda insanlığı yüceltme, onun erk gücünü, kuvvetini övme yer işlenmektedir.

Bu bölümde ikinci olarak Aalı Tokombayev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, Tokombayev'in felsefi şiirlerindeki iyimser ruhu, sözün kısalığı, hayatın kıymeti ve onu boşuna geçirmemek hakkındaki düşüncelerini; sevgi konulu şiirlerindeki güzelliği, saflığı belirlemeye çalışmaktadır. "Kanlı Yıllar" romanında ise onun yazılma nedenini, vaka özelliklerini tahlil etmektedir. Romanda vatanı sevme, hürriyet, arkadaşlık ve sevgi konusu işlenmektedir.

Bu bölümde üçüncü olarak Cusup Turusbekov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, Turusbekov'un "Ecel Yerine" piyesini niçin yazdığını, eserin portreler sistemini tahlil etmektedir. Eserin ana fikri ecel yerine hayatın devamlılığıdır. Piyesin kurgusu ise halk isyanının planının tartışması, Rus-Kazak askerleriyle savaş mücadelesi, halkın savaşı kaybetmesi ve milletin Isık-Göl ile vedalaşması gibi unsurlardır. Bu simgeleri öğrenci belirlemeye çalışmaktadır.

Turusbekov, Kırgız şiirinin en yenilikçi şairlerinden biridir. Ders kitabının bu bölümünde Turusbekov'un şiirleri açıklanırken Ekim Devrimine, Lenin'e değinilmiştir.

Ders kitabında Turusbekov'un şiirlerinin sadece edebî bir eser olmadığı aksine Yusuf'un kanından bir sel, gözyaşlarıyla karıştırılmış bir sevinç, fısıldayan bir gerçek, bağıran bir kararname, bir çağrı olduğu dile getirilmiştir. Bu yüzden şairin sözleri öğrencileri hemen cezbeder.

Bu bölümde dördüncü olarak Kubanıçbek Malikov'un hayatı ve edebî kişiliği işlenmektedir. Öğrenci, "Balbay" Destanının yazılma tarihini ve bu destanın Kırgız şiirindeki yerini öğrenmektedir. Kırgızların işkence altında kalmasını, boylar arasındaki savaş mücadelerini ve kahraman Balbay'ın iç ve dış düşmanlar ile olan mücadelerini anlamaktadır.

Ders kitabında Balbay'ın hızla yayılmasının nedeni olarak Kırgız halkını iç ve dış düşmanlardan koruyan bir kahramanın yaşamına adanmış olmasından kaynaklanıyordu.

Ders kitabında Malikov'un bir muhabir olarak kırsal kesimden ve şehirden, kadınların eşitliği, feodalizme karşı mücadele, toprak ve su sistemi ile ilgili haberlerle ilgilenmesi çalışmalarının mayasını oluşturduğu dile getirilir. Şairin hicivleri tema açısından çok çeşitlidir ve o zamanki toplumda var olan teorik olayların çeşitli yönlerini açığa çıkarır ve bozar.

Bu bölümde beşinci olarak Coomart Bökönbayev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci 10. sınıf Kırgız edebiyatı dersi ile "Kırgız'ın Ala-Dağı", "Gençlik", "Buluşma" adlı şiirlerde şairin üslup unsurlarını anlamaya çalışmakta ve iyimserlik moral, vatan sevgisi gibi temaları şiirlerde ayırabilmektedir.

Ders kitabında Bökönbayev'in ilk çalışmalarında su ve toprak konularına yer verildiği anlatılır. Daha sonraki çalışmalarından birinde madenci olarak çalışmanın keyifli olduğu açıklanmıştır.

Bu bölümde altıncı olarak Kasımalı Cantöşev'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Öğrenci, "Kanıbek" adlı romanın ortaya çıkma tarihini, romandaki vaka incelemesini, halk geleneğinin romana nasıl yansıdığını gözlemektedir.

Ders kitabına göre "Kanıbek" romanı Kırgız halkının sosyo-politik olaylarını, XIX. yüzyılın son yıllarından Ekim Devriminin zaferinden sonra Kırgızistan İç Savaşının sonuna kadarki süreci anlatıyor.

Ders kitabına göre "Kanıbek" yazarın en sevdiği karakterdir. Bu nedenle Kanıbek imajını yaratmak için insanların sahip olduğu iyi niteliklerin çoğunu biriktirmiş. Kanıbek insanları ve toprağı seven gerçek bir vatansever. Şair; ezilen, çalışan

insanları Sibirya'da hapsedilmeden önce nasıl özgürleştireceklerini bilmese de zorluklarını görmüş, onlarla acı çekmiş ve özgür yaşamlarını düşünmüştür.

**22)** Kitabın beşinci bölümünde "Uluu Ata Mekendik Soguş Cana Andan Kiyinki Mezgildegi Kırgız Adabiyatı (1941–1959) (Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı)" ile Kasımalı Bayalinov, Alıkul Osmonov, Midin Alıbayev, Raykan Şükürbekov örnek verilmektedir. Kırgız edebiyatının bu önemli edebî şahsiyetlerinden "Kasımalı Bayalinov" ve "Alıkul Osmonov" 9. sınıf Kırgız edebiyatı kitabında (2012) da tanıtılmaktadır.

Ders kitabının bu bölümünde öncelikle şiirin nasıl geliştiğine değinilir. Kırgız şiiri 1960'lara kadar hükümet siyasetinin, ideolojinin etrafında gelişir. Bu zamana kadar millî şiir kısmen de olsa gelişir. Savaş döneminde şiire öğüt, nasihat gibi konular eklenir. Şiirde zıtlıklardan yararlanılır.

Öğrenci bu bölümde Kırgız şiirinin, romanının ve tiyatrosunun gelişimini, başarılarını ve eksikliklerini belirlemektedir.

Savaş döneminde yazılan şiirlerde, bütün Sovyet halklarının edebiyatlarında olduğu gibi ana vatana duyulan sevgi, halkın geleceğine yönelik kaygılar, düşmana karşı duyulan nefret, ana yurdu koruma ve kollama, birlik ve beraberlik gibi duygu ve düşünceler hâkim olmuştur. Bu dönem şiirinde "ana vatan" diye bahsedilen topraklar, Kırgızistan'la birlikte bütün Sovyetler Birliğidir (Altıok, 2018: 237).

Savaştan sonra boş arazi ve ham toprakları işletme, yeni otlakları, çölleri yeşertme, ekim sahalarını artırmaya yönelik tema ve tasvirler Kırgız edebiyatında yaygınlaşır. Savaştan sonra Kırgız edebiyatı, yapılanma ve iç dinamiklerini oluşturmada sıkıntılar çekmesine rağmen Sovyet Edebiyatı içerisinde başarılı bir şekilde gelişme gösterir. Bu dönemde Kırgız yazarları tarafından genç edebiyatın tarih sahnesinde yeni sayfalar açan eserler yaratılmıştır (Altıok, 2018: 237).

Ders kitabında şiirin İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından 1960'lara kadar hükümet politikası, parti ideolojisi ve resmî entelektüel sınırlamalar çerçevesinde gelişmeye devam ettiği dile getirilir. Savaş sırasında yazılan şiirlerin büyük çoğunluğu mevcut ihtiyaçlara ve devam etmekte olan siyaî kampanyaya yanıt olarak aceleyle tamamlanmıştı. Bu sebeple sanatsal kaliteleri çok yüksek olmadığı açıklanır. Ancak bazı şiirlerin gerçek inanç, şiirsel heyecan ve ilham ile oluşturulduğu ifade edilir. Savaş sonrası dönemde şairlerin genellikle sosyal, bireysel konularda şiirler yazdığı ve şiirde giderek felsefi lirizm, manzara lirizmi

ve aşk lirizmi örnekleri ortaya çıktığı anlatılır. Konu yelpazesini genişletmeye çalışmanın yanı sıra, şairlerin yeni ifadeler arama konusunda da adımlar attığı belirtilir.

Kırgızların önemli halk şairi, satirikçisi, dramacısı ve yazarlarından Midin Alıbayev'in hayat hikâyesi ve eserleri kitapta tanıtılmaktadır. 10. sınıf Kırgız edebiyatı dersinde Alıbayev'in "Sevgilimin Fotoğrafına", "Kız ve Çiçek", "Bazen Sinirlisin, Bazen Çok Mutlusun", "Lütfen, Düşün", "Canım Söylesene" ve "Sana" adlı şiirlerine ve "Ak Çüç! (Çok Yaşa!)", "Bürokrat", "Şakşakçı" ve "Edebiyat Geçiti" adlı şiirlerine yer verilmektedir. Öğrenci, portreleştirmede kullanılan hicivsel unsurların isabetliliğini ve etkililiğini fark etmektedir. Böylelikle hicivsel eserlerin özelliklerini ve Midin Alıbayev'in Kırgız hicivliliğindeki yerini fark etmektedir.

Ders kitabına göre Alıbayev'in edebî eserleri savaş sonrası dönemde olgunlaştı. Alıbayev'in hicivleri konu olarak çok çeşitli ve zengindir.

Ders kitabında öncelikle Alıkul Osmonov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Şairlik; helal kazanç, gönülden yapılan hizmetlerin simgesi, kişiliğin şiire yansıması olduğunu dile getiren Osmonov'un felsefe ve sevgi üzerine şiirlerine kitapta yer verilmektedir. Öğrenci, savaş faciasını yansıtan "Ceñişbek" Destanı ile insanın iman ile nasıl ayakta kalmaya çalıştığını kavramaya çalışmaktadır.

Ders kitabında Osmonov'un hayatına bakıldığında küçük yaşlarda hem yetim hem öksüz kalmış, hayatın zorluklarıyla küçük yaşlarda tanışmıştır. Osmonov, çok üretken bir edebiyatçıdır. Şiir, onun hayatının merkezinde yer alır ve kendini sürekli geliştirir.

Ders kitabına göre Osmonov, genellikle yaşam, ölüm, dünya, yaşamın amacı ve zaman gibi evrensel konulara değinmektedir. Bu konuları kendi yaşam deneyimlerinden ilham alarak seçti. Osmonov, çocukluktan ve ölümüne kadar hastaydı. Bu yüzden yaşam ve ölüm konusunu kendi yaşamından yola çıkarak yorumladı.

**23)** Kitabın "Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Dönem'de Kırgız Adabiyatı (1941-1959)" adlı bölümünde yer alan Kırgız edebiyatının önemli isimlerinden Raykan Şükürbekov'un hayat hikâyesi ile "Capalak Catpasov" ve "Cindi Suu" adlı eserleri tanıtılmaktadır. Yazar, "Capalak Catpasov" adlı komedisinde dini terim olarak namaza değinmiş ve Sovyet Dönemi'nde insanların namaza karşı

bakış açısı göstermiştir. Şükürbekov, şiirlerinde alkolün zararına, topluma, aileye ve insana getirecek olumsuz etkilerine değinmiştir.

Raykan Şükürbekov Sovyetler Birliği'nce "Büyük Vatan Savaşı" olarak adlandırılan II. Dünya Savaşında ülkeyi korumak için cephede bulunmuştur. Şükürbekov'un ebebî yönüne bakıldığında Rus yazarı İvan Krılov'un fabllarının etkisinde yazılarını oluşturmuştur.

Ders kitabında Şükürbekov'un oyun yazarlığı ve hicivci kimliğinden bahsedilmiştir. Hayatının son yıllarında Şükürbekov, kariyerine başladığı tiyatro sanatına geri dönmüş ve uzun yıllar Filarmoniya'da sanat yönetmeni olarak çalışmıştır.

**24)** Kitabın altıncı bölümünde "Batış Klassikasınan" (Batı Klasiklerinden) başlığı ile Amerikalı yazar Ernest Hemingway"in hayat hikâyesi ve "Çal cana Deñiz" (Yaşlı Adam ve Deniz) adlı edebî eseri tanıtılmaktadır.

Ders kitabına göre (2003: 354-358) Hemingway'in annesi dinî geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır. Babası ise yazara çocukluğundan beri balıkçılık mesleğine alıştırır. O zamandan beri balıkçılık Hemingway'in en sevdiği etkinlik olur. Hemingway, "Yaşlı Adam ve Deniz" adlı uzun hikâyesini 1952 yılında Amerikan "Layf" dergisinde yayımlar. Bu uzun hikâyede yazar kendi gözleri ile gördüğü, başından geçen hikâyeleri yazar. Bu uzun hikâyede Kübalı yaşlı balıkçı Santıago ile genç Manoli'nin başından geçenler anlatılır. Eserin ana fikri insanı öldürerek yok etmek kolaydır, ancak onu kazanmak zordur. Ayrıca Hemingway gazetecilik yıllarında Rus edebiyatından Turgenyev, Tolstoy, Gogol ve Dostoyevski'yi ayrıntısıyla incelemiştir.

Ernest Hemingway, büyük yazar olabilmek için kabiliyetli, eğitimli, artı mutsuz çocukluk yaşamış olmak gerek demiştir (Aytmatov-Şahanov, 2002: 26).

Hemingway'in bu tespiti kime ya da neye göre yaptığını bilemiyoruz, ancak Cengiz Aytmatov'un hayat hikâyesi, bilhassa çocukluk yıllarında yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda Hemingway'e hak vermemek imkânsızdır (Akt. Yılmaz, Balkan, 2013: 2622).

Görüldüğü üzere Aytmatov'un kendisine örnek aldığı yazarlardan birisi şüphesiz Ernest Hemingway'dir. 10. sınıf Kırgız edebiyatında da Hemingway'in tanıtılması tesadüf değildir.

**25)** 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında Türk edebiyatından herhangi bir önemli kişi tanıtılmamıştır. Ancak ders kitabında Kâşgarlı Mahmûd'un "Dîvânu

Lugâti't-Türk" adlı sözlüğü, Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı mesnevisi ve Yenisey yazıtlarındaki yazıların Kırgız halkının da bir parçası olduğundan bahsedilmiştir. Kitapta Kırgız edebiyatının sadece önemli erkek edebiyatçılar tanıtılmaktadır.

**26)** Gerek 2005 yılındaki "Lale Devrimi" gerekse 2010 yılındaki "Mavi Devrim" 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarını etkilememiştir. Çünkü 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitapları (2003), (2007), (2013) içerik yönünden örtüşmektedir. 2007 ve 2013 yılında çıkarılan ders kitabına Nurmoldo'nun hayatı ve edebî kişiliği dışında yeni konu ilave edilmemiştir.

**27)** 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında yer alan konular kitabın konu kapsamına uygundur.

**28)** Edebiyatçıların hayatı ve edebî kişiliği tanıtıldıktan sonra "Suroolor cana Tapşırmalar" adlı başlık yer almaktadır. Burada öğrenciye "*Moldo Niyaz'ın çalışmaları Sosyalist Dönem'de neden unutuldu? Komünist ideoloji Nurmoldo'nun eserlerini neden reddetti?*" gibi çeşitli sorular sorulmaktadır.

**29)** Ders kitabında "öğrenci ürün dosyası değerlendirme formu", "hikâye ve roman okuma gözlem formu" ve "şiir okuma gözlem formu" gibi öğrencinin gelişimini daha iyi takip edebileceği herhangi bir form yer almamaktadır.

**30)** 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2002: 56) Kırgız halkının 1919-1924 yılları arasında yaşadığı tarihî, siyasi, ekonomik ve sosyal duruma yer verilmiştir. Bu bölümde öncelikle 1919-1924 yılları arasındaki Kırgızistan'ın sınırları belirtilmiştir. "Kırgızistan, 1918-1924 yılında günümüzdeki Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Güney Kazakistan sınırlarıyla beraber Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hudutları dâhiline girmiştir."

**31)** Ders kitabında (2002: 56) Çarlık Rusya Dönemi'nde Kırgız halkının kültürel seviyesi düşük ve siyasi bilgilerinin zayıf olduğu dile getirilmiştir. "Çarlık Rusya Dönemi'nde bu özerk cumhuriyetin sınırları "Türkistan Krayı" olarak adlandırılmıştır. Rusya İmparatorluğunun en uzak bölgesi olarak tanımlanmıştır. Bu topraklarda feodal toplum sistemi söz konusuydu, halkın hayat durumu, kültürel seviyesi, siyasi bilgileri düşüktü."

**32)** Ders kitabında (2002: 59) 1918-1924 yılları arasında Kırgız halkının Özbek ve Kazak'a göre daha düşük seviyede olmasının sebepleri anlatılmıştır. "1918-1924 yıllarında Kırgızistan topraklarında halkı aydınlatma, gençlere eğitim verme konusu komşu milletlere göre daha düşük seviyedeydi ve sayı olarak da azdı.

Bunun birkaç sebebi vardı. Birçok Kırgız köyünde okul olarak kullanılacak bozüyler (çadırlar) dışında kapalı bina yoktu. Sovyet Hükümeti'nin de her köye okul yaptırıp maddî yönden karşılayacak bir gücü yoktu. Bunun gibi faaliyetler köy halkının elinden de gelmiyordu. Bunun dışında öğretmen yetersizliği ve okullarda kullanılacak Kırgız Türkçesi ders kitapları yetersizliği vardı."

**33)** Ders kitabında (2002: 60) 1918-1924 yılları arasında Kırgız gençlerinin eğitim almak için Taşkent ve Almatı'ya gittiği belirtilmiştir. "Kırgız gençleri arasında Tatar ve Kazak Türkçesini çok iyi bilenler vardı. Sıdık Karaçev ve Kasım Tınıstanov bunun örneğidir. Biri ilk hikâyesini Tatar Türkçesi yazmış, diğeri de şiirlerini Kazak Türkçesi yazmıştır." Ders kitabında böyle bir bilginin aktarılması önemlidir. Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev gibi önemli kalemlerin Sovyet Dönemi'nde okutulması sonradan yasaklanmıştı.

**34)** Ders kitabında Aalı Tokombayev'in konuşmasına yer verilmiştir. "O zamanlar eğitim alan Kırgız gençleri halkının kültürel ve aydınlanma konusunda geride kaldığının farkına vardılar ve kardeş komşular gibi kendi dilimizde hikâye yazsak, kendi gazetemizde ve dergimizde yayımlasak diye çok istekliydiler. 'Kendi dilimizde yazsak, gazete ve dergi yayımlasak, okuma-yazma bilmeyen halkımız kendi dilinde eğitim alsa gibi niyetler, istekler bizi uyutmuyordu.' diye hatırlamıştır o zaman Orta Asya Komünist Üniversitesinde okuyan, daha sonra ünlü olan Kırgız yazarı Aalı Tokombayev."

**35)** İncelenen ders kitabındaki edebî eserler *Kırgız Edebiyatı Standardı* ile tutarlıdır. Kitapta Sovyet Dönemi'nde tanıtılmayan önemli edebiyatçılara yer verildiği gözlenmiştir.

**36)** Ders kitabı öğrenme ilkeleri açısından incelendiğinde kitapta yer alan edebî eserlerin öğrencilerin gelişim düzeyine uygun olduğu ve içerik olarak zengin olduğu fark edilmiştir.

**37)** Ders kitabı edebî türler bakımından incelendiğinde kurgusal metinlerden en çok şiire yer verildiği gözlenmiştir. Bunun bir sebebi ders kitabının dönem olarak Sovyet Öncesi Kırgız edebiyatından başlatılmış olması sayılabilir.

**38)** Ders kitabı değerler açısından incelendiğinde sevgi, saygı, vatanseverlik, iyilikseverlik ve yardımseverlik gibi değerlerin yer aldığı edebî eserlerin seçildiği tespit edilmiştir. Standart'ta (2018: 8) edebiyat öğretiminin temelleri sıralanırken değerler eğitiminin önemi ifade edilmiştir.

**39)** 10-11. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Standardı'nda (2018: 7) 10-11. sınıflarda Kırgız edebiyatı öğretiminin hedefleri belirtilmiştir. Öğrencinin nitelikli okuryazar olması, edebî eserin estetik yönden algılanması ve edebî eserden sonuç çıkartılması gibi maddeler yer almaktadır. İncelenen ders kitabında da öğrencinin ilgisini çeken okuma metinleri konulmuştur.

**40)** Ders kitapları, eğitim politikasının uygulama alanıdır. Kitaplar oluşturulurken program dâhilinde hareket edilir. Söz gelimi, Sovyet Dönemi'nde "yasaklı eserler" dönemin ders kitaplarına konulmamışken Bağımsızlık Dönemi'nde bu eserler ders kitaplarında görülmektedir. Kırgız edebiyatının öncülerinden Moldo Kılıç, Osmonaalı Sıdıkov Sovyet Dönemi'nde yasaklı edebiyatçılar arasındadır. Bağımsızlık Dönemi'ne kadar bu edebî kalemlerin eserlerinin konuşulması yasaktı. Bağımsızlık ile birlikte ders kitaplarına bu önemli edebî kalemlerin konulması onlara verilen bir değerdir.

**41)** İncelenen Kırgız Edebiyatı Standardı'nda (2018: 6) bir edebî eserin ders kitabına seçilebilmesi için aşağıdaki ana ölçütlere sahip olması gerekir:

- Edebî eserin sanatsal değeri,
- Öğrenci üzerindeki olumlu etkisi,
- Öğrencinin düzeyine uygunluğu
- Eserin Kırgız Cumhuriyeti'nin kültürel ve tarihî geleneklerine uygunluğu.

Sonuç olarak araştırma kapsamında incelenen bu ders kitabı 10-11. sınıflar için hazırlanan *Kırgız Edebiyatı Standardı* (2018) ile konu bakımından tutarlıdır.

#### 4.2.2.3. 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabında Dil ve Anlatım

**1)** İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki cümleler genel anlamda sınıf düzeyine uygun uzunlukta ve cümle yapısı öğrenci seviyesine uygundur.

**2)** Okuma metinleri görsel imgeler ile desteklenmemiştir.

**3)** Kırgız Türkçesi yazım kurallarına uygundur.

**4)** 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında örnek okuma metinleri tanıtılırken genellikle "« »" gibi ayırıcı unsur kullanılmamıştır. Bu durum, ders kitabını inceleyen öğrencinin herhangi bir edebî eseri bulmasında zorluk yaşamasına sebep olur. Oysa 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı (2012) ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabının (2013) örnek okuma metinlerinde herhangi bir ayırıcı unsur kullanılmıştır.

### 4.2.3. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının İncelenmesi

Bu çalışmada, 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı için K. Artıkbayev, K. Asanaliyev, S. Baygaziyev, K. İmanaliyev, N. İşekeyev ve A. Muratov'un 2000, 2007, 2013 yıllarında yayımlanan "Kırgız Adabiyatı, 11- Klass" ders kitapları incelenmiştir.

Ulaşılan ilk kitap olması sebebiyle ders kitabının 2013'teki baskısı örnek kitap olarak seçilmiştir.

**Tablo 9.** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2013) metin türlerinin dağılımı

| **Türler** | **Sayısı** |
|---|---|
| **Hikâye Edici Metinler** | **13** |
| Uzun Hikâye | 5 |
| Piyes | 2 |
| Manzum Hikâye | 1 |
| Roman | 5 |
| **Bilgilendirici Metinler** | **5** |
| Deneme | 1 |
| Söyleşi | 2 |
| Mektup | 2 |
| **Toplam** | **18** |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

#### 4.2.3.1. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Biçimsel Görünümü

**1)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı (2013) 336 sayfadan oluşmaktadır. Yayınevi "Bilim kompyuter", basıldığı yer Bişkek ve üçüncü baskıdır. Kitap ilk kez 2007'de basılmıştır.

**2)** Kitabın rengi yeşil, kapağı sert ve kalitelidir. Ön kapak üzerinde gelincik tarlasına ait doğa resmi, kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyesi; kitabın sırtında ise kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyesi bulunmaktadır. Kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyesi siyah tonda yazılıdır. Çevreleri mor tonla kaplıdır ve sol üst, sağ alt kısmında Kırgız motifi yer alır. Sırt üzerinde kitap adı aşağıdan yukarıya doğru kalın punto ile beyaz renkte yazılıdır. Sınıf seviyesi ise düz, kalın puntolu ve beyaz renklidir. Arka kapakta herhangi bir yazı yer almamaktadır.

**3)** Kitabın iç kapağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin amblemi ve bayrağı bulunmaktadır. Arka yüzünde ise herhangi bir yazı ya da resim yoktur.

**4)** Kitabın ikinci yaprağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin millî marşı bulunmakta ve arka yüzü boş bırakılmaktadır. 9. ve 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders

kitaplarının diğer yapraklarında verilen dipnotlar sayfa altlarına yazılmaktadır. Ancak bu ders kitabında böyle bir kaynak gösterme yoktur.

**5)** Kitabın "içindekiler" kısmı en son sayfada yer almaktadır. "İçindekiler" başlığı altında üç bölüm bulunmaktadır. Ancak bu üç bölüm sayı ile sıralı değil, kalın punto ile yazılıdır.

Kırgız edebiyatının önemli edebî kalemlerinden on birinin ismi ve Kazak edebiyatının önde gelen yazarlarından Muhtar Avezov'un ismi yazılmış ve karşısına sayfa numarası verilmiştir. Kitapta "İçindekiler" başlığı altında temelde iki bölüm göze çarpmaktadır ama kitap üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar: "1960-1990-Cıldardagı Kırgız Adabiyatı (1960-1990 Yılları Arasında Kırgız Adabiyatı)" ile birinci bölüm; "Kırgız Publistikasına Calpı Obzor (Kırgız Gazeteciliğine Genel Bakış)" ile ikinci bölüm; "Manastaanuu (Manasbilimcilik)" ile üçüncü bölümdür.

**6)** Kitapta herhangi bir bölüm/ünite sonunda ölçme ve değerlendirme çalışması yer almamaktadır.

**7)** Kitapta Kırgız ve Kazak edebiyatındaki önemli edebiyatçılarının sadece siyah-beyaz fotoğrafı bulunmaktadır. Görseller bulunduğu metnin içeriğine uygundur. Görseller konun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Ders kitabında öğrenciye yanlış yönde bilgi veren görseller bulunmamaktadır

**8)** Kitapta Kırgız ve Kazak edebiyatının edebî isimlerinin hayat hikâyeleri ya da araç eserleri verildikten sonra "Suroolor cana Tapşırmalar" başlığı ile öğrencilere çeşitli sorular sorulmaktadır. Bu kısmın zemini açık mavi tondan oluşmakta ve sorular dikdörtgen içine alınmaktadır. Ön kapakta yer alan gelincik çiçeği ile günümüz Kırgız edebiyatına ışık saçan resim ve kitabın yeşil ahengi öğrenciyi ders çalışmaya motive etmektedir.

11. sınıf için hazırlanmış olan Kırgız edebiyatı ders kitabındaki resimler öğrencinin gelişim seviyesine uygundur. Ancak kitaptaki resimler sınırlıdır. Resim sayısı arttırılabilir ve Kırgız ve Kazak edebiyatının önde gelen kişilerinin hayatı ve edebî kişiliği tanıtılırken varsa renkli fotoğraf konulabilir ya da resmi çizdirilebilir.

Sonuç olarak incelenen ders kitapları görseller ve iç düzen bakımından yenilenmesi öğretimi daha eğlenceli hâle getirecektir.

#### 4.2.3.2. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabının Bilimsel İçeriği

**1)** Kitabın yazarları "S. Baygaziyev, K. Artıkbayev, N. İşekeyev ve A. Aktamaliyev"dir.

- Profesör Baygaziyev; Manasbilimcilik, Tölögön Kasımbekov'un hayatı ve eserlerinden "Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç)" adlı romanını, Mar Bayciyev'in hayatı ve eserlerinden "Tört Adam (Dört Kişi)" adlı piyesini tanıtır.
- Profesör Asanaliyev; Cengiz Aytmatov'un hayatı ve eserlerinden Cemile, Delbirim (Selvi Boylum Al Yazmalım), Beyaz Gemi, Deñiz Boyloy Cortkon Ala-Döböt (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek), Gülsarat (Elveda Gülsarı), Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel) adlı eserlerini tanıtır.
- Profesör Artıkbayev; Sıdıkbekov'un hayatı ve eserlerinden "Too Arasında (Dağ Arasında) adlı romanını, Toktobolot Abdumomunov'un hayatı ve eserlerinden "Abiyir Keçirbeyt (Vicdan Affetmez)" adlı piyesini tanıtır.
- Profesör İşekeyev; Uzakbay Abdukaimov'un hayatı ve eserlerinden Maydan (Cephe) adlı romanını, Baydılda Sarnogoyev'in hayatı ve eserlerini tanıtır.
- Profesör İmanaliyev; Muhtar Avezov'un hayatı ve eserlerinden "Abay" adlı romanı, "Kırgız Publistikasına Calpı Obzor (Kırgız Gazeteciliğine Genel Bakış)" adlı bölümü tanıtır.
- Doktor Muratov; Cengiz Aytmatov'un "Isık-Köldün Kutu cana Künü" ve "Bizdin Oygotkon Kitepter (Bizi Uyandıran Kitaplar)" adlı eserlerini, Keñeş Cusupov'un hayatı ve eserlerinden "Ir Sabındagı Ömür (Şiir Dizesindeki Hayat)" adlı denemesini, Bektursun Alımov'un hayatı ve eserlerinden "Şakirtime Kat (Çırağıma Mektup)" adlı mektubunu, Sovetbek Baygaziyev'in hayatı ve eserlerinden "İnime Kat (Küçük Kardeşime Mektup)" adlı mektubunu, Şabdanbay Abdıramanov'un hayatı ve eserlerinden "Polot Han (Moldo Isak)" adlı tarihî eserini tanıtır.

**2)** Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla "1960-1990-Cıldardagı Kırgız Adabiyatı (1960-1990 Yılları Arasında Kırgız Adabiyatı)"; "Kırgız Publistikasına Calpı Obzor (Kırgız Gazeteciliğine Genel Bakış)"; "Manastaanuu (Manasbilimcilik)" başlıklarından oluşmaktadır.

11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabından (2000) farkı "Manasbilimcilik" adlı bölüm birinci sıradan üçüncü sıraya alınmıştır. 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabının (2007) içeriğiyle örtüşür.

**3)** Kitapta tanıtılan önemli edebiyatçılar "Tügölbay Sıdıkbekov, Cengiz Aytmatov, Uzakbay Abdukaimov, Tölögön Kasımbekov, Süyünbay Eraliyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdumomunov, Mar Bayciyev, Keñeş Cusupov, Bektursun Alımov, Sovetbek Baygaziyev, Şabdanbay Abdıramanov, Muhtar Avezov"dur.

Yukarıdaki bilgilerde görüldüğü gibi Cengiz Aytmatov 11. sınıf ders kitabında da tanıtılmıştır.

**4)** Ders kitabında tanıtılan edebî metinler:

- Tügölbay Sıdıkbekov: "Too Arasında (Dağ Arasında)",
- Cengiz Aytmatov: "Camiyla (Cemile)"

"Delbirim (Selvi Boylum Al Yazmalım)",

"Ak Keme (Beyaz Gemi)",

"Deñiz Boyloy Cortkon Ala-Döböt (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek)", "Gülsarat (Elveda Gülsarı)",

"Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel)",

"Isık-Köldün Kutu cana Kunu",

"Bizdin Oyrotkon Kitepter (Bizi Uyandıran Kitaplar)",

- Uzakbay Abdukaimov: "Maydan (Cephe)",
- Tölögön Kasımbekov: "Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç)",
- Süyünbay Eraliyev: "Kesir İnsan",
- Baydılda Sarnogoyev: "Aşuudan Bergen Otçeyotum",
- Toktobolot Abdumomunov: "Abiyir Keçirbeyt (Vicdan Affetmez)",
- Mar Bayciyev: "Tört Adam (Dört Kişi)",
- Keñeş Cusupov: "Ir Sabındagı Ömür (Şiir Dizesindeki Hayat)",
- Bektursun Alımov: "Şakirtime Kat (Çırağıma Mektup)",
- Sovetbek Baygaziyev: "İnime Kat (Küçük Kardeşime Mektup)",
- Şabdanbay Abdıramanov: "Polot Han (Moldo Isak)",
- Muhtar Avezov: "Abay"dır.

**5)** Ders kitabında tanıtılan edebî türler:

- Too Arasında (Dağ Arasında): roman,
- Camiyla (Cemile): uzun hikâye,
- Delbirim (Selvi Boylum Al Yazmalım): uzun hikâye,
- Beyaz Gemi: uzun hikâye,

- Deñiz Boyloy Cortkon Ala-Döböt (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek): uzun hikâye,
- Gülsarat (Elveda Gülsarı): uzun hikâye,
- Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel): roman,
- Maydan (Cephe): roman,
- Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç): roman,
- Kesir İnsan: manzum hikâye,
- Abiyir Keçirbeyt (Vicdan Affetmez): piyes,
- Tört Adam (Dört Kişi): piyes,
- Ir Sabındagı Ömür (Şiir Dizesindeki Hayat): deneme,
- Şakirtime Kat (Çırağıma Mektup): mektup,
- İnime Kat (Küçük Kardeşime Mektup): mektup,
- Polot Han (Moldo Isak): roman,
- Abay: roman,
- Isık-Köldün Kutu cana Kunu (Isık-Göl'ün Bereketi ve Değeri): söyleşi,
- Bizdin Oyrotkon Kitepter (Bizi Uyandıran Kitaplar): söyleşidir.

**6)** "1960-1990-Cıldardagı Kırgız Adabiyatı (1960-1990 Yılları Arasında Kırgız Adabiyatı)" ile "Tügölbay Sıdıkbekov, Cengiz Aytmatov, Uzakbay Abdukayimov, Tölögön Kasımbekov, Süyünbay Eraliyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdumomunov, Mar Bayciyev, Keñeş Cusupov"; "Kırgız Publistikasına Calpı Obzor (Kırgız Gazeteciliğine Genel Bakış)" ile "Cengiz Aytmatov, Bektursun Alımov, Sovetbek Baygaziyev, Şabdanbay Abdıramanov, Muhtar Avezov" tanıtılmaktadır.

**7)** 1960-1990 yılları arasındaki Kırgız edebiyatı ile öğrenci Kırgız şiirinin, romancılığının ve tiyatrosunun gelişimini takip edebilmekte ve Tügölbay Sıdıkbekov, Cengiz Aytmatov, Uzakbay Abdukayimov, Tölögön Kasımbekov, Süyünbay Eraliyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdumomunov, Mar Bayciyev ve Keñeş Cusupov'un hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi sahibi olabilmektedir.

**8)** Kırgızların kalbi Cengiz Aytmatov iki temel bölümde de tanıtılmaktadır. Aytmatov'a 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında da uzunca yer verilmektedir. Kıymetli yazara edebiyat kitaplarında bu kadar çok yer verilmesine şaşırmamak gerekiyor. Bir Kırgız'a Aytmatov'dan bahsedince solgun yüz bir anda canlanıyor

veya okuma-yazma bilmeyen yaşlı bir Kırgız onun eserlerini heyecanla sayabiliyor.

İncelenen *5-9. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı Programı'na* göre (2018: 6) Cengiz Aytmatov'un eserleri 5. sınıftan itibaren öğrenicilere okutulmaktadır. Öğrenci, 5. sınıfta Aytmatov'un "Ana Geyik" başlıklı "Beyaz Gemi" adlı uzun hikâyesini okurken millî değerleri fark etme yolculuğunda bir yenisini cebine koyar. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana" ve "Beyaz Gemi" adlı uzun hikâyeleri tanıtılır. Program ile konu bakımından tutarlıdır.

Tacibayeva'ya göre (2017: 61) 10-11. sınıflardaki öğrencilerin dünya görüşü şu özelliklere sahiptir:

- Bu yaş grubu için sanat ve edebiyat eserleri çok önemlidir.
- Cengiz Aytmatov'un çalışmalarındaki kişisel nitelikler öğrenciler için bir araç olarak kullanılabilir.
- Bu çalışmalarda öğrenciler dünyayı, vatanseverliği, insanlığı öğrenirler. Karakterlerin görüntüleri ile doğaya yaklaşmayı öğrenirler.
- Ergenlik Dönemi'nde edebî eserlerin algılanması genellikle istemsizce kararsız olsa da erken ergenlik çağındaki öğrenciler için yeni yöntemler kullanılarak edebî eserlerde olumlu karakterlerin okunması düşünme süreçleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.

**9)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı Kırgız Sovyet edebiyatına büyük katkısı olan realist yazar ve şair Tügölbay Sıdıkbekov'un hayat hikâyesini ve eserlerini tanıtarak başlar. Kitapta araç eser olarak Tügölbay'ın "Too Arasında" (Dağ Arasında) romanı yer alır. "Too Arasında" yazarın ilk romanıdır. Romanın ilk adı "Keñ-Suu"dur. İki ciltten oluşur. Tügölbay, bu romanında Sovyet yönetiminin Kırgız topraklarına yerleşmesini ve kollekleştirme sürecinde yaşanan sıkıntıları dile getirir. Yazar ayrıca dinî terimlerden kaderi ele almaktadır.

Akimcan Kızı (2008: 77); Sıdıkbekov'un Dağ Arasında eserini şu şekilde açıklamıştır:

"Kırgız Adabiyatı XI. sınıf ders kitabında işlenen T. Sıdıkbekov'un 'Too Arasında' romanı analiz edilirken söz konusu eserde işlenen kader anlayışı İslam dini çerçevesinde değerlendirilerek Hz. Peygamber ve onun hadislerinden örnekler vermiştir. Hz. Muhammed'in "Benim ümmetimden Hak yolunda düşmanlarına galip gelen ve onlardan zarar görmeyecek bir grup kıyamete kadar

var olur" hadisi, her türlü düşmana karşı kaderimizde bu varmış diye boyun eğmeden, mücadele etmeye ve galip gelmeye çabalamak gerekir şeklinde yorumlanmıştır."

Kitapta ikinci olarak geyik motifini usta bir şekilde kullanarak adsız bir çocuğun zihniyle hayata bakabilmeyi öğreten, Cemile'si ile savaş zamanında yalnız kalan genç bir kadının psikolojini bir erkek gözüyle dile getiren, Tolgonay'ı ile acılı ama güçlü bir annenin savaş zamanında yaşadığı trajediyi bir film karesi gibi yansıtan Kırgızların sevgilisi, ağabeyi Cengiz Aytmatov'un hayat hikâyesine ve edebî eserlerinden "Camiyla (Cemile)", "Delbirim (Selvi Boylum Al Yazmalım)", "Ak Keme (Beyaz Gemi)", "Deñiz Boyloy Cortkon Ala-Döböt (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek)", "Gülsarat (Elveda Gülsarı)" adlı uzun hikâkeyelerine ve "Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel)" adlı romanına yer verilmektedir.

Ders kitabında (2013: 5); Aytmatov'un edebî eserlerini hangi dönemde yazdığı belirtilmiştir. *"*C. Aytmatov kendisinin en güzel eserlerinin birçoğunu 1960-1970 yılları arasında, daha doğrusu, 1985 yılına kadar yazmıştır. 'Gülsarat (Elveda Gülsarı)', 'Birinçi Mugalim (İlk Öğretmen)', 'Samançının Colu (Toprak Ana)', 'Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel)' gibi eserleri, sadece Sovyetler Birliği'nde yaşayan milletlerin dillerine değil, bütün dünya dillerine çevrilerek, dünyaya Kırgız halkını tanıttı. Bu eserler, film sanatımızın, dramaturjimizin, ressamcılık ve müziğimizin gelişmesinde etkili olmuştur.*"*

Aytmatov'un eserlerinde Kırgız halkının çileli hayatı, Sovyet yönetimin yüzyıllardır yaşayan bir halkın kültürünü hızla yok edişi gün yüzüne çıkmaktadır. Bu sebepledir ki Aytmatov'un eserleri ile yaşam yapbozun birer parçasıdır.

Aytmatov, "Cemile" adlı uzun hikâyesinde yasak aşk üzerinden gelenek ve evlilik konusunu işler. Öğrenci burada Cemile'nin Kırgız edebiyatına estetik ve sanatsal açıdan kazandırdığı yeniliği ve Kırgız kültürünü nasıl etkilediğini gözlemleyebilmektedir.

Hem Kırgız hem de Türk sinema filmi olarak çekilen "Delbirim (Selvi Boylum Al Yazmalım)" adlı uzun hikâyenin teması ise aşktır. Usta yazar, güzeller güzeli Asel ile özgürlüğüne düşkün ve sorumsuz İlyas arasında geçen bir aşkı okuyucuya sunar.

Öğrenci bu okuma metni ile bir insanın yaptığı hata ile kendi hayatını derinden nasıl etkilediğini ve saf sevginin gücünü fark etmektedir.

Aytmatov, “Ak Keme (Beyaz Gemi)” adlı uzun hikâyesinde bir çocuk ile dedenin yaşama bakışını irdeler. “Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel)” adlı roman, “Boranlı” adlı bir köye gece yarısı Kazangap’ın ölüm haberinin gelmesiyle başlar ve Kazangap’ın bir gün sonra defnedilmesiyle sona erer. Romana göre en yakın arkadaşını kaybeden “Yedigey” adlı kahraman dinî ve kültürel değerleri sorgulamaya başlar. Sovyet yönetimin baskısı sonucu bu kaybedilen değerleri kazanmanın yolu “Kazangap”ın defnedilmesinde yatar.

Aytmatov “Deñiz Boyloy Cortkon Ala-Döböt (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek)” adlı uzun hikâyesinde olaylar deniz kıyısında yer alan “Okhost”ta geçmektedir. Burada insanların geçim kaynağı balıkçılıktır. Hikâyeye göre “Alacalı Köpek” deniz kıyısında bulunan bir dağ adıdır. Burası zor anlarda avcılar için bir sığınaktır. Aytmatov, “Gülsarat (Elveda Gülsarı)” adlı eserinde dünyaya bir hayvanın gözüyle bakmaya çalışır.

Apaydın (2016: 119); Elveda Gülsarı’yı şu şekilde açıklar:

“Yorgun ve yaşlı at Gülsarı ile onun yaşlı sahibi Tanabay’ın geçmişi anımsayışlarıyla biçimlenen roman, kâh art zamanlı kâh eşzamanlı sürer. Eserde taylığından beri sahibi olan Tanabay’ın yaşamıyla Gülsarı’nınki koşuttur. Romanın kimi bölümleri sarı renginden ve eşsiz koşuşundan dolayı ünlü bir at olan Gülsarı’nın bakış açısındandır. Yazar atın bakışıyla insanın bakışını bir bütün olarak işlemiştir. Okur, Gülsarı’nın taylığını, gençliğini, olgunluğunu, yaşlılığını ve bu dönemlere uygun olarak değişen duygu ve düşüncelerini fark eder. Ölmek üzere olan Gülsarı’nın yaşlılığıyla başlayan romanda geri dönüşlerle onun yaşamı anlatılır, Gülsarı’nın ölümü ve sahibi Tanabay’ın yasıyla eser sona erer.”

Aytmatov’un “Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel)” adlı romanı ile insanın büyüklüğüne, çalışkanlığına vurgu yapılmaktadır. Öğrenci, ders kitabında bu romanın yazılış tarihinden ve kurgusal özelliğinden haberdar olmaktadır.

Ders kitabının (2013: 81) “Lirizm ve Dramatizm Nedir?” başlığında Aytmatov’un “Camiyla (Cemile)” ve “Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel)” edebî eserlerinden bahsedilmiştir. “C. Aytmatov’un “Camiyla (Cemile)” romanında yer alan beste olayındaki lirizme bakınız. İnsanın iç hisleri nasıl verilmiş veya “Gün Olur Asra Bedel” romanındaki Abutalip’in Sarıözök’te çocuklarıyla yağmur yağdığı andaki neşesi ne kadar güzel lirizm. Hâlbuki bu neşeli anların hemen ardından facia bir hayat gelecektir. Abutalip’in

hapsedilmesi, sorgulanması, çocukların babasını özlemesi, işte bunların hepsi edebiyata hayatı yansıtmanın dramatik yoludur."

**10)** Sovyetler Birliği'ni korumak maksadıyla "II. Dünya Savaşı"na bizzat katılmış bir savaş gazisi, edebiyat mütercimi ve yazarı olan Uzakbay Abdukayimov ve "Maydan (Cephe)" adlı romanı kitapta tanıtılmaktadır. Abdukayimov'un bu romanı, hem savaş cephesini hem de cephe gerisini psikolojik açıdan güzel irdelemektedir.

Öğrenci bu ders kitabında öncelikle Abdukayimov'un hayatı ve edebî kişiliğinden haberdar olmaktadır. Daha sonra psikolojik roman olan "Maydan"ın yazılma tarihini, romandaki portreler sistemini incelemektedir.

**11)** Nesir alanında önemli eserler bırakan ve Kırgız edebiyatının tarihî roman denilince akla ilk gelen isim olan tarihçi ve yazar Tölögön Kasımbekov ve eserlerinden "Sıngan Kılıç" (Kırılan Kılıç) romanı kitapta tanıtılmaktadır.

Öğrenci öncelikle Kasımbekov'un hayatını ve edebî kişiliğini öğrenmektedir. Daha sonra Kırgız edebiyatının tarihî romanlarından biri olan "Kırılan Kılıç"ın yazılma tarihini, Kırgız edebiyatındaki yerini kavramaktadır. Tarihî anları vermedeki yazarın kullandığı sanatsal unsurları ve ustalığı fark etmektedir.

**12)** Kırgızların önemli halk şairlerinden Süyünbay Eraliyev ve onun eserlerinden "Kesir İnsan" manzum hikâyesi kitapta tanıtılmaktadır.

"Ben Kırgız'ım", "Atın Ağlayışı", "Ana", "Kazak Kardeşe", "Kanıkey'in Gözyaşı", "Benim Köyüm" adlı lirik şiirleriyle vatandaşlık endişesini ve toplumsal rolünü ele alan Eraliyev'in hayatı ve edebî kişiliği ders kitabında yerini almaktadır.

SSCB'nin iktidarda olduğu 1921 yılında doğan Marksizm'e dayalı ateist bir eğitim sisteminin egemen olduğu dönemde yetişen Süyünbay Eraliyev, şiirlerinin bir kısmını bu dönemde diğer bir kısmını ise Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından sonra yazmıştır (Öztürk, 2010: 204). Bu önemli halk şairi iki siyasi yapıya da şahitlik etmiştir.

Eraliyev tema olarak kadınların yaşadıkları sıkıntıları, vatan ve tabiat sevgisini, köy hayatını, Rusların aya çıkma çalışmalarını ve Çernobil faciasını işlemiştir.

**13)** Baydılda Sarnogoyev'in hayat hikâyesi ve eserlerinden "Aşuudan Bergen Otçeyotum" adlı derlemesi tanıtılmaktadır.

**14)** Yazar, çevirmen, dramaturg Toktobolot Abdumomunov ve eserlerinden "Abiyir Keçirbeyt (Vicdan Affetmez)" piyesi kitapta yer almaktadır.

**15)** Kitapta Kırgızların ünlü çevirmeni, tiyatro ve sinema rejisörü, yazarı ve dramaturgu olan Mar Bayciyev ve eserlerinden "Tört Adam (Dört Kişi)" piyesi tanıtılmaktadır. Bayciyev'in piyesleri pek çok ülkede sergilenmiştir.

Kitapta öncelikle Bayciyev'in hayatı ve edebî kişiliğine yer verilmektedir. Öğrenci "Dört Kişi" piyesi ile Kırgız tiyatrosunun dünya çapındaki yükselişini fark etmektedir.

Ders kitabının (2013: 186) "Dram Kahramanlarının Konuşma Özellikleri" başlığında "Dört Kişi" piyesinden söz edilmiştir. "M. Bayciyev'in 'Tört Adam (Dört Kişi)' oyununda iki taraf arasında kavga eden, birbiriyle dövüşen bir durum yoktur. Olay göl sahilinde devam eder. Kahramanlar sakince konuşurlar. Seyirci kahraman Aziz'in sözlerinden onun cesur ve ahlaklı olduğunu, İskender'in kötü niyetli, bencil ve alçak olduğunu, Nazi'nin ise iki ayrı yoldaki telaşını anlar. Konuştukları sözlerle kimin ne olduğu seyirciye yansır."

**16)** Kırgız tarihinin araştırıcısı, gazetecisi ve usta yazarı Keñeş Cusupov ve "Ir Sabındagı Ömür (Şiir Dizesindeki Hayat)" adlı denemesi kitapta yerini almaktadır.

Kitapta öncelikle Cusupov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmaktadır. Cusupov'un "Şiir Dizesindeki Hayat" adlı denemesi ile öğrenci kahramanın düşünce ve endişesini nasıl aktardığını ve yazarın bu duyguları nasıl dile getirdiğini gözlemlemektedir.

Cusupov'un Kırgız tarihine en büyük katkılarından biri Stalin kıyımı kurbanlarından tarihçi Belek Soltonoyev'in el yazmasını bulması ve onu "Ala-Too" dergisinde yayımlamasıdır. Cusupov, Bağımsızlık Dönemi sonrası "Ala-Too" dergisinde yayımlanan eserleri düzenleyerek toplamda on dört ciltlik "Kırgızlar" serisini yayımlamıştır.

**17)** Kitabın ikinci bölümünü "Kırgız Publitsistikasına Calpı Obzor (Kırgız Gazeteciliğine Genel Bakış)" başlığı oluşturmaktadır. Burada Cengiz Aytmatov'un "Isık-Köldün Kutu cana Kunu" ve "Bizdin Oyrotkon Kitepter (Bizi Uyandıran Kitaplar)"; Bektursun Alımov'un "Şakirtime Kat (Çırağıma Mektup)"; "Sovetbek Baygaziyev'in "İnime Kat (Küçük Kardeşime Mektup)"; Şabdanbay Abdıramanov'un "Polot Han" ve Kazak yazar Muhtar Avezov'un "Abay" romanı bulunmaktadır.

**18)** Bu bölümde öncelikle Kırgız gazeteciliğinin ne zaman ortaya çıktığı açıklanmıştır.

**19)** Ders kitabına göre (2013: 199-200) gazetecilik Devrim'den sonra Kırgız yazma edebiyatı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Kırgız edebiyatının ilk örnekleri 24 Kasım 1924'te "Erkin Too" gazetesinde yayımlanmıştır. Gazetede o zamana ait siyasal, kültürel, eğitici, toplumsal ve ekonomik konular üzerinde durulmuştur. "Erkin Too" gazetesinden sonra "Leninçil Caş" adlı gazete çıkarılmıştır. Bu gazetede de edebî, siyasal, kültürel ve eğitici konular üzerinde durulmuştur. Devrime kadar Kırgız halkının sözlü edebiyatı iyi geliştiği için bu gazetelerin ilk eserleri şiir türünde olmuştur. Ancak otobiyografi türünde köşe yazıları da yazılmıştır. "Aalı Tokombayev'in "Biz Balapan Kezderde" adlı köşe yazısı örnek gösterilebilir. Bu köşe yazısı iki kısımdan oluşur. Yazının birinci kısmı Taşkent'te eğitim aldığı yıllar, ikinci kısmı ise 1926-1927 yıllarında Kırgız köylerinde basını yayma mücadelesidir. Eserdeki bütün karakterler gerçektir. Gazetede çıkan otobiyografik eserlerden birisi de M. Elebayev'in "Kitep İzdegende" adlı köşe yazısıdır. Bu yazının olay örgüsü yazarın kendi hayatından ve tecrübelerinden oluşur. Gazetede Ş. Sasıkbayev de dış unsurlarla mücadele üzerine yazılar yazmıştır. Bazı edebiyatçılar ise kadın hakları üzerinde durmuştur.

**20)** Ders kitabına göre (2013: 200) Aalı Tokombayev'in 1931 yılında Moskova'da yayımladığı "Biz Kurmandıkka Karşıbız" adlı sosyo-politik konulu yazısı çok önemlidir. Çünkü o yıllarda "dinî inanç" eski düzeni propaganda amaçlı kullanılmaya müsaitti. Tokombayev de bu yazısında eski düzene karşı geldiğini dile getirir. K. Malikov, T. Sıdıkbekov, K. Cantöşev ve C. Bökönbayev de bu tarzda eserler yazmıştır.

Ders kitabına göre (2013: 201) Kırgız halkının kahramanları Çolponbay, Düyşönkul ve Aşırbay Koyonközov'un kahramanlıklarını A. Tokombayev, C. Bökönbayev ve K. Cantöşev duyurmuştur. Ayrıca S. Sasıkbayev "Batıy" fıkrasını Frunze-Balıkçı demiryolunun inşasına adamıştır.

Ders kitabına göre (2013: 201) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya iki karşıt kutpa ayrılmış ve uluslararası ideolojik mücadele büyümüştür. Kapitalizmin savunucuları sosyalist devlet sisteminin çeşitli yönleri hakkında karşıt düşünceler yayarak Sovyetler Birliği'ne bağlı halkı kendine çekmeye çalışmıştır. Kapitalizmin savunucularına göre, sosyalist sistem halkın özgürlüğünü sınırlıyordu.

Ders kitabına göre (2013: 202) Sosyalist sistemi dünyaya duyurmak için çeşitli çalışmalar yayımlanmıştır. K. Bayalinov da "Pointon Efendiye Benim Önerim" adlı yazısını yayımlamıştır ve kısa sürede ünü artmıştır.

Ders kitabına göre (2013: 202) 1960 ve sonraki yıllarda Kırgız gazeteciliği gelişmesini Cengiz Aytmatov'un gayretli çalışmalarına borçludur. Aytmatov, "Siz Suçlusunuz Vatandaşlarım", "Sırdaşlarıma Söz", "Yeniliklerin Annesi Öğretmen", "Altın Ana Kapı", "Edebiyatın Genç Yurttaşlarına", "Heykel Önündeki Düşünce" ve "Yeni Kenar" adlı yazıları ile o yıllar için sorunlu olan konulara parmak basmıştır.

Ders kitabına göre (2013: 202) T. Sıdıkbekov'un "Kazanca Dönüşen Kavga", "Soğukta", "Özlemedim mi?"; K. Bayalinov'un "O şimdi öksüz değil."; C. Turusbekov'un "Temiz Kalpler Yok Olduğunda"; M. Elebayev'in "Uzaktaki Dağda" ve S. Sasıkbayev'in "Nurlan" adlı hikâyesi savaş zamanındaki Kırgız halkının vatanseverliğini dünyaya duyurmuştur.

Ders kitabına göre (2013: 203) 1960'lı yıllardan itibaren B. Alımov, S. Baygaziyev gibi ilim insanları Kırgız gazeteciliğinde yazılarını yayımlamıştır. Böylelikle Kırgız gazeteciliği eğitsel yönden ilerlemeye başlamıştır. B. Alımov'un "Çırağıma Mektup", S. Baygaziyev'in "Küçük kardeşime Mektup" adlı eseri örnek gösterilebilir.

Ders kitabına göre (2013: 203-204) bağımsızlık ile birlikte tarihin sayfaları tekrar aralanmaktadır. Geçmişte yaşanan pek çok olay tanıkları ile birlikte gözden geçirilmektedir. Kırgız edebiyatının önemli kişileri de üzerine düşen görevi yaparak çeşitli eserler yayımlamıştır. Tarihî konular üzerine yazılan eserlerden biri Ş. Abdıramanov'un "Polat Han" adlı romanıdır. Sonuç olarak Kırgız profesyonel edebiyatının diğer türleri gibi Kırgız gazeteciliği bugünkü durumuna gelene kadar pek çok badire atlatmıştır.

Bu bölümde çevrebilim, sanayi, anadil, millî zihin ve iman meseleleri Kırgız gazeteciliği yardımıyla tartışılmaktadır.

Ders kitabının (2013: 212) "Publitsistika" başlığı altında öncelikle "Publitsistika (Sosyo-Politik Konulu Yazı)" teriminin tanımı yapılır. "Edebiyatta ve gazetecilikte toplumun siyasî ve sosyal yönünün güncel sorunlarını edebî sözün gücüyle keskin bir dille ortaya koyan türdür." Daha sonra sosyo-politik konulu türler sıralanmıştır. Bunlar sırası ile eleştiri, tartışma, haber, röportaj, makale, röportaj, köşe yazısı, hiciv, deneme, mektup vb. edebî türlerdir.

**21)** Eğitim ve edebiyat alanının önemli uzmanlarından Bektursun Alımov ve "Şakirtime Katlar (Çırağıma Mektuplar)", "Mugalim Probleması (Öğretmen Sorunu)", "Ustat ve Şakirt Probleması (Usta ve Çırak Sorunu)" ve "Adabiyat, Kitap cana Süyüü Probleması (Edebiyat, Kitap ve Sevda Sorunu)" adlı eserleri tanıtılmaktadır. Filoloji profesörü olan Alımov 9. sınıf Kırgız edebiyatının yazarıdır.

Ders kitabına göre (2013: 214-215) bu eserin mektup şeklinde yazılması bir kazançtır. Alımov, bu eserde çırağına çeşitli öğütler vermektedir. Eserde XX. yüzyılın ikinci Dönemi'ndeki okulun hâli, öğretmen ve öğrenci ilişkisi, üstadın çırağına, çırağın üstadına karşı görev ve sorumlulukları, öğrenci yetiştirmedeki artılar ve eksiklikler, iman, iyilik ve kötülük, aşk, gelenek, toplum ve insan, gençler ve yaşlılar ele alınır.

Ders kitabına göre (2013: 214-215) Alımov'un bu eseri yazmasının sebebi o zamanlardaki öğretmenlik mesleğinin saygınlığını yitirmesiydi. Maalesef öğretmen eski saygınlığını kaybetmişti. Onun için "Öğretmen eski saygınlığını ne yapılırsa kazanır?" sorusunun cevabını aramıştır.

Bektursun Alımov'un eserlerinden biri de "Mugalim Probleması (Öğretmen Sorunu)" adlı çalışmasıdır. Eserde Alımov'un öğretmenlik mesleğine dair düşünceleri yer alır.

Alimov'un "Düşünüyorum... Eğer yazar olsaydım öğretmen hakkında harika bir destan yazardım. Heykeltıraş olsaydım o zaman heykel yapardım. Güzel sesli olsaydım öğretmenin yüce mesleği hakkında şarkı söylerdim. Ama bu yetenekler bende olmadığı için öğretmenin seçkin dış görümünü edebî kelimelerle anlatıyorum." sözleriyle dile getirdiği gibi eserinde öğretmenlik mesleğinin kıymeti, değeri hakkında bilgiler vermektedir.

Ders kitabına göre (2013: 216) Alımov son yıllarda öğretmenlik mesleğine sahip olanların insan olma vasfına sahip olmadıklarını, çocuğu öğretmenin iyi fikre sahip olması gerektiğini, öğretmenin önünde suçsuz bir çocuğun oturduğunu, öğrencinin iyisi ve kötüsü olmadığını, eğer bir kişinin kaderi yanlışa yönelmişse burada öğretmenin payının büyük olduğunu ve halkın geleceğinin onun eline verildiğini savunur.

Ders kitabına göre (2013: 216) Alımov, son zamanlarda yetenekli gençlerin öğretmen olmak istemediklerini kederlenerek dile getirir. Alımov, bunun sebebini sosyal ve ekonomik sebeplere bağlar.

Ders kitabında Alımov'un eserlerinden "Ustat ve Şakirt Probleması (Usta ve Çırak Sorunu)" adlı eseri yer alır.

Ders kitabına göre (2013: 217-218) ustanın hayatındaki en mutlu günün çırağının başarılı olduğu, dünkü çırağının bugün başka birisine usta olduğu zamandır. Ustanın endişe ettiği konu ise çırağının usta olmaya yeteneksiz olduğuna şahit olmaktır. Alımov, çırağın ustasından daha yetenekli olması gerektiğini savunur. Eserde usta ve çırak çatışması yoktur. Usta, çırağına birtakım öğütler verir. Alımov'a göre usta ve çırak birbirini tamamlar. Usta olmak için çırak bulmak gerekir, çırak bulmak için çocukları sevmek gerekir. İyi öğretmen, öğrencilerini sevendir. Zar zor ders anlatan öğretmen ise bu mesleğe aniden gelendir.

Alımov'un bir diğer eseri de "Adabiyat, Kitap cana Süyüü Probleması (Edebiyat, Kitap ve Sevda Sorunu)" adlı çalışmadır.

Ders kitabına göre (2013: 218-219) Alımov; gazeteciliğin ilk çıktığı an ile şu an arasında çok farklılık olduğunu, gazete eserlerinin ilk yazıldığı zaman kitap okuma etkinliklerinin düzenlendiğini, edebiyata ve kitaba değer verildiğini, kitapların çok yayımlandığını ve fiyatının ucuz olduğunu dile getirir. Alımov, o zaman birlik içinde yaşayan halkın çok kitap okuduğunu, şu anda ise halkın kitaptan uzaklaştığını ve gençlerin ahlakının bozulmasının sebeplerinden biri olarak kitaptan uzaklaşmak olduğunu dile getirir.

**22)** Kitapta Kırgız Bilimler Akademisinin eski başkanı Sovetbek Baygaziyev ve onun eseri "İnime Kat (Küçük Kardeşime Mektup)" tanıtılmaktadır. Kırgız eğitim reformunda büyük katkıları olan Baygaziyev filoloji profesörüdür. 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabının yazarlarından biridir.

Bu mektupta ağabeyin küçük erkek kardeşine olan tavsiyeleri, öğütleri, yazarın sosyal yaşam üzerine muhakemeleri anlatılır. Ağabey ve küçük erkek kardeş iki simgedir. Bu iki simge üzerinden iki neslin temsilcilerine çeşitli öğütler verilir.

**23)** Çağdaş Kırgız yazarlarından Şabdanbay Abdıramanov ve eserlerinden "Polot Han"adlı romanı kitabın "Tarihî Publistika (Tarihî Gazetecilik)" adlı bölümünde tanıtılmaktadır. Abdıramanov, bu romanında "Kuran", "medrese" ve "tasavvuf" gibi dinî terimler kullanmaktadır.

"Kırgız Adabiyatı XI. sınıf ders kitabının "Tarihi Gazetecilik" ünitesinde işlenen "Polot Han" eserinde de "1876 senesinin 18-19 Şubatında bir grup Müslüman Kuran üzerine yemin ederler." ifadelerinde olduğu gibi halk arasında kutsal

sayılan Kuran'a yemin geleneği örneklerle sunulmuştur." (Akimcan Kızı, 2008: 75-76).

"Kırgız Adabiyatı XI. sınıf ders kitabının Tarihi Gazetecilik ünitesinde yer alan Ş. Abdırahmanov'un "Polot Han" eserinde Ruslar'ın bölgeyi işgal etmesine itiraz eden Kırgızistan'ın güney bölgesindeki milli mücadelenin önderi İshak'ın (Polot Han) hayatı incelenirken, onun da medresede eğitim aldığı belirtilerek o dönemin medreseleri şu şekilde tasvir edilmiştir; "Medreselerde dönemin bilim adamları yetiştirilir ve talebelere İslam Tarihi, Arap dili ve edebiyatı, Kuran ve Tecvit, Doğu Felsefesi ve ahlak kuralları öğretilirdi. Medreselerdeki kuru ezber ve sıkıcı ortam İshak'ın eğitime devam etme isteğini söndürmüştür." Bu ders kitabında ise, Medreselerdeki eğitim sistemi eleştirilmekte, verilen eğitimin kuru ezbere dayandığı ifade edilmektedir. Polat Han'ın medrese eğitimini devam ettirmemesini söz konusu nedenlere bağlanmaktadır." (Akimcan Kızı, 2008: 88)

**24)** Kırgız edebiyatı ders kitapları arasında tanıtılan tek Kazak yazarı Muhtar Avezov'dur. Avezov, Kazak edebiyatının dışında dünya edebiyatının da önemli temsilcilerinden birisidir. Avezov, Kırgız halkının kahramanlık destanı olan "Manas"ı araştıran seçkin edebiyatçılardan birisidir.

Ders kitabına göre (2013: 235) Avezov, 1920 yılının sonunda Kırgızistan'a gelmiş ve meşhur Manasçılar Sagınbay ve Sayakbay'ın ağzından Manas Destanı'nı varyantlarıyla birlikte eksiksiz dinlemiştir. Daha sonra "Kırgız'ın Kahramanlık Destanı Manas" adlı eseri yazmıştır. Bilgin, Manas Destanı için Kırgız halkının sosyal hayatının, tarihinin bir örneği olduğunu göstermiştir. Ayrıca destanı söyleyenler arasında benzerlik ve farklılıkları tespit ederek genel bilgi vermiştir. Avezov, Manas'ı karalayanları da karşısına almış ve Manas Destanı'nı birleştirmiştir. Bilginin bu çabası sayesinde Kırgız halkı Manas Destanı'n 1000 yıllık tarihini kutlamıştır.

Kitapta bu önemli kalemin eserlerinden "Abay" adlı dört ciltlik romanı tanıtılmaktadır. Avezov, bu romanı otuz yılda tamamlamıştır. Romanın konusunu pek çok Kazak tarafından rehber olarak kabul edilen Abay'ın hayatı ve fikir yapısı oluşturmaktadır. Avezov'a göre Abay'ın yolundan gidenler Kazakistan'ın zihinsel yapısını oluşturacaktır.

Kitapta Avezov'un yaratıclığı ve "Abay" romanı tanıtılmaktadır.

Ders kitabına göre (2013: 238) Avezov, bu romanı yazarken kendi yeteneği ve bilgisinden faydalanmıştır. Eser, XIX. asrın sonu ile XX. asrın başındaki Kazak

halkının yaşamı ve tarihiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Halkın geçmişteki tarihini bugünkü yaşamıyla bağlamak sorunu ve onu doğru çözmek romanın asıl özelliğidir. Eser yazıldığı günden beri pek çok makale ve araştırmaya konu olmuştur.

Ders kitabına göre (2013: 240-241) romanda Abay çeşitli zorluklar yaşar. Romanın başında kış boyunca şehirde okuyan genç Abay'ın doğup büyüdüğü köyünü özlediği için köye gittiği tasvir edilir. Yazarın romanı böyle tasvir etmeye başlaması boşuna değildir. Yazar; zulüm, adaletsizlik gibi duyguları bilmeyen Abay'ın köyüne olan sevdasını ile ondan sonraki psikolojisindeki değişiklikleri göstermek amacındadır. Abay köyüne geldiğinde Kodor'u darağacında sallandırıyorlardır. Bu gaddarlığı gören genç delikanlı kendisini kaybeder. Abay bu köyde adaletsizliğin, merhametsizliğin yeni türlerini öğrenir ve sonunda hastalanır. Genç delikanlıyı hiçbir ilaç iyileştiremez. Abay'a sadece şair Barlus ile babaannesinin masalı iyi gelmektedir. Bu masal sayesinde iyileşen Abay canı ne zaman sıkılsa bu ömürlük arkadaşını hatırlar. Romanda asıl çatışma Abay'ın başını tuttuğu işçi halk ile babasının başını tuttuğu hâkimler arasında yaşanır. Abay, ilk zamanlar babasını karşısına almaz. Bu yüzden sevdiği kız ile evlenemeyip istemediği bir kız ile evlenir. Abay zamanla babasından nefret etmeye başlar. Babası, Abay'ın diğer oğullarına göre daha akıllı ve kuvvetli olduğunu bildiğinden kendi yolundan devam etmesini sağlamak için Abay'a eğitim verir. Ancak Abay hayatını ve yeteneğini halka adar.

**25)** Kitabın üçüncü bölümünü "Manastaanuu (Manasbilimcilik)" adlı başlık oluşturmaktadır. Bu bölümde öncelikle *Manas Destanı'nı* öğrencilere aktarmanın önemine ve destandan alınacak maddî ve manevî değerlere temas edilmektedir. Daha sonra Manas Destanı'nın Kırgız halkının hayatındaki yerine ve bugünkü anlamına değinilmektedir. Öğrenci, kitapta verilen bilgiler sayesinde eserin gelişim sürecini takip edebîlmekte ve "Semetey", "Seytek" destanının özelliklerini öğrenerek kelime dağarcığını geliştirmektedir.

"Manas Destanı (2013: 251) bir kez okunduktan sonra unutulacak bir şey değildir. Manas yaşamımız sürece bize eşlik edecek olan ebedî bir hazinedir. 'Manas' ruhî zenginlik, dil hazinesi, yurtseverliğin büyük örneği, millet gururudur. Bu sebeple 'Manas' hazinesinden her zaman beslenmek, Manas'ı beş parmağımız gibi ezbere bilmek, onunla gurur duymak, onu sonraki nesillerimize bayrak olarak miras bırakmak bizim görevimizdir. Böyle büyük amaçtan dolayı

Kırgız Cumhuriyeti'nin Bilim Bakanlığı altında Kırgız İlimler Akademisi 11. sınıfa 'Manasbilimcilik' dersini koymuş bulunmaktadır."

Ders kitabında Manas Destanı'nın öğretimi için programa da yer verilmiştir. Programın akışı sırası ile "Manas Destanı'nın Kırgız halkının hayatındaki tarihî yeri ve onun günümüzdeki anlamı", "Manas Destanı'nın konusu ve temel olayları", "başkahramanlar, destanın temel fikri ve ahlaki yönü", "ulu destanın halk ağzından ve Manasçılardan toplama tarihi", "destanın kitap olarak basılması tarihi", "Manas'ın araştırılma tarihi" ve "Tekrarlama ve yazı çalışmaları"dır.

Ders kitabının (2013: 88) "Edebî Psikolojizm" başlığında Manas Destanı'nın psikolojik yönünden bahsedilmiştir. "Halk eserlerinde psikolojizm çok derin görünmese de kahramanların kaygılarının, ukdelerinin, endişelerinin, neşeli ve mutlu anlarının anlatıldığı durumlar çoktur. Mesela, Manas Destanı'nda Almanbet'in üzüntüsü, Kanıkey'in Taytoru denilen atla yarışmaya katıldıktan sonra onun sonucu ne olacak diye kaygılanması, Kanıkey'in o üzüntülü hâlinin, dileğinin, beklentilerinin psikolojik durumda verilmesi, manasçının insan psikolojisini etkilemesi demektir."

Kırgız halkının yüreğinde yer edinen "Sagınbay Orozbakov", "Sayakbay Karala Uulu", Çinli Manasçı "Cusup Mamay" ve diğer günümüz Manasçıları da kitapta tanıtılmaktadır.

**26)** Kitapta dinî terimler bulunmaktadır.

**27)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında yer alan konular kitabın konu kapsamına uygundur.

**28)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında Kazak edebiyatından Muhtar Avezov tanılmıştır. Türk edebiyatından herhangi önemli bir kişi tanıtılmamıştır.

**29)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında dünya edebiyatından herhangi önemli bir kişi tanıtılmamıştır. 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında dünya edebiyatından Ernest Hemingway ve "Çal cana Deñiz" (Yaşlı Adam ve Deniz) adlı edebî eseri tanıtılmıştır.

**30)** Gerek 2005 yılındaki "Lale Devrimi" gerekse 2010 yılındaki "Mavi Devrim" 11. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarını etkilememiştir. Çünkü 11. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitapları (2000), (2013) içerik yönünden örtüşmektedir. 2013 yılında çıkarılan ders kitabına yeni konu ilave edilmemiştir.

**31)** Edebiyatçıların hayatı ve edebî kişiliği tanıtıldıktan sonra "Suroolor cana Tapşırmalar" adlı başlık yer almaktadır. Burada öğrenciye çeşitli sorular sorulmaktadır.

**32)** Ders kitabında "öğrenci ürün dosyası değerlendirme formu", "hikâye ve roman okuma gözlem formu" ve "şiir okuma gözlem formu" gibi öğrencinin gelişimini daha iyi takip edebileceği herhangi bir form bulunmamaktadır.

**33)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabı (2013: 4) 1960-1990 yılları arasındaki Kırgız edebiyatı ile başlamıştır. Ders kitabına göre, bu yıllar arasındaki Kırgız edebiyatının gelişme sürecine iki dönem olarak bakılması gerekir. Birinci dönem, 1960-1985 yılları arasını kapsar. Bu dönem, dünya seviyesinde güçlü bir devlet olarak yaşayan Sovyetler Birliği'nin içinde yer alan Kırgız Cumhuriyeti kültürünün hızlı bir şekilde geliştiği bir dönemdi. İkinci dönem ise 1985'lerdeki yeniden kurma, demokratik bir siyaset anlayışı ile başlayıp 1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız bir devlet olan zamana denk gelir.

**34)** Ders kitabında (2013: 4) Sovyet Dönemi'ndeki siyasî durumun edebî eserlere etkisinden bahsedilmiştir. "Altmış ve yetmiş yılları arasında Sovyet edebiyatının gelişmesi için birçok iyi şart sağlanmıştı. 1940 yıllarının ikinci, 1950 yıllarının birinci yarısındaki gibi acımasız, totaliter durumlar geçmişte kalmış ve her şeyden kusur arayan bozucu ve yol saptıran eleştiriler kaybolmuş, ideal-estetik araştırmalara yol açılmıştı. Böyle bir dönemde Kırgız edebiyatı da yeni seviyelere yükselerek Sovyet Birliğinin içinde dünya ülkelerine tanıtılmıştır."

**35)** Ders kitabında (2013: 5) Sovyet Dönemi'nde verilen ödüllere yer verilmiştir. "Büyük yazarımız Cengiz Aytmatov'a 'Toolor cana Talaalardın Povestteri (Stepler ve Dağlar)' kitabı için *Lenin Ödülü* verilmiştir. 'Tañ Aldında' şiir şeklinde yazılan romanı için Aalı Tokombayev'e, 'Süyüü cana Ümüt (Sevda ve Ümit)' ve 'Abiyir Keçirbeyt (Vicdan Affetmez)' piyesleri için Toktobolot Abdımomunov'a *Toktogul Satılganov Devlet Ödülü* verilmiştir. C. Aytmatov'a 'Gülsarat (Elveda Gülsarı)' eseri için *Sovyetler Birliği'nin Devlet Ödülü* verilmiştir. A. Tokombayev ile Cengiz Aytmatov'a *Sovyetler Birliği Sosyalist Emek Kahramanı Ödülü* verilmiştir. T. Sıdıkbekov, K. Bayalinov, K. Cantöşev, C. Aytmatov, K. Malikov, Y. Şıvaza, T. Ümetaliyev, A. Toktomuşev, S. Eraliyev, S. Cusuyev gibi şair ve yazarlar *Kırgızistan'ın Halk Yazarları Ödülünü* almışlardır. Birçok ünlü yazarlarımızın seçilmiş eserleri, ciltleri yayımlanmıştır. Kırgız yazarlarının yetenekli şairleri, nesircileri, piyes yazıcıları ile

tamamlanarak edebiyatımız sayı ve kalite bakımından da başarılara ulaşmıştır. M. Abılkasımova, C. Mamıtov gibi şairler *Komsomol Ödülünü* kazanmışlardır. K. Malikov'un 'Biyik Cerde (Yüksek Yerde)' piyesi, C. Aytmatov'un 'Erte Kelgen Turnalar (Erken Gelen Turnalar)' adlı eseri *Toktogul Satılganov Ödülünü* almıştır."

**36)** Edebî eserler (2013: 6) film, müzik ve resmin gelişmesine olanak sağlamıştır. Urkuya Saliyeva'nın hayatını anlatan "Tarıh Esteligi (Tarih Hatırası)" adlı roman buna örnek gösterilebilir. "N. Baytemirov, Sosyalist kurumunda canı gönülden çalışan, kolhozun kurulmasında emeği geçen, düzenleyen, inkılâpçı ve güçlü Kırgız kadını Urkuya Saliyeva'nın kahramanlıklarını anlattığı "Tarıh Esteligi (Tarih Hatırası)" romanını yazarak arşiv uykusunda yatan gerçeği tekrar canlandırmış ve Urkuya Saliyeva hakkında filmin çekilmesine, Bişkek'in merkez sahasında onun büyük heykelinin yapılmasına sebep olmuştur.*"*

**37)** Ders kitabında (2013: 5-6) Sovyet Dönemi'nde belli bir zaman aralığında yayımlanmayan ya da eleştiriler almış olan edebî eserler de tanıtılmıştır. "Yazar T. Kasımbekov'un 'Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç)' adlı romanını okuyucular beğeniyle kabul ettiler. Fakat Komünist Partisi başkanlığı eseri yersiz eleştirerek yayımlanmasına engel olmuştur.", "T. Sıdıkbekov 'Kök Asaba (Gök Sancak)' adlı tarihî romanı ile birlikte 'Zayıptar (Zevceler)', 'Imanbay Micazı', 'Dostlar', 'Sır Açmak', 'Yol' gibi romanları da yazmıştır. Bunların içinden 'Kök Asaba' adlı romanı kendi zamanında adaletsiz eleştirilere maruz kaldığı için kitap olarak yayımlanmamıştır. Eser Yeniden Yapılandırma Siyaseti Dönemi ile birlikte demokratik siyaset başladıktan sonra 1989 yılında yayımlanmıştır."

**38)** Ders kitabında (2013: 7) Kırgız tarihinde ilk defa şiir şeklinde yazılan "Kanduu Cıldar (Kanlı Yıllar)" romanının 1952'de Kırgızistan Komünist Yönetimi kararıyla okunması ve kullanılması yasaklanmış, eklemeler ve kısaltmalar yapılmış, romanın her satırı kontrol edilmiş ve varyantı hazırlanmıştır. Eser "Tañ Aldında" ismiyle yayımlanmıştır. Bu romanda 1916'da yaşanan Kırgız millî mücadelesi farklı yönleriyle gerçek bir şekilde anlatılmıştır.

**39)** Ders kitabında savaş sırasındaki cephe gerisi hayatını anlatan edebî eserlerden de bahsedilmiştir. S. Ömürbayev'in "Boroonduu Kündör (Fırtınalı Günler)" adlı romanı ile U. Abdukayimov'un "Maydan" adlı romanı örnek verilebilir.

**40)** Ders kitabında kolhoz hayatını anlatan edebî eserlere de yer verilmiştir. K. Cantöşev'in "Han Tenirdik Çaban (Han Tenirli Çoban)", Ş. Beyşenaliyev'in "Şöhrete uygun Yük", Ş. Abdıramanov'un "Çiftçiler" romanı örnek gösterilebilir.

**41)** K. Kayimov'un "Delikanlı Gidiyor", "Kış Ritmi"; Ş. Beyşenaliyev'in "Emanet"; C. Mavlyanov'un "Hayat"; A. Stamov'un "Geç Güzde", "Yeni Akraba", "Çüy Beyanı" , "Sağanak Yağışından Sonra"; Ö Danikeyev'nın "Kızın Sırrı", "Kırmızı Yar"; M. Bayciyev'in "Çığır"; K. Cusupov'un "Atalar", "Vadi Baharı"; K. Osmonaliyev'in "Önceki Kin"; M. Murataliyev'in "Yeni Konut", M. Gaparov'un "Köy", "Nehirlerin Sesi", O. Orozbayev'in "Kıl Köprü", Z. Sooronbayeva'nın "Yıldızpatı"; İ. Mansurov'un "Beyaz Geyik"; S. Cetimişov'un "İçki Kayrıklar"; T. Miyaşev'in "Muhabbet ile Vedalaşma"; O. Sultanov'un "Beyaz Yol, Mavi Gökyüzü"; A.Cakıpbekov'un "Acımasız Yön"; M. Seytenaliyev'in "Değirmenci Kızı"; K. Akmatov'un "İki Satır Ömür"; E. Otunçiyev'in "Altın Kazık"; A. Moldokmatov'un "Lale" adlı hikâyesi anılmıştır.

**42)** Kırgız drama sanatının 1960- 1970 yılları arasında yükselişe geçtiğini ders kitabı desteklemiştir. "Kırgız drama sanatı, 1960-1970 yıllarında daha önce yaşanmamış bir yüksekliğe kavuştu. Hayatın mühim çatışmalarını doğru anlayıp insanın iç dünyasına derin araştırma yaparak tiyatro eserlerini yazmak bu yıllara özgü bir olaydı. İlk olarak bu yönde C. Aytmatov'un eserlerini tiyatrolaştırmakta yapılan başarılar gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın insanlara getirdiği kaygıyı, evlatlarını kaybeden, köyde tek başına yalnız kalan babaların kaderlerini farklı açıdan anlatan B. Cakiyev'in 'Atanın Tagdırı (Babanın Kaderi)', A. Dıykanbayev'in "Müröktün Suusu (Kutsal Su)" tiyatro eserleri birçok başarıları elde ettiler. İnsan dünyasının gizli sırlarını inceleme bakımından ünlü tiyatro yazarı T. Abdumomunov'un 'Abiyir Keçirbeyt (Vicdan Affetmez)', 'Iyık Taştar (Kutsal Taşlar)', 'Karkıralar Kaytkanda (Turnalar Döndüğü Zaman)', 'Büro Cürüp Catat (Büro Toplantısı Devam Ediyor)', 'Kadırlaştar (Saygıdeğerler)', 'Maşırbek Üylönöt (Maşırbek Evleniyor)' gibi dramalar birinin arkasından ikincisi büyük bir nezaketle tiyatrolarda sergilenmiştir."

**43)** Ders kitabında (2013: 9) belirli bir dönem yasaklı isimler arasında olan edebiyatçılar hakkında bilgi verilmiştir: "1985 yılı öncesine kadar yasaklı edebî kalemler arasında yer alan Moldo Kılıç, Kasım Tınıstanov, Kalıgul, Arstanbek, Ceñicok, Eşmanbet, Kazıbek, Moldo Niyaz Belek Soltonoyev, Osmanalı Sıdık Uulu ve Bala Ayılçı'nın isimleri ders kitaplarında tanıtılmaya başlamıştır.

"1985'ten itibaren Sovyet Birliğinde Tekrar Yapılandırma Siyaseti güçlendi. Önceki yıllarda herhangi bir sebepten dolayı yayımlanmasına izin verilmeyen bazı edebî meseleler hakkında (sadece kültür meseleleri değil, genel iktisat, tarım meseleleri) açık söylenmeye, ispat edilmeye, tartışılmaya, doğru karar almaya, baskı altında kalmış konuları tekrar değerlendirmeye başlanmıştı. Kırgızistan Komünist Partisi 1988 yılı Aralık ayında daha önce yayımlanamayan Moldo Kılıç ve Kasım Tınıstanov'un eserlerini basmaya izin vermek zorunda kaldı. Bu tarihî olaydan sonra Moldo Kılıç, Kalıgul, Arstanbek, Ceñicok, Eşmanbet, Kazıbek, Moldo Niyaz gibi şairlerin eserleri, K. Tınıstanov'un, Belek Soltonoev'in, Osmanalı Sıdık Uulu'nun, Bala Ayılçı'nın mirasları, eserleri yayımlandı. Onların eserleri üniversite, ortaokul ve liselerin ders programlarına girdi ve okutulmaya başlandı."

**44)** Ders kitabında (2013: 10) millî bilinçte yazılan eserler hakkında şu bilgi verilmiştir: "Kırgız halkı egemenliğini kazandıktan sonra millî ve tarihî bilinçte eserler yazmaya eğilim göstermiştir. "Ekim İhtilalinden önceki Kırgız halkının tarihî şahısları olan Kurmanjan Datka, Balbay, Baytik, Şabdan ve diğerleri hakkında araştırmalar yapıldı, onların bıraktığı eserler, hayat hikâyeleri okutulmaya başlandı. Manas Destanı'nın 1000 yıllığı 1995 yılında Uluslararası kapsamda düzenlendi. Sovyetler Dönemi'nde kullanımdan çıkartılan, okunması yasaklanan "Kanduu Cıldar", "Balbay" gibi eserler tekrar yayımlandı."

**45)** Ders kitabında (2013: 10) Kırgız halkının sosyolojik durumunu yansıtan analizlere değinilmiştir. "Halk hayatında değişiklikler yaşandı. Sovyetler Birliği dağıldı, sosyalist toplumsal sistemine son verildi, ortak mülkiyet anlayışının yerine özel mülkiyete geçme siyaseti başladı. Yöneticiler yıllardır biriken halk, devlet zenginliklerine gizlice el koydu, sonuçta halk çok zarar gördü. Maddî zenginlikleri özelleştirenler ise zengin oldu, halk ise yoksullaşmaya başladı. Toplum zenginler ve fakirler olmak üzere iki sınıfa ayrıldı. Ülkenin % 60'ının fakir olduğunu Cumhurbaşkanı kendi konuşmasında açıkladı. Devlet yöneticileri arasında 'rüşvet', 'yolsuzluk', 'mafya' gibi suç çeşitleri ortaya çıktı."

**46)** Ders kitabında (2013: 11) metin türlerinin ortaya çıkmasında ekonomik durumun nasıl bir etkisi olduğuna değinilmiştir:

"Piyes türünün gelişmesine ülkenin ekonomik durumu ve krizlerin engel olduğunu da söylemeden geçmemiz mümkün değildir. Çünkü tiyatrolar parasal sıkıntılardan dolayı sistematik bir şekilde çalışmalarına devam edemediler.

Bunun gibi zorlukları yazarlar da yaşadı. Yeni yazdıkları eserlerini matbaalar aracılığıyla yayımlamak için gereken para olmadığı için daktilo yazıları gittikçe sararak yazarların evinde çürüdü. Buna rağmen özensiz eser yazan, cebinde parası olan bazı yazarlar kitaplarını bastırmaya yetişebiliyorlardı. Bu tür eserlerin kalitesini, değerini kontrol edecek edebî eleştiri yok. Birkaç küçük gruba ayrılan Yazarlar Birliğinin yaratıcı kolları kendi etkilerini kaybetti."

**47)** Toplumsal hayatın olumsuz yönde bozulduğunu dile getiren edebî çalışmaların isimleri ders kitabında anılmıştır. "Toplumsal hayatın olumsuz taraflarını, toplumun yanlış yöne değişiyor olduğunu N. Baytemirov, B. Sarnogoyev, S.Cusuyev, C. Sadıkov, O. Sultanov, A. Ömürkanov, Ş. Düyşeyev gibi birçok şairimiz kendi kitaplarında, dergilerde yayımladığı şiirlerinde açık bir şekilde anlattı. N. Baytemirov, Şabdan, Baytik ve Kurmancan Datka gibi Kırgızların ünlü tarihî insanlarını anlatan hacimli eserlerini yayımladı."

**48)** Ders kitabında "Adabiyat Teoriyasınan" başlığı altında kitabın çeşitli yerlerinde edebiyat terimleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu başlıklar sırası ile "sanatsal tip hakkında bilgiler", "gelenek ve yenilik", "edebiyattaki romantizm", "lirizm ve dramatizm nedir?", "edebî psikolojizm", "edebî eserin stili", "tarihî eser hakkında bilgi", "yazarın yaratıcılık bireyselliği", "dram kahramanlarının konuşma özellikleri", "deneme hakkında bilgi", "publitsistika: edebî tür"dür.

**49)** Ders kitabında (2013: 37) Rus yazarı L. Tolstoy'un bir konuşmasından bahsedilmiştir. "Zamanında L. Tolstoy, Turgenyev'in Rus toplumunun ileri görüşlü kadınlarının tipini oluşturduğunu dile getirmiş ve onun rolü hakkında şöyle demiştir: "Turgenyev, eserlerinde kadınların şaşırtıcı tiplerini oluşturarak büyük iş yaptı. Belki, bu durumlar olmamıştır ama bu bir gerçektir. Daha sonra kendim Turgenyev'in kadın kahramanlarına benzeyen kadınlara rastladım."

**50)** Ders kitabında (2013: 37) edebî tiplerin toplum üzerindeki etkisine değinilmiştir. Ders kitabı yazarı bu durumu "Edebî tiplere benzemeye çalışan, onlara bakarak hayat tarzını değiştiren, onların peşinden giden olayların yaşandığı Kırgız toplumu arasında da mevcuttur." cümleleriyle dile getirir.

**51)** Ders kitabının (2013: 68) "Edebiyattaki Romantizm" başlığı altında romantizmin tanımı yapılmış ve edebiyat tarihindeki romantizm akımından farkı dile getirilmiştir. "Romantizmi, edebiyat tarihindeki romantizm akımıyla karıştırmamak gerekir. Romantizm akımdır. Yazılı ya da sözel edebiyatlara ayrılmadan her birinin içinde yaşar, fakat her birinde farklı derecede yaşar veya

bazılarında hiç yoktur. Demek ki romantiklik bu bir üsluptur, hayatı yansıtmanın farklı bir tipidir."

**52)** Ders kitabının (2013: 81-82) "Lirizm ve Dramatizm Nedir?" başlığında Stalin Dönemi'ne de eleştiri yapılmıştır. "C. Aytmatov'un "Camiyla" romanında yer alan beste olayındaki lirizme bakınız. İnsanın iç hisleri nasıl verilmiş veya "Gün Olur Asra Bedel" romanındaki Abutalip'in Sarıözök'te çocuklarıyla yağmur yağdığı andaki neşesi ne kadar güzel lirizm. Hâlbuki bu neşeli anların hemen ardından facia bir hayat gelecektir. Abutalip'in hapsedilmesi, sorgulanması, çocukların babasını özlemesi, işte bunların hepsi edebiyata hayatı yansıtmanın dramatik yoludur. Drama, kahramanların kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan, görüşlerindeki farklılıklardan, güzellik ve çirkinlikten, insanlık ve cahilliğin savaşından ortaya çıkar. Yukarıda Abutalip'in hayatının dramatik yönü "tansıkbaevçiliğin", ondan sonra toplumdaki çürümüş hastalıkların, Stalinizmin insana tapınma felaketlerinin bir göstergesidir."

**53)** Ders kitabında (2013: 251) millî değerlere yer verilmiştir. "Manas Destanı bir kez okunduktan sonra unutulacak bir şey değildir. Manas yaşamımız sürece bize eşlik edecek olan ebedî bir hazinedir. 'Manas' ruhî zenginlik, dil hazinesi, yurtseverliğin büyük örneği, millet gururudur. Bu sebeple "Manas" hazinesinden her zaman beslenmek, Manas'ı beş parmağımız gibi ezbere bilmek, onunla gurur duymak, onu sonraki nesillerimize bayrak olarak miras bırakmak bizim görevimizdir. Böyle büyük amaçtan dolayı Kırgız Cumhuriyeti Bilim Bakanlığı altında Kırgız İlimler Akademisi 11. sınıfa 'Manasbilimcilik' dersini koymuş bulunmaktadır."

**54)** Ders kitabında Manas Destanı'nın öğretimi için programa da yer verilmiştir. Programın akışı sırası ile "Manas Destanı'nın Kırgız halkının hayatındaki tarihî yeri ve onun günümüzdeki anlamı", "Manas Destanı'nın konusu ve temel olayları", "başkahramanlar, destanın temel fikri ve ahlaki yönü", "ulu destanın halk ağzından ve manasçılardan toplama tarihi", "destanın kitap olarak basılması tarihi", "Manas'ın araştırılma tarihi" ve "Tekrarlama ve yazı çalışmaları"dır.

**55)** Ders kitabında "Deneme Hakkında Bilgi" başlığı altında deneme türü hakkında çeşitli bilgiler verilmiştir. Burada öncelikle denemenin tanımı yapılmış ve ne zaman ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Daha sonra deneme türüne örnek olarak Keñeş Cusupov'un "Şiir Dizesindeki Hayat", "Bahar", "Tulpar" eser adları sayılmıştır.

**56)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında Türk dili ve tarihî yazarlarından herhangi biri tanıtılmamıştır. Bunun sebebi Kırgız edebiyatı öğretim programının ders kitaplarına alınacak metinlerin nitelikleri kısmında bununla ilgili bir madde olmamasıdır. Oysa Türkçe öğretimi programında "Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir." ibaresi yer almaktadır. Ders kitabında Türk cumhuriyetlerinden sadece Kazak edebiyatından Muhtar Avezov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmıştır.

**57)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabının üçüncü bölümünü "Manastaanuu (Manasbilimcilik)" oluşturur. Ancak kitapta şöyle bir cümle geçmektedir: "Bu yılın edebiyatına Manas'tan başlıyorsunuz. Bu sizin geleceğinizin geniş olacağını haber verir." (251). Bunun sonucunda 11. Sınıf Kırgız edebiyatı dersi "Manastaanuu (Manasbilimcilik)" ile başlatıldığı soruşturma yoluyla ulaşılmıştır. Ders kitabının 2000 yılında çıkan birinci baskısı "Manastaanuu (Manasbilimcilik)" ile başlar.

**58)** Ders kitabında Rus dili ve edebiyatı sanatçılarından herhangi birine yer verilmemiştir. Çünkü öğrencilerin Rus dili ve edebiyatı dersi vardır.

**59)** Ders kitabında dinî terimlerin ele alındığı edebî metin olarak T. Sıdıkbekov'un "Too Arasında (Dağ Arasında)" adlı romanı tanıtılmıştır.

**60)** Programda yer alan okuma metinlerin konulmasına ve programda belirtilen hedeflerle tutarlı olarak hazırlanmasına dikkat edilmiştir.

Sonuç olarak incelenen 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitapları hem hikâye edici metinlerin yer aldığı hem de bilgilendirici metinlerin tanıtıldığı yoğun bilgi içeren kitaplardır. Bilgilendirici metinler öğrencin yaş ve sınıf düzeyine uygun olsa da bu kadar çok bilgi aktarılması hem öğretmeni hem de öğrenciyi yormaktadır. Ayrıca müfredatta verilen saat oranı ile bu kadar bilginin aktarılması kolay değildir. Becerilerin daha dengeli verilmesi için ders kitaplarının içeriği ya sadeleşse ya da ders saatleri arttırılsa iyi olur.

#### 4.2.3.3. 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabında Dil ve Anlatım

**1)** İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki cümleler genel anlamda sınıf düzeyine uygun uzunlukta ve cümle yapısı öğrenci seviyesine uygundur.

**2)** Okuma metinleri görsel imgeler ile desteklenmemiştir.

**3)** Kırgız Türkçesinin yazım kurallarına uygundur.

**4)** Ders kitabının metin kısımlarının başlıkları kalın punto ile kaleme alınmıştır. Kitapta bölüm ve yazar adı başlıkları kalın punto ve mavi renk ile yazılmaktadır. 9. ve 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında böyle ayırıcı unsur yoktu.

**5)** 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında örnek okuma metinleri tanıtılırken başlık kalın ve ortalı yazılmıştır. Okuma metinlerinde "« »" sembolünden yararlanılmıştır. Okuma metninin adı sembolün içerisine yazılmıştır. Ders kitabının doksan üçüncü sayfasında yer alan Uzakbay Abdukayimov'un «Maydan » adlı romanı bu duruma örnek gösterilebilir. Böylelikle öğrenci aradığı okuma metnini daha kolay bulabilir.

**6)** Ders kitabında (2013: 9) yazarın şahsi düşüncelerine de yer verilmiştir. "Kısacası, yukarıda az çok sayılan bilgilerde net görüldüğü gibi Kırgız edebiyatı bütün edebiyat türleri bakımından önceki yıllara göre daha çok gelişmiş ve birçok başarı elde etmiştir. Fikri-estetik, profesyonel ağırlığı bakımından Sovyet kapsamında daha ileri dünya çapında tanınmaya başlamıştır. Buna sebep olan iki durumdan bahsetmeden geçmek mümkün değildir. Birincisi Kırgızların kabiliyetli halk olması, ikincisi ise yetenekli insanlara her taraftan verilen destekler, toplumsal sistemin sağladığı şartlar, her zaman devlet himayesinin desteklemesidir. Bu gerçeği görmezden gelmek veya günümüzdeki bakış açısıyla bakarak tek taraflı karalayanlar vardır ki bu bir tarihi gerçekten vazgeçmek ve gerçeği farklı anlatmaktır."

**7)** Edebiyat terimleri açıklanırken kimi yerlerde dünya edebiyatındaki edebî isimlerin düşüncelerinden, tanımlamalarından yararlanılmıştır. Ders kitabının "Tarihî Eserler Hakkında Bilgi" başlığı altında İngiliz yazarı V. Scott'tan bahsedilmiştir. Burada bilgi kaynağa dayandırılarak bilimsellik ilkesine uyulmuştur.

**8)** Ders kitabındaki bazı kelimeler alt bilgi yoluyla tanımlanmıştır. "publitsistika", "oçerk", "publitsist" kelimeleri örnek verilebilir.

**9)** Ders kitabında yer yer sohbet havası yer alsa da genel anlamda bilginin sunuluşu bilimseldir.

**10)** 11. Sınıf ders kitabının üslubu tavsiye, öğüt tarzındadır. Söz gelimi kitabın "Edebî Eserin Stili" adlı başlığında bu durum gözlenmektedir. "Siz herhangi bir yazarın eserlerini okuduğunuz zaman o yazarın başka yazarlardan farkını görürsünüz. Mesela T. Sıdıkbekov'un romanlarını okuduktan sonra K. Cantöşev'in 'Kanıbek' romanıyla kıyaslama yapınız, ondan sonra K.

Cusubaliyev'in eserlerini gözden geçiriniz. Her üçü de birbirinden farklıdır, sadece romanlarındaki olaylar değil, yazı tarzları, olayları anlatma yöntemleri de farklıdır. Demek ki her üçünün farklı stili var. Gerçek hayatta da aynısıdır. Sen arkadaşına arkadaşın da sana benzemiyor." (110). MEB'in Türkçe Öğretim Programı'nda "İçerik kitap yazarının kişisel yorum ve görüşünü içermemelidir." maddesi yer almaktadır.

**11)** Ders kitabında fikirlere de yer verilmiştir. "Yazar U. Abdukayimov'un 2. Dünya Savaşı ile ilgili yazdığı "Maydan" romanının ilk kitabı 1961 yılında yazılmış ve A. Tokombayev'in bu roman hakkında eleştirisel makalesi yayımlanmıştı. Bu romanı yazarların bir kısmı aşırı övmüş, bir kısmı ise aşırı karalamıştır. Ancak bu eleştiriler yazar için faydalı olmuştur. Yazar, romanın ikinci kitabını yazmaya başladığında eleştirileri önemsemiş ve savaş gerçeğini iyi yansıtan büyük bir roman yaratmıştır."

**12)** Kitapta Kırgız ve Kazak edebiyatının edebî isimlerinin hayat hikâyeleri ya da araç eserleri verildikten sonra "Suroolor cana Tapşırmalar" adlı başlığı ile öğrencilere çeşitli sorular sorulmaktadır. Bu kısmın zemini açık mavi tondan oluşmakta ve sorular dikdörtgen içine alınmaktadır. 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2000), (2007) "Suroolor cana Tapşırmalar" adlı başlığında böyle bir ayrım yoktur.

Sonuç olarak Kırgız edebiyatı ders kitapları bulgularına göre şu sonuçlar çıkarılabilir:

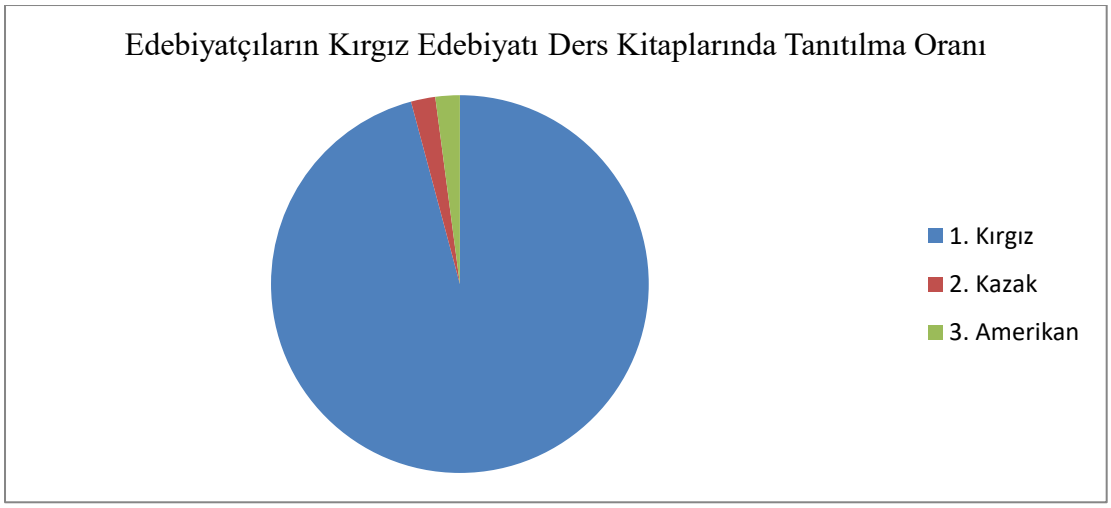


**Şekil 2.** Edebiyatçıların Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılma oranı

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarında edebiyatçıların tanıtılma oranı Şekil 2'de gösterilmiştir. Araştırma verilerine göre 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında Kırgız edebiyatından 46, Kazak edebiyatından 1 ve dünya edebiyatından 1 edebî isim tanıtılmıştır. Türk edebiyatından herhangi önemli bir isim tanıtılmamıştır. Bunun sebebi olarak Kırgız edebiyatı programında ders kitabına alınacak edebî metinlerin nitelikleri belirlenirken Türk edebiyatından herhangi bir şekilde bahsedilmemiş olması gösterilebilir.

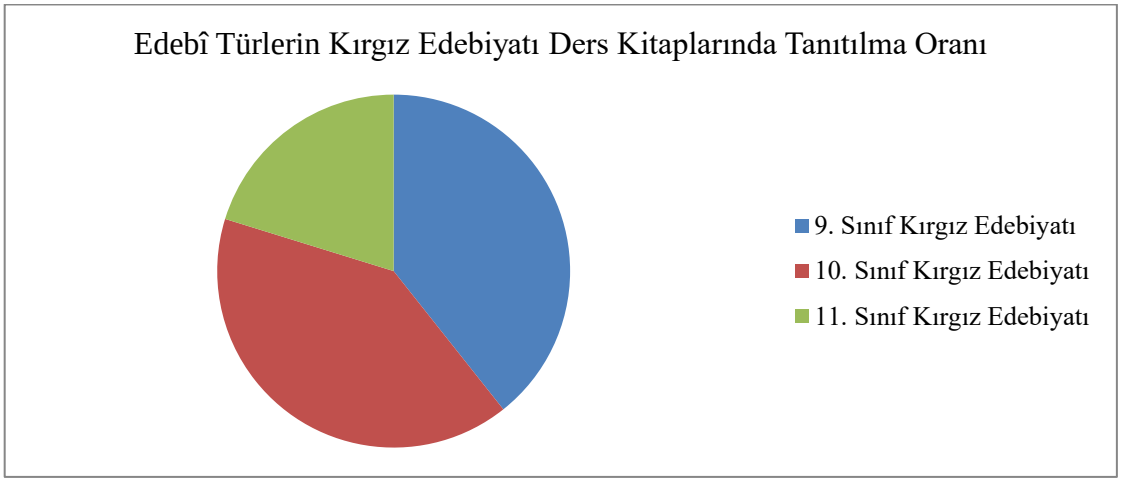


**Şekil 3.** Edebî türlerin Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılma oranı

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

Edebî türlerin Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılma oranı Şekil 3'te verilmiştir. Araştırma verilerine göre en 9 ve 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki edebî metinler orantılıdır. 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında ise oran olarak azalma görülmektedir. Bunun sebeplerinden biri *Gazetecilik* bölümü ile edebî dilin ağırlaşması ve *Manas Destanı'na* genişçe yer verilmesi sayılabilir.

**Tablo 10.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılan edebiyatçılar

| | |
|---|---|
| 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı | 2002:<br>"Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Aalı Tokombayev, Kasımalı Bayalinov, Kasımalı Cantöşev, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Coomart Bökönbayev, Kubanıçbek Malikov, Tügölbay Sıdıkbekov, Alıkul Osmonov,<br>Cengiz Aytmatov, Nasirdin Baytemirov, Kasım Kayimov, Aman Saspayev,<br>Öskön Danikeyev, Şatman Sadıbakasov" tanıtılır.<br>Bu ders kitabında Seyit Cetimişov tanıtılmamıştır. |
| | 2007:<br>"Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Aalı Tokombayev, Kasımalı Bayalinov, Kasımalı Cantöşev, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Coomart Bökönbaev, Kubanıçbek Malikov, Tügölbay Sıdıkbekov, Alıkul Osmonov, Cengiz Aytmatov, Nasirdin Baytemirov, Kasım Kayimov, Aman Saspayev, Öskön Danikeyev, |

| | |
|---|---|
| | Şatman Sadıbakasov" tanıtılır. Bu ders kitabında Seyit Cetimişov tanıtılmamıştır. |
| | 2012:<br>"Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev, Aalı Tokombayev, Kasımalı Cantöşev, Mukay Elebayev, Cusup Turusbekov, Coomart Bökönbayev, Kubanıçbek Malikov, Alıkul Osmonov, Cengiz Aytmatov, Kasım Kayimov, Aman Saspayev, Öskön Danikeyev, Şatman Sadıbakasov ve Seyit Cetimişov" tanıtılır.<br>Bu ders kitabına Seyit Cetmişov'un hayatı ve edebî kişiliği eklenmiştir.<br>9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarından (2002), (2007) farklı olarak Nasirdin Baytemirov'un hayatı ve edebî kişiliğine bu ders kitabında yer verilmemiştir. |
| 10. Sınıf | 2003: |
| | **Tablo 10.** (devam). 9, 10 ve 11. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılan edebiyatçılar |
| Kırgız Edebiyatı | "Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, Kazıbek Mambetimin, Kasım Tınıstanov, Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov, Coomart Bökönbayev, Kasımalı Cantöşev, Kasımalı Bayalinov, Alıkul Osmonov, Midin Alıbayev, Raykan Şükürbekov, Ernest Hemingway" tanıtılır. |
| | 2007:<br>"Moldo Niyaz, Nurmoldo, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, Kazıbek Mambetimin, Kasım Tınıstanov, Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov, Coomart Bökönbayev, Kasımalı Cantöşev, Kasımalı Bayalinov, Alıkul Osmonov, Midin Alıbayev, Raykan Şükürbekov, Ernest Hemingway" tanıtılır.<br>10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabından (2003), farklı olarak "Nurmoldo" adlı Kırgız edebiyatının önde gelen şairi "XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı)" adlı bölümde tanıtılır. |
| | 2013:<br>"Moldo Niyaz, Nurmoldo, Moldo Kılıç, Togolok Moldo, Osmonaalı Sıdıkov, Belek Soltonoyev, Kazıbek Mambetimin, Kasım Tınıstanov, Mukay Elebayev, Aalı Tokombayev, Cusup Turusbekov, Kubanıçbek Malikov, Coomart Bökönbayev, Kasımalı Cantöşev, Kasımalı Bayalinov, Alıkul Osmonov, Midin Alıbayev, Raykan Şükürbekov, Ernest Hemingway" tanıtılır. |
| 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı | 2000:<br>Tügölbay Sıdıkbekov, Cengiz Aytmatov, Uzakbay Abdukayimov, Tölögön Kasımbekov, Süyünbay Eraliyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdumomunov, Mar Bayciyev, Bektursun Alımov, Sovetbek Baygaziyev, Şabdanbay Abdıramanov, Muhtar Avezov" tanıtılır. |
| | 2007:<br>"Tügölbay Sıdıkbekov, Cengiz Aytmatov, Uzakbay Abdukayimov, Tölögön Kasımbekov, Süyünbay Eraliyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdumomunov, Mar Bayciyev, Keñeş Cusupov, Bektursun Alımov, Sovetbek Baygaziyev, Şabdanbay Abdıramanov, Muhtar Avezov" tanıtılır.<br>11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2000) Keñeş Cusupov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmamıştır. |
| | 2013:<br>"Tügölbay Sıdıkbekov, Cengiz Aytmatov, Uzakbay Abdukayimov, Tölögön Kasımbekov, Süyünbay Eraliyev, Baydılda Sarnogoyev, Toktobolot Abdumomunov, Mar Bayciyev, Keñeş Cusupov, Bektursun Alımov, Sovetbek Baygaziyev, Şabdanbay Abdıramanov, Muhtar Avezov" tanıtılır.<br>11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2000) Keñeş Cusupov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmamıştır. |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

Araştırmada incelenen önemli edebiyatçılar Tablo 10'da gösterilmiştir. Kasım Tınıstanov'a hem 9. sınıf hem de 10. sınıf ders kitabında yer verilmiştir. Cengiz Aytmatov ise 9 ve 11. sınıfta tanıtılmıştır.

**Tablo 11.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılan edebî eserlerin konuları

| | **Edebî Eser** | **Konusu** |
|---|---|---|
| **9. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabı** | Ala-Too (Ala Dağ) | anne sevgisi, vatan hasreti, özlem, anne şefkati |
| | Kışkı Tündö (Kış Gecesinde) | doğa ve insan |
| | Manas Kümbözü (Manas'ın Türbesi) | kahramanlık, tarihî şahsiyet, tarihî mekân |
| | Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde) | eşitlik, bireysel haklar, eğitim hakkı, toplumsal cinsiyet adaleti |
| | Mezgil Uçat (Zaman Uçuyor) | aile, aile iletişimi, kültürel farklılıklar, gelenekler |
| | Acar | Ürkün, cesaret, fedakârlık, vatan, toplumsal cinsiyet eşitliği, yaşama hakkı, göç, mültecilik |
| | Kurmanbek | vatan, vatanseverlik, cesaret, dostluk, kahramanlık |
| | Kıyın Kezeñ (Zor Yıllar) | Devrim sonrası sosyal değişiklikler, Rus-Kırgız ilişkisi, medeniyet |
| | Enem (Annem) | aile iletişimi, bilgi okuryazarlığı, gurbet |
| | Acal menen Ar-Namıs (Ecel ile Onur) | vatanseverlik, adalet, özgürlük, millî mücadele, cesaret |
| | Cañıl | boylar arası iletişim, bireysel farklılıklar, gelenekler, aile, vatanseverlik, sevgi |
| | Too Baldarı (Dağ Çocukları) | aile, vatandaşlık, kuşak farklılığı, iletişim, farklılıklara saygı |
| | Kim Boldu Eken (Kim Olabilir?) | vatanseverlik, cesaret, kahramanlık |
| | Ölüp Tirilgender (Ölüp Dirilenler) | ahlak, iman, zafer |
| | Samançının Colu (Toprak Ana) | cephe, cephe arkası iletişim, aile, vatan sevgisi, şehitlik, kahramanlık, cesaret, fedakârlık, vatan, özlem |
| | Ak Keme (Beyaz Gemi) | aile, gelenekler, kültürel miras, din ve vicdan özgürlüğü, baba özlemi |
| | Anarbaydın Köpürösü (Anarbay'ın Köprüsü) | gelenekler, medeniyet, ahlak, dayanışma, büyüklerimiz, farklılıklara saygı, iletişim |
| | Tatım Tuz | gurbet, komşuluk ilişkileri, yardımlaşma, |
| | Kızdın Sırı (Kızın Sırrı) | bireysel farklılıklar, kuşaklar arası iletişim, savaş sonrası hayat, madencilik, toplumsal cinsiyet adaleti |
| | Ak Boz At (Kır At) | ahlak, adalet, özgürlük |
| **10. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabı** | Bürküttün Toyu (Kartalın Ziyafeti) | sosyal hayat, iletişim, temel hak ve özgürlükler |
| | Buudayık (Efsanevî Bir Yırtıcı Kuş) | Buudayık |
| | Zar Zaman (Izdırap Zamanı) | eski-yeni zaman karşılaştırılması, kaygı, özlem, üzüntü |
| | Kemçontoy (Aklı Eksik Adam) | kaygı, korku, iyilikseverlik, sevgi, medeniyet, kültürel farklılıklar |
| | Kuştardın Añgemesi (Kuşların Hikâyesi) | boylar arası iletişim, birlik ve beraberlik, dayanışma |
| | Cer cana Anın Baldarı (Yer ve Onun Çocukları) | birlik ve beraberlik, dayanışma |
| | Eşek menen Bulbul (Eşek ile Bülbül) | zaman, iyilik ve kötülük, insanlarla iletişim, çalışkanlık, beceri |
| | Talım Kız menen Köböktün Aytışkanı (Talım Kız ile Köbök'ün Atışması) | akıl, beceri, canlılar, doğa |
| | Ürpükan | sevgi, hasret |
| | Şabdan | Şabdan, cesaret, kahramanlık, yenilikçi düşünme, vatanseverlik, eşitlik, çalışkanlık |
| | Kızıl Kırgız Tarıhı (Kızıl Kırgız Tarihi) | tarih, kahramanlık, fedakârlık, millî mücadele |
| | Hapishanedeki Şiirlerinden | özgürlük, yaşama hakkı |
| | Cañıl Mırza | sevgi |
| | Uzak Yol | özgürlük, insanlığı yüceltme |
| | Kanlı Yıllar | vatanı sevme, özgürlük, arkadaşlık ve sevgi |
| | Ecel Yerine | Rus-Kazak askerleriyle savaş mücadelesi, halkın savaşı kaybetmesi ve milletin Isık-Göl ile vedalaşması |
| | Balbay | Kırgızların işkence altında kalması, boylar arasındaki savaş mücadelesi ve kahraman Balbay'ın iç ve dış |

| | | |
|---|---|---|
| | | düşmanlar ile olan mücadelesi |
| | Kanıbek | vatansever, yardımlaşma, iyiliksever |
| | Capalak Catpasov | din, namaz |
| | Çal cana Deñiz (Yaşlı Adam ve Deniz) | yalnızlık, doğa, canlılar, umut, motivasyon, iletişim, sabır, saygı, yardımlaşma |
| **11. Sınıf Kırgız Edebiyatı Ders Kitabı** | Too Arasında (Dağ Arasında) | kader, toplumsal kurallar, dayanışma |
| | Camiyla (Cemile) | gelenekler, aile, evlilik, ahlak, sabır, sevgi |
| | Delbirim (Selvi Boylum Al Yazmalım) | sevgi, gelenekler, aile, iletişim, eşitlik, şefkat |
| | Ak Keme (Beyaz Gemi) | iletişim, dede-çocuk iletişimi, sevgi, dayanışma |
| | Deñiz Boyloy Cortkon Ala-Döböt (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek) | balıkçılık, dayanışma |
| | Gülsarat (Elveda Gülsarı) | ölüm, sevgi, sadakat, duygu değişimi |
| | Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel) | çalışkanlık, başarı, zaman, beceri, yardımlaşma, sevgi |
| | Maydan (Cephe) | cephe ve cephe arkasındaki birey ve toplum, kahramanlık, cesaret |
| | Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç) | İktidar baskısı, toplumsal mücadele, umutsuzluk, kaygı |
| | Tört Adam (Dört Kişi) | bireysel farklılıklar, iletişim |
| | Abay | Abay, adalet, yetenek, vatanseverlik, dayanışma |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

Araştırmada incelenen 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki edebî eserlerin konuları tablo 11'de gösterilmiştir. Elde edilen verilere göre Kırgız edebiyatı ders kitaplarında daha çok millî mücadele, birey ve toplum, hak ve özgürlükler, bilim ve teknoloji, zaman, vatandaşlık ve doğa gibi temalara yer verilmiştir. Edebî eserlerde işlenen konular genellikle Kırgızistan'ın iç meseleleri ile ilgilidir.

**Tablo 12.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında bölüm ve içerikler

| | |
|---|---|
| 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı (2012) | Kitapta herhangi bir bölüm/ünite sınıflandırması yoktur. "Körköm Adabiyat Degen Emne?" (Edebî Eser Nedir?) başlığı ile giriş yapıldıktan sonra "Oktyabr Töñkörüşünön Kiyinki Kırgız Adabiyatı (Ekim Devriminden Sonraki Kırgız Edebiyatı)" başlığı ile Kırgız edebiyatının önemli edebî kalemleri tanıtılmakta ve "Adabiyat Teoriyası Boyunça V-IX Klasstarda Algan Maalımattardı Cıyıntıktoo" (Edebiyat Teorisi Konusunda V-IX. Sınıflarda Alınan Bilgileri Tekrarlama) başlığı ile ders kitabı tamamlanmaktadır. |
| 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı (2003) | Kitapta aşağıdaki bölümler yer almaktadır:<br>• XIX-XX Kılımdardagı Kırgız Kol Cazma Adabiyatı (XIX-XX. Yüzyıldaki Kırgız Yazılı Edebiyatı),<br>• Kırgız Professional Adabiyatının Caralışı (Kırgız Profesyonel Edebiyatının Ortaya Çıkışı),<br>• Kırgız Adabiyatı Soguşka Çeyinki Mezgilde (II. Dünya Savaşına Kadar Kırgız Edebiyatı),<br>• Uluu Ata Mekendik Soguş Cana Andan Kiyinki Mezgildegi Kırgız Adabiyatı (Büyük Vatan Savaşı ve Ondan Sonraki Kırgız Edebiyatı),<br>• Batış Klassikasınan" (Batı Klasiklerinden).<br>10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki (2007), (2013) içerik ile örtüşmektedir. |
| 11. Sınıf Kırgız | "1960-1990-Cıldardagı Kırgız Adabiyatı (1960-1990 Yılları Arasında Kırgız Adabiyatı)" ile birinci bölüm; "Kırgız Publistikasına Calpı Obzor |

| | |
|---|---|
| Edebiyatı (2013) | (Kırgız Gazeteciliğine Genel Bakış)" ile ikinci bölüm; "Manastaanuu (Manasbilimcilik)" ile üçüncü bölüm yer alır. |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

Araştırmada incelenen 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında bölüm ve içerikler Tablo 12'de verilmiştir. Tablo 12'ye göre Kırgız edebiyatı kronolojik sıra ile öğretilmektedir. Ders kitaplarını daha ilgi çekici hâle getirmek için tematik yaklaşımdan faydalanılabilir. İncelenen okuma metinleri kimi yerde uzun, kimi yerde kısadır. Okuma metinlerinde bir standarda göre hareket edilse daha iyi olur.

**Tablo 13**. 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında işlenen konular

| | |
|---|---|
| 9. Sınıf Kırgız Edebiyatı | Tabiat<br>Manas Destanı<br>Kadın-erkek eşitliği, kadınların iş hayatındaki rolü<br>Özgürlük için mücadele<br>1917 Ekim Devrimi<br>Kurmanbek Destanı<br>Rus-Kırgız ilişkisi<br>Eski-yeni nesil tartışması<br>"Ürkün" |
| 10. Sınıf Kırgız Edebiyatı | "Kurmanjan Datka" gibi tarihî isimlerin anlatıldığı edebî eserler<br>Zaman<br>Kadın-erkek eşitliği, kadınların iş hayatındaki rolü<br>II. Dünya Savaşı<br>Balbay Destanı<br>Şabdan'ın hayatı<br>Feodal düzene karşı çıkış |
| 11. Sınıf Kırgız Edebiyatı | Sovyet yönetiminin Kırgız topraklarına yerleşmesini ve kollekleştirme sürecinde yaşanan sıkıntılar<br>Abay<br>II. Dünya Savaşı<br>Manas Destanı |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

Araştırmada incelenen 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında işlenen konular Tablo 13'te gösterilmiştir. Kırgız edebiyatı konuları genel olarak toplum için edebiyatı savunduğu gözlenmiştir.

**Tablo 14.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki değerlerin Schawartz değer gruplarına göre dağılımı

| **Metin** | **Schawartz Değer Grupları** | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | **Güç** | **Başarı** | **Hazcılık** | **Uyarılım** | **Özyönelim** | **Evrensellik** | **İyilikseverlik** | **Gelenek** | **Uyum** | **Güvenlik** |
| Ala-Too (Ala Dağ) | | | | | | | + | | | |
| Kışkı Tündö (Kış Gecesinde) | | | | | | + | | | + | |
| Manas Kümbözü (Manas'ın Türbesi) | + | | | | | | | | | + |
| Erksiz Kündördö (Esaret Günlerinde) | | | | | | + | | | | + |
| Mezgil Uçat (Zaman Uçuyor) | | | | | | | | + | + | |
| Acar | | | | + | + | + | | | | + |
| Kurmanbek | + | + | | + | | | + | | | + |
| Kıyın Kezeñ (Zor Yıllar) | | | | | | + | + | | | + |
| Enem (Annem) | | | | | | | + | | + | |

**Tablo 14.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarındaki değerlerin schawartz değer gruplarına göre dağılımı

| | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| Acal menen Ar-Namıs (Ecel ile Onur) | | | | + | | | | | | + |
| Cañıl | | | | | | | | + | + | |
| Too Baldarı (Dağ Çocukları) | | | | | | | | | + | + |
| Kim Boldu Eken (Kim Olabilir?) | | | | | | | | | + | + |
| Ölüp Tirilgender (Ölüp Dirilenler) | | + | | | | | | + | | |
| Samançının Colu (Toprak Ana) | | | | | | | + | | + | + |
| Anarbaydın Köpürösü (Anarbay'ın Köprüsü) | | | | | | | | + | + | |
| Tatım Tuz | | | | | | | + | | + | |
| Kızdın Sırı (Kızın Sırrı) | | | | | | | | + | + | + |
| Ak Boz At (Kır At) | | | | | | | | + | | + |
| Bürküttün Toyu (Kartalın Ziyafeti) | + | | | | | | | | + | |
| Buudayık (Efsanevî Bir Yırtıcı Kuş) | + | | | | | | | | | |
| Zar Zaman (Izdırap Zamanı) | | | | | | | | + | | |
| Kemçontoy (Aklı Eksik Adam) | | | | | | | + | + | | |
| Kuştardın Añgemesi (Kuşların Hikâyesi) | | | | | | | | | + | |
| Cer cana Anın Baldarı (Yer ve Onun Çocukları) | | | | | | | | | + | |
| Eşek menen Bulbul (Eşek ile Bülbül) | | | | | | | + | | + | |
| Talım Kız menen Köböktün Aytışkanı (Talım Kız ile Köbök'ün Atışması) | | | | | | + | | | | |
| Ürpükan | | | | | | + | + | | | |
| Şabdan | + | + | | | | | | | | + |
| Hapishanedeki Şiirlerinden | | | | | | + | | | | + |
| Cañıl Mırza | | | | | | + | | | | |
| Uzak Yol | | | | | | + | + | | | |
| Kanlı Yıllar | | | | | | + | + | | | |
| Ecel Yerine | | | | | | | | | | + |
| Balbay | + | + | | | | | | | + | + |
| Kanıbek | + | + | | | | | + | | | |
| Capalak Catpasov | | | | | | | | + | | |
| Çal cana Deñiz (Yaşlı Adam ve Deniz) | | | | + | + | + | + | | | |
| Too Arasında (Dağ Arasında) | | | | | | | + | + | | |
| Camiyla (Cemile) | | | | + | | | | + | | |
| Delbirim (Selvi Boylum Al Yazmalım) | | | | | | | | + | + | |
| Ak Keme (Beyaz Gemi) | | | | | | | + | | + | |
| Deñiz Boyloy Cortkon Ala-Döböt (Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek) | | | | | | | + | | | |
| Gülsarat (Elveda Gülsarı) | | | | | | + | + | | | |
| Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel) | | + | | | | + | + | | | |
| Maydan (Cephe) | | | | | | | | | | + |
| Sıngan Kılıç (Kırılan Kılıç) | | | | | | | | | | + |
| Tört Adam (Dört Kişi) | | | | | | | | | + | |
| Abay | + | + | | | | | + | | | |
| **Toplam** | **8** | **7** | **0** | **3** | **2** | **13** | **19** | **12** | **18** | **17** |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

İncelenen dil ve edebiyat programlarında değerler için göndermeler bulunmaktadır. Öğrenciye Kırgız halkına özgü değerler ile evrensel değerler öğretilmek istenmektedir. Tablo 14 incelendiğinde iyilikseverlik, uyum, güvenlik, gelenek, evrensellik, güç ve başarı değerleri dikkat çekmektedir.

Schawarts; "güç ile *sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, toplumdaki görünümü koruyabilmek* erdemlerini, başarı ile *başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak* erdemlerini, hazcılık ile *zevk, hayattan tat almak* erdemlerini, uyarılım ile *cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak* erdemlerini, özyönelim ile *yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak* erdemlerini, evrensellik ile *açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi korumak* erdemlerini, iyilikseverlik ile *yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak (gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat)* erdemlerini, gelenek ile *alçakgönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak* erdemlerini, uyum ile *kibarlık, itaatkâr olmak, anne babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek* erdemlerini, güvenlik ile *millî güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek* erdemlerini ifade eder" (Kuşdil ve Kağıtbaşı, 2000'den Akt. Özdemir, 2019: 101-102).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle incelenen ders kitapları öğrenciye yardımsever olma, arkadaşlık, geleneklere saygılı olma, sevdiklerine değer verme, aile güvenliği, toplumsal düzenin sürmesi, toplumsal adalet, eşitlik, doğayla bütünlük içinde olma, başarılı olma erdemlerini kazandırmak istediği söylenebilir.

İncelenen ders kitaplarında hayattan zevk almak, yaratıcı olmak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak vb. hazcılık, uyarılım ve özyönelim erdemlerinin öğrencilere yeterince kazandırılmadığı gözlenmiştir. Bunun sebebi olarak ilgili ders kitaplarının daha çok topluma yönelik değerleri kazandırmaya yönelik bir hedefi olduğu söylenebilir. Ders kitaplarında yer alan değerler daha dengeli olsa iyi olur.

İncelenen ders kitaplarında bilgilendirici ve hikâye edici metinler dengeli değildir. Bilgilendirici metinlere çoğunlukla 11. sınıfta yer verilmesi öğrenciyi yorabilmektedir.

İncelenen ders kitaplarının sonunda herhangi bir sözlük ya da kaynakça yer almamaktadır. Bölüm sonlarında özet bulunmamaktadır. Ders kitaplarının biçimsel görünümü ve bilimsel içeriği yenilense öğretim açısından daha iyi olur.

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarının iskeletini *Sovyet Öncesi Kırgız Edebiyatı* ve *Sovyet Dönemi Kırgız Edebiyatı* oluşturmaktadır. Bu yüzden *Çağdaş Kırgız Edebiyatının* önemli edebiyatçılarını ve bu dönemin önemli olaylarını anlayabilmak için Ürkün'ü, Stalin Dönemi'ni, "Büyük Vatan Savaşı" olarak adlandırılan II. Dünya Savaşı'nı, kolhozculuğu, Sovyetlerde kadına verilen değeri, Kırgız Türkçesinin ilk gazetesi olan "Erkin-Too"yu kısacası Sovyetlerdeki siyasi, ekonomi ve tarihî süreçten haberdar olunmalıdır.

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarından 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2003), (2007), (2013) dünya edebiyatından Ernest Hemingway ve "Çal cana Deñiz" (Yaşlı Adam ve Deniz) adlı edebî eser tanıtılmıştır. Diğer Kırgız edebiyatı ders kitaplarında dünya edebiyatından herhangi önemli bir kişi tanıtılmamıştır. Ancak 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2002), (2007), (2012) "Körköm Adabiyat Degen Emne? (Edebî Eser Nedir?)" adlı giriş bölümünde dünya edebiyatından William Shakespeare ve Walter Scott'un eserlerinin niçin bugün bile ellerden düşmediği anlatılır.

Kimi Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılan edebî eserin önceki ya da sonraki baskısında yer almadığı gözlenmiştir. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2002), (2007) "Çıgış Elderinin Klassikalık Murastarınan (Doğu Halklarının Klasik Mirasları)" adlı bölümünde "Kabusnâme" adlı edebî eser tanıtılırken 2012'deki baskıda bu edebî eser bulunmamaktadır. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2002), (2007) "Oktyabr Töñkörüşünön Kiyinki Kırgız Adabiyatı (Ekim Devriminden Sonraki Kırgız Edebiyatı)" adlı bölümünde Nasirdin Baytemirov'in hayatı ve edebî kişiliği tanıtılırken 2012'deki baskıda bu bilgin bulunmamaktadır. 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2012) Seyit Cetmişov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılırken 2002 ve 2007 baskılarında yoktur. 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2007), (2013) Nurmoldo'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılırken 2003'teki baskıda bu bilgin yer almamaktadır. 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2007), (2013) Keñeş Cusupov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılırken 2000'deki baskıda bu bilgin yer almamaktadır.

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarında Tarihî Türk lehçelerinden bahsedilmiştir. Örneğin, 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2003), (2007), (2013) Yenisey Yazıtlarına, Karahanlı Türkçesi eserlerinden Kâşgarlı Mahmûd'un "Dîvânu Lugâti't-Türk" adlı sözlüğü ve Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı mesnevisine değinilmiştir. Bu edebî eserler için Kırgız halkının da bir parçası olduğundan bahsedilir. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının 2007 ve 2013'teki baskısına Orhon-Yenisey Yazıtları'nın harflerinin öğretimi eklenmiştir.

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarında tanıtılan önemli edebiyatçıların dağılımına bakıldığında 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2002), (2007), (2012) sırası ile 17, 17, 17; 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2003), (2007), (2013) sırası ile 18, 19, 19; 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2000), (2007), (2013) sırası ile 12, 13, 13 edebî kalem tanıtılmıştır.

İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarından 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında (2000), (2007), (2013) Kazak edebiyatından Muhtar Avezov'un hayatı ve edebî kişiliği tanıtılmıştır.

### 4.3. Kırgız Dili Ders Kitaplarının İncelenmesi

Kırgız dili ders kitapları Demirel'in (2017: 41) ders kitaplarını inceleme ölçütlerine göre değerlendirilmiştir.

#### 4.3.1. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının İncelenmesi

Bu çalışmada 9. sınıf Kırgız dili ders kitabı için B. Ömüraliyev'in 2004 ve 2007'de yayımlanan "Kırgız Tili, 9- Klass" ders kitapları ile 2016'da A. İmanov, A. Kaybıldayev, A. Saparbayev ve B. Usubaliyev'in hazırladığı "Kırgız Tili, 9- Klass" ders kitabı incelenmiştir. A. Saparbayev; incelenen 9, 10, 11. Kırgız dili ders kitaplarının yazar kadrosunda yer alır.

Ulaşılan ilk kitap olması sebebiyle örnek kitap olarak 2007'de yayımlanan baskı seçilmiştir.

#### 4.3.1.1. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Biçimsel Görünümü

**1)** 9. sınıf Kırgız dili ders kitabı (2007) 176 sayfadan oluşmaktadır. Yayınevi "Şam", basıldığı yer Bişkek'tir. Bu kitap ilk kez 1992'de basılmış ve 2004'te üçüncü, 2007'de ise dördüncü basımı gerçekleşmiştir.

9. sınıf Kırgız dili ders kitabının baskıları "Kırgızistan" basması 1992; "Mektep" basması 1999; Ömüraliyev 2004, 2007; KR Bilim Berüü cana İlim Ministrliği, 2007; TCÇK "Şam-KPK" basması, 2004, 2007'dir.

**2)** Kitabın rengi turkuaz, kapağı sert ve kalitelidir. Kitabın ön kapağında Kırgız halkına ait gelenek ve göreneklerin bir parçası olan Kırgız motifi bulunmaktadır. Ön kapak üzerinde yazar ve kitap adı, kullanılacağı sınıf seviyesi; kitabın sırtında ise yazar, kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyesi bulunmaktadır. Sırt üzerinde yazar ve kitap adı aşağıdan yukarıya doğru kalın punto ile mavi renkte yazılıdır. Sınıf seviyesi ise düz, kalın puntolu ve beyaz renklidir. Arka kapakta herhangi bir yazı yer almamaktadır.

2004'teki ders kitabının ön kapağında Kırgız halkına ait gelenek ve göreneklerin bir parçası olan Kırgız motifi bulunmaktadır. Bu Kırgız motifi birden fazla suretin birleşiminden oluşur. Motif; yeşil, mavi ve kırmızı tonlarda renklerden oluşur.

2016'daki ders kitabının ön kapağında masanın üzerinde "Kırgızko-Ruskiy Slovar" adlı sözlük ile birkaç kitabın bulunduğu kütüphane resmi vardır. Resmin kenarında ise Kırgızların düşüncelerini, hayallerini, hayat tarzını, doğa ile olan ilişkisini tasvir eden Kırgız motifine yer verilmektedir. Bu motif Berkut kartalına aittir.

**3)** Kitabın iç kapağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin amblemi ve bayrağı bulunmaktadır. Arka yüzünde ise herhangi bir yazı ya da resim yoktur.

**4)** Kitabın ikinci yaprağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin millî marşı bulunmakta ve arka yüzü boş bırakılmaktadır.

**5)** Kitapta tablo ve şekiller bulunmaktadır.

Ders kitabının 30. sayfasının "Ara Sözün Anlamı" adlı ara başlığında, seksen altıncı sayfasının "Alt Alta Birleşik Cümlenin Çeşitleri" adlı ana başlığında tablolardan yararlanılır. 9. sınıf Kırgız dili ders kitabındaki (2004) tablo ve sayfalar aynı yerdedir.

**6)** Ders kitabının 9. sayfasında "Uulu Agartuuçu" adlı okuma metninde ve 92. sayfasında Bolot Murataliyev'in siyah-beyaz fotoğrafı bulunmaktadır. Görseller

bulunduğu metnin içeriğine uygundur. Görseller konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

2016'da yayımlanan Kırgız dili ders kitabında 2007'deki basımından farklı olarak kitapta renkli resimler vardır. Söz gelimi 15. sayfadaki resimde Kırgız halkının eskiden beri telli ve sesli çalgı âleti olan komuz, 18. sayfadaki resimde Kırgız kültürünün bir parçası olan Kırgız oyması yer almaktadır. Kitapta ayrıca 265. sayfada tanıtılan resimde bir öğrenci Cengiz Aytmatov'un "Samançının Colu" (Saman Yolu/ Toprak Ana) adlı uzun hikâyesini okumakta ve duvarda Aytmatov'un portresi bulunmaktadır.

İncelenen Kırgız dili programında görsellerin önemine değinilmiştir. Görseller sosyo-kültürel özellikleri yansıtabilir. Ders kitabında Cengiz Aytmatov'un portresinin yer alması bunun güzel bir örneğidir.

**7)** Kitabın "içindekiler" kısmı son sayfalarda yer almaktadır. "İçindekiler" başlığı altında 12 bölüm bulunmaktadır. Kitabın "içindekiler" kısmı incelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarına kıyasla daha düzenlidir.

**8)** Kitapta "Şarttuu Kıskartuular (Kısaltmalar)" adlı başlıktan oluşan kısaltmalar bölümü bulunmaktadır. İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarında böyle bir bölüme yer verilmemektedir. Kısaltmalar bölümü "içindekiler" kısmından önce yer almaktadır.

**9)** 2016'da yayımlanan ders kitabında 2007'deki basımından ayrı "Şarttuu Belgiler" adlı işaretler bölümü vardır. "Şarttuu Belgiler" adlı ana başlık siyah ve ortalıdır.

**10)** Kitabın en sonunda kitap takibi tablosu bulunmaktadır. Tabloya göre kitabı alan öğretici ad ve soyadını, öğretim yılını belirtmektedir. Araştırmada elde edilen bilgilere göre ders kitapları öğrenci sayısını karşılamamaktadır. Bu sebeple böyle bir uygulama yapılmış olabilir.

Sonuç olarak incelenen 9. sınıf ders kitaplarının kapakları edebiyat kitaplarına kıyasla daha albenilidir. Söz konusu kitapların kapakları kartondandır. İç düzeni daha iyidir.

#### 4.3.1.2. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Bilimsel İçeriği

**1)** Kitabın yazarı Boogaçı Ömüraliyev'dir.

**2)** Kitabın sonunda "IX-Klass Boyunca Testtin Ülgülörü (9. Sınıf İçin Test Örnekleri)" adlı çoktan seçmeli 38 sorudan oluşan değerlendirme çalışması yer almaktadır.

**3)** 9. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2007) şu konular tanıtılmaktadır:

- "8. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama"
- "Sözlü Anlatım"
- "Cümle Dışı Ögeler"
- "Kelime Grupları"
- "Birleşik Cümle"
- "Doğrudan ve Dolaylı Anlatımlı Cümleler"
- "Noktalama"
- "9. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama"
- "Birleşik Cümlelerdeki Noktalama İşaretleri"

9. sınıf Kırgız dili ders kitabından (2004) farklı olarak "9. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama" ve "Birleşik Cümlelerdeki Noktalama İşaretleri" adlı başlıklar ayrı bir bölüm olarak verilmiştir.

**4)** Kitabın "VIII- Klassta Özdöştürülgöndördü Kaytaloo (8. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama)" adlı birinci bölümünde "kelime grupları" ile "basit cümle çeşitleri" bulunur. Kitapta kelime grupları ile ilgili dokuz, basit cümle çeşitleri ile ilgili altı soru sorulmakta ve öğrencilerin 8. sınıfta gördükleri dilbilgisi konuları kısaca hatırlatılmaktadır. Buradaki amaç önceki seneye ait dilbilgisi konularını tekrarlamak, pekiştirmek ve hatırlatmaktır. Basit cümlelere örnek metin olarak "Söz Cönündö Dastan" ve Ömürdün Başatı-Ene" adlı okuma parçaları verilmektedir. Ders kitabında önbilgiler bağlam ile hatırlatılması üst düzey bilişsel süreç için önemlidir.

**5)** Kitabın "Baylanıştuu Kep (Sözlü Anlatım)" adlı ikinci bölümünde "metin ve konuşma hakkında genel bilgiler", "konuşma türleri", "gazetecilik üslubu", "açıklayıcı ek" ve "cümledeki kelimelerin diziliş kuralı" yer alır.

Kitabın bu bölümünde öncelikle metin kelimesi açıklanmakta ve "Çolponbay" ve "Uluu Agartuuçu" adlı metinler örnek olarak verilmektedir. Bu metinlerden önce öğrencilere birer soru maddesinden oluşan çeşitli sorular sorulmaktadır.

Konuşma türlerini örneklendirmek için "Töştük" adlı edebî metnin bir kısmına yer verilir.

**6)** Kitabın "Süylömgö Müçö Bolo Albagan Sözdör (Cümle Dışı Ögeler)" adlı üçüncü bölümü "seslenme ögesi ve noktalama işaretleri", "ara söz ve noktalama işaretleri", "ara sözün anlamı", "ünlem ve noktalama işaretleri"ni içerir.

Kitabın bu bölümünde cümle dışı ögelerin her birine ait dilbilgisi özellikleri tek tek ele alınmaktadır. Öğrenciden; seslenme ögesini, onun görevini üstelenecek sözcükleri, seslenme ögesinin yapımı ve cümleye öge olamayan sözcükleri birbirinden ayırması beklenmektedir.

**7)** Kitabın "Sintaksistik Türmöktör (Kelime Grupları)" adlı dördüncü bölümünde "isim-fiil grubunun söz dizimsel görevi" ve "zarf-fiil grubunun söz dizimsel görevi" bulunur.

Kelime gruplarına örnek olarak "Düynönün Kooz Ceri" ve "Til" adlı edebî metinlerin bir kısmı verilmektedir.

Öğrenciden beklenen hedef, sıfat-fiil grubunun isim anlamındaki söz dizimindeki görevlerini açıklayabilmek, zarf-fiil grubunun dilbilgisi özelliklerini ve yapımını tahlil edebilmektir.

**8)** *Birleşik Cümle* ders kitabının 5, 6 ve 7. bölümünde anlatılmaktadır. Burada "birleşik cümle yapısı" ve "birleşik cümle çeşitleri" yer almaktadır.

Kitabın bu bölümünde öncelikle birleşik cümle yapısı çeşitli örnekler yardımıyla açıklanmaktadır. Örnek metin olarak "Atacurttun Bir Uuç Topuragı" yer almaktadır. Daha sonra birleşik cümle çeşitleri sıralanmaktadır.

Bu bölümden beklenen hedefler: birleşik cümlenin söz dizimini tahlil edebilmek, birleşik cümle ve kendine has özelliklerini öğrenmek, birleşik cümlenin dilbilgisi yapımına göre ayrımını fark etmek, düşünce yürütebilmek, karşılaştırma yapabilmek, düşüncelerini doğru ifade etmek ve doğru yazabilmeyi geliştirmektir. Ders kitabında *zaman anlamlı birleşik cümle, şart anlamlı birleşik cümle, karşılaştırma bildiren birleşik cümle, sebep anlamlı birleşik cümle, amaç anlamlı birleşik cümle, ölçü bildiren birleşik cümle* vb. birleşik cümle çeşitleri bulunur. Bu bölümde öncelikle Bolot Murataliyeviç Yunusaliyev'in edebî hayatına yer verilmektedir. Daha sonra alt alta birleşik cümle çeşitlerine örnek olarak "Akıl

Karaçaç", "Atadan Kalgan Tuyak", "Ayalga", "Balet Asmanındagı Ak Kuu", "Terme" ve "Akılmandın Coobu" adlı edebî metinlerin birer bölümü verilmektedir.

**9)** Kitabın 9. bölümünde "doğrudan ve dolaylı anlatım", "doğrudan anlatımlı cümlelerin noktalama işaretleri", "dolaylı anlatımlı cümlelerin noktalama işaretleri", "doğrudan anlatımlı cümlelerin söz diziminde tahlili" yer alır.

**10)** Kitabın "Punktuatsiya (Noktalama)" adlı 10. bölümünde "noktalama işaretlerinin anlamı ve görevi" bulunur.

**11)** Kitapta "IX- Klassta Özdöştürülgöndördü Kaytaloo (9. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama)" adlı 11. bölüm işlenmektedir. Bu bölüme örnek olarak "Nobel Sıylıgı" ve "El Kazınasınan" adlı edebî metinlerin bir bölümü verilerek çeşitli sorulara cevap aranmaktadır.

Bu bölümde öğrenciden beklenen hedef bir yazıda noktalama işaretlerinin anlamını ve onların işlevsel kurallarını kullanabilmektir.

**12)** Kitapta "Tataal Süylömdö Koyuluuçu Tınış Belgiler (Birleşik Cümlelerdeki Noktalama İşaretleri)" adlı 12. bölüm ele alınır. Öğrenciden beklenen karmaşık birleşik cümleler kurabilmek ve tahlil edebilmektir.

**13)** Kitabın "Tirkeme (Ek Olarak)" adlı 12. bölümünde "ses bilgisi tahlilinin prosedürü", "şekil bilgisi tahlilinin prosedürü", "söz dizimi tahlilinin prosedürü", "9. sınıf için test örnekleri" ve "kısaltmalar" bulunur.

**14)** Kitapta dört yüz dokuz soru maddesi bulunmaktadır. Bu dört yüz dokuz soru maddesinden on sekizi "Baylanıştuu Kep (Sözlü Anlatım)" başlığı ile ilgilidir. BK16 (s. 8), BK 17 (s. 9), BK 18 (s. 10), BK 19 (s. 11), BK 33 (s. 19), BK 103 (s. 46), BK 111 (s. 50), BK 162 (s. 68), BK 163 (s. 69), BK 178 (s. 76), BK 179 (s. 77), BK 196 (s. 82), BK 231 (s. 95), BK 243 (s. 100), BK 254 (s. 104), BK 334 (s. 130), BK 343 (s. 133), BK 409 (s. 159).

Buradan ders kitabının konuşma becerisine önem verdiği gözlenmektedir. Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan önemli bir araçtır. Dil öğretiminde konuşma becerisi ile öğrenci öğrendiği dilbisi konularını uygulamaya döker. İncelenen Kırgız dili programı da konuşma becerisine, insanlar arası iletişime yer verir.

**15)** Kitapta tanımlamalar örneklendirilirken Kırgız edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarının cümlelerinden yararlanılmıştır. Öğrencinin dikkatini çekmek için bağlamda bu yöntemi seçmeleri güzeldir. Ancak burada en temel görev öğreticiye

düşmektedir. Öğrenci kendi hayatından ne kadar çok örnek verirse o kadar bilgiyi bilinç düzeyine indirir.

**16)** Ders kitabında "Suroolor cana Tapşırmalar (Sorular ve Ödevler)" adlı başlık yer almamaktadır. Kitapta 409 soru maddesi bulunmaktadır. Bu 409 soru maddesinden 18'i "Baylanıştuu Kep (Sözlü Anlatım)" başlığı ile ilgilidir. Sözlü anlatım sorularını diğer sorulardan ayırmak için soru sayısının önüne "BK" adlı kısaltma eklenmiştir. BK16 (s. 8), BK 17 (s. 9), BK 18 (s. 10), BK 19 (s. 11) gibi soru maddeleri örnek olarak gösterilebilir.

**17)** Gerek 2005 yılındaki "Lale Devrimi" gerekse 2010 yılındaki "Mavi Devrim" 9. Sınıf Kırgız dili ders kitaplarını etkilememiştir. Çünkü 9. sınıf Kırgız dili ders kitapları (2004), (2007), (2016) içerik yönünden örtüşmektedir. 2016 yılında çıkarılan ders kitabına yeni konu ilave edilmemiştir.

**18)** Askar Kızı'nın belirttiği gibi (2018: 80) yakın zamana kadar dil öğretiminde dilbilimsel kavramlara, kurallara, tanımlara ve sınıflandırmalara öncelik verilmiş, bunun sonucunda Kırgız dili sadece yaşayan ve pratik bir dil olarak değil, aynı zamanda dil kanunları ve dilbilgisi olarak da öğretilmiş.

Kırgız dilinin öğretmeni 5-9. sınıflardaki öğrencilere dilbilimsel bir kavram öğretirken kavramın temel özelliklerinin, pratik, sözel işlevinin tam olarak farkında olmalı ve kavramın amacını açıkça tanımlamalıdır. (Askar Kızı, 2018: 86) Öğrenciler, öğrendikleri dilbilgisi konularını kullanarak yetkin bir şekilde yazmayı öğrendiklerinde kelime dağarcıkları, düşünceleri ve yaratıcılıkları gelişir.

#### 4.3.1.3. 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabında Dil ve Anlatım

**1)** İncelenen Kırgız dili ders kitaplarındaki cümleler genel anlamda sınıf düzeyine uygun uzunlukta ve cümle yapısı öğrenci seviyesine uygundur.

**2)** Kırgız Türkçesi yazım kurallarına uygundur.

**3)** Kitapta ana başlıklar kalın punto ve mavi renk ile yazılmaktadır. Paragraf girintisi vardır. Kitapta teorik bilgileri göstermek için siyah renkten oluşan "|" dikey çizgiden yararlanılmaktadır. Bu dikey çizginin boyutu bilginin uzunluğuna göre değişmektedir. Kitaptaki ana başlıklar kırk maddeden oluşmakta ve mavi renk ile yazılmaktadır. Ayrıca ara başlıkların önüne "§" işareti konulmaktadır. Söz gelimi, §1., §2., §3., §4., §5. şeklinde numaralandırılır.

Ders kitabında genellikle dilbilgisi kuralları verilmiştir. "|" Bu dikey çizginin yanında açıklamalar verildikten sonra örnek cümleler yer almaktadır. Bu sebeple ders kitabında geleneksel dilbilgisi öğretimi yapıldığı gözlenmiştir.

**4)** Kitaptaki ana başlıklar kırk maddeden oluşmakta ve mavi renk ile yazılmaktadır. Ancak kitabın "içindekiler" bölümünde yirmi sekizinci madde unutulmuştur. Ayrıca ana başlıkların önüne "§" işareti konulmaktadır. Kırgız Türkçesinde bu işaret dilbilgisi konularını göstermek için kullanılmaktadır. Örnek olarak §1. Söz Aykaşı (Kelime Grupları), §2. Cönököy Süylömdün Türlörü (Basit Cümle Çeşitleri), §3. Tekst cana Kep Cönündögü Maalımattardı Calpıloo (Metin ve Konuşma Hakkında Bilgileri Genelleme), §4. Keptin Türlörü (Konuşma Türleri) gösterilebilir.

### 4.3.2. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının İncelenmesi

Bu çalışmada 10. sınıf Kırgız dili ders kitabı için A. Saparbayev, S. Ömüraliyev, R. Egemberdiyev ve V. Musayeva'nın 2003, 2013 ve 2018 yıllarında yayımlanan "Kırgız Tili, 10- Klass" ders kitapları incelenmiştir.

Ulaşılan ilk kitap olması sebebiyle örnek kitap olarak 2013'te yayımlanan baskı seçilmiştir.

#### 4.3.2.1. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Biçimsel Görünümü

**1)** 10. sınıf Kırgız dili ders kitabı (2013) 232 sayfadan oluşmaktadır. Yayınevi "Poligrafbumresursı", basıldığı yer Bişkek'tir. Kitabın beşinci baskısı 2007'dir.

**2)** Kitabın rengi yeşil, kapağı sert ve kalitelidir. Kitabın ön kapağındaki resimde "boz-üy" adlı çadırların etrafında atlar dolaşmakta ve dereden sular akmaktadır. Ön kapak üzerinde yazar ve kitap adı, kullanılacağı sınıf seviyesi; kitabın sırtında ise kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyesi bulunmaktadır. Sırt üzerinde kitap adı aşağıdan yukarıya doğru kalın punto ile yeşil renkte yazılıdır. Sınıf seviyesi ise düz, kalın puntolu ve yeşil renklidir. Arka kapakta herhangi bir yazı yer almamaktadır. Ancak Kırgız motifi arka kapağı süslemektedir. Bu motif 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2007) da bulunmaktadır.

**3)** Kitapta tablo ve şekiller bulunmaktadır. Ders kitabının 47. sayfasında ünsüz seslerin yapısal yerine göre ayrılması, 52. sayfasında ünlü uyumun çeşitleri, 140. sayfasında yardımcı fiillerin çeşitleri tablo hâlinde gösterilir.

**4)** Kitabın iç kapağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin amblemi ve bayrağı bulunmaktadır. Arka yüzünde ise herhangi bir yazı ya da resim yoktur.

**5)** Kitabın ikinci yaprağının ön yüzünde Kırgız Cumhuriyeti'nin millî marşı bulunmakta ve arka yüzü boş bırakılmaktadır.

**6)** Kitabın "içindekiler" kısmı son sayfada yer almaktadır. "İçindekiler" başlığı altında yedi bölüm bulunmaktadır. Ders kitabının ana başlıkları ortalı, büyük harfli ve kalındır. Ders kitabının ara başlıkları §1., §2., §3., §4. ve §5. şeklinde numaralandırılmıştır. Kitabın "içindekiler" kısmı Kırgız edebiyatı kitaplarına kıyasla daha düzenlidir.

**7)** Kitapta "Şarttuu Kıskartuular" adlı başlıktan oluşan kısaltmalar bölümü bulunmaktadır. Kısaltmalar bölümü değerlendirme sorularından önce gelmektedir.

#### 4.3.2.2. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Bilimsel İçeriği

**1)** Kitabın yazarları Rayimcan Egemberdiyev, Süyümkan Ömüraliyeva, Asankan Saparbayev ve Venera Musayeva'dır. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının (2007) ve 10-11. sınıf Kırgız dili ders kitabının (2003) yazar kadrosu ile aynıdır.

Süyümkan Ömüraliyeva, filoloji ilimleri doktoru ve profesördür. Kırgız dilinin sentaksı konusunda uzmandır. 20'den fazla bilimsel makalesi basılmıştır. Raimcan Egemberdiev, filoloji ilimleri doçentidir. Venera Musaeva, araştırma görevlisidir. Asankan Saparbaev, filoloji ilimleri doçentidir (bkz. Akimcan Kızı, 2008: 49-50).

**2)** Kitap "Dilin Ortaya Çıkması ve Gelişimi" ile başlamaktadır.

**3)** 10. sınıf Kırgız dili ders kitabının yedi bölümü vardır.

- "Sözlü Anlatım"
- "Ses Bilgisi, İmla Kılavuzu, Doğru Telaffuz ve Konuşma Kültürü"
- "İmla Kılavuzu ve Doğru Telaffuz Etme"
- "Sözcük Bilgisi"
- "Şekil Bilgisi"
- "Söz Dizimi"

- "10. Sınıfta Anlatılan Konular İçin Alıştırma ve Pekiştirme"

**4)** Kitabın "Baylanıştuu Kep (Sözlü Anlatım)" adlı birinci bölümünde "konuşma biçimleri ve türleri üzerinde bilgilerini sistematikleştirme ve genelleme", "sanatsal üslup tarzının sözlü anlatım biçimleriyle bağlantısı", "resmî konuşma üslubu", "gazetecilik üslubu", "düşünce yürütmek için kompozisyon yazma ve alıştırma" başlıkları yer alır.

**5)** Kitabın "Fonetika, Orfografiya, Orfoyepiya cana Kep Madaniyatı (Ses Bilgisi, İmla Kılavuzu, Doğru Telaffuz ve Konuşma Kültürü)" adlı ikinci bölümünde "ses bilgisi", "ünsüz seslerin yapısal yerine göre ayrılması", "ünlü uyumu", "ünlü uyumu çeşitleri", "ünlülerin dudağın çeşitli durumlarına (düz, yuvarlak) göre uyuma girerek değişmesi (dil ve dudak benzeşmeleri)", "bir sözcük içinde ünlülerin ileriye doğru benzeşmesi", "iki sözcük arasında ünlülerin düşmesi ve onların yazılması", "bir sözcük içinde ünsüzlerin ileriye doğru benzeşerek değişmesi", "bir sözcük içinde ünsüzlerin (n, z, ç) geriye doğru değişmesi ve söylenmesi", "/k/, /p/ seslerinin bir sözcük içinde ünlü seslerin etkisiyle /g/,/b/ seslerine değişmesi", "iki sözcük arasında ünsüz seslerin geri veya ileriye doğru benzeşerek değişmesi ve onların yazılması", "iki sözcük arasında ünsüz seslerin ileriye doğru benzeşerek değişmesi", "iki sözcük arasında ünsüz seslerin geriye doğru benzeşerek değişmesi" adlı dilbilgisi konularını içerir.

Bu bölümde öğrenci; seslerin doğasını ve görevini belirlemeyi, ünlü uyumu esnasında seslerin değişimini, telaffuz ile yazım arasındaki farklılıkları, Kırgız Türkçesindeki sözcüklerde vurgunun kullanımını, onların anlamını ve konuşmadaki yerini belirler.

**6)** Kitabın "Orfografiya cana Orfoyepiya (İmla Kılavuzu ve Doğru Telaffuz Etme)" adlı üçüncü bölümünde "Kırgız imla kılavuzunun temel prensipleri", "Kırgız imla kılavuzunun genel kurallar sistemi," "doğru telaffuz etmenin temel kuralları", "imla kılavuzu ve doğru telaffuz etme tahlili" anlatılır.

Bu bölümde öğrenciden beklenen hedef; sesi doğru telaffuz etmek, imla kılavuzundaki kurallar ile tahlilleri doğru yapmaya alışmak ve doğru yazmayı daha çok geliştirmektir.

**7)** Kitabın "Leksika (Sözcük Bilgisi)" adlı 4. bölümünde "kelimenin çok anlamlılığı", "eş sesliler ve çeşitleri", "eş anlamlı sözcükler, çeşitleri ve ortaya çıkma nedenleri", "zıt anlamlı sözcükler, çeşitleri ve ortaya çıkma nedenleri",

"Kırgız Türkçesinin kelime hazinesindeki aktif ve pasif sözcükleri" vb. sözcük hazinesini geliştiren başlıklar bulunur.

Öğrenci; mecaz anlamlı kelimelerin çeşitlerini ve onların anlamlarını ayırmayı, eş sesli ve çok anlamlı kelimelerin ortaya çıkma nedenlerini, benzerlikleri ile farklılıklarını belirlemeyi, eş ve zıt anlamlı kelimeler ve ortaya çıkma nedenlerini, benzerlikleri ile farklılıklarını belirlemeyi, Kırgız Türkçesinin kelime hazinesindeki pasif sözcük olan eski kelimelerin çeşitlerini ayırmayı ve özelliklerini belirlemeyi öğrenmektedir.

Bireylerde sözcük hazinesi aktif ve pasif olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Aktif sözcük hazinesi yazarken veya konuşurken kullanılan sözcüklerden oluşur. Bu sözcükler iyi bilinen ve sık kullanılan sözcüklerdir. Pasif sözcük hazinesi dinlerken veya okurken anlamı bilinen sözcüklerden oluşur. Bu sözcükler daha az bilinen ve daha az kullanılan sözcüklerdir. Bireylerde pasif sözcük hazinesi aktif sözcük hazinesinden daha fazladır (Kamil ve Hiebert, 2005'ten Akt. Özdemir, 2019: 120).

**8)** Kitabın "Morfologiya (Şekil Bilgisi)" adlı 5. bölümünde "birleşik fiil kipleri", "yardımcı fiil çeşitleri", "birleşik fiil kiplerinin yapımı", "birleşik fiil kiplerinin çeşitleri", fiil gruplarıyla yapılan birleşik fiil kipleri ve çeşitleri", "isim ve fiil gruplarıyla yapılan birleşik kipler", "fiil 'eken, ele, beym, beken' gibi yardımcı fiillerle yapılan birleşik kipler", "fiilimsi çeşitleri" incelenir.

**9)** Kitabın "Sintaksis (Söz Dizimi)" adlı 6. bölümünde "temel ögelerin (özne ve yüklem) arasına tirenin atılması", "birleşik cümlelerin içindeki basit cümlelerin noktalama işaretleri", "doğrudan anlatımlı sözcüklerin çeşitleri: alıntı, diyalog ve onların noktalama işaretleri" gibi dilbilgisi konuları anlatılır.

**10)** Kitabın "X-Klassta Ötülgön Materialdardı Bekemdöö cana Bışıktoo (10. Sınıfta Anlatılan Konuları İçin Alıştırma ve Pekiştirme)" adlı 7. bölümünde "ünlü seslerin bir sözcük içinde ve iki kelime arasında seslerin kendi aralarındaki etkisiyle ileriye doğru benzeşerek söylenmesini ve yazılmasını pekiştirmek için alıştırmalar", "ünsüz seslerin bir sözcük içinde ve iki kelime arasında seslerin kendi aralarındaki etkisiyle ileriye doğru benzeşerek söylenmesini ve yazılmasını pekiştirmek için alıştırmalar", "mecaz anlamlı sözcük çeşitleri", "fiil kiplerinin yapısı, fiil grupları" gibi dilbilgisi konuları incelenir.

Bu bölüm ile birlikte öğrenci; 10. sınıfta gördüğü konuları tekrarlayacak ve pekiştirecek, söz dizimi üzerinde doğru tahlil yapmaya alışacak, bilgilerini arttıracaktır.

**11)** Kitabın en sonunda "Okuuçular Üçün Test" adlı çoktan seçmeli yirmi sorudan oluşan değerlendirme çalışması yer alır. 10. sınıf Kırgız dili ders kitabından (2003) farklı olarak "Okuuçular Üçün Test" adlı çoktan seçmeli yirmi sorudan oluşan değerlendirme çalışması ilave edilmiştir.

**12)** Kitapta yüz doksan soru maddesi bulunmaktadır. 9. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2007) ise dört yüz dokuz soru maddesi bulunmaktadır. Bu kitapta ise hemen hemen yarı yarıyadır.

**13)** 10. sınıf Kırgız dili ders kitabında dilbilgisi konuları okuma metninin içine serpiştirilerek verilmemiştir. Ders kitabında öncelikle ilgili bölüme ait dilbilgisi konusu verilmiş, daha sonra örnek okuma metni yerleştirilmiştir.

**14)** Gerek "Lale Devrimi" gerekse 2010'daki "Mavi Devrim" 10. sınıf Kırgız dili ders kitaplarını etkilememiştir. Çünkü 10. sınıf Kırgız dili ders kitapları (2003), (2013), (2018) içerik yönünden örtüşmektedir. 2018'de çıkarılan ders kitabına yeni konu ilave edilmemiştir.

#### 4.3.3.3. 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabında Dil ve Anlatım

**1)** İncelenen Kırgız dili ders kitaplarındaki cümleler genel anlamda sınıf düzeyine uygun uzunlukta ve cümle yapısı öğrenci seviyesine uygundur.

**2)** Okuma metinleri görsel imgeler ile desteklenmemiştir.

**3)** Kırgız yazım kurallarına uygundur.

**4)** Verilen örneklerin basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta doğru sıralandığı söylenebilir.

**5)** Ders kitabının ana başlıkları kalın, ortalı ve mavi renkte hazırlanmıştır. Ara başlıklar kalın, siyah ve baş harfleri büyük şekilde yazılıdır. Paragraf girintisi vardır. Kitapta teorik bilgileri göstermek için mavi renkten oluşan dikey çizgiden yararlanılmaktadır. Bu dikey çizginin boyutu bilginin uzunluğuna göre değişmektedir. Kitaptaki ara başlıklar elli sekiz maddeden oluşmakta ve mavi renk ile yazılmaktadır. Ayrıca ara başlıkların önüne "§" işareti konulmaktadır. Söz gelimi, §1., §2., §3., §4., §5. şeklinde numaralandırılır. 10. sınıf Kırgız

dilinden farklı olarak ana başlıklar mavi renk ile yazılıdır. 9, 10, 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında böyle bir sınıflama yer almamaktadır.

### 4.3.3. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının İncelenmesi

Bu çalışmada, 11. sınıf Kırgız dili ders kitabı için A. Saparbayev, S. Ömüraliyev, R. Egemberdiyev ve V. Musayeva'nın 2003, 2007, 2013 "Kırgız Tili, 11- Klass" ders kitapları incelenmiştir.

Ulaşılan ilk kitap olması sebebiyle örnek kitap olarak 2003'te yayımlanan baskı seçilmiştir.

#### 4.3.3.1. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Biçimsel Görünümü

**1)** 10-11. sınıf Kırgız dili ders kitabı (2003) 383 sayfadan oluşmaktadır. Yayınevi "Mektep", basıldığı yer Bişkek'tir. Bu kitabın ikinci baskısı 1993 yılıdır.

**2)** Kitabın rengi yeşil, kapağı sert ve kalitelidir. Kitabın ön kapağında Kırgız kimliğinin ve kültürünün önemli bir simgesi olan Kırgız motifi bulunmaktadır. Ön kapak üzerinde kitap adı, kullanılacağı sınıf seviyeleri; kitabın sırtında ise kitap adı ve kullanılacağı sınıf seviyeleri vardır. Sırt üzerinde sınıf seviyeleri, yazar ve kitap adı aşağıdan yukarıya doğru kalın punto ile beyaz renkte yazılıdır. İncelenen diğer kitaplarda sınıf seviyesi ise düz, kalın puntoludur. Arka kapakta herhangi bir yazı yer almamaktadır.

2007'de yayımlanan ders kitabının ön kapağındaki resimde gelincik tarlası ile Tanrı Dağları ahenk içinde buluşmuş ve Berkut kartalından oluşan Kırgız motifi kapağın kenarını canlandırmıştır. Ön kapak üzerinde ayrıca çocukların koruyucusu olarak bilinen Umay Ene'nin simgesi, yazar ve kitap adı, kullanılacağı sınıf seviyesi bulunmaktadır.

2013'te yayımlanan ders kitabının ön kapağında Tanrı Dağları arasında bulunan göl resmi vardır.

**3)** Kitap, 10 ve 11. sınıfı kapsamaktadır.

**4)** Kitapta tablo ve şekiller bulunmaktadır. Kitapta teorik bilgileri göstermek için mavi renkten oluşan "|" dikey çizgiden yararlanılmaktadır. Ders kitabının 68. sayfasında "Orhon-Yenisey Yazıtlarının harfleri, 70. sayfasında Arap alfabesi, 73. sayfasında Latin alfabesi, 76. sayfasında Rus alfabesi ve 77. sayfasında Kırgız

alfabesi tanıtılırken tablodan yararlanılır. Ders kitabının 106. sayfasında deyimler için tablo oluşturulmuştur. Ders kitabının yüz 103. sayfasında Arapçadan Kırgız Türkçesine geçen kelimelere örnek göstermek için tablo oluşturulmuştur. Bu tabloda kelimenin önce Arapçadaki şekli, sonra Kırgız Türkçesindeki şekli sütuna yerleştirilmiştir.

2007'de yayımlanan 11. sınıf Kırgız dili ders kitabı 2003'te yayımlanan ders kitabına göre alfabe öğretimi daha detaylı tanıtmıştır. Bu bölümde Orhon-Yenisey, Arap, Latin, Rus, Kırgız alfabesi tek tek tablolaştırılmıştır. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2003) öğrenciye gösterilmeyen "Orhon-Yenisey" alfabesinin bu ders kitabında tanıtılması öğrencinin tarihini bilmesi için güzel bir ayrıntıdır.

**5)** Kitabın "içindekiler" kısmı son sayfalarda yer almaktadır. Kitabın "içindekiler" başlığı altında 10. sınıfta yedi bölüm, 11. sınıfta sekiz bölüm bulunmaktadır. İncelenen Kırgız edebiyatı ders kitaplarında iki sınıf seviyesini birleştiren kitaplar yer almamaktadır.

**6)** Kitapta "Şarttuu Kıskartuular" adlı başlıktan oluşan kısaltmalar bölümü bulunmaktadır.

#### 4.3.3.2. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabının Bilimsel İçeriği

**1)** Kitabın yazarları A. Saparbayev, S. Ömüraliyev, R. Egemberdiyev ve V. Musayeva'dır. Bu yazarlar 10 ve 11. sınıf Kırgız dili ders kitabını (2003) yazmıştır.

**2)** 11. sınıf Kırgız dili öğretimi "Kırgız Edebî Dilinin Gelişmesi ve Şekillenmesi" ile başlamaktadır.

Bu bölümde öncelikle Kırgız Türkçesinin tanımı yapılmakta ve Kırgız halkının sadece Kırgızistan'da yaşamadığı Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan, Rusya ve Çin'de de yaşadığı dile getirilmektedir. Daha sonra Kırgız edebî dilinin ortaya çıkması ve gelişmesine yer verilmektedir. Burada Kırgız Türkçesinin hangi dil ailesi içerisinde bulunduğu aktarılır. Türkiye Türkleri için "Türk (Osmon Türkü)" ifadesi kullanılır. Kırgız Türkçesi ile Altay dilleri ailesini fonetik ve morfolojik yönden inceler.

**3)** Ders kitabında şu konular yer almaktadır:

- "Sözlü Anlatım"

- “Öğrencilerin 10. Sınıfta Öğrendiklerini Hatırlatma ve Pekiştirme”
- “Kırgız Yazısının Tarihi”
- “Deyimler”
- “Konuşma Kültürü”
- “Sözcük Hazinesini Zenginleştirme Yolları”
- “Stil ve Stilistik”
- “5-11. Sınıf İçerisinde Görülen Konuları Sistemleştirme ve Genelleştirme”

**4)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının “Baylanıştuu Kep (Sözlü Anlatım)” adlı birinci bölümünde “metin üzerinde alıştırma”, “konuşma biçimleri ve türleri”, “resmî konuşma”, “gazetecilik üslubu”, “bilimsel konuşma”, “sözlü anlatım üzerine genel alıştırmalar” yer alır.

Bu bölümde öncelikle metnin tanımı yapılır. Öğretmen, edebî dil ile konuşma dilinin benzerlikleri ve farklılıklarını anlatır. Daha sonra konuşma biçimlerini tek tek inceler. Resmî konuşma tarzında “Erdik Medalı Menen”; resmî olmayan konuşma tarzında “Tüşünük Kat”, “İşenim Kat”, “Spravka”, “Münözdömö”, “Akt”, “Arız” ve “Bildirüü” örnek metinleri yer alır. Sözlü anlatım üzerine genel alıştırmalarda başlığında konuşma türleri üzerine alıştırma çalışmaları vardır. Burada “Arız”, “Kün cana Köz” ve “Kübölük Kat” örnek metinleri verilir. Öğrenci böylelikle metin oluşturmanın özelliklerine alıştırmalar ile ayak uydurmaya çalışacaktır.

**5)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının “Okuuçulardın X Klassta Algan Bilimderin Eske Saluu cana Bışıktoo (Öğrencilerin 10.Sınıfta Öğrendiklierini Hatırlatma ve Pekiştirme)” adlı ikinci bölümünde “Ünlü ve ünsüz seslerin bir sözcük içinde ileri ve geriye doğru benzeşerek değişmesinde onlara başka hangi benzeşmeleri ekleyebiliriz?” adlı dilbilgisi konusu işlenir.

Bu bölümde öncelikle ünlü ve ünsüz seslerin ileri ve geriye doğru benzeşmeleri anlatılır. Daha sonra kelimenin çok anlamlılığı ve ortaya çıkma nedenleri ele alınır.

**6)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının “Kırgız Cazuusunun Tarıhı (Kırgız Yazısının Tarihi)” adlı 3. bölümünde “yazı tarihi hakkında” ve “Kırgız yazısının tarihi” işlenmektedir.

Bu bölümde öncelikle yazının tanımı yapılır. Daha sonra Kırgızların kullandığı yazılar tablo hâlinde gösterilir. Arap, Latin ve Rus alfabelerine yer verilir.

**7)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının "Frazeologiya (Deyimler)" adlı 4. bölümünde "deyimler hakkında genel bilgi", "deyimlerin özellikleri", "deyim çeşitleri" ve "deyimler ile atasözlerin ilişkisi" incelenmektedir.

Bu bölümde deyimin tanımı yapılır, deyimlerin özellikleri örnekler ile gösterilir. Daha sonra deyimlerin kendi içinde ayrılması, sıradan kelimeler ile eş anlamlı ilişkiler kurması ve atasözleri ile ilişkisine yer verilir.

Öğrenci deyimi oluşturan kelimelerin anlamıyla deyimin asıl anlamının birbiriyle bağlantılı olmadığını, başka dillere çevrilemeyen ve belirli bir dile ait olan deyimleri ders kitabı aracılığıyla öğrenir.

**8)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının "Söz Madaniyatı (Kelime Kültürü)" adlı 5. bölümünde "deyimlerin kullanılması", "deyimlerin değişmeden kullanılması", "deyimlerin değişerek kullanılması", "deyimlerin bir kelimeyle eş anlamlı olması ve onların başka anlamlarındaki özellikleri" incelenir.

**9)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının "Kırgız Leksikasının Bayuu Coldoru (Kelime Hazinesini Zenginleştirme Yolları)" adlı 6. bölümünde "Kırgız Türkçesinin kelime hazinesini zenginleştirmenin ana yolları", Kelime hazinesini zenginleştirmenin iç kaynakları", "Kırgız Türkçesinin kelime hazinesinin şekil bilgisi yoluyla zenginleşmesi", "Kırgız Türkçesinin kelime hazinesinin söz dizimi yoluyla zenginleşmesi", "Kırgız Türkçesinin kelime hazinesinin anlam yoluyla zenginleşmesi", "yabancı dillerden doğrudan çeviriyle Kırgız Türkçesinin kelime hazinesinin zenginleşmesi", "lehçeler ile Kırgız Türkçesinin kelime hazinesinin zenginleşmesi", "Kırgız Türkçesinin kelime hazinesinin zenginleşmesinin yabancı kaynakları", "Rusçadan gelen ve kabul edilen kelimeler", "Ekim Devrine kadar Rusçadan gelen kelimeler", "Ekim Devrinden sonra Rusçadan gelen kelimeler", "Arapçadan gelen kelimeler", "Farsçadan gelen kelimeler", "Moğolcadan gelen kelimeler", "kelime kültürü", "disiplinlerarası iletişim" konuları işlenir.

**10)** Bu bölümde öğrenciden beklenen davranış kelime hazinesinin zenginleşmesinin iç ve dış kaynaklarını net bir şekilde ayırmak ve bunu dilde kullanabilmektir.

İncelenen program da disiplinler arası etkileşimi önermektedir.

**11)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının "Stil cana Stilistika (Stil ve Stilistik)" adlı 7. bölümünde "stil, görevi ve araştırma konusu", "edebî üslup ve konuşma tarzı" konuları incelenir.

Bu bölümde edebî üslup üzerine bilgiler verilir.

**12)** 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının "V-XI Klasstarda Ötülgön Materialdardı Sistemalaştıruu cana Calpılaştıruu (5-11. Sınıf İçerisinde Görülen Konuları Sistemleştirme ve Genelleştirme)" adlı 8. bölümünde "Çağdaş Kırgız Türkçesi hakkında genel bilgi", "Kırgız Türkçesindeki bazı tarzların ortaya çıkmasında dış faktörler üzerine", "ses bilgisi ve imla kılavuzu üzerine", "Kırgız Türkçesinin imla kılavuzunun prensipleri ve temel kuralları üzerine gördüklerimizi tekrarlama", "kelime hazinesi ve deyimler üzerine", "deyimlerin çeşitleri ve birbirinden farkları", metin oluşturmada, karşılıklı konuşmada deyimleri amaca göre kullanabilme", "konuşmada deyimleri uygun kullanma", "fiilin nasıl gerçekleşeceğini açıklayan birleşik kipler ve onların yapımı", "şekil bilgisi kategorileri ve söz dizimi bilgileriyle alıştırmaları yaparak tahlil yapmayı öğrenme" vb. başlıkları içerir.

**13)** Kitapta değerlendirme çalışması bulunmamaktadır. Oysa 9. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2007) otuz sekiz, 10. sınıf Kırgız dili (2013) ders kitabında ise yirmi soruluk çoktan seçmeli değerlendirme çalışması vardır.

**14)** Kırgızlarda Gök Tanrı inancının dışında Umay Ana inancı da vardır (Akimcan Kızı, 2008: 66). 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında dini terimlere de yer verilmektedir. Kitabın "Kırgız Leksikasının Bayuu Coldoru (Kırgız Leksikolojisinin Zenginleşme Yolları)" adlı altıncı bölümünde "Farsçadan Gelen Kelimeler" başlığında "Umay Eninin Kolu"(Umay Ananın Eli) adlı metin örnek olarak tanıtılmaktadır.

**15)** "Türk mitolojisinde iyi/koruyucu ruhlardan biri olan Umay, çocukların ve lohusa kadınların koruyucusu olarak nitelendirilmektedir. Zira Umay-Ayızıt gökteki süt gölünden su ve süt getirerek çocuğun boğazına ruh ve can olarak bir damla dökmekte ve ona hayat sağlamaktadır. Ayrıca hamile kadınların doğum ağrılarını hafifletebilme ve doğumdan sonra üç gün boyunca başında bekleme gibi meziyetlere de sahip olan Umay, görünüş olarak bazen beyaz saçlı, beyaz kıyafetli bir insan, bazen de kuş şeklinde tasvir edilmiştir" (Küçük, 2013:116)

**16)** "Kırgız Tili XI. sınıf ders kitabında Umay Ana Kırgız halkının geleneksel inancı olarak ele alınmıştır. Umay Ana Kırgızlar'ın günlük hayatında çok önemli yere sahiptir. Özellikle çocuk ve hamile kadınların koruyucusu sayılan Umay Ana eski bir inanç şekli olmasına rağmen hala güncelliğini ve yaygınlığını korumaktadır." (Akimcan Kızı, 2008: 67)

**17)** Bu ders kitabında Arap harfleri Rusça ile karşılaştırılarak tablo hâlinde oluşturulmuştur. Ders kitabının "Kırgız Sözcük Hazinesini Zenginleştirme Yolları" adlı bölümünde Rusçadan kabul edilen kelimeler "Ekim Devrimine Kadar Rusçadan Kabul Edilen Kelimeler" ve "Ekim Devriminden Sonra Rusçadan Kabul Edilen Kelimeler" olmak üzere iki alt başlığa ayrılır. Bu bölümde Arapça, Farsça ve Moğolcadan gelen kelimeler alt başlığına da yer verilmiştir. Arapçadan kabul edilen kelimelere örnek olarak "dükön, dünüyö, asıl, murat" verilebilir.

**18)** Kitabın her bölümünde "Suroolor cana Tapşırmalar" adlı başlık yer almamaktadır. Ana metnin yer aldığı bölümde ev ödevi soruları madde madde olarak verilir.

#### 4.3.3.3. 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabında Dil ve Anlatım

**1)** İncelenen Kırgız dili ders kitaplarındaki cümleler genel anlamda sınıf düzeyine uygun uzunlukta ve cümle yapısı öğrenci seviyesine uygundur.

**2)** Okuma metinleri görsel imgeler ile desteklenmemiştir.

**3)** Kırgız Türkçesi yazım kurallarına uygundur.

**4)** Verilen örneklerin basitten karmaşığa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta doğru sıralandığı söylenebilir.

**5)** Ders kitabının metin kısımlarının başlıkları kalın punto ile ortalıdır. Kitapta ana başlıklar kalın punto ve mavi renk ile yazılmaktadır. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabından (2003) farklı olarak mavi ton kitaba eklenmiştir. Paragraf girintisi vardır. Kitapta teorik bilgileri göstermek için mavi renkten oluşan "|" dikey çizgiden yararlanılmaktadır. Bu dikey çizginin boyutu bilginin uzunluğuna göre değişmektedir. Kitaptaki ara başlıklar kırk dokuz maddeden oluşmakta ve mavi renk ile yazılmaktadır. Ayrıca ara başlıkların önüne "§" işareti konulmaktadır. Söz gelimi, §1., §2., §3., §4., §5. şeklinde numaralandırılır.

Sonuç olarak yukarıdaki bulgular ışığında şu maddeler sıralanabilir:

**1.** 9. ve 11. sınıf Kırgız dili ders kitaplarında bir önceki öğretim basamağına dair konu anlatımı yer almaktadır. Söz gelimi, 9. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2007) "VIII Klassta Özdöştürülgöndördü Kaytaloo (8. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama)"; 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2003) "Okuuçulardın X Klassta

Algan Bilimderin Eske Saluu cana Bışıktoo (Öğrencilerin 10.Sınıfta Öğrendiklerini Hatırlatma ve Pekiştirme)" başlıkları aktarılmaktadır.

İncelenen programlarda, bir önceki yılın konusunu tekrar etme bulunmaktadır. Burada amaç yeni öğrenme alanları oluşturmadan önce önbilgileri hatırlamaktır. Yapılandırmacı eğitim ilkelerinden birisidir.

**2.** Bütün kitaplarda "Baylanıştuu Kep (Sözlü Anlatım)" adlı bölüm bulunmaktadır. 9. (2016), 10. (2003; 2013)ve 11. (2003) sınıf Kırgız dili ders kitaplarında birinci bölümde; 9. (2007) ve 11. (2007) sınıf ders kitaplarında ikinci bölümde işlenmektedir.

İncelenen programlar, sözlü anlatıma çok önem vermektedir. Kırgız Türkçesi Kırgızistan vatandaşlarının iletişim için başvurması gereken birinci dildir. Bunu hayata koymak için ve üst bilişsel seviyeleri öğrencinin kullanması için gereklidir. İncelenen programlarda işbirlikli öğrenme tavsiye edilmiştir. Öğrencilerin sosyal etkileşimi için konuşma becerisi çok önemlidir. Böylelikle öğretmen öğrencileri konuşturarak işlenen dilbilgisini ne kadar kullandığını gözlemleyebilecektir.

**3.** Ders kitaplarının son bölümlerinde kitapta anlatılan konuları tekrarlamak için 9. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2007) "IX Klassta Özdöştürülgöndördü Kaytaloo (9. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama)", 10. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2013) "X. Klassta Ötülgön Materialdardı Bekemdöö cana Bışıktoo (10. Sınıfta Anlatılan Konuları İçin Alıştırma ve Pekiştirme)", 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2003) "V-XI Klasstarda Ötülgön Materialdardı Sistemalaştıruu cana Calpılaştıruu (5-11. Sınıf İçerisinde Görülen Konuları Sistemleştirme ve Genelleştirme)" başlıklarına yer verilmektedir.

İncelenen programlarda süreç ve sonuç değerlendirme önemsenmektedir. Ders kitaplarında yılsonu tekrarının bulunması biraz davranışçı yaklaşıma girmektedir. Öğrenci öğrenilen bilgiyi sürekli tekrarlamak yerine arkadaşlarıyla çeşitli etkinlikler hazırlayabilir. Böylelikle bilişsel öğrenmenin üst basamaklarına çıkılır.

**4.** Ders kitaplarında tanımlama yapılırken Rusçadan Kırgız Türkçesine geçmiş olan işaretlerden yararlanılmaktadır.

Elde edilen bilgilere göre Kırgız Türkçesinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bir öğrenci bir nesneyi ilk önce Rusça tanımı ile ifade etmese iyi olur.

**5.** İncelenen Kırgız dili ders kitaplarında dinleme becerisine yer verilmemiştir. Ders kitabında dilbilgisi konuları konuşma, okuma ve yazma becerileri ile

öğretilmektedir. Oysa incelenen programlarda dinleme becerisi ile ilgili işitsel araçlara yer verilmiştir.

**6.** Ders kitaplarında örnek cümleler verilirken Kırgız edebiyatının önemli isimlerin eserlerinden yararlanılmıştır. Söz gelimi, 9. sınıf Kırgız dili ders kitabının (2007) yirmi üçüncü sayfasında "Tolgonay, baykuş Tolgonayım! Aldagı Kaltandagan başındı oşondo boz kıroo çalbadıbı! Kayran oloñ çaç! Sen bul cerge kelgen sayın ar kaçan başkaça bolup kelçüsün." sözleri ile Cengiz Aytmatov'un "Toprak Ana" eserinden bir kesit verilmiştir.

İncelenen ders kitaplarında genel olarak geleneksel dil öğretimi yapılmaktadır. Örneğin 9. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2007) genellikle önce kurallar verilmiştir. Tümdengelim yöntemi kullanılmıştır. Ancak incelenen programlar tümegelim yöntemini önermektedir. Ders kitaplarının bu yönde değişmesi öğretimin niteliğini daha güçlü kılacaktır.

**7.** İncelenen ders kitaplarının ilgili programlara göre yenilenmesi öğretimin daha iyi uygulanması açısından önemlidir. Eğitimciler bu konuda ellerinden geleni yapsalar da ders kitapları ile programlar tutarlı olmazsa çabalar boşa gider.

**8.** İncelenen ders kitaplarında genellikle ilgili dilbilgisi kuralı verildikten sonra çeşitli örnek cümleler ile okuma metinleri verilmiştir. Burada bilgiyi sezdirerek öğretme yoktur. Örneğin 9. sınıf Kırgız dili ders kitabının (2007) 38. sayfasında *Kelime Grupları* anlatılmaktadır. *İsim-Fiil Grubunun Söz Dizimsel Görevleri* başlığından sonra tanımı verilmiş ve örneklendirilmiştir. Daha sonra çeşitli sorular sorularak okuma metinlerinde çalışmalar yapılmıştır. Ders kitabında çeşitli sorular ile okuma metni üzerinde çalışma yapılması güzeldir. Öğrenci, yeni öğrendiği bilgiyi metinde uygulayarak pekiştirmiş olur. Ancak, öğrenci ne bulacağını bildiği için dili kullanma becerisini çok kullanamamaktadır. Daha çok öğrendiği yeni dilbilgisi kuralını pekiştirir.

**9.** İncelenen Kırgız dili ders kitaplarından 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2003), (2007), (2013) Arap, Latin ve Rus alfabesinin öğretimi yapılmıştır. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının 2007 ve 2013'teki baskısına Orhon-Yenisey Yazıtlarının harfleri eklenmiştir. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2003) öğrenciye gösterilmeyen "Orhon-Yenisey" alfabesinin 2007 ve 2013'teki baskısında tanıtılması öğrencinin geçmişini bilmesi için güzel bir ayrıntıdır.

**10.** İncelenen Kırgız dili ders kitaplarından 11. sınıf Kırgız dili ders kitabının (2003), (2007), (2013) "Kırgız Leksikolojisinin Zenginleşme Yolları" adlı

bölümünde Rusçadan kabul edilen kelimeler "Ekim Devrimine Kadar Rusçadan Kabul Edilen Kelimeler" ve "Ekim Devriminden Sonra Rusçadan Kabul Edilen Kelimeler" olmak üzere iki alt başlığa ayrılır. Bu bölümde Arapça, Farsça ve Moğolcadan gelen kelimeler alt başlığına da yer verilmiştir. Arapçadan kabul edilen kelimelere örnek olarak "dükön, dünüyö, asıl, murat" verilebilir.

**Tablo 15.** 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız dili ders kitaplarında bölüm ve içerikler

| | |
|---|---|
| 9. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabı | 2004:<br>• "8. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama"<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Cümle Dışı Ögeler"<br>• "Kelime Grupları"<br>• "Birleşik Cümle"<br>• "Doğrudan ve Dolaylı Anlatımlı Cümleler"<br>• "Noktalama"<br>• "Ek Olarak" |
| | 2007:<br>• "8. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama"<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Cümle Dışı Ögeler"<br>• "Kelime Grupları"<br>• "Birleşik Cümle"<br>• "Doğrudan ve Dolaylı Anlatımlı Cümleler"<br>• "Noktalama"<br>• "9. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama"<br>• "Birleşik Cümlelerdeki Noktalama İşaretleri"<br>• "Ek Olarak" |
| | 9. sınıf Kırgız dili ders kitabından (2004) farklı olarak "9. Sınıfta Gördüklerimizi Tekrarlama" ve "Birleşik Cümlelerdeki Noktalama İşaretleri" adlı başlıklar ayrı bir bölüm olarak verilmiştir.<br>2016:<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Konuşma Stilleri"<br>• "Konuşma Türleri"<br>• "Cümle Dışı Ögeler"<br>• "Karmaşık Söz Dizimsel Yapılar"<br>• Birleşik Cümle" |
| 10. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabı | 2003:<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Ses Bilgisi, İmla Kılavuzu, Doğru Telaffuz ve Konuşma Kültürü"<br>• "İmla Kılavuzu ve Doğru Telaffuz Etme"<br>• "Sözcük Bilgisi"<br>• "Şekil Bilgisi"<br>• "Söz Dizimi"<br>• "10. Sınıfta Anlatılan Konular İçin Alıştırma ve Pekiştirme" |

**Tablo 15**. (devam). 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız Dili ders kitaplarında bölüm ve içerikler

| | |
|---|---|
| | 2013: |

| | |
|---|---|
| | • "Sözlü Anlatım"<br>• "Ses Bilgisi, İmla Kılavuzu, Doğru Telaffuz ve Konuşma Kültürü"<br>• "İmla Kılavuzu ve Doğru Telaffuz Etme"<br>• "Sözcük Bilgisi"<br>• "Şekil Bilgisi"<br>• "Söz Dizimi"<br>• "10. Sınıfta Anlatılan Konular İçin Alıştırma ve Pekiştirme"<br>2018:<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Ses Bilgisi, İmla Kılavuzu, Doğru Telaffuz ve Konuşma Kültürü"<br>• "İmla Kılavuzu ve Doğru Telaffuz Etme"<br>• "Sözcük Bilgisi"<br>• "Şekil Bilgisi"<br>• "Söz Dizimi"<br>• "10. Sınıfta Anlatılan Konular İçin Alıştırma ve Pekiştirme" |
| 11. Sınıf Kırgız Dili Ders Kitabı | 2003:<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Öğrencilerin 10. Sınıfta Öğrendiklerini Hatırlatma ve Pekiştirme"<br>• "Kırgız Yazısının Tarihi"<br>• "Deyimler"<br>• "Konuşma Kültürü"<br>• "Sözcük Hazinesini Zenginleştirme Yolları"<br>• "Stil ve Stilistik"<br>• "5-11. Sınıf İçerisinde Görülen Konuları Sistemleştirme ve Genelleştirme" |
| | 2007:<br>• "Öğrencilerin 10. Sınıfta Öğrendiklerini Hatırlatma ve Pekiştirme"<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Kırgız Yazısının Tarihi"<br>• "Deyimler ve Konuşma Kültürü"<br>• "Konuşma Kültürü"<br>• "Sözcük Hazinesini Zenginleştirme Yolları"<br>• "Stil ve Stilistik"<br>• "5-11. Sınıf İçerisinde Görülen Konuları Sistemleştirme ve Genelleştirme"<br>11. sınıf Kırgız dili ders kitabının (2003) bölümleri ile örtüşmektedir. |
| | 2013:<br>• "Öğrencilerin 10. Sınıfta Öğrendiklerini Hatırlatma ve Pekiştirme"<br>• "Sözlü Anlatım"<br>• "Kırgız Yazısının Tarihi"<br>• "Deyimler ve Konuşma Kültürü"<br>• "Konuşma Kültürü"<br>• "Sözcük Hazinesini Zenginleştirme Yolları"<br>• "Stil ve Stilistik"<br>• "5-11. Sınıf İçerisinde Görülen Konuları Sistemleştirme ve Genelleştirme"<br>11. sınıf Kırgız dili ders kitapları (2003), (2007) ile tutarlıdır. |

**Kaynak:** Araştırmacının Verileri

9, 10 ve 11. sınıf Kırgız dili ders kitaplarındaki bölüm ve içerikleri Tablo 15'te verilmiştir. Tabloda belirtildiği gibi sözcük öğretimine çok önem verilmiştir. 10 ve 11. sınıf Kırgız dili ders kitaplarına *sözcük bilgisi, sözcük hazinesini zenginleştirme yolları* gibi

bölümler eklenmiştir. İncelenen programlarda da sözcük hazinesini geliştirme üzerinde durulmuştur.

Sözcük öğretimi hem anadil öğretiminin hem de yabancılara Türkçe öğretiminin temel taşlarından biridir. İncelenen 10. sınıf Kırgız dili ders kitaplarında kelime bilgisini zenginleştirmek için eş sesli, eş anlamlı, zıt anlamlı sözcükler ile Kırgız Türkçesinde aktif ve pasif olan sözcüklerden yararlanılmıştır. İncelenen 11. sınıf Kırgız dili ders kitaplarında ise Kırgız Türkçesinin sözcük hazinesinin zenginleşmesi yollarında şekil bilgisinden, söz diziminden faydalanma gibi çeşitli bağlamlar öğretilmiştir.

Sonuç olarak incelenen ders kitaplarında ilgili programda verilmesi gereken dilbilgisi konularına yer verilmiştir. Ancak programlarda tanıtılan yaklaşım ile ders kitaplarındaki yaklaşım arasında farklılık vardır. İlgili programlar daha yenilikçidir. Öğrencinin ders sırasında daha çok söz almasını ister. İncelenen ders kitapları ise davranışçı yaklaşıma yakındır. Dilbilgisi kuralları verilir ve çeşitli örnekler ile pekiştirilir.

### 4.4. Kırgız Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Millî Kimlik Oluşumu

Kırgız dil ve edebiyat ders kitaplarına millî kimlik açısından bakıldığında söz konusu kitaplarda millî kimlik adına önemli adımlar atıldığı tespit edilmiştir. Bu konuya örnek olarak okuma metinlerinde işlenen ulusal değerler gösterilebilir.

Ders kitaplarında Kırgız edebiyatının gelişim sürecinin farklı siyasi, toplumsal ve tarihî durumlar açısından değerlendirilmesi önerilmiştir. Bu durum millî kimlik açısından ele alındığında 1960-1985 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin dünya seviyesinde güçlü bir devlet olarak yaşadığı ve onun içinde yer alan Kırgız Cumhuriyeti kültürünün hızlı bir şekilde geliştiği dönem Kırgız edebiyatının gelişimi bakımından örnek verilebilir.

Ders kitaplarında savaş sırasındaki cephe gerisi, kahramanlık, cesaret gibi Kırgız halkına destek veren konular işlenmiştir. Savaş sırasındaki cephe gerisine örnek olarak S. Ömürbayev'in "Fırtınalı Günler" romanı verilebilir.

Ders kitaplarında Kırgız halkının kabiliyetli bir halk olduğu ve yetenekli insanların desteklendiği ifade edilmiştir. Her dönemi objektif ele almak bakımından bu bilgiler önemlidir.

Bağımsızlık ile birlikte edebî eserlerde millî konulara yer verildiği ders kitaplarında ifade edilmiştir. Örnek olarak Ekim İhtilalinden önceki Kırgız halkının tarihî şahısları olan Kurmanjan Datka, Balbay, Baytik, Şabdan ve diğerleri hakkında araştırmalar yapıldığı, onların bıraktığı edebî eserleri ve hayat hikâyeleri okutulmaya başlandığı ve Sovyetler Dönemi'nde okunması yasaklanan "Kanduu Cıldar", "Balbay" gibi eserlerin tekrar yayınlandığı aktarılmıştır.

Ders kitaplarında Kırgız halkının 1916 Milli Mücadele Hareketi ve Ürkün'e yer verilmiştir. Millî kimlik bakımından çok önemlidir.

### 4.5 Kırgız Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Dil-Kimlik İlişkisi

Kırgız dil ve edebiyat ders kitapları dil-kimlik açısından değerlendirildiğinde 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında (2003: 3) "Kâşgarlı Mahmûd'un "Dîvânu Lugâti't-Türk" adlı sözlüğü, Yusuf Has Hacib'in "Kutadgu Bilig" adlı mesnevisi ve Yenisey yazıtlarındaki yazıların Kırgız halkının da bir parçası olduğu ancak Bağımsızlık Dönemi'nde Kırgız halkının bu ortak mirası unutmaya başladığı ifade edilmiştir. Bu cümlelerden yola çıkılırsa millî kimliğin korunmasında dilin önemi büyüktür.

### 4.6 Kırgız Dil ve Edebiyat Ders Kitaplarında Terminoloji

Kırgız dil ve edebiyat ders kitapları incelendiğinde 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında *Rusçadan Gelen Kelimeler* başlığında "zavod", "aktiv" ve "agronom"; *Ekim Devrine Kadar Rusçadan Gelen Kelimeler* başlığında "sarcan", "boroz", "kupayke" ve "üstöl"; *Sovyet Dönemi Sonrasında Rusçadan Kabul Edilen Kelimeler* başlığında "zavod", "stanok", sezon" ve "reyon"; *Arapçadan Gelen Kelimeler* başlığında "namaz", "imam" ve moldo"; *Farsçadan Gelen Kelimeler* başlığında "datka", düşman" ve "koşomat"; *Moğolcadan Gelen Kelimeler* başlığında "altın", "bürküt" ve nökör" gibi kelimeler örnek gösterilmiştir.

Kırgız dil ve edebiyat derslerindeki terminolojiye bakıldığında Rusçadaki gibi kimi ünsüz harflerin "ı" biçimi ile seslendirildiği görülmektedir. Buna örnek vermek gerekirse "bı", "cı" biçimi gösterilebilir.

# 5. SONUÇLAR

1. *Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da 9, 10 ve 11. sınıf dil ve edebiyat ders kitaplarında dil politikaları* adlı bu tez araştırmasında dil ve edebiyat öğretiminin genel sorunlarını tespit etmek, Kırgız halkının kültürünü, gelenek ve göreneklerini dil ve edebiyat ders kitaplarına ne kadar yansıtıldığını gözlemlemek, Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarının ilgili programlara ve kitaplara yansıtılıp yansıtılmadığını analiz etmek, ilgili alanyazında Kırgız Türkçesinin devlet dili olarak ne kadar benimsendiğini değerlendirmek amaçlanmıştır.

   Kırgız halkı, maddi ve manevi kültürel özellikleri barındıran ulusal bir kimliğe sahiptir. Bu ulusal kimliğin yüzyıllarca devamlılığını daha güçlü kılmak için ana dilin, maddi ve manevi kültür ögelerin ve değerlerin korunması önemlidir.
2. Kırgızistan'da öğretim dili Kırgız Türkçesi dışında olan eğitim kurumlarında okuyan Kırgız öğrencilerin ana dillerini yeterince iyi öğrenmedikleri ve Kırgız gelenek ve göreneklerini diğer Kırgız akranlarına göre daha az bildikleri gözlenmiştir. Bu sebeple ana dilin çok iyi bir şekilde öğrenilmesi millî kimliğin oluşmasında çok büyük etkendir.
3. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev 2004'te Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesinde (2009: 19); "Kırgız Cumhuriyeti Anayasasına uygun olarak iki dillilik dil alanında sabittir. Devlet dili Kırgız Türkçesi, resmî dil Rusçadır." sözleriyle Kırgız Türkçesine ve Rusçaya resmî statü vermiş ve pek çok alanda bu diller anayasal hak kazanmıştır. İncelenen pek çok veri göze alındığında bu durum ilk yıllar için gerekli sayılabilir ama uzun vadede Kırgız Türkçesinin benimsenmesini zorlaştırmaktadır.
4. Kırgızistan'da Rusya'nın hâlâ etkili olduğu gözlenmektedir. Bu durumun dile yansıdığı aşikârdır. Bundan dolayı aileler çocuklarının daha iyi bir geleceğe sahip olabilmesi için Rusça bilmelerini istemektedir. Çünkü pek çok iş yeri evrak işlerini Rusça yürütmektedir. Ayrıca Kırgızistan'dan Rusya'ya iş göçü devam etmektedir.
5. Kırgız halkı yılbaşını bir bayram havasında kutlamaktadır. Araştırmacının gözlemlerine göre yılın son 15 gününde başkentte bulunan Ala Too Meydanı'nda her akşam etkinlikler düzenlenmektedir. İnsanlar o soğuk kış akşamlarında bu meydanda yer alabilmek için evlerinden çıkmaktadırlar. Her yılbaşı gününde ise

ailece yemekler yapılmakta, ev temizlenmekte, yakınlar ile birlikte vakit geçirilmektedir. Kırgız kültürüne ait olmayan bir günün böyle neşe içinde kutlandığı gözlenmiştir.

6. Eğitim sistemi devletin yasa ve uygulamaları göz önünde bulundurularak şekillendirilmiştir. Söz konusu programlarda merkezi bir çekirdek yapının dikkate alındığı göze çarpar. Bu durumun olumlu yönleri olduğu kadar Kırgızistan'daki okulların fiziki boyutu, ekonomik ve coğrafi yapısı gibi nitelikleri yok sayabilen olumsuz yönleri de yer almaktadır.
7. Eğitim programları, sadece bilim ve teknolojideki değişim ve gelişmeler ile sosyo-ekonomik taleplere göre geliştirilmez. Eğitim programları, aynı zamanda başta eğitim bilimleri, psikoloji, felsefe, tıp, sosyoloji ve antropoloji gibi çeşitli alanlarda öne çıkan söylem ve eğilimlere de son derece duyarlıdır (Demirel, 2005'ten, Akt. Akpınar, 2017: 215). İncelenen dil ve edebiyat programlarında iş birliğine dayalı öğrenme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme gibi kavramlar tanıtılmıştır.
8. İncelenen programlarda edebiyat öğretiminin sadece dil unsurlarını öğretme ya da edebî metin okuma alışkanlığı kazandırma olmadığı, dilin kültür yönünün de önemli olduğu aktarılmıştır. Ancak ilgili programlara Türk edebiyatından herhangi bir edebiyatçı yer almamaktadır. Oysa Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018: 19) "Ders kitaplarına alanda yaygın olarak kabul görmüş yazar ve eserlerden, edebî ve kültürel değer taşıyan metinler alınmalıdır. Türk cumhuriyetleri ve Balkan Türkleri edebiyatlarından eserlere yer verilmelidir." ibaresi bulunmaktadır. Bu da bir programın ne kadar değerli olduğunu ve ona göre ders kitaplarına edebî metin seçildiğini göz önüne getirmektedir.
9. Araştırma verilerine göre dil ve edebiyat programları güncellense bile ders kitaplarında tanıtılan edebî eserler hemen hemen aynıdır. Buradan anlaşılıyor ki iktidarda olan siyasi partiler ders kitaplarında tanıtılan önemli isimlere yönelik herhangi bir fikir ayrılığına sahip değiller.
10. İncelenen ders kitapları ile programların bazı yerlerinde tutarsızlık vardır. Programlarda tanıtılması istenen kimi edebiyatçılar ders kitaplarında yer almamaktadır ya da başka bir sınıfta ilgili edebiyatçı tanıtılmaktadır.
11. İncelenen programlar, öğretim hedeflerini gerçekleştirmek için hazırlanmış olsa da Kırgızistan'daki okullar fiziksel donanım bakımından yeterli seviyede olmadığı için programların yürütülmesi istenilen seviyede değildir.

**12.** Ders kitapları, eğitim politikasının uygulama alanıdır. Kitaplar oluşturulurken program dâhilinde hareket edilir. Örneğin, Sovyet Dönemi'nde "yasaklı eserler" dönemin ders kitaplarına konulmamışken Bağımsızlık Dönemi'nde bu eserler ders kitaplarında görülür. Sovyet öncesi Kırgız yazılı edebiyatın öncülerinden Moldo Kılıç ile Sovyet Dönemi Kırgız yazılı edebiyatın öncülerinden Kasım Tınıstanov, Sıdık Karaçev ve Osmonaalı Sıdıkov Sovyet Dönemi'nde yasaklı edebiyatçılar arasındadır. Bağımsızlık Dönemi'ne kadar bu edebî kalemlerin eserlerinin konuşulması yasak olduğu ilgili çalışmalarda belirtilmiştir. Bağımsızlık ile birlikte ders kitaplarında bu önemli kalemlerin tanıtılması onlara verilen bir değerdir.

**13.** İncelenen ders kitaplarında Kırgız edebiyatındaki önemli kalemlerin çoğunun maddi yönden sıkıntı yaşadığı ve kısa bir ömür sürdüğü gözlenmiştir. Bu durum 9, 10 ve 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitaplarında yer alan edebiyatçıların hayat hikâyesinde görülür. Örneğin, 9. Sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabbında (2012: 32-36) Aalı Tokombayev'in hayatı tanıtılırken 1916'da özgürlük için mücadelenin başlaması sebebiyle Tokombayev'in öğrenimine devam edemediği, bu mücadele zamanında Tokombayev'in kardeşlerinin yabancı ülkede öldüğü, Tokombayev vatanına döndüğünde ise önce babası, ardından annesinin vefat ettiği anlatılır. Bunun gibi acı olaylar edebiyatçının eserlerine yansımıştır.

**14.** Kırgız dil ve edebiyat ders kitapları çeşitli okuma metinleriyle kültür aktarımını gerçekleştirmektedir. Ancak incelenen ders kitaplarının dil seviyesi hem yüksek hem de bazı okuma metinleri uzundur. Öğrencinin ilgisini daha çok çekmek için okuma metinlerinin uzunluğunun dengede olması okuma sürecini daha verimli kılar.

**15.** Dil ve edebiyat ders kitaplarının yazar kadrosu alanında uzman kişiler olduğu gözlemlenir. Söz gelimi, 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabının (2000), (2013) hazırlama sürecinde Profesör K. Artıkbayev, Profesör K. Asanaliyev, Profesör S. Baygaziyev, Profesör K. İmanaliyev, Profesör N. İşekeyev ve Doktor A. Muratov bir araya gelmiştir.

**16.** Ders kitapları metin türleri bakımından incelendiğinde 9. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında 21 hikâye edici metin, 14 şiir tanıtılmıştır. Bu edebî metinlerin türleri: uzun hikâye (9), roman (2), manzum hikâye (3), öykü (3), efsane (1) ve piyestir (3). 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında 10 hikâye edici metin, 26 şiir tanıtılmaktadır. Bu edebî metinlerin türleri: uzun hikâye (2), roman (4), manzum hikâye (3) ve piyestir (1). 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında 13 hikâye edici

metin bulunmaktadır. Bu edebî metinler: uzun hikâye (5), roman (5), manzum hikâye (1) ve piyestir (2). 11. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabında 4 bilgilendirici metin yer almaktadır. Bu edebî metinler: söyleşi (2) ve mektuptur (2). İncelenen ders kitaplarında edebî metinlerin türleri sınıf seviyesi yükseldikçe mensur esere yaklaşmıştır.

Okuma metinlerinin yukarıdaki sayıda tutulmasının sebebi olarak Kırgız edebiyatı ders saatlerinin kısıtlı olması gösterilebilir. Yeni edebî türleri tanıtmak için okuma metinlerinin uzunluğunun eşitlenmesi ders kitaplarını daha güçlü kılar.

İncelenen ders kitaplarında bilgilendirici metinlerin daha daha az orana sahip olduğu gözlenmiştir. Metin türlerinin dağılımının daha dengeli olması öğretim açısından ders kitaplarını daha mükemmel kılar.

**17.** İncelenen dil ve edebiyat ders kitaplarında Kırgız halkına ait gelenek ve göreneklerin bir parçası olan Kırgız motiflerinden yararlanılmıştır. 10. sınıf Kırgız edebiyatı ders kitabının (2007) kapağının ortasında belli belirsiz Berkut kartalına ait Kırgız motifi bulunur. Bu Kırgız motifi arka kapağa kadar uzanır. 11. sınıf Kırgız dili ders kitabında (2013) keçi ve koç boynuzundan oluşan Kırgız motifi arka kapağı süsler.

**18.** Çağdaş eğitim sisteminde ders kitapları öğretmenler için bir rehberdir. Her şey kitabın içindeki konularla sınırlı değildir. Ders kitapları sadece ortak programı yöneten bir araçtır. Oysa incelenen ders kitapları bilgi ağırlıklı olarak hazırlanmıştır. Öğrencilerin temel dil becerilerini harekete geçirecek etkinliklerden yararlanılsa ders kitapları daha kullanışlı olur.

**19.** İncelenen 11. sınıf Kırgız dili ders kitaplarında (2003), (2007), (2013) Kırgız edebî dilinin ortaya çıkması ve gelişmesine yer verilmektedir. Burada Kırgız Türkçesinin hangi dil ailesi içerisinde bulunduğu aktarılır. Türkiye Türkleri için "Türk (Osmon Türkü)" ifadesi kullanılır. Kırgız Türkçesi ile Altay dilleri ailesini fonetik ve morfolojik yönden inceler.

**20.** Araştırma verilerini toplama aşamasında Bişkek'te çeşitli kütüphaneler ziyaret edilmiştir. Öğrencinin ufkunu açacak kitapları okuyabilmesi için ortamın daha cazip olması kütüphaneleri daha güçlü kılar.

**21.** İncelenen ders kitaplarındaki edebî metinler konu bakımından değerlendirildiğinde ders kitaplarında daha çok ulusal değerlerin yer aldığı gözlenmiştir.

**22.** İncelenen ders kitaplarındaki dilbilgisi öğretimine bakıldığında ilgili kitaplarda daha çok soru-yanıt tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir. Soru-yanıt tekniği ile etki-tepki oluşturma, bilgileri pekiştirme amaçlanmıştır. Ancak öğrencilerin üst bilişsel beceriler için daha farklı teknikler eklense iyi olur.

**23.** İncelenen Kırgız dili ders kitaplarında dilbilgisi öğretiminde daha çok geleneksel dilbilgisi öğretimi uygulanmıştır. Dilbilgisi kuralları açıklandıktan sonra çeşitli örnek cümle ve okuma metniyle ilgili dilbilgisi konusunu pekiştirme amaçlanmıştır. Ders kitapları öğrencinin bilgiyi beceri hâline dönüştürmesine katkı sağlayacak şekilde düzenlense daha çok verim elde edilir.

**24.** İncelenen dil ve edebiyat programları öğrencinin üst düzey becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikler önerirken ders kitapları daha çok ezberlemeye yönelik çalışmalar içermektedir. Bu sebeple ders kitaplarının yeniden gözden geçirilmesi alana daha çok katkı sağlar.

**25.** İncelenen dil ve edebiyat programlarında iş birlikli öğrenme gibi grupla çalışma önerilmiştir. Öğrencinin, arkadaşlarıyla çalışması, birlikte bir hedefe ulaşması amaçlanmıştır. Böylelikle öğrenci yapılandırmacı yaklaşım ile arkadaşlarıyla bilgiyi keşfedecek ve bilinç düzeyine indirecektir. Ancak incelenen ders kitaplarında öğrenci bilgiyi daha çok kendi kendine bulmaktadır.

**26.** Dil ve edebiyat bir milletin kimliğidir. Toplum dil ile gelişerek köklerini gelecek nesillere taşır. Kırgız edebiyatı dersi ile öğrenci atalarının Sovyet Dönemi'nde yaşadıkları duyguları gözlemler, Sovyet Öncesi Dönem'deki önemli şairlerin eserlerini öğrenir ve kültürüne daha çok sahip çıkar.

**27.** Araştırmacının öğrenciler ile yaptığı sohbetler ders kitaplarının yeterli sayıda olmadığını, materyal bakımından dil ve edebiyat derslerinde sorunlar yaşandığı gözlenmiştir.

**28.** Araştırmacının gözlemlerine çoğu öğrencinin Kırgız Türkçesiyle konuşmayı tercih etmediği, Kırgız edebiyatının önde gelen edebiyatçıları dışında edebiyatçılara karşı yeteri kadar ilginin olmadığı yansımıştır.

**29.** Dil öğretiminde istenilen yere gitmeye çalışırken bazen tuzaklara düşülebiliyor. Örneğin öğretici, kültür aktarımı yaparken ipin ucunu kaçırabiliyor. Bu yüzden Rus, Özbek ve Taciklere kültür aktarımının denge içinde verilmesi öğretimi daha kuvvetle hâle getirecektir.

**30.** Pek çok araştırma sonucunda incelenen ders kitaplarının dil ve edebiyat öğretimi açısından yetersiz kaldığı gözlenmiştir. İlgili programlar çağdaş öğretim yöntem

ve tekniklerine yer verse de söz konusu ders kitapları günün koşullarına ayak uyduramamaktadır.

**31.** Araştırmadan elde edilen bilgi ve gözlemlere göre diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinden Kazakistan ve Azerbaycan'ın devlet dili üzerine çalışmalarının örnek alınması geleceğe yönelik çalışmalarda hız kazanılmasına katkı sağlayacaktır.

**32.** Öğretmen, öğrenme ortamında ders kitabının ötesine geçebilmeli ve öğrencinin günlük hayatı, ihtiyaçları ve hedefleri ile uyumlu olmalıdır. Ders kitabı ise Kırgız edebiyatını öğretmek için çeşitli öğretim araçlarından sadece biridir.

**33.** Öğrenciye dinleme becerisinin ne kadar kıymetli olduğu çeşitli etkinlikler ile öğretilse öğretimi daha iyi hâle getirir. Örneğin önemli edebiyatçıların şiirleri seslendirme yoluyla dinletilebilir. Böylelikle öğrenci sadece okuyarak ve ezberleyerek değil, başkalarının sözlerini dinleyerek de edebiyat bilgisini genişletebilir.

**34.** Aytmatov'un ifade ettiği gibi (Akt. İbraimov, 2018: 207) Türk dünyasının önünde çözülmesi gereken ve diplomatik gayretlere muhtaç birçok sorun vardır. Bunlara çözüm getirilmesi birlik inancını daha çok pekiştirecektir.

**35.** Kırgız Cumhuriyeti eğitim alanındaki pek çok eksiğe rağmen sürekli kendini geliştirmeye devam etmektedir. Her geçen yıl öğretim yöntemleri eğitim camiasında kabul görmeye artarak devam etmektedir. Buna en güzel örnek ilgili alanyazın çalışmalarında gözlenmektedir.

**36.** Araştırmadan elde edilen veriler ışığında Kırgızistan'da dil politikaları üzerinde siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal değişimlerin etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ülkede her siyasi değişimde çeşitli adımlar atıldığı gözlenmiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Askar Akayev 2004'te Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesinde aşağıdaki görevlerin yerine getirilmesini belirlemiştir:

- Kırgız Cumhuriyeti'nin "Devlet Dili Üzerine" yasasının uygulanmasını sağlamak için gerekli fonları sağlamak,
- Eğitim kurumlarında devlet dilinin doğru bir şekilde öğretilmesi için öncelikle Kırgız dili ve edebiyatı standardı için merkezler oluşturmak ve bu yerleri dil materyalleri ve diğer modern teknik eğitim araçlarıyla donatmak,

- Devlet dilinde en iyi müfredatın, ders kitaplarının ve yardımcı kitapların yazarları için maddî ve manevi teşvik sisteminin iyileştirilmesi vb. görevler belirlenmiştir (2009: 20-22).

1 Temmuz 2013'te Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev tarafından imzalanan devlet dilini ve dil politikasını geliştirmeye yönelik tedbirler hakkındaki kararnameye göre Kırgızistan'da dil politikasında devlet dilinin gelişimi konusunun çok önemli olduğu ve devletin bunu desteklemek için çeşitli önlemler almasına rağmen Kırgız Türkçesini ana dili olmayanlar arasında yalnızca onda biri konuştuğu gözlenmiştir. Bu da toplumda devlet dili politikasının geliştirme ihtiyacı hakkında tartışma ortamı yaratmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında mevcut dil politikasının yetersizliğinin yanı sıra finansman eksikliği de bulunmaktadır. Sadece devlet eğitim sistemine yapılan vurgunun işe yaramadığı açıktır. Bu nedenle kamu-özel ortaklığı, devlet dilinin gelişiminde ve diğer dillerle birlikte devlet dilinin öğrenilmesi ve kullanımının genişletilmesinde olumlu bir rol oynayacağı düşünülmektedir (http://www.president.kg/kg/okujalar/zharlyktar/7176_almazbek_atambaev_kirgiz_respublikasinda_mamlekettik_tildi_nktr_ghana_til_sayasatin_rkndt_boyuncha_charalar_ghnnd_gharlikka_kol_koydu Erişim Tarihi: 07.07.2020).

Sonuç olarak, Kırgızistan'da dil politikaların etkili bir biçimde gerçekleşmesi için aşılması gereken engeller vardır. Bunun için sadece millî kimlik oluşturmak yeterli değildir. Kırgızistan'ın hem bölge olarak bulunduğu konum hem de bünyesinde pek çok halkın yer alması ulaşılması beklenen hedefe yönelik seçenekleri azaltmaktadır.

Ders kitapları ile dil ve edebiyat programları arasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Bunun önüne geçmek için söz konusu programların sağlıklı yürütülmesi gerekmektedir. Bu amaçla kurumlar arası iş birliği yapılsa dil ve edebiyat öğretimini daha güçlü hâle getirir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında şu öneriler sıralanabilir:

1. İncelenen ders kitaplarına çeşitli görsel araçlar eklenebilir. Öğrencilerin daha iyi algılayabilmesi için resim, karikatür, çizim, fotoğraf, tablo gibi görsel araçlardan yararlanılabilir.
2. İçerik oluşturulurken serbest okuma metinleri gibi başlıklar oluşturularak *Çağdaş Kırgız Edebiyatı* metinlerinden yararlanılabilir.

3. Ders kitaplarına bölüm sonlarına ölçme değerlendirme çalışmaları eklenebilir.
4. Öğrencilerin terimleri daha kolay anlayabilmesi için edebiyat terimleri sözlüğü oluşturulabilir.
5. Ders kitapları daha zengin tasarıma sahip olabilir.

# 6. YARARLANILAN KAYNAKLAR


Abdıbekova N. (2015). Köp Tildüü Bilim Berüünü Önüktürüü Süylöö Kebin Kalıptandıruunun Lingvodidaktikalık Negizderi. *OşMUnun Jarçısı*, 4 (3): 32-38.

Abdıkadırova MB. Okutuu Orus Tilinde Jürgüzülgön Mektepterde Kırgız Adabiyatın Üyrötüünün Tarıhıy Abalı jana Problemaları. K. İ. Skryabin Atındagı Kırgız Uluttuk Agrardık Universitet, *UDK.371.3:82:373(575.2).*

Abdiyeva R, Ganiyev C, Baygonuşova D. (2017). Kırgızistan Ekonomisinin Genel Durumu. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyase*t, 1. Baskı. Bişkek, BYR Publishing House.

Abdiyeva R. (2017). Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye ile Ortak Dil ve Ortak Alfabe Çalışmaları. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, 1(2):104-119.

Akçay A, Safalı S. (2019). Öğretim Programlarıyla İlgili Temel Kavramlar. İçinde: Akçay A.ve Kardaş MN. (Editörler). Ankara, Pegem Akademi.

Akimcan Kızı B. (2008). Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Ortaöğretim Ders Kitaplarında Din Anlatımı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Akmatova AM. (2008). Kırgız Mektepteri İçin Kırgız Tili Boyunça Okuu Kitepterinin Tarıhınan. *AUCA Academic Review*, 133-146.

Akmoldoyev K. (2006). Bağımsızlıktan Sonra Kırgızistan'da Ulus-Devlet İnşası, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Akpınar B. (2017). *Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme*. Ankara: Data Yayınları.

Aksan D. (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 5. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.

Akyıldız S. (2019). Sovyet Sonrası Azerbaycan'da Millî Kimlik İnşasında Dil Politikalarının Rolü ve Milliyetçiliğin Yansımaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Alımov B. (2002). *Kırgız Adabiyatı, 9- Klass.* Bişkek: Pedagogika.

Alımov B. (2007). *Kırgız Adabiyatı, 9- Klass.* Bişkek: Bilim Kompyuter.

Alımov B. (2012). *Kırgız Adabiyatı, 9- Klass.* Bişkek: Bilim Kompyuter.

Alimbekov A, Dumanaeva N. (2017). Türk Dünyasının Eğitim Sistemleri ve Sorunları Eğitim Raporu (2017). İçinde: Doğan T. (Editör). *Kırgızistan Eğitim Raporu 2017*, Ankara, Pegem Akademi, 1-70.

Alimbekov A. (2001). Kırgız Cumhuriyeti ve Eğitim Sistemi Hakkında Genel Bilgi. *Türk Yurdu*, 171-174.

Altıok E. (2018). Sovyet Rejiminin II. Dünya Savaşı Dönemi Kırgız Edebiyatına ve Öskön Danikeyev'in hikâyelerine etkisi. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(15):235-246.

Apaydın M. (2016). Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı Romanının Kronotopik Yapısı. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3):117-128.

Artıkbayev K, Asanaliyev K, Baygaziyev S, İmanaliyev K, İşekeyev N, Muratov A. (2000). *Kırgız Adabiyatı, 11- Klass*. Bişkek: Pedagogika.

Artıkbayev K, Asanaliyev K, Baygaziyev S, İmanaliyev K, İşekeyev N, Muratov A. (2007). *Kırgız Adabiyatı, 11- Klass*. Bişkek: Bilim Kompyuter.

Artıkbayev K, Asanaliyev K, Baygaziyev S, İmanaliyev K, İşekeyev N, Muratov A. (2013). *Kırgız Adabiyatı, 11- Klass*. Bişkek: Bilim Kompyuter.

Artıkbayev K. (2010). Kasımalı Cantöşev'in Hayatına ve Sanatına Bir Bakış. Dıykanbayeva, M. (Çeviren). Kardeş Kalemler Dergisi 4 (38).

Asanaliyev K, Baygaziyev S, Cigitov S, İmanaliyev K. (2003). *Kırgız Adabiyatı, 10-Klass*. Bişkek: Mektep.

Asanaliyev K, Baygaziyev S, Cigitov S, İmanaliyev K. (2007). *Kırgız Adabiyatı, 10-Klass*. Bişkek: Bilim Kutu.

Asanaliyev K, Baygaziyev S, Cigitov S, İmanaliyev K. (2013). *Kırgız Adabiyatı, 10-Klass*. Bişkek: İnsanat.

Aseinov D, Najimudinova S. (2017). Kırgızistan'da Yerel Yönetimler. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publishing House.

Askar Kızı C. (2018). *Orto Mekteptin Okuuçularının Tildik Kompetentsiyaların Örkündötüüdö Professor K. K. Sartbaevdin Kırgız Tilin Okutuu Metodikasına Arnalgan Emgekterin Koldonuu Tehnologiyaları.* Bişkek: İ. Arabaev Atındagı Kırgız Mamlekettik Universiteti jana J. Balasagın Atındagı Kırgız Uluttuk Universiteti.

Askarova GM. (2015). Kırgızstandın Keleçegi-Mamlekettik Tilinde. *Oş Mamlekettik Universitetinin Jarçısı, Oşmunun Jarçısı,* 4(3):55-58.

Aslan B. (2009). Sovyet Rusya Hâkimiyetinde Yaşayan Türklerin Ortak "Birleştirilmiş Türk Alfabesi"nden "Rus Kiril" Alfabesine Geçirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 40: 357-374.

Aydın M. (2019). Kırgızistan Örneğinde Sovyetler Birliği'nin Dil Politikalarının Sonuçları. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Araştırmaları 2019,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publishing House.

Aytmatov C, Şahanov, M. (2002). *Şafak Sancısı*. İstanbul: Da Yayıncılık.

Balcı S, Alimbekov A, Boobekova K. (2017). Geçmişten Günümüze Kırgızlarda Eğitim. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset*, 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

Yılmaz Balkan A. (2013). Hayattan Esere Cengiz Aytmatov. *Turkish Studies*, 8 (9): 2621-2628.

Baytikova B. (2015). Okutuu Özbek Tilinde Jürgüzülgön Mektepterde Kırgız Adabiyatın Okutuunun Tarıhı. *Oş: Oş Mamlekettik Universitetinin Jarçısı, Oşmunun Jarçısı*, 4(3):58-61.

Baytikova BB. (2017). Okutuu Özbek Tilinde Jürgüzülgön Mektepterde Kırgız Adabiyatın Okutuunun İlimiy-Metodikalık Negizderi, Doktora Tezi, Oş: Oş Mamlekettik Universiteti.

Beşirli H. (2011). Kırgızistan'ın Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapısı. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (15):313-331.

Boobekova K. (2001). Kırgızistan ve Türkiye İlköğretim Sistemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (Birinci Basamak), Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Boranbayeva SG. (2004). SSCB Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Kazak Dilinin Genel Durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 1: 20-41.

Boylu E. (2014). Dil-Kültür İlişkisi ve İran'da Türkçe Öğretimine Etkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (Özel Sayı II):19-28.

Boylu E. (2020). *Kuramdan Uygulamaya Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme*, 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Budak L. (2013). Bağımsızlıklarının 22. Yılında Türk Cumhuriyetleri'nde Medya, Yapısal Durum, Yasalar, Uygulamalar ve Sorunlar. *Türkbilim*, 1.

Buyar C. (2017). Kırgız Tarihi (Başlangıcından 1991 Yılına Kadar). İçinde: Buyar C (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset*, 1. Baskı. Bişkek, BYR Publishing House.

Caanbayeva M. Tekstti Tildik jana Keptik Korunuş Katarı Okutuu. *J. Balasagın Atındagı Kuu İzdenüüçü*, 1-5.

Cigitov S. (2006). Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1):7-20.

Cigitov S. (2006). Karanlık Yıllar ve Bir Mihenk Taşı: Sıdık Karaçev. Göz K. (Çeviren). *Manas Sosyal Bilimler Dergisi*, 15:93-105.

Coldoşov A. (2013). Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar. *OAKA*, 8(15), 101-133.

Coldoşov A. (2019). Kırgızistan'ın Komşu Ülkelerle Sınır İlişkileri. İçinde: Buyar C (Editör). *Kırgızistan Araştırmaları 2019,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publishing House.

Çakın Ö. ve Akman E. (2017). Kırgızistan'da Kiril Alfabesine Geçiş Süreci ve Gazetelere Yansıması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bililimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 287-297.

Çakır H. (2019). Başlangıçtan Günümüze Kırgız Medyası. İçinde: Buyar C (Editör). *Kırgızistan Araştırmaları 2019,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

Çeçen MA, Çiftçi Ö. (2007). İlköğretim 6. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Tür ve Tema Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 173:39-49.

Çelik ME. (2019). Öğretmen Yeterlikleri. İçinde: Akçay A. ve Kardaş MN. (Editörler). Ankara, Pegem Akademi.

Çotayev Z. (2017). Kırgızistan'ın Dış Politikası: Devam Eden ve Değişen Eğilimler. İçinde: Buyar C (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

Demirel Ö. (2017). *Öğretim İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*, 23. Baskı. Ankara: PEGEM Akademi.

Demirel Ö. (2020). *Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya*, 27. Baskı. Ankara: PEGEM Akademi.

Derviş L, Devrısheva K. (2015). Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dönemi Kırgız Tarihine Bir Bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 111(219):49-66.

Dıykanbayeva, M. (2014). 1916 Yılındaki Kırgız Millî Mücadelesi: Ürkün. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (3): 112-126.

Dıykanbayeva, M. (2015). Hatıralar Işığında Cengiz Aytmatov ve Eserleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (1): 169-188.

Ercilasun AB. (2015). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 16. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Eskimen AD. (2016). Edebiyat (9-12) Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (Indiana Eyaleti) Örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38-61.

Garibova J. (2012). Sovyet Sonrası Dönem'de Türk Dilli Halklar Dil Sorunu, Yeniden Biçimlenen Kimlikler. İçinde: Aslan S. ve Salenova R. (Editörler). 1. Baskı. Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.

Garibova J. (2018). Azerbaycan'da Dil-Kimlik Bağlantısının Oluşumu ve Türkiye Türkçesi Faktörü. *SUTAD*, 44:15-41.

Gökdağ BA. (2013). Kazakistan'da Dil Uygulamaları. *Yeni Türkiye*, 53:1-17.

Göz K, Aşlar H. (2018). Ünlü Kırgız eleştirmen Salican Cigitov'un İlmî Kişiliği ve Makalelerine Bir Bakış. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3):1-24.

Göz K. (2017). Ana Çizgileriyle Kırgız Edebiyatı ve Yeniden Okuma Denemesi. İçinde: Buyar C (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

Güleç İ, Demirtaş T. (2012). İlköğretim 8. Sınıf Ana Dili Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 2(1):74-91.

Gümüş M. (2010). Türkçe ile Kırgızca Dil Yapılarının Dil Öğretimi Amaçlı Karşılaştırması, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

Gündoğdu A. (2011). Kırgızistan: Dün, Bugün, Yarın. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (15):399-418.

Güngör A. (2001). Kasımalı Bayalinov (1902-1979). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 222-240.

Güngör E. (2015). Kırgızların İlk Modern Tarihçisi Osmonaalı Sıdıkuulu. *Türkiyat Mecmuası*, 25: 237-254.

Gürsoy Naskali E. *Kırgız Şairi Alıkul Osmonov (1915-1950).* 426-430.

İbraimov O. (2018). *Devrin Büyük Yazarı Cengiz Aytmatov Hayatı ve Edebî Kişiliği*, 1. Baskı. Akrara: BENGÜ Yayınları.

İdayeva A. (2016). *Türk Dünyasında Eğitim* ed. Dündar H, s: 127-139, Ankara: Pegem Akademi.

İdayeva A, Ünal U. (2017). Kırgızistan Eğitim Sisteminin Temel Özellikleri. İçinde: Buyar C (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı, Bişkek, BYR publishing House.

İsakova TC. Uluttuk Mektepterde Oozeki Kepti Östürüüdö Ç. Aytmatovdun Çıgarmaların Koldonuu Ikmaları. *Oş Mamlekettik Universitetinin Jarçısı, Oşmunun Jarçısı,* 4(3):114-117.

İşci C. (2012). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan "Yeni Hitit" Ders Kitabının Dört Temel Dil Becerisi ve Kültür Açısından İncelenmesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Kallimci İT. (2009). Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Millî Temalar. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.

Kallimci İT. (2015). Bağımsızlık Sonrası Kırgız Şiirinde Dil Teması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, güz (35):150-172.

Kamalov İ. (2011). Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarının 20. Yılında Rusya'nın Orta Asya Politikaları. İçinde: Yılmaz M. (Editör). Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.

Kamçıbekova K. (2008). Sovyet Dönemi Kırgız Türkçesinde Dil Planlaması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 26:31-40.

Karakuş N. (2019). Geçmişten Günümüze Türkçe Dersi Öğretim Programları 3-6-8. Sınıf Türkçe Dersi Öğretim Programları (129, 1931-32, 1938, 1949, 1962, 1981). İçinde: Akçay A. ve Kardaş MN. (Editörler). Ankara, PEGEM Akademi.

Kardaş, MN, Kaya M. (2019). *2018 Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara: PEGEM Akademi.

Karımşakov K. (2017). Kırgızistan'da Bağımsızlık Sonrası Geçiş Dönemi'nde Ekonomik Reformlar ve Performans. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

Karkınlı R. (2017). Kasımalı Bayalinov'un "Acar" Adlı Uzun Hikâyesinde Halk Kültürü. *TEKE: Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2):1028-1042.

Kasapoğlu Çengel H. (2004). Kırgızistan'da İki Dillilik. *Türk Yurdu*, C. 24:45-50.

Kıldıroğlu M. (2017). Tarihî Kaynaklarda Kırgız Adı ve Anlamı. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

Kılıç F. (2010). Kırgızistan'da Akayev Sonrası İzlenen Dil Politikasının Genel Görünümü ve Düşündürdükleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2):34-44.

Kılınç A, Duman I. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Tematik Yaklaşım Üzerine Bir İnceleme. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 1(4):94-101.

Kınacı C. (2010). Sovyetlerden Günümüze Kazakistan'da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları. *Turkish Studies*, 5(4):1304-1319.

*Kırgız Adabiyatının Programması-Okutuu Kırgız Tilinde Jürgüzülgön Bilim Berüü Uyumdarının V-IX Klasstarı Üçün*. Bişkek: 2018.

Kırgız Cumhuriyeti'nde İnsanların Birliği ve Uluslararası İlişkiler Güçlendirme Kavramı (2013), Bişkek.

*Kırgız Respublikasının Jalpı Bilim Berüüçü Uyumdarının 10-11 Klasstar Üçün "Kırgız Adabiyatı" Predmeti Boyunça Predmettik Standartı (Okutuu Kırgız Tilinde Jürgüzülgön Mektepter Üçün)*. Bişkek: 2018.

*Kırgız Respublikasının Jalpı Bilim Berüüçü Uyumdarının 10-11 Klasstar Üçün "Kırgız Jana Düynölük Adabiyatı" Predmeti Boyunça Predmettik Standartı (Okutuu Orus, Özbek, Tajik Tilderinde Jürgüzülgön Mektepter Üçün)*. Bişkek: 2018.

*Kırgız Tilinin Programması-5-9-Klasstar Okutuu Kırgız Tilinde Jürgüzülgön Orto Mektepter Jana Gimnaziyalar Üçün*. Bişkek: 2018.

Kurudayıoğlu M, Çelik G. (2011). 9. Sınıf Türk Edebiyatı Programı'nın Eleştirel Düşünme Açısından Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15):213- 237.

Küçükyıldız A. (2003). Cengiz Aytmatov ve Orhan Söylemez'in Eseri. A.*Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 21:339-345.

Maksutova A. (2011). Orus Tildüü Mektepterde Kırgız Adabiyatın Etnomadaniy Negizde Okutuunun Tarıhı, Azırkı Abalı jana Problemaları. *Nauka ı Novyye Tekhnologıı*, 9:276-279.

Maksutova BA. (2016). Orus Tildüü Mektepterde Kırgız Adabiyatın Etnomadaniy Negizde Okutuunun Metodikası, Doktora Tezi, Bişkek: İ. Arabaev Atındagı Kırgız Mamlekettik Universiteti jana J. Balasagın Atındagı Kırgız Uluttuk Universiteti.

Maksutova S. (2012). Kasım Tınıstanov. Çeviri: Murzakulova G. *Bizim Külliye Kültür ve Sanat Dergisi*, 53: 16-19.

Mamlekettik Til Boyunça Rasmiy Materialdardın Cınagı (2009), Bişkek, Mamlekettik Tildi Önüktürüü Fondu.

MEB. (2018). *İlköğretim Tükçe DersiÖğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.

Musaoğlu N. (2009). Orta Asya Cumhuriyetlerinde Dil, Ulusal Kimlik ve Demokrasi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1):261-273.

Narmırzayeva K. Mamazayitova B. (2015). JOJdordo, Mekeme-İşkanalarda Mamlekettik Tildi Okutuunun Ayrım Bir Maseleleri. *Oş Mamlekettik Universitetinin Jarçısı, Oşmunun Jarçısı,* 4(3):190-192.

Ömüraliyev B. (2004). *Kırgız Tili, 9- Klass*. Bişkek: Şam.

Ömüraliyev B. (2007). *Kırgız Tili, 9- Klass*. Bişkek: Şam.

Özcan T. "Tarihî Roman Vadisinde Aytmatov'un Beyaz Gemi Adlı Romanının Çözümlenmesi", II. Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, II Oturum, 10-12 Nisan 2006.

Özdemir M. (2009). Eğitimde Program Değerlendirme ve Türkiye'de Eğitim Programlarını Değerlendirme Çalışmalarının İncelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2):126-149.

Özdemir S. (2019). *Kuramdan Uygulamaya Türkçe Ders Kirabı İncelemeleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Özgen N. (2008). Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Kırgız Edebiyatı Tarihi (1900-1950), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Öztürk V. (2010). Sosyalizm Dönemi Kırgızistan'ında Bazı Kırgız Halk Şairlerinin Şiirlerindeki Dinî ve Ahlâkî Motifler. *DEÜİFD*, XXXII:203-232.

Pehlivan F. (2007). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültürlerarası Etkileşim Odaklı Yaklaşım Uyarınca Metin Çalışmaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Polat F. (2011). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan Eğitim Politikaları ve Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36:1-18.

Rahmanova U. (2019). Kırgızistan'ın Komşu Ülkelerle Su Paylaşımı. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Araştırmaları 2019,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

Rayimberdiyeva Z. (2015). Özbek Mektepterinin Kırgız Tili Sabaktarında Körköm Teksttі Etnomadaniyat Taanuu Bagıtında Okutuunun Ayrım Ikmaları. *Oş Mamlekettik Universitetinin Jarçısı, Oşmunun Jarçısı,* 4(3):207-211.

Rayimberdiyeva Z. (2015a). Özbek Mektepterde Tildik Madaniyat Taanuu- Kırgız Tili Sabagındagı Baylanış Kesipköylüktü Kalıptandıruunun Birden Bir Bagıtı Katarında. *Oş Mamlekettik Universitetinin Jarçısı, Oşmunun Jarçısı,* 4(3):204- 206.

Rısbayev SK. (2012). *Kırgız Tilin Ekinçi Til Katarı Okutuunun Deŋgeeldik Sisteması jana Aga Koyuluuçu Didaktikalık Talaptar*. Bişkek: Kırgız Respublikasının Bilim Berüü jana İlim Ministrligi Kırgız Bilim Berüü Akademiyası.

Saparaliyev D. (2007). *Kırgız Türk Kültürel ve Siyasi İlişkilerinin Tarihi (XIX. Yüzyılın Sonu XX. Yüzyılın Başlangıcı).* Aktaran: Alimov U. *Turkish Studies*, 2(2):545-550.

Saparbayev A, Ömüraliyev S, Egemberdiyev R, Musayeva V. (2003). *Kırgız Tili, 10-Klass*. Bişkek*:* Mektep.

Saparbayev A, Ömüraliyev S, Egemberdiyev R, Musayeva V. (2003). *Kırgız Tili, 11-Klass*. Bişkek*:* Mektep.

Saparbayev A, Ömüraliyev S, Egemberdiyev R, Musayeva V. (2007). *Kırgız Tili, 11-Klass*. Bişkek: Bilim Kompyuter.

Saparbayev A, Ömüraliyev S, Egemberdiyev R, Musayeva V. (2013). *Kırgız Tili, 10-Klass*. Bişkek*:* Poligrafbumresursı.

Saparbayev A, Ömüraliyev S, Egemberdiyev R, Musayeva V. (2013). *Kırgız Tili, 11-Klass.* Bişkek*:* Poligrafbumresursı.

Saparbayev A, Ömüraliyev S, Egemberdiyev R, Musayeva V. (2018). *Kırgız Tili, 10-Klass*. Bişkek: Poligrafbumresursı.

Saray M. (2014). *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Sasukulova C. (2011). Aman Saspaev'in Öykülerinde Kişiler Dünyası. *Turkish Studies*, 6(3): 1823-1827.

Sıdıkbayeva MM. (2017). Cogorku Okuu Jaylarında Kırgız Tilin Ekinçi Til Katarı Okutuuda Studentterdin Tildik Kompetentsiyaların Kalıptandıruunun Lingvodidaktikalık Negizderi (Yuristadistikterinin Misalında), Doçentlik Tezi, Bişkek: İ. Arabaev Atındagı Kırgız Mamlekettik Universiteti jana J. Balasagın Atındagı Kırgız Uluttuk Universiteti.

Subaşı T, Abbaslı S. (2018). Sovyetler Birliği'nin Rusçayı Azerbaycan'da Hâkim Kılma Politikaları. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 256-271.

Şahin S. (2004). Cengız Aytmatov'un Beyaz Gemi Romanıyla Murathan Mungan'ın Kasım ile Nasır Hikâyesinde Geyik Motifinın Kullanımı. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23: 105-114.

Şişman M, Arı A. (2009). Kırgızistan'da Eğitimin Temel Problemleri ve Öğretmenlerin Hizmet İçi Eğitim İhtiyacı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 21: 133-147.

Tacibayeva CK. (2017). Çıŋgız Aytmatovdun Çıgarmalarındagı İnsandı Kalıptandıruu İdeyaları Jana Alardı Adabiyat Sabagında Okutup-Üyrötüünün İlimiy-Metodikalık Negizderi. Bişkek: Arabaev Atındagı Kırgız Mamlekettik Universiteti jana J. Balasagın Atındagı Kırgız Uluttuk Universiteti.

Unan F. (2001). Milletleşme Sürecinde Dil ve Bugünkü Kırgızistan. *Türk Yurdu*, 21(171): 22-26.

Ünal A. (2017). Kırgız Ailesinin Yapısal Analizi. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı. Bişkek: BYR Publıshıng House.

Yavaşgel E, Narmamamotova T, Ünal U. (2013). Farklılık Siyaseti Üzerinden Bağımsız Kırgızistan'da Çokkültürlülük ve Çok dilli Eğitim Politikaları. *İDİL*, 2(7):79-118.

Yeşil R, Şahan E. (2015). Öğretmen Adaylarının Türk Eğitim Sisteminin En Önemli Sorun, Neden ve Çözüm Yollarına İlişkin Algıları. *AEÜ Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3):123-143.

Yeşil R, Yeşil S. (2013). *Eğitim Programları ve Öğretim: Öğretim İlke ve Yötemleri*, 2. Baskı. Ankara: Sonçağ Yayınları.

Yıldırım A, Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yuhadin KK. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. Çeviri: Taymas A. Birleştirilmiş, 1. Baskı. Ankara, TDK Yayınları.

Yurduseven Ü. (2019). Avrupa Birliğinde Dil Politikaları, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Yürümez R, Yürümez, A. (2017). Kırgız Edebiyatının Oluşumu ve İleri Gelen Yazarları. İçinde: Buyar C. (Editör). *Kırgızistan Tarih, Toplum, Ekonomi, Siyaset,* 1. Baskı. Bişkek, BYR Publıshıng House.

**İnternet Erişimi**

2014-2020 Kırgız Cumhuriyeti Devlet Dil Gelişimive Dil Politikasının Geliştirilmesi Ulusal Programı. http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/63683 30 Haziran 2020.

2015-2016 Akademik Yılı İçin Cumhuriyet Ağustos Öğretmen Toplantıları İçin Kırgız Eğitim Dili Olan Okullarda Kırgız Dilini Öğretmeye Yönelik Metodolojik Öneriler. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_027.pdf 30 Haziran 2020.

2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı İçin Cumhuriyet Ağustos Öğretmenleri Toplantılarında Öğretim Dili Rusça, Özbek Türkçesi ve Tacikçe olan Okullarda Kırgız Dilini Öğretmek İçin Yöntemsel Öneriler. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_028.pdf 30 Haziran 2020.

2018-2040-Jıldarı Kırgız Respublikasın Önüktürüünün Uluttuk Strategiyası. (2018). Bişkek.

Asanakunov TA, Esenaliva, K. http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ 30 Haziran 2020.

Batırkulova AB. http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ 30 Haziran 2020.

Devlet Dilini ve Dil Politikasını Geliştirmeye Yönelik Tedbirler, http://www.president.kg/kg/okujalar/zharlyktar/7176_almazbek_atambaev_kirgiz_respublikasinda_mamlekettik_tildi_nktr_ghana_til_sayasatin_rkndt_boyuncha_charalar_ghnnd_gharlikka_kol_koydu. 07 Temmuz 2020.

İbiraiym Kızı A. http://kao.kg/images/stories/doc/i234_003.pdf 30 Haziran 2020.

http://www.testing.kg/kg/ 16 Temmuz 2020.

http://www.testing.kg/kg/obscherespublikanskij-test.html 16 Temmuz 2020.

https://96.edubishkek.kg/ky/mektepke-kabyl-aluu-zh-n-nd/ 15 Temmuz 2020.

https://sozluk.gov.tr

https://www.azattyk.org/a/1254622.html 07 Temmuz 2020.

https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_education_school_problems_2018/29473601.html 12 Temmuz 2020.

Kırgız Cumhuriyeti Yasal Bilgi Merkez Bankası. http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/98149 01 Temmuz 2020.

Kırgız Cumhuriyeti'nin 2018-2040 Ulusal Kalkınma Stratejisi. http://www.president.kg/kg/okujalar/12775_2018_2040_ghildari_kirgiz_respublikasin_nktrnn_uluttuk_strategiyasi_bekitildi 05 Temmuz 2020.

Kırgız Dili. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_036.pdf. 28 Ocak 2019.

Kırgız Türkçesinde Kitapların Yayınlanması. http://kutbilim.kg/kg/2019/02/13/kyrgyz-tiline-arnalgan-kitepterdin-bet-achary/ 13 Haziran 2020.

Kırgızistan İstatistik Kurumu, http://stat.kg/kg/publications/demograficheskij- ezhegodnik-kyrgyzskoj-respubliki/. 28 Ocak 2019.

Muratov A, Arabayeva İ. Kırgız Adabiyatı Okuu Kitepterine Koyuluuçu Talaptar. Kırgız Bilim Berüü Akademiyası, 277-282. http://kao.kg/images/stories/doc/i335_064.pdf

Musayeva V. (2012). Kırgız Tili Sabagında Okuuçulardın Keptik-Kommunikativdik Kompetenttüülügün Kalıptandıruu Arkıluu Çeçendik Kepke Üyrötüü. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_008.pdf 30 Temmuz 2020.

Musayeva V. (2012). Kompetenttüülüktörgö (Tildik, Keptik jana Madaniyat Taanuuçuluk) Ilayık Mektepterde Kırgız Tilin Okutuunun Jıyıntıktarı (5-9-kl). http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_005.pdf 30 Haziran 2020.

Musayeva V. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_002.pdf. 30 Haziran 2020.

Omorova AA. http://kutbilim.kg/kg/2019/08/20/anglijskij-yazyk/ 30 Haziran 2020.

Rısbayev SK, Abduhamidova BA. (2013) Ritorikalık Könügüülör jana Alar menen İştöö Ikmaları. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_014.pdf 30 Haziran 2020.

Rısbayev SK, Abduhamidova BA. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_003.pdf

Rısbayev SK. (2013). Okuuçunun Dil Bayanı http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_017.pdf 30 Haziran 2020.

Rısbayev SK. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_037.pdf 30 Haziran 2020.

Rısbayev SK. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_018.pdf 30 Haziran 2020.

Rısbayev SK. http://www.kao.kg/images/stories/doc/213_003.pdf 30 Haziran 2020.

Rus, Özbek ve Tacik Dil Okullarında Kırgız Dilini Öğrenmenin Genel Sorunları. http://www.kao.kg/images/stories/doc/195_006.pdf Erişim Tarihi: 30 Haziran 2020.

Yeni Nesil Ders Kitapları Hazırlama ve Düzenleme Konseyi. http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/18476 07 Temmuz 2020.

# 7. EKLER

**EK-1. 2016-2017 Öğretim Yılı 9. Sınıf Kırgız Dili ve Edebiyatı Dersi Tematik Planı Örneği**

**Tablo Ek-1.1.** Kırgız dili ve edebiyatı dersinin 2016-2017 öğretim yılı için kontrol çalışmalarının sayısı

| Sınıf | Dönemleri | Saati | Yazı | Test | Betimleme | Kompozisyon |
|---|---|---|---|---|---|---|
| __sınıf | Yıl Boyunca | | | | | |
| | 1.Çeyrek | | | | | |
| | 2. Çeyrek | | | | | |
| | 3. Çeyrek | | | | | |
| | 4. Çeyrek | | | | | |
| __sınıf | Yıl Boyunca | | | | | |
| | 1.Çeyrek | | | | | |
| | 2.Çeyrek | | | | | |
| | 3.Çeyrek | | | | | |
| | 4.Çeyrek | | | | | |
| __sınıf | Yıl Boyunca | | | | | |
| | 1.Çeyrek | | | | | |
| | 2.Çeyrek | | | | | |
| | 3Çeyrek | | | | | |
| | 4.Çeyrek | | | | | |
| __sınıf | Yıl Boyunca | | | | | |
| | 1.Çeyrek | | | | | |
| | 2.Çeyrek | | | | | |
| | 3.Çeyrek | | | | | |
| | 4.Çeyrek | | | | | |
| __sınıf | Yıl Boyunca | | | | | |
| | 1.Çeyrek | | | | | |
| | 2.Çeyrek | | | | | |
| | 3.Çeyrek | | | | | |
| | 4.Çeyrek | | | | | |
| __sınıf | Yıl Boyunca | | | | | |
| | 1.Çeyrek | | | | | |
| | 2.Çeyrek | | | | | |
| | 3.Çeyrek | | | | | |
| | 4.Çeyrek | | | | | |

Kırgız dili dersinin 5-11. sınıflar için hazırlanan takvim planı Kırgız Cumhuriyeti'nin Eğitim ve Bilim Bakanlığı ve Kırgız Eğitim Akademisi tarafından 2014'te hazırlanan Kırgız Dili Programı'nın esasasında düzenlenmiştir.

**Yazarlar:** Doçent A. Saparbayev, Eğitim Bilimleri Doktoru Profesör B. Ömüraliyev, Profesör S. Üsönaliyev, Eğitim Bilimleri Aday Doktoru V. İ. Musayeva ve N. Abdesov.

**Bilimsel Editör:** Eğitim Bilimleri Doktoru, S. K. Rısbayev

(Öğretim Dili Kırgız Türkçesi Olan Eğitim Kurumları 5-11. Sınıfları İçin) Bişkek, 2014.

Kırgız edebiyatının 5-11. sınıflar için hazırlanan takvim planı Kırgız Cumhuriyeti'nin Eğitim ve Bilim Bakanlığı ve Kırgız Eğitim Akademisi tarafından 2014'te hazırlanan Kırgız Edebiyatı Programı'nın esasasında düzenlenmiştir.

**Yazarlar:** Filoloji Doktoru, Profesör S. Baygaziyev, Eğitim Bilimleri Doktoru A. Muratov.

(Öğretim Dili Kırgız Türkçesi Olan Eğitim Kurumlarında 5-11. Sınıflar İçin) Bişkek, 2014.

**Tablo Ek-1.2.** 9. sınıf için Kırgız dili dersinin tematik planı

| № | Anlatılacak Ders Konuları | Ders Saati | Amacı | Kaynaklar |
|---|---|---|---|---|
| | **1. Çeyrek** | **18** | | |
| 1 | Kırgız Türkçesinin Türk dilleri arasındaki yeri | 1 | | • S. Zakirov Kırgız Atasözleri<br>• Abdullayev E. Kırgız Dili<br>• Abdullayev E., Suprun A. Dilin ve Yazının Ortaya Çıkışı<br>• Davlatov S. Resmî Konuşma Tarzı<br>• Caparov A. Edebî Konuşma Tarzı |
| 2 | Sözlü anlatım | 1 | | |
| 3 | Hazır metnin konuşma tarzlarının hangi türünde, hangi biçimde sunulduğunu kanıtlama | 1 | Hazır metnin konuşma tarzlarının hangi türünde, hangi biçimde sunulduğunu kanıtlayacaklar. | |
| 4 | Resmî konuşma tarzı ve onun kendine has özellikleri: kullanım alanı, kullanım görevleri, konuşmanın işlevsel özelliği, kullanılan dil unsurları | 1 | Resmî konuşma tarzı ve onun kendine has özelliklerini fark edecekler.<br>Resmî konuşma tarzının özelliklerini, dilsel unsurların kullanım özelliklerini öğrenecekler. | |
| 5 | 8. sınıfta gördükleri konuları hatırlatma | 1 | Geçen seneki konuları tekrarlayacaklar, pekiştirecekler ve hatırlayacaklar. | |
| 6 | Cümlenin temel ögeleri, onların her birine ait dilbilgisi özellikleri, temel ögelerin görevini üstelenen sözcükler | 1 | Cümlenin temel ögelerini, her birine ait dilbilgisi özelliklerini ve temel ögelerin görevini üstelenen sözcükleri ayırabilecekler. | |
| 7 | Gizli özneli cümlelerin dilbilgisi yapımı | 1 | Gizli özneli cümlelerin dilbilgisi yapımını öğrenecekler. | |

**Tablo Ek-1.2.** (devam). 9. sınıf için Kırgız dili dersinin tematik planı

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 8 | Cümle dışı ögeler: seslenme ögesi, onun görevini üstelenen sözcükler | 1 | Cümle dışı ögeleri öğrenecekler ve birbirlerinden ayıracaklar. | |
| 9 | Ara söz, ara sözün anlamı ve dilbilgisi yapımı | 1 | | |
| 10 | Ara sözün cümlede yer alma özelliğine göre noktalama işaretleri | | | |
| 11 | Ünlem, ünlemin anlamları, cümledeki yerine göre noktalama işaretleri | 1 | | |
| 12 | Cümle dışı ögeler üzerine tahliller | 1 | | |
| 13 | Dikte yazma | 1 | Doğru yazabilmeye alışacaklar. | |
| 14 | Cümlenin diğer ögelerinden belirteç ve nesneyi öğrenme | 1 | Öğrenci belirteç ve nesneyi öğrenerek net ve güzel konuşabilmeyi öğrenecekler. | |
| 15 | Nesne, belirteç | 1 | | |
| 16 | Konuşma kültürü | 1 | | |
| 17 | Nesne ve belirteç üzerine tahlil etme çalışmaları | 1 | | |
| 18 | Çeyrek sonu dikte yazma | 1 | Gördükleri konuları pekiştirecekler, doğru yazmaya alışacaklar. | |
| | **2. Çeyrek** | **16** | | |
| 1 | Resmî konuşma tarzı | 1 | Resmî konuşma tarzı hakkında bilgi elde edecekler. Onların karakteristik özelliklerini ayırabilecekler. Gazeteciliğin özelliklerini öğrenmiş olacaklar. | • S. Zakirov Kırgız Atasözleri<br>• Abdullayev E. Kırgız Dili<br>• Abdullayev E., Suprun A. Dilin ve Yazının Ortaya Çıkışı<br>• Davlatov S. Resmî Konuşma Tarzı<br>• Caparov A. Edebî Konuşma Tarzı |
| 2 | Gazetecilik tarzının diğer tarzlara göre farklılıkları | 1 | | |
| 3 | Sıfat fiil grubu, dilbilgisi özellikleri ve yapımı | 1 | Sıfat fiil ve zarf fiil grubunu dilbilgisi özelliklerini ve yapımını öğrenecekler. | |
| 4 | Zarf fiil grubu, dilbilgisi özellikleri ve yapımı | 1 | | |
| 5 | Zarf fiil grubunun görevi ve noktalama işaretleri | 1 | | |
| 6 | Konuşma kültürü | 1 | | |
| 7 | Birleşik cümlelerin söz dizimi ile birleşik cümlelerin kendine has özellikleri | 1 | Öğrenciler birleşik cümlelerin söz dizimini, birleşik cümlelerin kendine has özelliklerini öğrenecekler. Birleşik cümleleri dilbilgisi özelliklerine göre tahlil edebilecekler. | |
| 8 | Birleşik cümlelerin dilbilgisi yapımına göre ayrılması | 1 | | |
| 9 | Bağlama edatlarıyla bağlanan ve bağlama edatlarıyla bağlanmayan birleşik cümleler | 1 | | |
| 10 | Bağlama edatlarıyla bağlanmayan birleşik cümleler | 1 | | |
| 11 | Karşılaştırma, sebep gibi bağlama edatlarıyla bağlanmayan birleşik cümleler ve onların noktalama işaretleri | 1 | | |
| 12 | Bağlama edatlarıyla bağlanan birleşik cümle | 1 | | |

**Tablo Ek-1.2.** (devam). 9. sınıf için Kırgız dili dersinin tematik planı

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 13 | Çeyrek için dikte yazma | 1 | Öğrenciler öğrendiklerini pekiştirecekler. | |
| 14 | Çeyrek İçin Tekrarlama | 1 | | |
| | **3. Çeyrek** | **20** | | |
| 1 | Bilimsel tarz | 1 | Bilimsel tarz ile resmî olmayan konuşma tarzlarının arasındaki farkları ayırt edebilecekler. Sözlü anlatım konusunda metinlerle çalışacaklar. | • S. Zakirov Kırgız Atasözleri<br>• Abdullayev E. Kırgız Dili<br>• Abdullayev E., Suprun A. Dilin ve Yazının Ortaya Çıkışı<br>• Davlatov S. Resmî Konuşma Tarzı<br>• Caparov A. Edebî Konuşma Tarzı |
| 2 | Resmî olmayan konuşma tarzları | 1 | | |
| 3 | Konuşma türleri | 1 | | |
| 4 | "Namusunu Henüz Gençken Korumaya Başla" ya da "Kırgızistan Ata yurdum, vatanım" konularında düşünce yürütme ve kompozisyon yazma | 1 | Öğrenciler düşünce yürütmeyi geliştirecekler. | |
| 5 | Birleşik cümle | 1 | Birleşik cümlenin sıfat fiil ve zarf fiil grupları ile benzerliklerini ve farklılıklarını ayırabilecekler. | |
| 6 | Birleşik cümlenin sıfat fiil ve zarf fiil grupları ile benzerlikleri ve farklılıkları | 1 | | |
| 7 | Birleşik Cümle | 1 | Öğrenciler birleşik cümleleri ayırabilecekler. | |
| 8 | Birleşik cümlelerin çeşitleri: zaman cümlesi | 1 | | |
| 9 | Sıra bildiren birleşik cümle | 1 | | |
| 10 | Şartlı birleşik cümle | 1 | | |
| 11 | Zıtlık bildiren birleşik cümle | | | |
| 12 | Sıfat bildiren birleşik cümle | 1 | | |
| 13 | Karşılaştırma bildiren birleşik cümle | 1 | | |
| 14 | Sebep bildiren birleşik cümle | 1 | | |
| 15 | Amaç bildiren birleşik cümle | 1 | | |
| 16 | Sayı-ölçü bildiren birleşik cümle | 1 | | |
| 17 | Karmaşık birleşik cümle ve çeşitleri | 1 | | |
| 18 | Karmaşık birleşik cümle ve noktalama işaretleri | 1 | Öğrenciler karmaşık birleşik cümleleri kuracaklar ve tahlil edecekler. | |
| 19 | Konuşma kültürü | 1 | | |
| 20 | Çeyrek için dikte yazma | 1 | Öğrenciler öğrendikleri konularla doğru yazmaya alışacaklar. | |
| | **4. Çeyrek** | | | |
| 1 | Bilimsel tarzda makale yazmayı öğrenme (Kırgız edebiyatı ve tarih derslerinden gördükleri konu üzerinde) | 1 | Bilimsel tarzda makale yazmayı öğrenecekler. | • S. Zakirov Kırgız Atasözleri<br>• Abdullayev E. Kırgız Dili<br>• Abdullayev E., Suprun A. Dilin ve Yazının Ortaya Çıkışı<br>• Davlatov S. Resmî Konuşma Tarzı<br>• Caparov A. Edebî Konuşma Tarzı<br>• S. Zakirov Kırgız Atasözleri<br>• Abdullayev E. Kırgız Dili |
| 2 | Metin oluşturma ve onları kendi aralarında karşılaştırma | 1 | Metin oluşturacaklar ve onları kendi aralarında karşılaştıracaklar. | |
| 3 | Metinde konuşma türlerinin karmaşık durumda gelmesi ve onların sınırlarını belirleyebilme | 1 | Metinde konuşma türlerinin karmaşık durumda gelmesi durumunda onların sınırlarını belirleyebilecekler. | |
| 4 | Doğrudan anlatım | 1 | Doğrudan anlatımlı cümleler kurabilecekler. | |
| 5 | Doğrudan anlatım türleri | 1 | | |
| 6 | Konuşma kültürü | 1 | | |
| 7 | Noktalama işaretleri, yazıda noktalama işaretlerinin anlamı | 1 | Yazıda noktalama işaretlerinin anlamını ve onların işlevsel kurallarını öğrenecekler. | |

**Tablo Ek-1.2.** (devam). 9. sınıf için Kırgız dili dersinin tematik planı

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 8 | Dikte yazma | 1 | Okuryazarlıklarını geliştirecekler. | • Abdullayev E., Suprun A. Dilin ve Yazının Ortaya Çıkışı<br>• Davlatov S. Resmî Konuşma Tarzı<br>• Caparov A. Edebî Konuşma Tarzı |
| 9 | Cümle dışı ögelerin dilbilgisi özellikleri | 1 | Cümle dışı ögelerin dilbilgisi özellikleri belirleyebilecekler ve onların cümledeki yerine göre noktalama işaretlerini kullanabilecekler. | |
| 10 | Cümledeki nesne, zarf üzerine tahlil | 1 | Cümledeki nesne, zarf üzerine tahlil yapabilecekler. | |
| 11 | Sıfat ve zarf fiil gruplarının dilbilgisi özellikleri ve söz dizimsel işlevleri üzerine tahlil | 1 | Sıfat ve zarf fiil gruplarının dilbilgisi özellikleri ve söz dizimsel işlevleri üzerine tahlil yapabilirler. | |
| 12 | Söz diziminde tahlil | 2 | | |
| 13 | "Kırgızistan çok milletli bir ülkedir." konusunda kompozisyon yazma | 1 | Kelime hazinelerini geliştirecekler. | |
| 14 | Çeyrek için dikte yazma | | Okuryazarlıklarını kontrol edecekeler. | |

**Tablo Ek-1.3.** 9. sınıf için Kırgız edebiyatı dersinin tematik planı

| **№** | **Anlatılacak Ders Konuları** | **Ders Saati** | **Amacı** | **Tavsiye Kaynaklar** |
|---|---|---|---|---|
| | **1. Çeyrek** | 25 | | |
| 1 | Edebiyat, edebiyatın içeriği ve biçimi, kelime hünerinin anlamı | 1 | Edebiyat, edebiyatın içeriği ve biçimi hakkında bilgi alacaklar.<br>Kelime hünerinin anlamını anlayacaklar. | Edebî Terimler Sözlüğü |
| 2 | K. Tınıstanov "Ala To" | 1 | Öğrenciler K. Tınıstanov'un hayatı ve edebî kişiliğini derin ve detaylı öğrenecekler.<br>Şairin "Ala Too", "Kış Gecesinde", "Manas'ın Türbesi" adlı şiirlerinİ tahlil edebilecekler. Şairin Kırgız edebiyatındaki yeri hakkında derin anlayışa sahip olacaklar. Şiir ezberleme yoluyla hafıza yeteneğini geliştirecekler. | |
| 3 | Kış Gecesinde | 1 | | |
| 4 | Manas'ın Türbesi | 1 | | |
| 5 | Kompozisyon-deneme | 1 | | |
| 6 | S. Karaçev'in hayatı ve edebî kişiliği | 1 | S. Karaçev'in hayatı ve edebî kişiliğini derin ve detaylı öğrenecekler. "İradesiz Günlerde" öyküsünün ortaya çıkış nedenini tahlil edebilecekler. | İsakov B. 'Manas'ın Yeti Nasihatı' |
| 7 | "İradesiz Günlerde" öyküsünün yazılış nedeni | 1 | | |
| 8 | Kahramanların sosyal sınıflara ayrılmasındaki görünüş sistemi | 1 | | |
| 9 | Ders Saatinden başka bir saatte kitap okuma | 1 | Öğrencilerin kitap okumaya karşı ilgileri artacak. | |
| 10 | Kompozisyon-Deneme | 1 | | |
| 11 | A. Tokombayev'in "Zaman Uçuyor" eseri | 1 | A. Tokombayev'in hayatı ve edebî kişiliğini derin ve detaylı öğrenecekler. | |
| 12 | Çok fakirlikten dolayı çıkış yolu arayan baba ve oğlun Rabat'a gelmesi | 1 | | |
| 13 | Yeteneğinin ortaya çıkışı | 1 | | |

**Tablo Ek-1.3.** (devam). 9. sınıf için Kırgız edebiyatı dersinin tematik planı

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 14 | Aşımakun İle Aytike'nin kavgası, Köye geri dönüş | 1 | | |
| 15 | Yeteneğin gelişmesi, Toplum himayesi | 1 | | |
| 16 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 1 | | |
| 17 | K. Bayalinov'un "Acar" öyküsünde Çin'deki mülteci Kırgız kızlarının tipik hayatını Acar'ın portresi ile verilmesi | 1 | Çin'deki mülteci Kırgız kızlarının tipik hayatını Acar'ın portresi ile analiz edecekler. | |
| 18 | Eserdeki facia ve duygusallık | 1 | | |
| 19 | Öykünün Kırgız edebiyatındaki yeri | 1 | Eserdeki facia ve duygusallığı açıklayacaklar. Öykünün Kırgız edebiyatındaki yerini belirleyebilecekler. | |
| 20 | Kompozisyon-deneme | 1 | | |
| 21 | K. Cantöşev "Kurmanbek" piyesi ve destanı | 1 | K. Cantöşev'in hayatı ve edebî kişiliğini derin ve detaylı öğrenenebilecekler. Kurmanbek piyesinin ana fikrini açıklayabilecekler. | |
| 22 | Piyesin ana fikri | 1 | | |
| 23 | Ata yurdu sevme, aşk, arkadaşlık konuları | 1 | | |
| 24 | Piyesi rollere göre bölerek güzel okuma, kısaca sahneleme | 1 | | |
| 25 | Kompozisyon yazma | 1 | Kompozisyon Yazma ile sözlü anlatımı öğreneckler. | |
| | **2. Çeyrek** | **23** | | |
| 1 | M. Elebayev'in hayatı ve edebî kişiliği "Zor Yıllar" öyküsündeki devrim öncesi ve devrimin ilk yıllarındaki Rus-Kırgız ilişkisi, köy hayatındaki değişimler | 1 | M. Elebayev'in hayatı ve edebi kişiliği hakkında derin, detaylı ve yeterli bilgiye sahip olacaklar.<br>"Zor Yıllar" öyküsündeki devrim öncesi ve devrimin ilk yıllarındaki Rus-Kırgız ilişkisi, köy hayatındaki değişimleri tahlil edebilecekler. | Edebî metin ile tanışma |
| 2 | Başkahraman Kabıl'ın iç dünyasını etkileyen durumlar | 1 | | |
| 3 | Edebî eseri tahlil etme | 1 | Eserleri okumaya ve tahlil etmeye öğrenecekler. | |
| 4 | Kompozisyon yazma | 1 | Kompozisyon yazma ile sözlü anlatımı geliştirecekler. | C. Turusbekov "Kırgızlar", Edebiyat teorisinden: Şiir Hakkında Bilgi' |
| 5 | C. Bökönbayev'in hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi "Anam" otobiyografik şiiri | 1 | Şiirdeki anne ile çocuğun, eski ile yeninin diyaloğunu, nesiller bağlantısını kendileri için keşfedecekler ve bugünkü anne-çocuk ilişkisi ile karşılaştırarak araştıracaklar. | |
| 6 | "Eşkıyanın Faciası" | 1 | Eşkıyanın faciasının faşizm faciası olduğunu tahlil edebilecekler.<br>Şiir hakkındaki bilgileri hatırlayacaklar. | |
| 7 | Şiiri tahlil etme | 1 | Eserleri tahlil etmeye alışacaklar. | |
| 8 | Kompozisyon yazma | 1 | Kompozisyon yazma ile sözlü anlatımı geliştirecekler. | |
| 9 | C. Bökönbayev'in "Ecel ile Onur" şiiri | 1 | Şairin "Ecel ile Onur" şiiri, iki başka sembolün acımasız mücadelesini yansıtan eser olduğunu açıklayabilecekler. Şiirdeki simgelik ve gerçek hayat ilişkisini anlayacaklar. | Metin ile tanışma |
| 10 | Şiirdeki simgelik ve gerçek hayat ilişkisi | 1 | | |
| 11 | K. Malikov ve A. Kuttubayev'in hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgi "Cañıl-Mırza" piyesi | 1 | Halk şiiri konusuna bir bakış geliştirmek ile beraber boyların baskıncılık devrindeki kahraman kızın trajik kaderini, halkın hürriyeti için kahramanca nasıl mücadele ettiğini tahlil edebilecekler. | Metin İle Tanışma |

**Tablo Ek-1.3.** (devam). 9. sınıf için Kırgız edebiyatı dersinin tematik planı

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 12 | Cañıl İle Tülkü'nün trajik kaderi | 1 | | 'Cañıl-Mırza' Destanı |
| 13 | Zülümden daha güçlü olan halk zaferini yüceltme | 1 | | Metin İle Tanışma |
| 14 | Piyesi rollere göre bölerek güzel okuma, kısaca sahneleme | 1 | | |
| 15 | Kompozisyon yazma | 1 | Sözlü anlatım ile yazı anlatımı geliştirecekler. | |
| 16 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 1 | | |
| 17 | T. Sıdıkbekov'un hayatı ve edebî kişiliği | 1 | T. Sıdıkbekov'un hayatı ve edebî kişiliği hakkında detaylı ve yeterli bilgiye sahip olacaklar. | |
| 18 | "Dağ Çocukları" romanındaki okuldaki eğitim sürecinin gerçeğe yansıtılması | 1 | "Dağ Çocukları" romanı Kırgız edebiyatının ilk romanı olduğunu öğrenecekler. Romanda geçen okuldaki eğitim sürecinin gerçek yansıtılmasını tahlil edebilecekler. | |
| 19 | Aile ve toplum eğitimi ve oradaki eski ile yeni düşüncelerin çatışması | 1 | Aile ve toplum eğitimi ile oradaki eski ile yeni düşüncelerin çatışmasını eleştirecekler. | |
| 20 | Romandaki çocuk tipi | 1 | Lirik tasvirlerin vatandaşlık endişesini ve toplumsal aktifliliğini tartışacaklar. Romandaki çocuk tipini ve oradaki olumlu ve olumsuz sıfatları açıklayacaklar. | T.Sıdıkbekov 'Imanbay Yüreği' |
| 21 | Romanı tahlil etme | 1 | Eseri eleştirecekler. Roman hakkında anlayışlarını derinleştirecekler. | |
| 22 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 1 | Sözlü anlatımı geliştirecekler. | |
| | **3.Çeyrek** | **30** | | |
| 1 | A. Osmonov'un hayatı ve edebî kişiliği | 1 | | |
| 2 | Felsefi şiirlerindeki hayat ve ölüme doğru cesaretli bakışı, şairin iç dünyasının temizliği, iymserlik ruhu | 1 | A. Osmonov'un Kırgız şiirindeki yeniliklerini açıklayacaklar. | Eserler Mecmuası |
| 3 | Klasik şairlere bakışı, kasidelerindeki yeteneğe saygı gösterme, yaratıcılığı değerlendiren düşünceleri | 1 | | |
| 4 | Şiirlerini tahlil etme | 1 | Gelenek ve yenilikçilik hakkında bilgileri fark edecekler. | |
| 5 | "Kim Olabilir?" şiiri | 1 | | |
| 6 | "Eşimkan'ın Selvisi" şiiri efsane ile gerçeklik, Eşimkan ve sembolik tip olan selvinin arasındaki ilişki | 1 | "Kim Olabilir?", "Eşimkan'ın Selvisi" ve "Ölüp Dirilenler" şiirini açıklayacaklar. A. Osmonov'un eserleri ve Kırgız edebiyatını yeni devre ulaşması hakkında geniş bilgiye sahip olacaklar. | |
| 7 | "Ölüp Dirilenler" şiiri | 1 | | |
| 8 | A. Osmonov'un eserleri ve Kırgız edebiyatının yeni bir devre ulaşması | 1 | | |
| 9 | Sözcük geliştirme ve kompozisyon yazma | 2 | Kompozisyon yazma ile sözlü anlatımı geliştirecekler. | |
| 10 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 2 | Sözlü anlatımı geliştirecekler. | |

**Tablo Ek-1.3.** (devam). 9. sınıf için Kırgız edebiyatı dersinin tematik planı

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 11 | C. Aytmatov'un hayatı ve edebî kişiliği<br>"Toprak Ana" öyküsündeki savaş ve insan meselesinin dünyaca çözülmesi<br>Cephe ve cephe arkası iletişim | | C.Aytmatov'un hayatı ve edebî kişiliği hakkında geniş bilgi alacaklar.<br>Yazarın üslup özelliklerini, gerçek hayattan alınan "Toprak Ana", "Beyaz Gemi" vb. eserleri kapsamlı eleştirecekler ve kendi görüşlerini ve düşüncelerini söylemeye alışacaklar.<br>Öyküdeki sembolik portreleri açıklayacaklar ve eleştirecekler. | |
| 8 | Bir ailenin kaderi ile savaş faciasını yansıtma | 1 | | |
| 9 | Tolgonay Ana | 1 | | |
| 10 | Aliman'ın Portresi | 1 | | |
| 11 | Kompozisyon | 1 | | |
| 12 | "Beyaz Gemi" | 1 | | |
| 13 | İnsan ve doğa, onların armonisi Bu uyumun bozulması ve zararları | 1 | | |
| 14 | Aklığın, saflığın sembolü olan çocuk Öyküdeki sembolik portreler | 1 | | |
| 15 | Orozkul ve Orozkulculuk Momun'un faciası | 1 | | |
| 16 | Kompozisyon | 1 | | |
| 17 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 1 | | |
| 18 | Kasım Kaimov'un hayatı ve edebî kişiliği | 1 | Kasım Kaimov'un hayatı ve edebî kişiliği hakkında geniş bilgiye sahip olacaklar. | |
| 19 | "Anarbay'ın Köprüsü" hikâyesindeki halk hayatının ve birliğinin sanatsal çözülmesi | 1 | "Anarbay'ın Köprüsü" hikâyesindeki konuları eleştirecekler. | |
| 20 | Deneme | 2 | | |
| 21 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 2 | Esere olan ilgileri artacaktır. | |
| | **4.Çeyrek** | **25** | | |
| 1 | Aman Saspaev'in hayatı ve edebî kişiliği | 1 | Aman Saspaev'in hayatı ve edebî kişiliği hakkınd geniş bilgiye sahip olacaklar. Tatım Tuz'un sembolik sırrını çözmeye çalışacaklar. | |
| 2 | "Tatım Tuz"un sembolik sırrı | 1 | | |
| 3 | "Sarı Köpek" adlı eserin mecaz anlamı | 1 | | |
| 4 | Sözcük geliştirme, kompozisyon yazma | 1 | Kelime hazinesini geliştirecekler. | |
| 5 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 2 | | |
| 6 | Öskön Danikeyev'in hayatı ve edebî kişiliği | | Öskön Danikeyev'in hayatı ve edebî kişiliği hakkında geniş bilgiye sahip olacaklar.<br>"Kızın Sırrı" öyküsündeki yeni devir gençlerinin hayat tarzlarını eleştirecekler. | |
| 7 | "Kızın Sırrı" öyküsünün fikir ve tematik yönü | | | |
| 8 | Yeni devir gençlerinin hayat tarzı | 1 | | |
| 9 | Deneme | 1 | | |
| 10 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 2 | Esere olan ilgileri artacaktır. Ş. Sadıbakasov'un hayatı ve edebî kişiliği hakkında geniş bilgiye sahip olacaklar. | Bilgilerine göre |
| 11 | Ş. Sadıbakasov'un "Kır At" piyesindeki tarihî hadise | 1 | | Rol alma ile |
| 12 | Piyes çatışması: iç ve dış düşmanlarla savaş mücadelesi | 1 | | |

**Tablo Ek-1.3.** (devam). 9. sınıf için Kırgız edebiyatı dersinin tematik planı

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 13 | Piyesteki kahramanların portreleri | 1 | | |
| 14 | Piyesin dil zenginliği, kahramanların diyalog konuşmaları üzerine okuyup tahlil etme ve kısaca sahneleme | 1 | | Rol alma ile |
| 15 | Sözcük geliştirme<br>Kompozisyon yazma | 1 | Kelime hazinelerini geliştirecekler. | Kompozisyon ile |
| 16 | Küçük deneme yazma | 1 | Edebiyata olan ilgilerini arttıracaklar. | |
| 17 | Ders saatinden başka bir saatte kitap okuma | 2 | Esere olan ilgilerini arttıracaklar. | |
| 18 | Edebiyat türleri | 1 | Edebiyat türleri üzerine bilgilerini tekrarlayacaklar. | |
| 19 | Edebî eserin konusu ve fikri: kompozisyon ve konu | 1 | Edebî eserin konusu ve fikri: kompozisyon ve konunun ne olduğunu öğrenecekler. | |
| 20 | Edebî eseri öyküleme yöntemleri ve dili | 1 | Edebî eserin öykülenme yöntemlerini öğrenecekler. | Topluca değerlendirme |
| 21 | Yıl boyunca gördüklerini tekrarlama | 2 | Yıl boyunca gördüklerini hatırlayacaklar. | |